391

Lei 12

EDITURA UNIVERS

GLOBUS

Ferreira de Castro

Emigranţii

„Poate că Ferreira de Castro nu este fondatorul, însă indiscuta- bil el este precursorul neorealismului în proza portugheză. C… *Emigranţii* şi cu *Pădurea virgină* el deschide drumul realismulu… social şi poporanismului în Portugalia. Celelalte romane al… sale, în mod deosebit, *Eternitate, Oile Domnului, Cotitura drumulu… Misiunea* şi *Instinctul suprem* nu se depărtează prea mult de aces… cadru. Ferreira de Castro nu este un maestru al dialogului c… Aquilino Ribeiro, nici un stilist ca Miguel Torga, dar în oper… sa epatează o admirabilă tensiune de luptă. Cărţile sale sin… zguduitoare, convingătoare, impulsionate. Dintre contemporani… el este scriitorul portughez cel mai tradus în limbi străine."

DAVID MOURÃO-FERREIRA

18

FERREIRA DE CASTRO

Emigranţii

1982

FERREIRA DE CASTRO

EMIGRANŢII

COPERTA COLECȚIEI: ION STATE
Grafica: Nicolae Sârbu Ilustrația: Damó István

FERREIRA DE CASTRO
EMIGRANTES

GLOBUS

Ferreira de Castro

Emigranții

În românește de
ION RADU

EDITURA UNIVERS
Bucuresti
1982

CUVÎNT ÎNAINTE

PROZATORUL FERREIRA DE CASTRO, autorul romanului *Emigranții*, are un loc bine definit în literatura portugheză, dar valoarea operei sale a fost pe deplin recunoscută abia după căderea regimului salazarist. Scriitorii contemporani portughezi José Cardoso Pires, Joaquim Paço d'Arcos, Fernando Namora, criticul literar Jacinto de Prado Coelho precum și David Mourão-Ferreira, scriitor, fost ministru secretar de stat pentru cultură, pe care i-am întîlnit la Lisabona, între anii 1974-1979, mi l-au înfățișat, totdeauna, aproape invariabil, pe Ferreira de Castro ca promotor al neorealismului social angajant în literatura portugheză ; prozator preocupat în mod deosebit de impactul operei sale în conștiința oamenilor simpli și asupriți. „Ferreira de Castro — spunea unul din ei — a fost dușmanul convins al literaturii pure, al neangajării în artă."

Scriitor activ în mișcarea de rezistență antifascistă, el a fost profund emoționat de succesul Revoluției Căpitanilor de la 25 aprilie 1974, revoluție care punea capăt lungii dictaturi salazarist-caetaniste și care parcă încununa misiunea sa umanistă, pusă o viață întreagă în slujba poporului.

José Maria Ferreira de Castro s-a născut la 24 mai 1898 și a murit la 29 iunie 1974.

Fiu de portughez din nordul ţării, chiar din Salgueiros, districtul Oliveira de Azemeis, unde se desfăşoară o parte din acţiunea romanului *Emigranţii*, orfan de tată la vîrsta de opt ani, marcat de o copilărie zbuciumată, obligat să înveţe singur carte şi să-şi cîştige singur existenţa, el emigrează, la vîrsta de doisprezece ani, ca muncitor la o fermă de la marginea junglei braziliene, cam pe aceleaşi meleaguri unde emigrează şi Manuel da Bouça, eroul romanului său.

Ferreira de Castro realizează, la vîrsta de numai paisprezece ani, prima sa încercare literară, romanul *Criminal din orgoliu*, pe care îl tipăreşte în oraşul brazilian Belém do Pará, şi-l distribuie el însuşi, în fascicole, aşa cum văzuse în satul său natal la vînzătorii ambulanţi de la poarta tîrgului celor nouă sate.

Ca adolescent continuă să scrie, dar, pentru a-şi cîştiga existenţa, lipeşte afişe, lucrează la bordul unor vase, îndeplineşte orice muncă. Călătoreşte mult în căutare de lucru, întocmai ca emigrantul Rufino Macieira, întîlnit de Manuel da Bouça la Căminul Imigraţiei din São Paulo.

Întors în patrie în 1919, peregrinează prin oraşele Portugaliei, inclusiv în insulele Azore şi Madeira, pentru a-şi cunoaşte ţara şi oamenii pe care-i stima şi-i iubea.

Îl întîlnim ca ziarist la cotidianul „Secolul" şi la revista „ABC", apoi, după 1922, ca fondator al revistei „Ora" şi ca director al revistelor „Civilizaţie" şi „Diavolul". Pînă în 1928 publică numeroase lucrări, majoritatea cu tematică socială, dintre care reţinem : *Gura sfinxului*, în colaborare cu Eduardo Frias, în 1924 scrie lucrarea *Metamorfoză*, în 1926, *Dramă la umbră*, în 1927, *Casa cu mobilă aurită*, *Epopeea muncii* şi altele.

Prima sa operă de valoare incontestabilă, romanul *Emigranţii*, apărut în 1928, îi aduce prestigiu şi popularitate. În perioada anilor '30 devine unul din cei mai apreciaţi prozatori din Portugalia. Cărţile sale sînt din ce în ce mai căutate de marele public, apar în zeci de ediţii succesive, deoarece toată lumea înţelege că autorul se află undeva dincolo de baricada dictaturii salazariste. Tocmai de aceea, nu toate romanele sale au trecut de vetoul cenzurii.

Spre sfîrşitul vieţii s-a stabilit în orăşelul Sintra, de lîngă Lisabona, unde a şi cerut să fie înmormîntat, lîngă un drum de acces spre celebrul Castel al Maurilor, de unde privirea domină o fascinantă şi întinsă privelişte pînă la oceanul Atlantic.

Pentru literatura portugheză, romanul *Emigranţii*, care, la fel ca toate celelalte romane ale sale, recurge la experienţa biografică, reprezintă prima încercare de a angaja proza lusitană pe căi sociale noi. Cu *Emigranţii* se începe lupta pentru trezirea conştiinţei celor umili, în primul rînd a ţărănimii sărace din Portugalia, care, deşi eliberată de mult timp de sclavagismul feudal-funciar, continuă să rămînă dominată de o burghezie rurală şi urbană în plină formare şi lipsită de orice scrupule.

Urmărind cu o obiectivitate aproape fotografică, dar plină de realism, o acţiune aproape schematică, romanul *Emigranţii* analizează soarta ţărănimii care, afectată de criza economico-agricolă de anvergură europeană din primele decenii ale secolului nostru, era silită să-şi părăsească vatra strămoşească pentru a munci în ţările de peste Atlantic, cu toate că după primul război mondial emigrarea nu mai era o afa-

cere, așa cum fusese la sfîrșitul secolului al XIX-lea, așa cum o cîntaseră mulți poeți portughezi înaintea sa. Oamenii care se mai gîndeau să plece în țări exotice îndepărtate, sub presiunea îngrijorătoare a sărăciei și a mizeriei sau atrași de mirajul cîștigurilor fabuloase, trebuiau să cunoască realitatea.

Abordînd problema emigrației ca fenomen economico-social în țara sa, Ferreira de Castro depășește, prin măiestria interpretării sale, prin forța realismului său umanist și a interesului practic al prozei sale, tot ce se scrisese pînă atunci pe aceeași tematică de către scriitori de mare renume în literatura portugheză : Alexandre Herculano, Almeida Garrett, Jaime Cortesão, Camilo Castelo Branco, Eça de Queiros, Ferreira Gomes de Amorím — el însuși emigrant Julio Dínis, Aquilino Ribeiro, Manuel Teixeira Gomes și alții.

Valoarea cărții depășește, de asemenea, granițele Portugaliei, demonstrînd convingător întregii Europe că drama emigrantului lusitan este prezentă și valabilă și la alte popoare : italian, spaniol, polonez, rus, iugoslav, grec și altele. În paginile romanului, autorul acordă atenție și unor emigranți români în Brazilia.

Ferreira de Castro își continuă opera plină de amprentele inedite și dramatice ale universului său bibliografic, urmînd, după 1930, cadrul neorealist cu implicații sociale, dar evoluînd, evident, pe culmi literare mai ridicate ceea ce îl consacră în scurt timp ca pe unul din prozatorii de seamă ai Portugaliei.

Opera sa literară se întregește odată cu apariția romanelor : *Pădurea Virgină*, editat în 1930, *Eternitate* — 1933, *Pămînt rece* — 1934, *Lumi dispărute și*

civilizații străvechi — 1937, *Furtuna* — 1940, *În jurul globului* — 1944, *Oile Domnului* — 1947, *Cotitura drumului — 1950, Misiunea — 1954, Instinctul suprem* — 1968, numeroase nuvele și un ultim roman, *Fragmente*, editat postum la sfîrșitul anului 1974, care este o lucrare revizuită după romanul *Intervalul*, creat între anii 1934-1936, dar respins de cenzura salazaristă.

Există mult realism dar și multă sensibilitate emoțională deschisă reveriilor nostalgice în opera literară a lui Ferreira de Castro și în mod special în romanul *Emigranții*. Nostalgia plină de dor *(saudade)* a eroului, Manuel da Bouça, față de pămîntul natal, față de cerul, munții, pădurile, ființele și oamenii din țara sa, chiar și față de ceea ce îl făcuse să sufere cîndva, amintește de eroii din literatura noastră și aceasta nu este întîmplător, căci singurele popoare din lume care folosesc același cuvînt pentru a-și exprima sentimentele lor de dor și de durere, care, de fapt, posedă în mod autentic acest sentiment, sînt popoarele român și portughez.

Ferreira de Castro manifestă în romanul *Emigranții* o preocupare acută pentru formă și stil, dar în proza sa se simte o vocație literară plină de har, exprimată într-un limbaj original, aproape nativ, care te captivează, te face să trăiești împreună cu el, să te bucuri, să suferi și să lupți alături de el.

Opera lui Ferreira de Castro este plină de prospețime și de specific portughez. Autorul își exprimă iubirea față de țară și față de poporul său prezentîndu-i-l lumii întregi cu toată sinceritatea, așa cum este el, cu marile lui calități dar și cu defecte. Poate și din acest motiv, Ferreira de Castro este dintre scriitorii portughezi contemporani — majoritatea de o

incontestabilă valoare — prozatorul cel mai tradus în limbi străine.

Romanul *Emigranţii*, care în Portugalia a trecut de a treisprezecea ediţie, a fost tradus în limbile: spaniolă, cehă, germană, franceză, engleză, maghiară, slovacă, italiană, sîrbă, polonă, rusă şi flamandă. Acelaşi lucru se poate spune şi despre celelalte opere ale sale, adăugînd doar că romanele *Pădurea virgină* şi *Oile Domnului* au fost traduse şi în limba română. [1]

I. R.

[1] *Pădurea virgină*, traducere de Al. Popescu-Telega, Editura Gorjan, 1946; *Oile domnului*, traducere de Dan Botta, E.S.P.L.A., 1955.

PRIMA PARTE

I

NEGRU ŞI ALB, alb şi negru; negru ca de smoală, alb ca de zăpadă, coţofana bătînd din coadă scormonea acele de pin căzute printre rădăcini; dispărea într-un loc, apărea într-altul, apoi, pe neaşteptate, îşi lua zborul spre coroana înaltă a pinului, ducînd în cioc o frunză uscată sau o crenguţă.

Pădurea de pini, plină de trunchiuri bătrîne cu scoarţe zgrunţuroase, crăpate adînc, zăcea toropită în liniştea gravă a după-amiezii de primăvară. Conurile pinilor, mici şi sterpe, păreau atinse de enigmatice boli maltuziene, căci jos, pe pămîntul castaniu şi spălat de torente, nu se vedea nici un copac tînăr, nici un vlăstar care să-şi ridice spre cer ramurile subţiri şi verzi. Trunchiurile despuiate, aproape negre şi asimetrice semănau cu colonadele unui templu barbar, pe a cărei cupolă coborîse soarele pentru a ţese voaluri platinate şi fantastice. Ici şi colo, ţesătura se destrăma lăsînd să cadă rîuri de raze capricioase pînă pe nodurile tulpinilor împodobindu-le cu brăţări de argint, sau pînă jos pe pămînt, unde se prefăceau în bizare diamante.

În depărtare, tăind coasta colinei, albia roşiatică a văii îmbrăţişa un pîlc de pini tineri şi viguroşi — vlăstare pe care pădurea cea bătrînă nu cutezase să le strivească cu aripile ei seculare.

În stînga, peste colină, printre ramurile țepene se întrezăreau casele satului. Și tot în partea aceea, un cocoș sălbatic de vie, fără îndoială umblînd după cerceii roșii ai cireșilor, își ascundea neobosit coloritul viu al penelor printre crengile uscate. „Ciuá ! Ciué !“ Era, de altfel, singurul strigăt care tulbura somnul adînc al bătrînilor arbori neclintiți.

Coțofana, harnică, cînd țopăind pe pămînt, cînd zburînd spre coroana pinului ales, continua să-și înjghebeze cuibul, care se deslușea deja ca un ghem mare de crenguțe negre, fixat zdravăn între ramurile de sus ale arborelui.

Stînd culcat într-un loc unde umbra era mai deasă, Manuel da Bouça urmărea truda păsării și-și amintea de timpurile de mult trecute ale copilăriei, pe cînd hoinărea peste văi și dealuri în căutare de cuiburi, numai din plăcerea de a le descoperi și a o face pe eroul în fața copiilor din sat. Pe atunci n-ar mai fi stat la îndoială și s-ar fi urcat, hop-hop, pe tulpină, să vadă cît mai de aproape, cu ochii săi, în ce stadiu se află noul cuib, apoi s-ar fi întors, mai tîrziu, după ouă sau după puișorii încă golași, cu pleoapele închise și cu ciocurile mici, flămînde căscîndu-se la cel mai mic zgomot. Acum s-ar fi suit doar dacă pinul n-ar fi fost prea înalt și dacă în cuib ar fi țipat puii de cocoș sălbatic sau de turturică, buni de mîncat cu orez.

Fericite timpuri acelea cînd își păștea capra pe coclauri, fura mere din livada lui Almeida și urmărea, în zilele de primăvară, cum săltau din creangă în creangă păsărelele !

Se propti cu mîna sa bătătorită și arsă de soare pe stratul gros al acelor de pin și opintindu-se se sculă în picioare. Dar, imediat, o durere ascuțită în talpă îl sili să se întindă din nou pe spate. Își ridică genunchiul stîng peste cel drept și începu să-și examineze talpa piciorului, privind-o cît mai de aproape și pipăind-o atent cu degetul arătător. Da, era acolo...

Scoase briceagul din buzunarul vestei, îl deschise și începu să zgîndăre pielea bătătorită și crăpată. Era acolo afurisitul ! Un punct negru, ceva mai mare decît un vîrf de ac, dar mai dureros decît un colț de dinte. Cu multă atenție și fără grabă, pentru ca lama briceagului să nu alunece sub piele mai mult decît trebuia, scoase spinul. În rana deschisă apăru o picătură de sînge.

Jos, în vale, ceasul din clopotniță bătu de trei ori. Manuel da Bouça se ridică șchiopătînd și traversă pădurea de pini. Călca cu grijă, dar hotărît, trăgîndu-și după el piciorul.

Cînd ajunse jos, aproape de sat, acolo unde șleaul șerpuitor tăia panta colinei, suavă ca un pîntec de femeie, se opri gînditor pentru a contempla căsuța sa, parcă azvîrlită în valea rîului Caima.

Automat, degetele-i noduroase începură să răsucească o nouă țigară, în timp ce umărul drept căuta un sprijin pe trunchiul bătrîn al unui arbore de plută.

Acoperișul casei sale era împodobit cu o pană de fum, fumul după-amiezii, al cinei

— un smoc de bumbac străveziu, aproape albastru, care se destrăma plutind în aer.

În spatele celor patru pereți albi, se vedea poiata păsărilor. Grădina de legume, cultivată cu grijă, era plină de verdețuri — căpățîni mari de varză galiciană, lujeri de fasole răsuciți pe araci, tufe de mazăre pline de păstăi și de flori ca cele ale violetelor. Salatele înalte și fragede puteau să hrănească toți greierii care, prin împrejurimi, alcătuiau în după-amiezele calde și în nopțile de vară cu stele, o orchestră unisonică, fără sfîrșit.

Paznici ai pămîntului său, doi cireși contrastau, prin vigoarea coroanelor lor verzi, cu smochinul sterp — care părea totuși mai vesel decît cel din Biblie, căci în locul lui Iuda atîrna de prima cracă un dovleac mare și galben.

Via împrejmuia toate acestea și le servea și de adăpost; era întinsă pe bolte și scări de stejar și sîrmă, sprijinite de zidul alb pe care, în duminicile libere, îl ridicase el însuși, de la temelie pînă la creastă și deasupra căruia înfipsese colți de sticlă spartă — piedică sigură pentru cei ce ar fi îndrăznit să-l sară.

Însă, dincolo de acel zid, ochii lui Manuel da Bouça nu puteau să privească decît cu invidie la terenul mănos, ferit de seceta verii, care se întindea pînă aproape de biserica veche. Să fie și acest pămînt al lui, să-i fie el stăpîn, să-l semene și să secere el grîul care în primele zile călduroase de vară avea culoarea aurului, să cosească el pășunea care dădea iarbă grasă și deasă ca un covor; acesta era

singurul său vis, cel mai de preț gînd al vieții sale. De aceasta depindeau toate planurile sale: de la căsătoria Deolindei, nu cu un țăran oarecare din ținut, slugă la dîrloagă, ci cu un bărbat demn, cu cheag la pungă, pînă la marele său țel de a duce o viață liniștită într-o casă ca lumea, cu acoperiș franțuzesc, înălțată colo, pe deal, lîngă Salgueiros — o casă și putini de sărat carne, unde să bage doi porci de Alentejo pe an.

Dar, dacă va rămîne aici în sat, dacă nu-și va lua inima-n dinți să-și încerce norocul pe alte meleaguri, nu-și va vedea niciodată visul cu ochii. Din ce cîștiga acum, muncind pămîntul altora, nu se putea alege cu nimic, iar peticul său de pămînt și grădina din jurul casei îi dădeau doar atît cît să-și tîrască zilele de azi pe mîine. I se părea o mare nedreptate ca terenul de lîngă biserică, atît de fertil, să fie lăsat în paragină, căci domnul Esteves, bogat fiind, locuia la oraș și nici nu dădea pe aici, iar arendașul, bătrîn și hapsîn, nu se îngrijea nici el de pămînt; îl lăsa pîrloagă și plătea doar cîte un țăran să-l păzească. Pentru el, da, pămîntul acela ar fi fost tocmai ce-i trebuia: n-ar fi avut decît să prelungească zidul pe lîngă poala pădurii de pini, căci în vale, rîul Caima era chiar el un gard natural. Domnul Esteves ar fi putut fi convins, mai cu o vorbă bună, mai cu un plocon de păstrăvi și pînă la urmă l-ar vinde, căci dacă ar face o socoteală, ar fi mai bine să cîștige ceva deodată decît nimic toată viața.

Focul țigării ajunsese la buzele lui Manuel da Bouça, dar el se uita mereu la malurile rîului, unde se vedea pămîntul rîvnit, acolo unde fumul casei continua să se înalțe nepăsător în liniștea după-amiezii.

Încetul cu încetul între el și peisaj apărură imagini noi : o valiză de nuiele cu cămăși și izmene ; un tren tranca-tranca, tranca-tranca, pînă la Lisabona ; apoi, vaporul și oceanul, și oceanul... În același timp însă îi trecu prin minte ceva nedeslușit, „un nu știu ce", „cine încearcă n-are ce pierde" și „cine muncește nu moare de foame"... De ce se temeau ele ? Le-ar fi trimis bani și, după patru-cinci ani s-ar fi întors și el cu ceva — cu cîțiva contos de reis...Odată ajuns acolo, trebuia să se întoarcă cu cîteva milioane, dacă i-ar ajuta Dumnezeu și dacă era sănătos ! De altfel, avea brațe zdravene și „cine caută trebuie să găsească"...

Țesîndu-și visele în continuare, pe fața sa apărură totuși umbre : ochii castanii, mici și iscoditori se fixară undeva în depărtare ; de pe obrajii uscați dispărură cutele de deasupra mustăților lungi și negre, iar gura, cu buzele subțiri și cu dinții îngălbeniți de tutun, rămase nemișcată ; părea lipită de falca ieșită în afară, puternică și hotărîtă de țăran. Țintuit locului, rezemat de trunchiul arborelui de plută, omul părea o cariatidă rustică a tulpinei lîngă care se oprise ; era un bărbat nu prea înalt însă zdravăn și osos, cu trăsături dîrze, învățat cu munca grea a cîmpului, sănătos tun ca toți cei ce se scoală cînd dispar ultimele stele și adorm cînd apar primele.

Se și vedea întors în sat ; o trăsură de la hanul lui Santiago sau un automobil de la atelierul lui Carrelhas îl aducea din tîrg pînă acolo, în fața casei : două geamantane, haine frumoase și pălării bune, cum nu se fabricau nici la São João de Madeira.

Pînă și panorama din fața lui începu să capete alte dimensiuni : căsuța crescu atît în înălțime cît și în lățime, începu chiar să se deplaseze undeva spre dealul satului Salgueiros, iar zidul alb, cu care era împrejmuit pămîntul său, se prelungea pînă departe, la pod ; mai sus, acolo unde soarele cobora la asfințit, vedea o arie spațioasă, o lesă și un hambar mare pentru bucate ; iar în toiul muncilor cîmpului, vedea mulți oameni lucrînd pentru el acel pămînt roditor. Mai vedea două, trei, patru perechi de boi întorcînd în tihnă brazdele cu plugul ; la treieratul grîului și la curățatul știuleților de foi trebuia să aducă toate fetele din sat și, numai strugurii timpurii din care se făcea vinul verde, ciorchinii culeși de pe coardele care se înălțau pe aracii puși în vale lîngă rîu, ar fi umplut o jumătate de duzină de butoaie. Și toate acestea erau ale lui. Totul cîștigat cu truda sa de fiecare zi, de fiecare ceas.

Va pleca ! Păcat că nu făcuse asta mai înainte, pe vremea cînd era flăcău în floarea vîrstei. Atunci, da, ar fi avut în față destui ani pentru a munci cu folos și, cu puțin noroc, ar fi putut să le rîdă în nas la alde Moradais, căci n-ar fi dăruit satului numai o școală ci

și podul cel nou despre care vorbea domnul abate.

Acum, la cei patruzeci și unu de ani ai săi — că, dacă nu s-ar fi încăpățînat nesuferitul de secretar al primăriei, care a scormonit prin catastife cînd a întocmit actele de ipotecă, să-i afle vîrsta exactă, el ar fi rămas cu convingerea că era mai tînăr, că avea mai puțini ani — și cu o fată de măritat nu putea să piardă prea mult timp acolo. Va sta doar cît să strîngă bani ca să cumpere terenul care se întindea în spatele curții și vreo cîteva mii de reis pentru Amelia, dacă ar fi avut nevoie să cheltuiască în caz de boală. Esteves, cu toate că o palmă de pămînt costa în aceste vremuri cît odinioară o moșie, o să-i vîndă pămîntul pentru vreo cincizeci de contos, dacă nu și-o băga nimeni coada. Și ce înseamnă cincizeci de contos, ce dracu! Dacă n-o avea ghinion, s-ar putea aranja totul în vreo patru ani. Pe vremuri, cînd cinci reis valorau ceva, poate ar fi fost mai greu; dar acum, cînd moneda braziliană este tare pe piață...

Scuipă mucul de țigară și, ca să nu-l doară piciorul, coborî cu grijă, ca un om de la oraș, cei trei metri care-l separau de drumeagul șerpuit. Nicicînd satul său nu i s-a părut atît de sărăcăcios, atît de demn de compătimire și de neînsemnat. Satele vecine prosperau, aveau case noi, cișmele, curți mari cu porți de fier, căci tinerii de pe acolo nu se încăpățînau să rămînă pe loc, plecau — „să fiți sănătoși că eu

o să-mi caut norocul în altă parte!“ — și se întorceau cînd făceau avere.

Aici însă, lăsîndu-i la o parte pe alde Moradais, care erau caz aparte, bărbații se dezlipeau de fustele mamelor doar pentru a intra sub fustele nevestelor — și numai din cauza asta satul său rămînea la fel de trist și de urît. Toți se mulțumeau cu o supă dimineața, sardele seara, iar duminica, cu o juma' de litru de vin la Feira dos Nove sau la birtul lui Lopes.

Însă el trebuia să arate că nu era ca ceilalți, că era în stare să facă tot ce spusese duminică după slujbă, în fața porții lui Valseves!

Cu tot optimismul său, Manuel da Bouça se încruntă din nou cînd drumul coti dincolo de tufișuri spre loc deschis, de unde se vedea bine căsuța sa singuratică printre cîmpurile semănate de la marginea satului. Preocupările și gîndurile care-l frămîntau acum, îi întipăreau pe chip o expresie de oboseală și melancolie.

Amelia, văzîndu-l cum trecea drumul șchiopătînd, întrebă îngrijorată:

— Ce ai? Ce ți s-a întîmplat?

— Nimic. Un spin. O nimica toată!

— Arăți de parcă ți s-au înecat corăbiile!

Apoi, schimbînd repede tonul:

— De necrezut, azi m-am pomenit cu Soares în casă. Ce-i cu el, nu mai merge la lucru la fabrica de sticlă?

— Eu n-am trecut pe la Soares. Am fost în oraș...

— Ah, da ! Aşa spuneai ! Dar de ce trebuia să vorbeşti cu Soares ?

Manuel da Bouça nu răspunse. Se aşeză taciturn la fereastră şi începu să se uite spre cîmp, din ce în ce mai preocupat, mai neliniştit şi mai încruntat.

— Ce ai, omule ? Hai ! Vorbeşte ! Nu prea eşti în apele tale...

Şi cum femeia rămase cu mîinile în şolduri, privindu-l nedumerită, el se întoarse şi spuse, morfolind cuvintele :

— Am aranjat totul... Plec... Plec în Brazilia...

— Tu ?...

Tăcerea lui grea, dramatică, o înfricoşă şi mai mult. Începu să plîngă. Apoi :

— Deolinda ! Deolinda ! Fata mamei !

Tînăra, surprinsă de strigătele mamei, apăru în uşa bucătăriei.

Cum o văzu, Amelia alergă plîngînd spre ea, o luă în braţe şi o udă cu lacrimi pe faţă şi pe umeri.

— Iar i-a venit să plece ! Iar i-a venit să plece !

— Ah ! — făcu Deolinda, începînd şi ea să plîngă.

Manuel da Bouça le ascultă văicărelile un timp ; apoi se ridică îndîrjit :

— Terminaţi cu smiorcăiala ! — exclamă el. Parc-ar fi sfîrşitul lumii... Ce v-a apucat ?

Amelia se supuse, dar lacrimile continuară să-i curgă în tăcere.

Se uită la ea cu sfidare şi adăugă :

— Aşa este ! Aşa este ! Femeile din Fragua sînt învăţate să-şi ţină bărbaţii sub fuste... Ca şi cînd n-aţi mai fi auzit că se poate pleca în Brazilia ! De-aia nu ne mai ajungem niciodată.

Amelia se şterse la ochi cu marginea şorţului :

— E-atît de departe ! — zise ea. Mi se rupe inima cînd mă gîndesc...

— O să te obişnuieşti, n-ai încotro !

Exagera convins că numai aşa le-ar mai fi putut linişti, însă fiecare cuvînt era pentru el un adevărat chin şi vorbea mai mult pentru a învinge emoţia care-l sufoca. O rază de soare cădea peste mîna-i puternică şi bătătorită, aşezată pe pervazul ferestrei.

Făcîndu-şi curaj, Deolinda se apropie şi încercă să spună :

— Eu, în locul tău, tată, nu aş...

— Ce ştii tu ?

— Sînt alte ţări, e altă lume... Aici ştim cum este... Acolo...

El ridică din umeri ; iar fata continuă, cu jumătate de glas :

— Cine nu poate mai mult se mulţumeşte şi cu puţin. Iar noi ne-am descurcat bine pînă acum...

— Pentru asta şi pentru altele, noi ăştia din Fragua sîntem aşa cum sîntem ! Aici nimeni nu face mai mult decît o ceapă degerată...

— Oh, tată ! Sînt oameni care au mult mai puţin decît noi şi cu toate astea nu-şi părăsesc casa.

— Mare lucru avem noi ! Trei stînjeni de pămînt, care pînă cînd dau ceva îmi amărăsc

sufletul și un petic de ogradă, unde nu poți întoarce un car cu boi...

— Atît cît este, avem ce mînca. Puțin sau mult, noi nu răbdăm de foame ; mulți creștini l-ar blagoslovi pe Dumnezeu să aibă cît noi...

— Numai eu știu cît mă costă asta ! Muncesc de dimineața pînă seara ca un cîine, pe pămîntul meu și pe al altora și am... doar ce se vede...

— Să mulțumim lui Dumnezeu că ești sănătos... Pe cînd acolo... Cine mai știe ? ! — interveni Amelia.

— Asta era altădată. Acum, cînd oamenii se întorc de acolo vin chiar mai grași. L-ai văzut pe Marques, din Sinfães.

— Eu sînt sigură — insistă Deolinda — că tata, chiar fără să plece, ar putea ajunge să trăiască bine și aici.

— Cum ?...

— Nu știu ; dar așa cred.

— Prostii ! La anii tăi așa se gîndește... Apoi, apoi, atîta știți și voi ! Dar, ia să terminăm odată cu pălăvrăgeala ! Ce-am hotărît este bine hotărît. Mai bine pregătiți supa, în loc să faceți aici pe bocitoarele.

— E gata — îngînă Amelia, resemnată.

El porni spre bucătărie și coborî cele trei trepte.

În soba plină de funingine focul da să se stingă ; doar un lemn rășinos, cu un capăt neatins de flăcări, continua să ardă mocnit, departe de jăratec, cu un braț frînt, și fumega țesînd în gura neagră a sobei o pînză albăstruie.

Spre poarta ogrăzii, exact în momentul în care soarele apunea și-și răsfrîngea razele colorînd apa rîului în alb și ocru, se auziră grohăiturile porcului ce se întorcea acasă.

Manuel da Bouça se așeză la masa de brad cu incrustații pe margine și începu îndată să mănînce cu poftă din supa pe care nevasta i-o așezase dinainte.

Alături, în picioare, înaltă și arsă de soare, cu fața plină de cute și cu sprîncenele încruntate, Amelia se gîndea ținînd ochii pironiți pe masă. Cînd termină farfuria de supă, ea întrebă pe neașteptate :

— Cum o să faci rost de bani de drum și de hîrtii ?

El șovăi o clipă ; apoi, cîntărind vorbele, ca și cînd s-ar fi spovedit, spuse :

— Cu pămîntul...

— Cum cu pămîntul ? L-ai vîndut ?

— Nu, nu ; l-am ipotecat, adică, cum să-ți spun...

— Ipotecă ? Ce este asta ?

— Nu știu bine. M-a sfătuit Soares. Mi-a dat banii, pe care va trebui să-i plătesc în timp de șase ani, iar pămîntul rămîne doar un zălog... Se pare că trebuia să-ți cer și ție consimțămîntul, dar, cum nu știi să citești, am rugat doi oameni din Oliveira să semneze cererea ca martori.

— Și noi, atunci, din ce-o să trăim ?

— Nepricepută muiere, încurci totul ! Pămîntul rămîne al nostru ca pînă acum. Putem

să-l semănăm în continuare, căci bucatele sînt ale noastre...

— A ! Şi cine ţi-a dat banii ?

Deolinda, care ieşise să ducă un lighean cu lături la troaca porcului, se opri în tindă şi-şi ascuţi urechea pentru a auzi mai bine.

— Carrazedas, ăla de stă în oraş.

— Carrazedas ? E renumit pentru înşelătoriile lui.

— E scris totul pe hîrtie, negru pe alb. Apoi, Soares este un om serios, dacă n-ar fi fost treabă cinstită, nu m-ar fi sfătuit... Voi rămîneţi cu pămîntul şi cu casa iar eu o să vă trimit bani pentru de-ale gurii.

Amelia continuă neliniştită :

— Şi tu pleci, aşa, în voia Domnului ?...

— Cum în voia Domnului, ce vorbă-i asta ? Păi nu-i acolo Cipriano ?

— Cipriano ?

— Cipriano cel din Lordelo.

— Ah !

— Deolinda o să-i scrie mîine o scrisoare. Este băiat bun şi o duce bine. Chiar ieri maică-sa mi-a spus că el cîştigă oricît vrea. O să cîştig şi eu la fel !

— Şi cînd vrei să pleci tată ? — întrebă Deolinda.

— De îndată ce vor fi gata hîrtiile. Pe luna viitoare...

Cele două femei începură din nou să plîngă.

II

Ca o libelulă care zboară în voie, mutîndu-se nestatornică dintr-un loc într-altul, ştirea trecu din gură în gură şi după ce făcu ocolul satului, ajunse în comunele vecine.

— Manuel da Bouça pleacă în Brazilia...

Copiii care-i auzeau pe părinţi comentînd noutatea o socoteau mai neobişnuită decît moartea. Bărbaţii, chiar şi cei mai puţin curajoşi, aprobau hotărîrea, dar aproape toţi doreau în taină să-l imite pe cel îndrăzneţ. Satul era fără viitor, iar exemplele celor care se îmbogăţiseră în Brazilia erau mai numeroase decît frunza şi iarba.

Femeile îşi făceau drum pe la casa lui Manuel da Bouça pentru a vorbi cu Amelia despre marele eveniment. Toate o încurajau pe soţia întristată, asigurînd-o că, din ce va cîştiga bărbatul ei în Brazilia va duce o viaţă mai uşoară şi fără griji. Nu-şi ascundeau dorinţa de a-şi schimba şi ele destinul :

— E drept, dacă al meu s-ar hotărî să plece, nu spun că nu mi-ar fi teamă, dar în nici un caz n-aş fi eu cea care l-ar opri. Acolo-i altă lume, doamnă Amelia ! Acolo-i altă lume !

În jurul lui Manuel da Bouça se ţesu repede o aureolă de respect şi curiozitate. De cînd se hotărîse să plece, parcă devenise alt om pentru cei din sătucul lui. Toţi îl priveau cu alţi ochi şi multora li se părea că şi-a schimbat chiar şi înfăţişarea, deşi îl cunoşteau prea bine. El însuşi adoptă o mască de orgoliu : bu-

zele-i erau mai strînse, mustața mai răsucită și gesturile mai sobre.

Tocmai de la Lordelo, din Vila Chá și de la Castelões, veneau oameni care se interesau de plecarea lui și-l asigurau că-l vor urma.

În toate satele apropiate, în toate cătunele din jur, exista aceeași dorință de a emigra, de a pleca în țări îndepărtate, pentru a se îmbogăți. Era un vis molipsitor, o ambiție moștenită, care săpa urme adînci în sufletele lor, din copilărie și pînă la bătrînețe. Aurul Braziliei făcea parte din tradiție și avea valoarea unei legende promițătoare pentru acei oameni simpli și naivi. Îl vedeau strălucind în bisericile, acareturile, școlile, podurile și în drumurile noi, care se executau din porunca celor îmbogățiți de cealaltă parte a Atlanticului. Și-l închipuiau în grămezi de monede strălucitoare, orbitoare, mari cît soarele cînd apunea la linia orizontului, exact acolo unde își imaginau că se află țara miracolelor. Toate aparențele de prosperitate erau legate de acest aur care, acolo, departe, se afla din belșug și la îndemîna oricui. În munca pămîntului natal se observa chiar o anumită descurajare și lipsă de perseverență, pentru că nimeni nu mai credea că prin muncă cinstită ar putea învinge sărăcia și lipsurile.

Cuvîntul magic, Brazilia, exercita o himerică atracție și doar simpla evocare a acestuia, devenea motiv de închipuiri fascinante, de belșug fără seamăn și de trai fără griji. Obligați să-și cîștige cu nespusă trudă pîinea, ducînd o viață grea, oamenii de la cîmpie sau de la munte erau înclinați să renunțe la tot pentru aurul imaginar din țara îndepărtată. Acest gînd tulbura mintea fiecăruia, era gogorița care bîzîia implacabil chiar în capul celor mai legați de pămînt. O aveau în sînge de la străbuni și chiar de mai demult; era ceva care se moștenea ca o boală atavică pe care o purtau toată viața. Fiecare generație se năștea cu acea năzuință, care devenea stînjenitoare cînd nu se realiza. Se cuibărea în sufletele oamenilor ca o idee fixă, ieșind la iveală în momentele grele ale soartei, ca o soluție salvatoare în clipele de cumpănă, cînd trebuiau să ia o hotărîre disperată.

Însă, cu toată strălucirea ei ademenitoare, ideea atrăgea și înfricoșa în același timp. De pe vremea cînd strămoșii petreceau ani îndelungați peste oceane răbufnea faima înfricoșătoare a călătoriilor tragice și a superstițiilor ce-i făceau să șovăie pînă și pe cei mai curajoși. Nici ei nu știau bine de ce, din ce cauză, însă gîndul de a pleca în Brazilia era însoțit de o senzație de mare primejdie. Bolile? Naufragiile? Și acestea, dar mai ales teama de a întîmpina necunoscutul. Legendele care circulau despre continentul de peste ocean le tăiau respirația, îi făceau să se cutremure de frică ori de cîte ori îi bătea gîndul să plece. Înainte de a lua o hotărîre, oamenii păreau bolnavi, surescitați, ca într-o luptă pe viață și pe moarte.

Pentru a învinge starea de panică, pentru a învinge toate temerile și prejudecățile din lumea în care trăiau, trebuiau să aibă carac-

tere puternice. Totuși foarte puțini renunțau din lipsă de curaj. Ambiția, ca un antidot miraculos, domina orice temere. Și, pe lîngă ambiție, mai era și acea dorință de aventură prezentă în sînge ca o moștenire ancestrală.

Și astfel, an de an, din săracii lipiți pămîntului, din săracii ce se amăgeau cu vise frumoase, se forma marele exod, valul de oameni care curgea, curgea către ocean, umplînd porturile ce duceau spre țara fermecată și necunoscută și lăsînd în urmă, în paragină, pămîntul care le dăduse cu zgîrcenie pîinea.

Manuel da Bouça deveni, pentru oamenii din Lordelo, Castelões, Vila Chá, semnalul de plecare. Veniră la el, în Fragua, trimiși și interesați, toți absolut ignoranți, dorind să afle cît mai multe, pretinzînd că vor să plece împreună cu el, cu același vapor, sau oricum, cu vaporul următor.

Nici el nu știa mai mult; ce putea să le spună, doar că ar fi fost fericit, foarte fericit să plece împreună cu ei. Pe ultimii trei îi rugase să mai treacă pe vinerea viitoare, că joi se duc la oraș și, numai după aceea putea să le spună alte noutăți și să le dea sfaturi.

Oamenii sorbiră pînă la ultima picătură vinul din pahare, își șterseră gura cu dosul palmei, apoi plecară mulțumiți.

Manuel da Bouça îi însoțise pînă la poartă și-i urmărise cum se depărtau pe drum — Zé do Aido, un om robust, bine făcut și hotărît; Anacleto și Rosalino, mai scunzi, arși de soare și cam aduși de spate din cauza muncii istovitoare.

Cînd se întoarse în casă, Amelia, care se afla lîngă masă și ținea în mînă niște ulcele, îl întrebă:

— Ia ascultă! Te-ai gîndit la fată?

— Care fată?

— Fata noastră, care alta?

— Ce-i cu fata?

Amelia îl privi cu atenție, mirată că el nu reușea să urmărească firul gîndurilor ei. Apoi, lăsînd cănile pe masă, continuă:

— Este în pragul căsătoriei...

— Da, știu. Și ce-i cu asta?

— Eu nu pot s-o mărit în lipsa ta și fără consimțămîntul tău...

Manuel da Bouça o privi încruntat, apoi surprins:

— Ce vrei să spui?

— Credeam că știi...

— Ce să știu? Nu știu nimic! Spune!

— Nu-ți face griji omule. Nu s-a întîmplat nimic! Este băiatul lui Zefa din Portela, care-i în vorbă cu ea... Ce, nu știai?

El se aprinse:

— De unde să știu? Mi-ai spus tu ceva? Spune-mi! De ce nu mi-ai spus și mie? Stăm toată ziua sub același acoperiș și nu știu ce se întîmplă în casă. Era de datoria ta să mă previi!

— Să te previn, de ce? M-am gîndit că tu știi, și, în treburi de-astea, se vorbește numai dacă există un motiv. De fapt, doar ieri, după ce a auzit că tu te-ai hotărît să pleci în Brazilia, băiatul i-a spus Deolindei că are de gînd să se însoare cu ea...

Manuel da Bouça își mușcă buzele ; făcu cîțiva pași pînă la fereastră, se întoarse în mijlocul camerei, împinse vîrtelnița care se afla pe mașina de cusut, apoi, necruțător și înfuriat, continuă :

— Cum îndrăznește pricăjitul ăla de Alfonso să ceară mîna fetei mele ?... Asta mai lipsea ! Chiar asta mai lipsea ! Un vai de el, care n-are nici după ce bea apă.

Și dînd frîu liber revoltei :

— Niciodată ! Ai auzit ? Niciodată ! Îi trag eu o ciomăgeală de-o să-mi uite fata !

— Omule, ține-ți firea ! Alfonso este un băiat de treabă, muncitor...

— Să-i fie de bine !

— ... și nu-i chiar atît de sărac ! După moartea lui nea Zefa...

— Nu-i sărac ! Două palme de pămînt, care nu fac nici cît o ceapă degerată și o cocioabă — da, fiindcă aia-i o cocioabă — pe care într-o zi o s-o ia vîntul și o s-o arunce în rîu.

— El i-a spus fetei că are ceva bani puși deoparte...

— Nu vreau s-aud, și gata ! Deolinda o să se mărite numai cu cine cred eu că merită !

— Știi bine că noi nu avem de unde să-i dăm zestre și că ea nu are nimic...

— N-are nimic ? Dar eu de ce plec acolo ? Eu...

Se întrerupse dîndu-și seama că nu putea argumenta cu o ipoteză însă după o scurtă pauză, continuă :

— Nu are, dar o să aibă, dac-o vrea Dumnezeu ! Nu ! Pe calicul ăsta să nu-l văd în fața mea, că-l pupă măsa rece !

Și, nervos, preocupat, începu din nou să tot împingă vîrtelnița de pe mașina de cusut.

Urmă un moment de liniște. Apoi Amelia adăugă, cu jumătate de glas :

— Dar dacă ei se iubesc... Dacă Deolindei îi place de el...

— Ce ? Îi place de el ? Ești sigură ?

Se opri pentru a înțelege mai bine spusele femeii. Apoi :

— O să-i treacă ! Spune-i că eu nu vreau, ai auzit ? Că nu vreau eu ! Și că nu vreau pentru binele ei ! Mucoasa, n-a împlinit nici douăzeci de ani și umblă după măritiș !... O să-i treacă ! Tu te-ai măritat la douăzeci și cinci și încă nu te descurcai în treburile casei. Abia i-a căzut cașul de la gură... Să mai crească ! Nu s-a întîmplat nimic între ei, nu ?

Amelia nu mai insistă ; luă din nou ulcelele și se îndreptă spre bucătărie suspinînd.

Supărat, plecă să dea de mîncare la vite, mai mult ca să-și alunge necazul. Luă din cui pălăria cu boruri mari și ieși. După un timp, se pomeni mergînd cu sapa pe umăr pe cărarea de lîngă rîu, spre pămîntul lui.

Îl durea sufletul cînd vedea acolo jos atîta apă, iar sus pe deal, unde era pămîntul lui, se usca tot ce semăna în afară de secară. Ah, cînd o să se întoarcă, o să sape un puț sau o să instaleze o pompă mecanică, la fel ca cele pe care le văzuse în apropiere de Gândara !

Soarele începuse să coboare spre asfințit și, de departe, dinspre Mosteiro se auzea melodia unui cîntec de o tristețe sfîșietoare.

Ajuns pe pămîntul lui, Manuel da Bouça începu să prășească porumbul verde. O făcea fără tragere de inimă, nu mai avea entuziasmul de altădată, cînd se chinuia să care apă cu găleata de jos de la rîu, ca să ude locul. Acum, așa ceva i se părea zadarnic și fără nici un rost. Cînd va fi să lege, porumbul o să fie la fel de pipernicit și ofilit ca și în ceilalți ani. Nu merita osteneala.

Nu mai săpa cu grijă, se lăsa dus de un noian de gînduri. „Cum o să fie ? Lume multă la lucru și mulți bani ? Dar ce fel de muncă ? Zé do Aido, Rosalino și Anacleto știau oare ce-o să muncească ? Și acum, hop și diavolița asta de fată ! El se sacrifica pentru viitorul ei, iar ea vroia să strice totul. Oare o să plîngă mult Amelia cînd el o să plece ?"

Și iar o lua de la început. Răspundea singur la întrebările pe care și le punea tot el, căutînd să-și imagineze viața lui de mîine. „Trebuia să cumpere pămîntul lui Esteves. Ce bine ar fi ! Pentru Amelia o să aducă un cordon mai gros decît cele ale negustoreselor din Vilar."

Terminînd prășitul, se opri la capătul brazdei și-și sprijini cotul de coada sapei, apoi se lăsă din nou dus de gînduri. Privirea i se oprea cînd aici, cînd dincolo, mîngîind parcă ogoarele de lîngă rîul Caima — pămîntul care va fi al lui ! Deși soarele trecuse dincolo de culmile Felgueira, pe tot cîmpul, cît vedeai cu

ochii se mai lucra încă. Se muncea din greu, cu spatele încovoiat peste pămîntul nesățios, de cînd începeau să cînte cocoșii pînă se înnopta de-a binelea. Era o trudă ce nu mai contenea, truda oamenilor scăldați în sudoare, între o strachină de supă și o cană cu vin, dacă o aveau și pe aia, căci erau destui care munceau toată ziua doar cu cîteva îmbucături luate dimineața. „Și toate astea pentru ce — se întreba Manuel da Bouça — dacă în zilele de sărbătoare ca și în cele de lucru trebuiau să îmbrace aceeași haină pe care o purtaseră și la nuntă ? De ce, dacă nu puteau să pună nimic deoparte, dacă trebuiau să se spetească mereu muncind și pînă la urmă să ajungă tot ca nea Leonardo, care, la bătrînețe, umbla cu traista-n băț pe drumuri, pe la crucile de la răspîntii, cerșind un ban de la trecători ? Iar cei care mai aveau cîte o palmă de pămînt dădeau totul pe dările care erau așa de mari, încît era mai bine să nu ai nimic."

Manuel da Bouça își întoarse ochii către Fragua și către Cimo de Vila cuprinzînd în același timp cu privirea satele Barreiro și Salgueiros, care abia se mai vedeau în umbra înserării. Peste tot numai căsuțe sărăcăcioase și locuri de pămînt măsurate cu palma — oameni care trudeau toată viața fără nici o speranță, care munceau pînă la moarte lipsiți de orice bucurie, uitați de soartă în sărăcie. Iar puținele acoperișuri, care se ridicau deasupra nivelului celorlalte, erau ale negustorilor de pînzeturi sau ale „brazilienilor", care părăsiseră locurile lor natale din fragedă tinerețe.

Se înnopta : în vale mai plutea încă o ceață fumurie și diafană care începea să se desprindă încetul cu încetul de pămînt.

Cînd ziua își trăia ultimele clipe, totul se umplea de mister, de profundă religiozitate în fața nopții care sosea. Un giulgiu străveziu acoperea totul într-o liniște desăvîrșită, dînd senzația deplinei împăcări, a armoniei universale.

Verdele ierbii devenea mai verde pentru cîteva clipe, pentru ca îndată să se întunece, să se prefacă într-un verde închis ca al mării, în timp ce pînza transparentă de lumină urca peste pădurea împietrită.

La malul rîului, ciripitul păsărilor începea să se piardă în tăcere ; departe, se auzea clar scîrțîitul molcom al unui car cu boi ; mișcările oamenilor care munceau încă nu se mai deslușeau bine ; pădurea de pini care dormea pe dealul Crasto nu mai era decît o uriașă pată întunecată unde, ascunsă, pîndea noaptea. Tristețea începea să-și întindă aripile negre peste tot pămîntul.

În apropierea satelor se întrezăreau drumuri și vii, iar sub coroanele unor stejari păreau că se leagănă umbre spînzurate.

Pădurile din depărtare își pierdeau și ele contururile, prefăcîndu-se în hăuri mari de umbre ce se risipeau în văile adînci, pline de cîmpuri semănate. Albastrul rîului Caima era acum negru, apa se confunda cu pămîntul sub același văl întunecat iar migdalii fără frunze păreau figuri fantastice, năluci din basme care străjuiau tainele nopții.

Ici și colo, deasupra mușuroaielor de pe răzoare, mai strălucea cîte o piatră pe care mușchii și ierburile nu o acoperiseră. Vechiul turn din satul Mosteiro se mai zărea încă. Însă ultima rază a zilei, care mai plutea neputincioasă în aer, se stingea și ea.

Din văioagele Felgueirei noaptea își întindea tentaculele peste pîlcurile de castani cufundați în întuneric, avansînd pe furiș, ca un uriaș văl negru cu o coamă cenușie ce acoperea totul sub umbra lui întunecată. Din bătrîni se spunea că, dacă cineva, deghizat în diavol, ar fi făcut mîinile pîlnie și ar fi strigat în acel moment al înserării, de sus, din vîrful dealului, întreaga lume s-ar fi înspăimîntat.

Pe strîmtele drumeaguri, printre tufișuri și porumbiște, oamenii, fantome obosite, se întorceau la casele lor cu uneltele pe umeri. Cineva fluiera, iar dinspre dealul Gândara, o voce de femeie, vrînd parcă să farmece geniul nopții, intona un cîntec trist de dor.

Tușa Rita dos Anjos își anunța gălăgios prezența :

— Ho, capră ! Ho, împielițato !

Și capra zdrăngănea enervant clopotul atîrnat la gît.

În vale, în golul de nepătruns și tainic pe care bezna îl acoperea, se mai deslușeau doar ferestrele luminate ale căsuțelor.

Cînd Manuel da Bouça intră în casă, Deolinda strigă dinăuntru, din bucătărie :

— Stai puțin că vin imediat cu lampa !

El refuză :

— Nu-i nevoie.

Însă ea se afla deja în pragul ușii ținînd în mînă un felinar.

— Nu era nevoie — repetă Manuel da Bouça. Pregătește ceva de mîncare.

Și se îndreptă spre bucătărie.

— Tată dragă...

Era o voce rugătoare, tînguitoare, care îl chema. El se opri, la început surprins, apoi neînduplecat, ghicind motivul acelui ton spășit din glasul fiicei sale.

— Ce este ?

— Mama mi-a spus totul...

— Și atunci ?

— Eu nu pot täticule ! Și înecîndu-se, abia rostind cuvintele : Eu nu pot... Țin foarte mult la Alfonso...

El se încruntă și mai mult :

— Cum îndrăznești să-mi spui asta ? Hm ? Să nu te mai aud !

Și întorcîndu-se cu spatele, se îndreptă spre bucătărie.

Deolinda, care sperase să-l înduplece, se simți neputincioasă în fața întorsăturii neașteptate. Teama și disperarea creșteau în sufletul ei ca o spumă neagră într-un vas fierbinte, astupîndu-i gîtlejul, nările și urechile. Simțea că se sufocă, iar cuvintele de mîngîiere ale mamei își pierdeau înțelesul, contopindu-se într-un singur murmur — sughițatul sincopat al plînsului ei, semăna cu bîzîitul unui roi de insecte ce zburau peste cîmp. Se lăsă pe unul din scaune și se sprijini de masă, înspăimîntată, cu ochii deschiși, fără să mai vadă nimic.

III

Se crăpa de ziuă cînd Manuel da Bouça ajunse în pădurea de lîngă colină. Peticele de cer, pe care le întrezărea printre coroanele copacilor, începeau să se limpezească. Din îmbrățișarea zorilor cu negurile nopții se nășteau valuri de culori neverosimile, care din clipă în clipă își schimbau nuanțele. Metamorfoza era atît de subtilă, încît ochii abia puteau să perceapă combinațiile succesive. Pădurea de pini se contura ca o pată uniformă, în spatele căreia o pînză violetă, transparentă, pictată de pensula brizei nevăzute, vibra sub cerul întunecat. Era un violet difuz, neconturat, cu părți mai întunecate sau mai deschise, care se lumina pe măsură ce negurile nopții se retrăgeau împinse de o forță nevăzută. Parcă o suflare pornită din foalele pămîntului înroșea tunica violetă, dînd naștere petelor stacojii de pe cupola gigantică. Unele petice de cer erau cenușii, altele gălbui sau violete și toate pluteau o clipă, apoi se desfăceau schimbîndu-și întruna tonurile pe fondul albăstrui al pînzei.

Se deslușea bine linia neagră a pădurii de pini. Cerul își cobora pe pămînt nuanțele clare de lumină ce se furișau printre arbori, se opreau pe lacrimile de rășină din tăieturile făcute de oameni în scoarța neagră a coniferelor, se împrăștiau mai luminoase, din ce în ce mai luminoase, ca un văl alburiu, diafan ce cobora insidios spre unghere întunecate. Numai inima tufișurilor negre, ascunse și miste-

rioase, rezista invaziei de lumină, formînd încă tunele întunecoase în pădurea de pini.

Scutul albastru al imensei cupole își pierdea nuanțele sumbre, preschimbîndu-le în întinse arabescuri sinilii. Pe pînza concavă apăreau tente de acuarelă, iar jos, pe pămîntul încă plin de rouă al cărării din pădure, începea să strălucească fildeșul rădăcinilor, șlefuit de pașii trecătorilor. Părea că undeva, în depărtare, se deschisese leneș o pleoapă uriașă, lăsînd să se vadă pupila somnoroasă și încă apatică a zorilor.

Cînd Manuel da Bouça se apropie de poala dealului, ochii săi întîlniră un peisaj nou, care se oferea larg privirii pe deasupra pîlcului de eucalipți tineri de la capătul pădurii de pini. Acum, totul era diafan, împietrit în așteptarea unei clipe unice. Era o tăcere de gheață, fără nici un ecou, care făcea să se audă piuitul cel mai slab al oricărei păsări. Pintenul de deal dormita într-o tainică încîntare, strîns între chinga rîului și spatele negricios al pîlcului de arbori de lîngă palatul din Condes do Covo, care se întrezărea printre trunchiurile copacilor dincolo de grupul de case din satul Vilar.

În ambianța fantastică părea că întreaga natură așteaptă o minune. Pădurea amuțită era cuprinsă, nu de toropeală și nepăsare ca la apusul soarelui, ci de o vibrantă prospețime. O turturică trecu în zbor peste luminiș ; apoi, ca și cînd ar fi vrut să nu deranjeze cu fîlfîitul aripilor ei liniștea de cristal, se ascunse între eucalipți.

Încetul cu încetul, dinspre dealul care adăpostea satul Pinhão misterul începu să se dezvăluie. Un proiector enorm se ascundea dincolo de orizont, aprinzînd cerul și colorîndu-l în tente de galben, de portocaliu, de violet și de cenușiu. În fața evantaiului de lumină pînza imensei cupole era albastră, un albastru intens și limpede, pictat de un penel miraculos. Doar în spate, acolo, spre linia oceanului, mase mari de nori mai amestecau nuanțele galbene cu cele roșii făcîndu-le să se reflecte într-un mod ireal.

Evantaiul de lumină continua să se deschidă, întinzînd brațele sale diafane dincolo de jumătatea cupolei. Pe conurile pinilor tineri străluceau boabe de mărgăritare, ca beteala pe pomul de Crăciun. Iar pădurea părea îmbătată, extaziată, sorbind din izvorul de lumină.

În depărtare, casele din Vilar începeau să se distingă din ce în ce mai bine sub pînza străvezie de fum care persista deasupra acoperișurilor.

Manuel da Bouça începu să coboare coasta dealului. Jos, apa rîului, care șerpuia printre răchite aurite și sălcii în care săltau mierlele, părea o șosea asfaltată cu plumb.

În cele din urmă, soarele se ivi de după creasta munților. Evantaiul era acum strălucitor și plin de lumină și de culori. Bolta împrăștia vibrații subtile, ca născute din corzi invizibile, care, în loc de sunete, transmiteau lumină. Dar liniștea fu înlocuită de triluri și de zumzete. Păsările și insectele nu mai cîntau singure, ci formau împreună o orchestră.

Întreaga vale era o corolă imensă, deschisă larg în farmecul dimineții. Totul strălucea ; totul, pînă și trunchiurile arborilor de plută împrăștiați pe celălalt mal al rîului, spre care Manuel da Bouça urca acum panta pentru a ajunge la drumul ce ducea spre tîrg după ce trecuse peste mica punte rustică.

Plumbul rîului se prefăcu în argint. Pîlcul de arbori de plută de pe coastă lenevea încă sub o pînză lăptoasă, transparentă.

De la fabrica de sticlă din Covo se auzi un fluierat ascuțit și, puțin după aceea, o mașină claxonă pe șoseaua care ducea spre Cambra.

Urcă greu panta abruptă și respiră mai în voie abia cînd ajunse pe drumul plin de praf albicios, unde se vedeau urme de cauciucuri de automobil ; Manuel da Bouça grăbi pasul pentru a ajunge înaintea tuturor la casa lui Nunes.

Spre dreapta, dincolo de un mic platou care începea chiar din șosea, se înălța dealul La Salette. „Ce mult s-a schimbat locul ăsta față de odinioară !“ gîndi Manuel da Bouça. „Înainte, pe cînd era mic și venea cu maică-sa, în luna august, aici nu exista decît o pădure de pini sălbatici, iar sus, pe creastă, o capelă ceva mai mare decît o troiță la răscruce de drumuri. Pe vremuri, în piața de alături se afla doar un chioșc unde cînta fanfara și atelierul de jocuri de artificii al lui Sandiães. Azi platoul părea o grădină, ca cele din orașele mari ; capela cea nouă, înaltă și frumoasă, nu mai semăna cu cea veche. Cît despre atelierul de artificii al lui Sandiães și chioșcul Riba-Ul, nu mai era

nici urmă ! Acum, veneau aici fanfarele regimentelor din Porto, iar artificiile, pentru care treceau ore și ore pînă se foloseau toate, erau aduse tocmai din Viana. Nici oamenii care veneau la serbare nu mai păreau aceiași ; acum soseau persoane importante chiar și de la Lisabona ca să vadă serbarea și să petreacă. Dar cine o fi făcut toate astea ? Cei de la oraș ? Da de unde ! Cei care veneau din Brazilia, cu siguranță ei, numai ei puteau să facă totul ! Dacă n-ar fi plecat nimeni în Brazilia, dacă toți oamenii ar fi fost ca cei din Fragua sau ca cei din Nossa Senhora de La Salette, am fi rămas toată viața cu vechea bisericuță pierdută printre stînci și pini ! Și Amelia încă se mai împotrivea... Femeile sînt ca găinile“ — își spunea în sinea lui.

Cînd ajunse în inima tîrgului, în Piața Republicii, Manuel da Bouça se necăji : nu făcuse deloc bine că plecase de-acasă atît de devreme. Intrarea agenției era încă închisă. Uitase că ăștia de la oraș obișnuiau să se scoale tîrziu.

O clipă stătu în cumpănă, neștiind dacă este mai bine să bată la ușă sau să aștepte. Nunes locuia sus, însă cu siguranță s-ar fi supărat dacă l-ar fi deranjat la o astfel de oră.

Se așeză pe una din băncile pieței, privind cu atenție clădirea agenției de pașapoarte. Pe ușă se vedea o firmă, pe care era pictat un vapor iar deasupra și dedesubtul vaporului erau scrise niște litere, pe care el nu le înțelegea. Dar nu-l interesa ce era scris. Vaporul însă da. Acesta i se întipări în minte, făcîn-

du-l să cadă pe gînduri. Coloana de fum care ieşea pe hornul vaporului şi oceanul cu valuri mari începură să-l neliniştească. Îi trecură prin cap lucruri la care nu se mai gîndise niciodată, îşi aminti şi de altele pe care le uitase : întîmplările cu naufragii, peripeţiile traversărilor, aşa cum i le povestise Domingo din Lordelo... „Cum o să fie ? Cum o să fie oare ?“

Se vedea el însuşi pe vapor, departe, în mijlocul oceanului — în mijlocul unei furtuni care-l înfricoşase într-o după-amiază, cu mulţi ani în urmă, pe coasta Atlanticului, lîngă Furadouro. Îl cuprinseră fiorii ca în preajma morţii. Apoi, din nou se linişti. Se gîndea : „Acum nu mai e ca odinioară ! Doar se duc mulţi oameni în Brazilia, se întorc şi din nou se duc şi iar vin şi nu li se mai întîmplă nimic. Şi nimeni nu se mai plînge !“

Cu toate astea simţea un nod în gît. Îşi luă ochii de la firmă şi se uită spre închisoarea care se afla în pivniţa primăriei. Acolo, în spatele gratiilor, erau oameni cu bărbile crescute, cu înfăţişări aproape sinistre. Unii mai plîngeau încă. În bezna din fundul beciului nu se vedea nimic. Razele dimineţii nu treceau dincolo de cadrul ferestrelor cu gratii ; acolo totul era întunecat, tainic, ca şi cînd lumina însăşi se milostivea de corpurile scheletice, cu expresii înfricoşătoare, ascunzîndu-i de privirile curioşilor.

„Spune-le ăstora că nu-i bine în Brazilia, şi lasă-i pe urmă să aleagă între Brazilia şi închisoare, să-i vezi cum ar lua-o la goană spre vapor, alergînd mai abitir ca şobolanii.“

Casierul deschidea deja prăvălia lui Encarnação. Puţin după aceea, se dădeau în lături şi obloanele magazinului de fierărie al lui Saboia. Numai uşa lui Nunes rămînea închisă, parcă în ciuda lui. Manuel da Bouça era necăjit pentru că pierdea timpul : „Dacă ştiam, înainte de plecare aş mai fi dat o raită prin ogradă“.

Un om cu părul lung, plin de praf, traversa piaţa, trăgînd după el un urs şi două maimuţe de culoarea morcovului, cu picioarele păroase. Manuel da Bouça îi urmărea cu privirea. Din cînd în cînd omul împungea ursul cu un ciomag. Şi, atunci, droaia de copii, care venea în urma lor, începea să strige şi să ţipe, oprindu-se înfricoşată.

Cînd Manuel da Bouça îşi întoarse capul, uşa agenţiei de voiaj şi paşapoarte se deschidea.

Grăbit, se îndreptă într-acolo, însă constată că Nunes, pe care îl cunoştea din vedere, ca pe toţi oamenii importanţi ai tîrgului, încă nu coborîse. Funcţionarul, un pipernicit somnoros şi îmbrăcat în negru, înălţă capul uscăţiv şi întrebă :

— Ce doreşti ?

— Vin pentru paşaport şi pentru biletele de drum...

— Aşteaptă. Şi continuă să scoată din sertare teancuri de hîrtii.

Cu pălăria în mînă, se opri în prag, umil, cu acea umilinţă pe care oraşul o impunea totdeauna cugetului său de ţăran ; rămase în

așteptare. Trecură cîteva minute. Apoi se auziră pași pe scară, ușa din interior se deschise și Nunes, înalt, slăbănog, cu o pleoapă care se închidea doar pe jumătate peste orbita dreaptă din care lipsea globul ocular, apăru în cadrul ușii.

Se îndreptă spre biroul său, se așeză, împinse din față mai multe hîrtii, stinse trabucul de marginea scrumierei și schimbă cîteva cuvinte cu funcționarul. Manuel da Bouça nu le înțelese, însă ghici că era vorba despre el.

În fine, se întoarse spre el :

— Ce dorești ?

Manuel da Bouça se apropie respectuos, nesigur în mers și în gesturi.

— Vin pentru o călătorie în Brazilia... Ca să aranjăm cu hîrtiile... Domnul Carrazedas mi-a promis că o să vorbească cu domnia voastră...

— Da, da, parcă-mi amintesc... Cred că acum cîteva zile.

— Săptămîna trecută.

— Bine, ia loc.

— Dacă-mi permite domnia voastră.

— Deci vrei să te îmbarci pentru Brazilia, nu-i așa ?

Manuel da Bouça făcu din cap un semn afirmativ, iar Nunes, aprinzîndu-și iar trabucul, continuă :

— Te duci să-ți încerci norocul ? Bine faci ! Faci foarte bine ! Brazilia este o țară mare. Acolo munca omului este prețuită. Se împlinesc zece ani de cînd prin intermediul meu

s-a dus acolo multă lume și, pînă acum, din cîte știu nimeni nu a dat greș.

— Mie mi-e frică să nu mă îmbolnăvesc...

— Ce boală, omule, povești ! Azi, garanțiile pentru sănătate sînt atît de mari, că cei bolnavi, sau doar suspecți de vreo boală, nici nu-s lăsați să debarce. Uită-te la mine, dacă nu aș fi ajuns spre cincizeci de ani, aș fi plecat și eu să-mi caut norocul. Pentru că aici nu se poate realiza nimic. Manuel da Bouça zîmbea, un zîmbet timid, aproape prostesc. Vorbele acelea, rostite de către un om de la oraș, îl linișteau, îl umpleau de curaj și-i risipeau îndoielile, care, cu puțin înainte, la vederea firmei de la intrare, îl înfricoșaseră. „Dacă și domnul Nunes spunea că era în stare să plece n-avea de ce să se mai teamă : oamenii ăștia sînt scumpi la vorbă !“

Celălalt, după ce isprăvi cu încurajările, trecu la probleme concrete :

— Ei ! Acum hai să vedem despre ce este vorba. Unde vrei să pleci ? În Nord sau în Sud ?

Manuel da Bouça făcu ochii mari, întrebător.

— Întreb unde vrei să mergi. Dacă spre Manaus, spre Pará sau spre Rio...

— Eu vreau să merg la Santos...

— La Santos, da, domnule. Ai ales bine. Acolo pleacă mulți portughezi, și aproape toți se îmbogățesc. Ai rude acolo ?

— Am un prieten : Cipriano din Lordelo.

— A ! El ți-a scris că...

— Nu ; eu i-am scris o scrisoare, spunîndu-i că vreau să mă duc acolo.

— Foarte bine ! Ai adus certificatul de naștere ?

— L-am adus.

— Și livretul militar ?

— Da, domnule.

— Foarte bine. Foarte bine. Știi cam cît te costă, da ?

— Nu, domnule, nu știu.

— Acum totul s-a scumpit ; biletele de călătorie, actele... Totul este scump... Și, în timp ce vorbea, Nunes îl măsura din cap pînă în picioare pe Manuel da Bouça. Cu schimbul de valută, care urcă mereu și cu guvernul, care nu ia nici o măsură... Biletele de călătorie și actele te duc cam la trei mii.

Funcționarul de alături se aplecă mai mult peste biroul său, prefăcîndu-se că dă multă atenție hîrtiilor din fața sa. Manuel da Bouça rămase tăcut.

— E clar ? — reveni Nunes.

— Da, domnule. Dacă nu se poate mai puțin...

— Nu se poate... Făcu o pauză și adăugă : Trebuie să dai avans o mie de reis. Este pentru primele cheltuieli.

— Da, domnule.

Scoase din buzunar o batistă înflorată, îi desfăcu nodurile și numără pe birou cîteva hîrtii mototolite.

— E bine. O să rezolv totul în vreo unsprezece zile, mai mult sau mai puțin. Însă treci

pe aici săptămîna viitoare, poate că am nevoie de...

Și cu indiferență prefăcută, deschise unul din sertarele biroului și lăsă să cadă în el banii. Apoi se întoarse către funcționar :

— Du-te cu dumnealui și întocmește formele pentru actul de identitate.

Omulețul se ridică și se îndreptă spre ieșire, cu un „haide“ printre dinți.

— Du-te ! Du-te cu dumnealui !

Cei doi traversară piața și intrară în clădirea primăriei. Manuel da Bouça se supuse tuturor operațiunilor de identificare și, umil, răspunse la toate întrebările care i se puseră.

Cînd, în sfîrșit, funcționarul lui Nunes îl lăsă la poarta clădirii — „nu mai e nevoie de nimic ; treci pe aici săptămîna viitoare“ — el se simți ușurat de teama care-l cuprindea totdeauna cînd avea de-a face cu oamenii de la oraș.

Intrînd în piață văzu multă lume strînsă grămadă — copiii își făceau loc printre fustele mamelor, iar bărbații, mai la o parte, se uitau cu atenție la ceva ce se petrecea în centrul acelei aglomerații. Nu era nici duminică, nici zi de sărbătoare ; vreun om mort sau rănit nu putea fi, pentru că era multă veselie ; toți se împingeau și se înghesuiau, ca o turmă la ieșirea din stînă. Ce putea să fie ?

Se apropie, și sunetul de tobă care venea de acolo îl ajută să ghicească despre ce spectacol era vorba.

Cînd ajunse lîngă mulțimea de curioși, își întinse gîtul și văzu, jucînd în două picioare,

un urs ; era acelaşi urs care, cu puţin mai înainte, trecuse pe lîngă el. Ursarul, cu bîta sub braţ, cînta, bătea toba iar ursul juca. Cele două maimuţe stăteau cuminţi şi priveau mulţimea cu ochii lor jucăuşi.

Negru, cu botul scurt ridicat în sus, ursul părea că se dezarticulează făcînd paşii săi groteşti. La o poruncă a stăpînului, fiara întinse braţele şi maimuţele săriră pe ele începînd să facă tumbe, ca pe două trapeze de circ. Ţeapăn, pentru a da mai multă stabilitate corpului său, ursul avea o înfăţişare solemnă, de fiară dintr-un coşmar, care, după ce jucase, rămăsese neclintită ca o rădăcină înnegrită de la malul rîului.

În cele din urmă, maimuţele coborîră de pe braţele întinse, iar ursul ostenit încă după efortul exerciţiului porni cu toba întinsă pentru a strînge monedele de la cei care asistaseră la spectacol.

Văzîndu-l, Manuel da Bouça se gîndi : „Ursul munceşte pentru stăpîn. Stăpînul îl hrăneşte din ceea ce cîştigă de pe urma muncii pe care însuşi ursul o depune. Dacă n-ar fi fost prins, ar fi putut să mănînce fără să aibă nevoie de stăpîn. Cînd muncesc pentru alţii, eu sînt, chiar sînt cu adevărat, ca un urs. Însă, cu siguranţă, în Brazilia şi în America oamenii nu sînt ca urşii, căci acolo ei se îmbogăţesc repede. De-aia pînă şi domnul Nunes se gîndea să se ducă acolo.“

Cu toba întinsă, ursul se îndreptă spre locul unde se afla Manuel da Bouça. Dar el socoti

că n-avea de unde să-i dea bani şi se grăbi să se amestece printre cei care se furişau discret pentru a nu plăti spectacolul.

IV

Ca de obicei, cînd bătu ora douăsprezece la biserica veche din tîrg, Nunes se ridică, aranjă sumar hîrtiile aflate pe birou şi, aplecat puţin de spate, se îndreptă spre apartamentul său ieşind pe uşa interioară. De dincolo din prag se întoarse şi întrebă :

— Ei, Francisco ! I-ai spus domnului Borges că vreau să-i vorbesc ?

— I-am spus, i-am spus. Chiar ieri. A zis că trece pe aici azi, înainte de plecarea dumneavoastră.

— Dacă vine, roagă-l să urce.

Şi paşii lui Nunes se auziră din nou, acum pe scara din întuneric.

Sus, o rază de soare făcea să scînteieze cristalul paharelor aşezate pe masa unde aştepta prînzul cald, cu miros atrăgător. Nunes, înfometat şi bine dispus, se aşeză la masă, frecîndu-şi mîinile.

— Hai, haide mai repede, că sînt grăbit ! — strigă el soţiei sale.

Ea se aşeză, de asemenea, uitîndu-se cu atenţie să vadă dacă s-a pus totul pe masă.

— Maria ! Maria ! Adu şi vinul. Totdeauna uiţi cîte ceva !

Femeia de serviciu, în vîrstă cam de vreo cincizeci de ani, îmbrăcată într-o rochie prea strîmtă, cenuşie şi uzată, aduse o sticlă de vin

şi o puse pe masă, lîngă Nunes. Şi prînzul începu.

Chipul lui Nunes era atît de radios încît dona Clementina observă şi mirată spuse :

— Azi eşti foarte bine dispus.

— N-am de ce să mă plîng, mulţumesc lui Dumnezeu. Treburile încep să meargă.

— Ai avut multă lume ?

— Unul singur. Însă cu ăsta am ajuns la opt în această săptămînă.

— Datorită planurilor alea ?

— Nu, femeie ! Alea-s pentru noua agenţie. Mărunţişul ăsta de care-ţi spuneam sînt indivizii lui Carrazedas, care vor paşaport. El este interesat de ipoteci şi îndeamnă oamenii să plece în Brazilia şi în America. Bineînţeles, eu mă fac că nu văd, dar nu mă înşală el pe mine. Planurile mele sînt mai mari...

Se auziră bătăi în uşă. Femeia de serviciu dădu să răspundă, dar Nunes, care ştia cine bate, strigă :

— E Borges ! Hai intră, Borges ! Intră !

Borges traversă antreul şi făcu doi paşi în sufragerie. Era un om scund şi gras, cu o chelie mare şi cu ochelari peste faţa rotundă, rumenă şi zîmbitoare. Spuse un „poftă bună !“ şi, cu un surîs larg, salută curtenitor pe Nunes şi pe soţia sa.

— Aşază-te, omule, stai cu noi la masă !

— Nu, mulţumesc. Am luat masa. Din cauza serviciului iau întotdeauna prînzul la orele unsprezece.

— Ia o pulpă de iepure măcar !

— Nu. Nu mai pot, credeţi-mă.

— Dar un pahar şi un compot de pere, tot se mai poate — interveni dona Clementina.

Borges acceptă :

— Dacă dumneavoastră insistaţi...

Şi în timp ce i se servea compotul :

— Deci astăzi avem serbare mare în Cambra ?

— Da, chiar pentru asta am trimis să te cheme. Aş vrea ca dumneata să vii cu mine pînă acolo — zise Nunes.

— Eu ?

— Da, dumneata ! La unu fix va fi aici un automobil de la Carrelhas, care ne va duce acolo. Vreau să fii prezent la serbare. Şi presa din provincie trebuie să dea importanţă evenimentului, aşa cum face şi cea de la oraş. La Lisabona sau la Porto, ori de cîte ori se inaugurează o firmă, sînt invitaţi şi ziariştii. Ce, oare ziariştii de la oraş sînt mai pricepuţi decît cei din provincie ? Decît dumneata, prietene, de exemplu ?

— Oh, domnule Nunes !

— Să lăsăm modestia. Ei au avantajul de a scrie în marile ziare. Însă, între noi fie spus, sînt convins că mulţi ziarişti din provincie, dacă ar fi chemaţi să lucreze la Lisabona sau la Porto, ar putea să dea lecţii celor de acolo. Ar da lecţii ! Iată, chiar eu, care nu sînt om de litere, am văzut acum cîteva zile o greşeală în *Século,* care m-a pus pe gînduri. Nu-mi mai aduc aminte despre ce era vorba, însă, ţi-o jur, cel care a făcut-o merita să fie pedepsit. Niciodată în ziarul nostru nu am văzut

ceva asemănător, cu toate că eu îl citesc totdeauna pagină cu pagină. Dumneata ai condei, dragul meu Borges, asta-i !

— Facem ce putem — răspunse Borges impresionat, în timp ce o dîră de compot i se prelingea pe barbă.

— Atunci, ne-am înțeles. Vei asista la inaugurarea noii mele agenții. Vom avea șampanie, prăjituri și vor participa toate autoritățile din Cambra.

— Nu pot — se scuză Borges. Mi-ar fi făcut mare plăcere, și pînă acolo ar fi fost o adevărată plimbare ; dar nu pot ! Îmi pare foarte rău, credeți-mă ! Azi, tocmai azi, domnul Eugenio a plecat pînă la Santiago de Riba-Ul și mi-a încredințat conducerea ziarului. Gîndiți-vă și dumneavoastră : ce-ar zice, dacă s-ar întoarce și nu m-ar găsi ? Mi-ar mai face și observație în fața celorlalți funcționari, care nu văd cu ochi buni faptul că am ajuns deja redactor-șef. Închipuiți-vă că Almeida, chiar ieri i-a spus lui Macedo, cel de la hotel, că eu n-aș fi fost nimic, dacă n-aș fi rămas cu acțiunile ziarului după moartea socrului meu...

Nunes rămase tăcut cîteva clipe. Apoi, înțelegînd situația, se declară de acord cu el :

— În acest caz, nu mai insist. O să vii altă dată. Mai iei un păhărel, hm ?

— Nu, nu.

— E bun oricînd...

— Nu, eu am măsura mea.

— Dar puțin compot ?

— Nu, nici asta, dona Clementina.

Se făcu din nou tăcere. Nunes se întoarse în scaun și pregăti, în gînd, tonul cu care trebuia să-l înduplece pe Borges.

— Știi că eu sînt prietenul dumitale... Sînt cititor al ziarului dumitale, fac anunțuri în toate numerele și îl laud peste tot ca pe cel mai bun ziar pe care partidul nostru îl are în district. Iar dacă ai noștri vin la putere, o să aranjăm, de la primărie, de aici, o mică subvenție... Și, în afară de asta, odată cu inaugurarea noii mele agenții din Cambra, puteți să contați pe încă un anunț permanent.

— Vă mulțumesc. Credeți-mă că vă sînt recunoscător...

— N-ai pentru ce, omule. Doar de-asta sîntem făcuți, să ne ajutăm unii pe alții. Eu te rog doar atît : ca înainte de inaugurarea noii mele agenții... că înțeleg că vei scrie o știre în *Liberal*, nu-i așa ?

— Sigur că da ! Sigur că da !

— Bine. Eu, pentru că am înțeles că nu poți merge cu mine, o să-ți înfățișez tot ce a fost acolo cînd mă voi întoarce. Însă, cum îți spuneam, mă gîndeam că dumneata, domnule Borges, ai putea să publici, odată cu știrea despre inaugurarea agenției, un alt articol, mai mare, despre emigrația în America de Nord... Mă gîndeam, în linii mari, că ai putea să scrii următoarele : „știm că în America de Nord lipsesc brațele de muncă și că toate persoanele care emigrează acolo găsesc repede de lucru și cîștigă foarte mult. Deoarece dolarul crește mereu în valoare, mulți portughezi s-au îmbogățit în foarte scurt timp. De aceea, italienii și

spaniolii emigrează în masă spre ţara aceea, dar acum i-a venit rîndul poporului nostru să beneficieze cît mai repede de aceasta..." În fine, dumneata vei aranja asta cum o să crezi că sună mai bine. Îmi cer scuze că încerc să-l învăţ pe popă să spună Tatăl nostru... Vreau ca acest articol să apară pe aceeaşi pagină cu ştirea despre inaugurarea agenţiei. Cam aşa : articolul în colţul de sus şi ştirea în colţul de jos. Ai înţeles, Broges ?

— Ca să vă spun drept, n-am înţeles prea bine.

— Dacă vrei, îţi pot face o schiţă şi după aceea dumneata îl aranjezi după cum îţi place.

— Nu, nu am vrut să spun asta ! Ceea ce nu am înţeles este fondul articolului, căci, dacă nu greşesc, am citit, acum cîteva zile, în ziarele din Lisabona, că în America nu se găseşte de lucru şi că emigranţii întîmpină acolo mari greutăţi...

— Ce ? Ai citit dumneata asta ?

Şi schimbînd glasul, continuă cu indignare :

— Am spus eu ! Am spus eu ! Asta este o ştire falsă, difuzată pentru... pentru... adică pentru ţăranii din Alentejo, de pe urma cărora se profită, amărîţii ăia, care fug de pe moşii ca să găsească în altă parte de lucru. Dumnealor scriu de-astea în ziarele din Lisabona ! Dar dumneata nu poţi fi de acord, nu-i aşa, Borges ?

— Desigur, dacă am crede în tot ce se scrie, chiar dacă apare în ziarele importante...

— E clar !Totul este o mare minciună !

— N-aş spune chiar totul, dar...

Nunes nu-l lăsă să continue :

— De acord ! De acord ! N-are importanţă ! Dumneata o să publici articolul, nu-i aşa ?

— Da, domnule ; de asta nici nu trebuie să vă îndoiţi.

— Că în America este mult de lucru, că acolo se cîştigă bani şi că în scurt timp se poate îmbogăţi oricine... Ascultă Borges, înainte de a-l publica, să mi-l citeşti.

— Sigur că da.

— Ah ! În anunţul despre inaugurarea agenţiei mele, să nu uiţi să scrii că se ocupă de bilete de călătorie şi paşapoarte pentru America. Asta-i foarte important, ai înţeles ?

— Perfect !

Schimbînd tonul, îndulcindu-şi vocea, făcînd-o mai familiară şi lovindu-l cu palma pe spate în semn de prietenie, adăugă :

— Şi acum, o veste pentru tine... Fă rost de hîrtie, că eu voi comanda trei mii de exemplare din acest număr al ziarului *Liberal*. Trei mii a cîte doi tostões... Şase sute de mii de reis. Şase sute de mii de reis în afară de anunţ. De data asta, jurnalul tău o să tragă mai multe numere decît *Século* sau decît *Janeiro* din Porto. Mai iei un păhărel, hm ?

— Nu, nu ; mulţumesc. Vă întoarceţi azi ?

— Da, pe seară. De ce ?

— Să ne întîlnim, pentru a pune la punct ştirea referitoare la inaugurare. Ştiţi că ziarul apare sîmbătă şi azi este joi...

— Foarte bine : imediat ce sosesc dau o fugă pînă acasă la dumneata...

— Nu-i nevoie... Vin eu aici. Şi dacă voi avea timp să scriu articolul despre America, îl aduc, ca să-l vedeţi.

— Foarte bine! Foarte bine! O să vezi tu cum ziarul *Liberal* poate să ajungă un adevărat ziar... Pentru că regiunea... Cu dezvoltarea pe care o va cunoaşte...

Borges îl întrerupse, cu o voce tristă şi sceptică:

— E greu... E foarte greu... Cine citeşte ziarul pe aici? La noi sînt mulţi analfabeţi. Dacă n-ar fi fost abonaţii din Brazilia...

— Stai să mai treacă timp! Stai să mai treacă timp şi o să vezi!

Borges, care din cînd în cînd se uita pe furiş la ceasul cu pendulă din sufragerie, socoti că este, în fine, momentul oportun să facă din nou referire la oră:

— Ah! E unu fără un sfert! Trebuie să mă duc la birou...

— Rămîi încă puţin. Şi eu trebuie să cobor. Aştept automobilul, care va sosi dintr-un moment într-altul.

— Dacă-mi permiteţi, eu mă retrag. Am întîrziat. Obişnuiesc să vin la birou imediat după ora douăsprezece şi nu vreau ca domnul Eugénio să creadă că abuzez de încrederea lui, cînd este absent, mai ales că-l înlocuiesc...

Borges îşi luă la revedere şi plecă, făcînd multe complimente donei Clementina.

Cînd paşii lui Borges nu se mai auziră pe scară, Nunes comentă:

— Oricît ai discuta cu tipul ăsta, nu reuşeşti să-ţi dai seama, dacă este un idiot sau un şmecher!

— Mie mi se pare un mare şmecher — îşi spuse dona Clementina părerea. Eşti chiar atît de interesat să publici un astfel de articol la ziar?

— Sigur că sînt! Trebuie să-i atrag spre agenţia din Cambra pe oamenii care pleacă în America. Aş cîştiga mai mult decît pentru Brazilia... Se obţin greu paşapoartele, aşa că pot cere mai mulţi bani de la oameni.

În stradă claxonă un automobil. Nunes se ridică.

— E jos! Dă-mi repede pălăria!

Îşi pipăi buzunarele — pentru a vedea dacă-i lipseşte ceva — şi ieşi vesel, coborînd scările două cîte două, ca pe timpul cînd era tînăr.

Se instală comod într-unul din colţurile banchetei din spate a automobilului şi-i spuse şoferului:

— Hai repede, Albino, că eu trebuie să ajung acolo mai devreme...

Vehiculul, un model vechi, pe care Carrelhas îl cumpărase de ocazie de la un medic din Albergaria, porni hurducîndu-se prin mijlocul tîrgului, alergînd nebuneşte pe uliţe, speriind cîinii şi găinile. Coti imediat spre Cidacos da Covo şi, la urcuşul spre Vermoim, lăsă în urmă, unul după altul, pîlcurile de pini ce străjuiau drumul. Pe cînd trecea prin Sobradelo, Manuel da Bouça, care mergea încet şi obosit în drum spre casă, îl recunoscu pe

Nunes şi îşi scoase respectuos pălăria. Însă celălalt nu-l văzu şi automobilul trecu mai departe, aruncîndu-i tot praful în ochi.

Nunes, care cunoştea drumul, nu era atent la nimic : se gîndea doar la inaugurare şi la grămezile de bani care urmau să-i revină de la noua agenţie.

Cînd trecu prin Baralhas se uită la ceas. „Unu şi jumătate... Sper că Serafim a aranjat totul..." Şi iar se întoarse la gîndurile sale.

Ajuns, în sfîrşit, în piaţa din Vale de Cambra, privirea lui Nunes se îndreptă nerăbdătoare spre faţada noii sale agenţii. Acest prim examen îl mulţumea. Pe peretele proaspăt văruit în ocru se vedea firma :

NUNES & COSTA
Agenţie de bilete
şi de paşapoarte

Şi deasupra, cînd strîngîndu-se cînd desfăşurîndu-se în bătaia brizei, fusese înălţat steagul naţional.

Automobilul se opri şi Serafim Costa îi ieşi înainte, alergînd pentru a-şi saluta asociatul.

Nunes coborî, strînse mîna pe care celălalt i-o întinse şi, învăluind interiorul casei într-o privire scrutătoare, întrebă :

— Ei ? Totul este gata ?

— Totul ! Mi-a dat mult de lucru, dar totul s-a aranjat.

Noua agenţie era mult mai arătoasă decît cea veche în care Nunes pusese bazele prosperităţii sale. Ţinînd seamă că în această casă

camerele erau mai mari, el dăduse ordin să se instaleze în prima sală, cea de la intrare, o balustradă de aramă, care se întindea de la un perete la altul şi era prevăzută cu mai multe ghişee pentru a da impresia unei mari instituţii.

În spatele balustradei, la stînga şi la dreapta, aşezase două birouri ministeriale cu dulapuri înalte în stil american, pentru arhivă, iar între cele două birouri, foarte lustruite şi foarte strălucitoare, se aflau trei mese pentru funcţionari. Pe pereţi atîrnau unul după altul afişele companiilor de navigaţie — transatlantice impunătoare care despicau valurile verzi ale oceanului dînd un aspect policrom interiorului.

Sperînd să atragă aici, cu planul său, nu numai pe locuitorii din valea rîului Cambra ci şi pe cei din regiunea muntoasă Arouca, Nunes poruncise să se execute acea lucrare ieşită din comun, fiind sigur că intrînd în agenţia cea nouă, ţăranii vor rămîne impresionaţi şi-şi vor încredinţa liniştiţi, în mîinile lui, destinul.

După ce examină finisările făcute în absenţa sa de către Serafim Costa, Nunes trecu în biroul alăturat.

Acolo, pe o faţă de masă albă, în jurul unei vaze mari cu flori, se aflau numeroase farfurii cu dulciuri şi pahare de cristal.

Serafim Costa, asociat, dar cu un capital mai mic, respectîndu-l pe Nunes ca pe un patron, îi urmărea atent privirea, dornic să surprindă efectul acelui aranjament, al cărui autor era.

Însă Nunes se mărgini să spună un simplu „e bine“, în timp ce se servea cu o prăjitură cu miez de nucă de cocos. Fu silit să se grăbească și să-și schimbe atitudinea calmă și nepăsătoare cu care trecuse în revistă noua agenție, căci afară începuseră să pocnească focurile de artificii care nu mai conteneau.

— Sînt ei ! Sînt ei ! — exclamă Serafim.

— Cît este ceasul ?

Nunes se uită la ceasul său de mînă, dar Serafim i-o luă înainte spunînd :

— Este ora trei și cinci. E timpul...

Ieșiră din birou. În fața balustradei sosiseră deja diferiți funcționari municipali, cărora Nunes începu să le strîngă mîinile :

— De ce nu m-ați anunțat că ați sosit ? Eu eram înăuntru și nu știam...

Toți se îndreptară spre intrare. Administratorul plasei și comandantul gărzii republicane traversau piața sub pocniturile artificiilor.

Nunes fu primul care le veni în întîmpinare și-i salută cu entuziasm :

— Ce mai fac excelențele voastre ! Ce mai faceți ?

Ceilalți intrară și ei, oprindu-și îndelung privirile pe afișele din interiorul sălii. Nunes dădea explicații. Iar ceilalți exclamau în cor : „Este foarte frumos ! Este tot ce are orașul Cambra mai frumos !“ În fine, se opriră în apropierea birourilor și rămaseră acolo, țepeni, lipiți de balustradă, căci încă nu sosise primarul.

Erau aproape orele patru cînd domnul Arruda descălecă de pe un cal murg în fața agenției... Își ceru scuze că nu a putut să ajungă mai devreme, pentru că a trebuit să meargă pe neașteptate pînă la Castelões.

Printre amabilități și noi focuri de artificii primarul fu condus înăuntru, și, odată ajuns în sală, confirmă elogiile celorlalți. Da, agenția era foarte bine aranjată. El o văzuse deja : trecuse pe aici cu cîteva zile mai înainte și Serafim îl invitase să intre.

Înghesuindu-se între birouri și balustradă, se îndreptară cu toții către camera unde urma să se servească o „cupă de apă rece“.

Nunes procedă la distribuirea locurilor.

— Domnul doctor aici — și indică primarului capul mesei — și aici, alături, domnul administrator... Aici domnul comandant al gărzii — și, îndreptîndu-se către ceilalți invitați : Vă rog să luați loc și să vă simțiți bine.

Serafim Costa începu să desfacă dopurile sticlelor de șampanie.

Abia sări primul dop și Nunes ceru :

— Dă aici sticla ca să-i servesc eu pe domnii.

Și le umplu paharele.

— Ajunge.

— Destul.

— Mulțumesc...

Apoi toată lumea amuți într-o pauză apăsătoare. Adunarea aștepta ca Serafim să termine de turnat în pahare. Dar Arruda, care avea și funcția de delegat al Ministerului Afacerilor Publice în Aveiro și era socotit om din marea societate, considerînd că titlurile

sale nu puteau să aştepte toată ceremonia, luă inițiativă şi rupse tăcerea :
— Ce ziceţi de ziua de azi ? Mare căldură, nu ? Parc-am fi în iulie !
— E adevărat — completă comandantul.
— Calul meu — reluă Arruda — a ajuns ud leoarcă de la Castelões pînă aici.
— Apropo, domnule doctor... Şoseaua asta... Şoseaua asta care duce la Gândara, ştiţi, cu puţin mai înainte, aproape că era să fiu proiectat afară din automobil ! Are unele gropi în care ar încăpea un bou ! — zise Nunes.
— O să se aranjeze. O să se aranjeze.
— Domnule doctor, cu relaţiile pe care le aveţi la Aveiro, aţi putea, dac-aţi vrea...
Arruda schiţă un gest de modestie :
— Nu-i chiar aşa...
Nunes se întoarse către celălalt capăt al mesei şi exclamă :
— Ce faceţi domnii mei ? Ce mai aşteptaţi ?
Şi luînd farfuria cu dulciuri, o întinse spre Arruda :
— Domnule doctor...
Şi în timp ce primarul, deja servit, trecea administratorului farfuria cu dulciuri, Nunes se adresă încă o dată tuturor :
— Fără multă ceremonie, domnii mei, vă rog !
Lacomi, dinţii muşcau din micile prăjituri şi paharele se ridicau tremurînd în unele mîini neobişnuite cu astfel de solemnităţi.
Arruda fu primul care îşi drese discret glasul, pentru a începe toastul. Umflîndu-şi bustul, îl fixă pe Nunes şi, lăsînd lumina să-i

cadă pe figura încă tînără, smeadă şi prelungă, şi pe fruntea înaltă, îşi aşeză monoclul şi spuse :
— Dragă prietene...
Nunes luă, în grabă, o expresie de modestie, iar comandantul gărzii, care auzi la cealaltă parte a mesei un murmur de voci, trimise într-acolo un „s-s-s-t“ foarte amabil.
Primarul fu foarte sobru. Sobrietatea celui care îşi cunoaşte poziţia socială, care ştie să fie superior şi nu se îndoieşte de eficacitatea raţionamentelor sale. Nunes făcuse ceva inegalabil, o mare operă socială şi merita să fie felicitat. Pe el, ca primar şi ca patriot, îl interesa tot ce însemna progres. Şi pentru aceasta se afla acolo, pentru a stimula, cu prezenţa sa, construirea de noi instituţii. Înălţa paharul pentru prosperitatea agenţiei.
Nici nu apucaseră să termine prima sorbitură de şampanie şi administratorul exclamă :
— Excelentisimi domni Evaristo Nunes şi Serafim Costa, iluştrii mei prieteni şi mari patrioţi...
Şi începu să debiteze toate frazele, luate din cartea *Arta de a vorbi în public,* citită cu ani în urmă, fraze pe care le folosea întotdeauna la momentul potrivit.
Se felicita el însuşi, în acest moment solemn, pentru inaugurarea noii agenţii. Cum bine a spus domnul doctor Arruda, aceasta era o operă socială pentru orăşelul Vale de Cambra. Cînd într-o zi o să se facă dreptate, iar turiştii din ţară şi turiştii străini îşi vor îndrepta paşii pe aici şi vor vedea această agenţie atît de modernă, vor înţelege că nu se află

într-un orăşel oarecare, nepăsător faţă de formidabilul progres al civilizaţiei. El cunoştea principalele oraşe ale ţării şi putea să afirme că, dacă acolo existau birouri mai mari decît acesta, nu văzuse însă nici unul care să-l întreacă în bun-gust şi modernism. Cu încă patru-cinci instituţii, la fel de bine aranjate, Cambra ar căpăta aspectul unui mare centru comercial. De aceea dorea ca exemplul lui Nunes să fie urmat. Nunes era un mare patriot, în accepţiunea cea mai pură a cuvîntului. Fiind fiul unei alte plase, nu a ezitat să înzestreze Vale de Cambra cu o astfel de instituţie. Este adevărat că, în special în marile oraşe ale ţării, a început o violentă campanie împotriva emigraţiei. El era dator să mărturisească că această campanie, în parte, era îndreptăţită şi merita să fie aplaudată. Aprecia că era necesar să se termine cu abuzurile misiţilor şi agenţilor lipsiţi de corectitudine, dar, în acelaşi timp, trebuiau stimulaţi oamenii de înaltă ţinută morală ca Evaristo Nunes. Pentru că, trebuie să recunoaştem, numai o emigrare făcută conştiincios şi inteligent este folositoare ţării. Tot ce era mai de preţ în alte părţi ale Portugaliei — şi el le cunoştea bine — se datora emigranţilor îmbogăţiţi peste ocean. Ei, care plecau săraci şi se întorceau bogaţi, ei erau cei care dispuneau să se construiască spitale, şosele, biserici, fîntîni şi tot felul de opere publice. Dacă aceşti oameni nu şi-ar fi părăsit pămînturile, niciodată nu s-ar fi putut ajunge la astfel de fapte sociale folositoare, cu care se mîndrea !

Ultimele cuvinte ale administratorului fură acoperite de aplauze entuziaste.

Nunes ciocăni în paharul său, ridică mîna la cravată şi din nou bătu în pahar, pentru a i se permite să mulţumească. Simţind că toate privirile erau aţintite asupra lui, făcu eforturi pentru a-şi păstra expresia de modestie şi de umilinţă pe care o luase de cînd începuseră discursurile.

Nu merita toate acele elogii — începu el. Îşi făcea doar datoria de patriot şi de republican. Şi dacă evoca aici convingerile sale politice o făcea pentru că se afla în faţa a doi oameni de vază ai aceluiaşi partid, doctorul Arruda şi domnul administrator — şi, de asemenea, pentru că el, ca orice bun republican, înţelegea că trebuia să facă tot ce putea pentru a mări faima provinciei sub steagul Republicii, care însemna de fapt bunăstarea întregii Republici. Simpatia sa pentru Vale de Cambra era foarte veche. Erau unii care considerau această plasă ca rivală a plasei în care se născuse el. El însă le considera pe amîndouă surori şi, cînd era vorba de preţuirea sa, ei bine..., le confunda atît de mult, încît deşi născut în Oliveira, dorea să moară sau cel puţin să fie înmormîntat în Cambra. L-a impresionat faptul că domnul administrator a vorbit cu atîta simpatie ; simpatie de care s-a bucurat întotdeauna şi datorită căreia nu a ezitat să deschidă aici o agenţie modernă, pe care toţi cei prezenţi au avut posibilitatea să o vadă şi bunăvoinţa să o laude, în timp ce sediul, cel care

de mulți ani funcționează pe pămîntul natal, nu este decît un modest birou.

Nunes făcea, din cînd în cînd, pauze mari, în căutarea cuvintelor care îi lipseau. Cînd însă cuvîntul se nimerea, el se entuziasma, figura sa proaspăt bărbierită se destindea și, sub pleoapa căzută, orbita goală a ochiului infirm creștea albă, de o albeață tragică.

Răspunzînd ultimei părți a discursului administratorului, afirmă că toată lumea putea fi liniștită. El apăra emigrația, pentru că aceasta reprezenta cea mai sigură sursă de îmbogățire la care recurgeau emigranții. Ca vechi agent de bilete de călătorii și de pașapoarte, putea să se mîndrească, fără nici o exagerare, că are mîinile curate. Și acest trecut era o carte de vizită pentru viitor. Singurul orgoliu al vieții sale era acela de a rămîne un om onest și — de ce să nu o spună ? — un sincer și un dezinteresat patriot !

V

Liberal-ul, cu cele două știri de pe prima pagină încadrate de chenarele trasate cu creionul roșu de Francisco într-o întreagă dupăamiază, fu distribuit gratuit la Feira dos Nove. Instruiți de Nunes, doi băiețandri oferiseră oamenilor veniți la tîrg și curioșilor ziarul lui Borges. Cei doi, cu ziarele sub braț, se opriseră mai întîi la raionul unde se vindeau oalele de lut de culoarea caiselor coapte, care luceau printre paiele ambalajelor, trecuseră pe sub eucalipții înalți unde erau închise vitele, printre grupurile de oameni strînși în jurul purceilor de culoarea plumbului sau bălțați, ce guițau strident cu rîturile lor rozalii — le dăduseră tuturor, le împărțiseră în dreapta și în stînga, umplînd cu ziare barăcile de lemn, unde bărbații și femeile mîncau, îngrămădiți, porții de ton prăjit și beau vin din stacane pîntecoase. Alergaseră, de asemenea, la ieșirea din tîrg, unde, un individ șchiop, care vindea medalioane cu sfîntul Bento și romane în fascicole ca : *La malul apei*, *Povestea soldatului João* și alte broșuri, își ațintise discret privirea spre ei, temîndu-se de concurență, căci cei doi nu mai conteneau strigînd : „Luați, luați, e gratis ! Nu costă nimic !", îndreptîndu-se spre grupul de bărbați și de femei care căscau gura la tejghele sau se tocmeau pentru mărunțișurile strălucitoare întinse pe tarabele pline pînă la refuz. Mai dăduseră o raită printre dughenele de țesături și stambe de Covilhã cu bizare amestecuri de culori, pipăite de degetele bătătorite dar experte ale țăranilor și de privirile lacome ale fetelor și femeilor tinere — și terminaseră toate exemplarele printre zarzavagii care se tocmeau pentru funiile cu ceapă agățate de tavan, ca beteala în pomul de Anul Nou.

În adunătura pestriță de oameni, în tot tîrgul plin de boccele, de praf și de soare, *Liberal*-ul era acum purtat de toată lumea, pînă și de fetițele îmbrăcate multicolor, care forfoteau printre tejghele și barăci.

Unii, care învăţaseră la şcoala primară să citească o scrisoare şi să facă o socoteală, se aşezau şi buchiseau. Analfabeţii priveau un moment la chenarele încercuite cu creionul roşu de Francisco şi păstrau exemplarul ca să-l folosească în casă sau să-l arate vreunui vecin care ştia carte.

Noaptea, cînd tîrgul rămase prăfuit şi gol, ca un cîmp de bătălie din antichitate, în curţile din toate sătucurile dimprejur se formară, aşa cum prevăzuse Nunes, grupuri de oameni atenţi şi gînditori, care ascultau pe cîte unul din sătenii chemaţi special să silabisească din ziar. Cei mai înstăriţi, cînd auzeau de aurul care se spunea că există în America, se înfiorau şi-şi lăsau imaginaţia să alerge în toate sensurile, făcînd fel de fel de presupuneri — „totul e vag, fum fără foc, vise deşarte" — şi citeau mai departe cu glas tare numele doctorului Leal, noul ministru, al notarului Sampaio care se afla la băi la Gerez şi al altora, trecute în ziar.

Dar, pentru cei săraci, care trudeau toată ziua pămîntul altora, plini de sudoare şi flămînzi, ceea ce spunea ziarul era mult mai fascinant ; frazele articolelor parcă aveau tentacule care li se încolăceau în jurul gîtului şi le tăiau respiraţia. Problema cea mai grea era neputinţa de a-şi procura bani pentru drum. Se trezeau în ei vechile năzuinţe, aspiraţiile neîmplinite ; iar dorinţa de plecare renăştea ca în alte dăţi, ca în zilele de restrişte sau ca în zilele de Crăciun, cînd priveau la alţii care tăiau porcul iar ei nu puteau să facă nici măcar o tobă umplută cu măruntaie. „Atîta bănet acolo şi noi să nu-l ajungem, să nu putem să-l atingem cu mîinile noastre !" Şi iar reveneau proiectele vechi, cele de totdeauna, îmbietoare, gata să-i convingă să facă marele sacrificiu.

Cei săraci lipiţi pămîntului, care aveau doar o casă, se amăgeau încă o dată cu speranţa unui împrumut sau cu gîndul că o vor putea ipoteca sau vinde — toţi erau cuprinşi de aceeaşi dorinţă, căci toţi se aflau pe marginea aceleiaşi prăpastii : sărăcia. Pînă şi nea Domingos, care ţinea la oi mai mult decît la fetele lui, care se văicărea disperat cînd una din oi i se rătăcea umblînd prin tufişuri şi coclauri după frunze mai fragede, cîntărea în gînd şi admitea chiar şi imposibilul : să vîndă şi să plece — aşa bătrîn şi schilod, sprijinit în bîta cu care cutreiera munţii şi văile.

A doua zi după apariţia *Liberal*-ului, mulţi dintre ei îşi făceau planuri serioase de plecare.

Era problema despre care se vorbea pe drumurile de pădure, cu toporul pe umăr, sau la cîmp, cu cotul sprijinit de coada sapei, sau în timp ce păşteau unul lîngă altul ; la izvor şi la rîu, unde femeile spălau rufele. Transparentă ca un nor de mai, viziunea Americii de Nord, datorită spuselor unuia sau altuia, plutise de mai multe ori deasupra satelor cu oameni simpli. Acum însă America de Nord se contura mai bine, elogiată de articolele din ziar, care „era o voce competentă, demnă de crezare, căci domnii de la ziar nu minţeau".

Chiar Zé do Aido se angajă pe noua cale şi, uitînd de Brazilia, el îşi schimbă gîndul dintr-o dată şi îi convinse şi pe Anacleto şi pe Rozalino să pornească împreună spre America de Nord.

Au fost primii clienţi ai Agenţiei Nunes & Costa, primiţi cu entuziasm exagerat de către Serafim, care le făgăduise să-i scoată cît mai repede din ţară — bineînţeles nu chiar atît de repede cum doreau ei, căci în America, tocmai pentru că aurul era din belşug şi trebuia să se ştie cine îl culege, nu se punea piciorul chiar atît de uşor ca în Brazilia.

Cînd se auzi în Fragua de noua hotărîre a lui Zé do Aido, Manuel da Bouça simţi un gol în inimă şi şuieră printre dinţi tot felul de înjurături împotriva nestatornicului care îşi schimba părerile mai des decît cămăşile. Se obişnuise cu ideea că vor pleca împreună şi acum, cînd acesta se răzgîndise, îi era mai greu să accepte realitatea. Se supără apoi şi pe Antonio do Pisco, care de asemenea se răzgîndise şi-i trimise vorbă din Ponte Nova că amînă plecarea pentru la iarnă.

Manuel da Bouça îşi rumega acum de unul singur gîndurile contradictorii — nu-l înspăimînta viitorul nebulos de dincolo de Atlantic, la care mai avea timp să se gîndească, ci călătoria cu trenul pînă la Lisabona şi Lisabona pe care el şi-o închipuise întotdeauna cu străzi întortocheate, unde oamenii se rătăceau. Apoi, îmbarcarea, vaporul, sosirea în Brazilia... Totul ar fi fost altfel lîngă Zé do Aido şi ceilalţi; singur însă parcă nu-l ţineau puterile să înfrunte necunoscutul.

Cu toate astea, pe chipul lui nu se citea teama care îi rodea sufletul ca un vierme. Deveni mai ursuz, mai brutal şi mai distant. Într-o noapte, cînd Amelia se plîngea că pleacă de unul singur — „ar fi fost mai bine, omule" — răspunse cu dispreţ :

— Sînt nişte laşi ! Aleargă, ca javrele, după orice os !

Se hotărî să facă ultimele pregătiri însă pe măsură ce timpul trecea devenea din ce în ce mai mohorît.

Nunes cerea mereu alţi bani : că era nevoie să-i ungă pe funcţionarii de la Aveiro, din cauza livretului militar şi a paşapoartelor. El, desigur, înţelegea : un caz ca al lui cerea mari eforturi, căci trebuia să recunoască că el nu terminase serviciul militar.

Pe acest tobogan se rostogoleau, ca într-un sac fără fund, toţi banii pe care Manuel da Bouça îi primise de la Carrazedas. El se supunea fără împotrivire căci îl treceau fiorii cînd îşi amintea de serviciul militar, de timpul pe care-l petrecuse în Regimentul 24. Soţiei nu-i spunea nimic despre cum îi fugeau banii printre degete, ca să nu-l mai cicălească mereu cu tînguielile ei.

În fine, sosiră şi hîrtiile — multe ştampile, timbre şi semnături pe care Nunes i le dădu, prevenindu-l :

— Vaporul soseşte la Lisabona joia viitoare. Este însă bine să pleci cu trei zile mai de-

vreme, pentru a-ți lua viza pe pașaport de la Consulatul brazilian.

Și cum el nu dădu semne că înțelege :

— Acolo îți vor spune ce trebuie să faci. Du-te la Consulatul brazilian că acolo îți vor spune... Trebuie să mai pună aici o ștampilă.

Mulțumi respectuos și ieși întipărindu-și bine în minte indicațiile : „Consulatul brazilian... încă o ștampilă... Consulatul brazilian..."

Ajuns în piață, începu să socotească ce avea de făcut, se opri, șovăi și porni înapoi spre agenție.

Spășit, intră din nou.

Nunes, picior peste picior, așezat pe scaunul care acum se afla depărtat de birou, fuma o țigară și citea liniștit ziarul *Janeiro*, iar Francisco stătea cu capul aplecat peste hîrtii.

— Vă rog să mă iertați...

Nunes coborî ziarul și se întoarse cu răceală :

— Ai uitat ceva ?

— Vroiam... Vroiam să știu dacă acolo, la Consulat, trebuie să mai plătesc ceva. M-am gîndit că ar fi bine să știu...

— Da, însă este o bagatelă. Nu trece de o sută de mii de reis — răspunse Nunes, cu o mină atotștiutoare.

— Mulțumesc domniei voastre. Asta vroiam să știu. Rămîneți cu bine — și vocea i se opri în gîtlej.

Întors în sat, repetă soției și fiicei :

— E pentru joia viitoare. Dar trebuie să fiu la Lisabona cu trei zile înainte.

Ele începură să plîngă, ca și cînd fixarea datei plecării ar fi mărit și mai mult chinul în care trăiau de săptămîni întregi.

Mai blînd ca în alte dăți, el le consolă :

— Haideți ! De ce plîngeți ? Doar nu plec pe lumea cealaltă ! Trebuie să...

Și după o pauză, încercînd să le potolească, continuă :

— Să vedeți ! Cum ajung la Lisabona îl caut pe Custodio, cel din São Martinho, el o să mă învețe tot ce trebuie să fac. Voi s-o întrebați pe mătușa Ana ce adresă are. Ați auzit ?

Amelia răspunse dînd din cap și-și șterse încă o dată ochii cu șorțul.

— Nu mai plîngeți ! Pentru ce plîngeți ? — repetă el.

Dar, în aceeași seară, acolo jos, lîngă rîu, lîngă arborele cu trunchiul scorburos, unde pasărea își făcuse deja cuibul, se gîndea : „Cu siguranță că pe puii din cuibul ăsta n-o să-i mai pot vedea !"

Și acest gînd îl întristă de parcă i-ar fi murit cineva.

VI

Amelia, sughițînd printre lacrimi, insista tînguindu-se :

— Lăsați-mă ! Lăsați-mă să merg cu el pînă la Oliveira !

Era o rugăminte disperată, făcută din tot sufletul, pe care femeile, toate rudele din Fra-

gua, mulţi bărbaţi şi copii adunaţi în curte o ascultau cutremuraţi.
— De ce ? De ce a căzut năpasta asta peste căsuţa noastră ?...
Cei tineri priveau cu curiozitate, cei în vîrstă cu durere, iar bătrînele, pline de riduri adînci pe faţă şi cu şuviţele de păr albite ieşind pe sub ciucurii broboadelor, tăceau.
— Lasă-mă să merg cu tine pînă la Oliveira, Manuel ! Ah, mi se rupe inima !
— Linişteşte-te, doamnă Amelia ; linişteşte-te...
Manuel da Bouça, urmat de Joaquim, cumnatul său, trecu hotărît pragul porţii, făcîndu-şi curaj, pentru a nu ceda rugăminţilor femeii. Bătrînul Domingos îi ieşi în cale şchiopătînd şi obosit de drum şi întinzîndu-i o sticlă, încercă să fie vesel :
— Ia de-aici ! E pentru drum, căci pe mare e frig... Asta-i de-aia bună, a fost făcută la cazanul din São Martinho.
— Mulţumesc, unchiule Domingos ! Să fii sănătos şi să trăieşti ani mulţi ! Să ne vedem cu bine...
Bătrînul, învingînd emoţia momentului, rămase locului trist, cu gura deschisă, în care se mai vedeau rămăşiţele ultimilor trei dinţi.
Manuel da Bouça, fără să se întoarcă, pentru ca nimeni să nu ghicească cît de mult îi slăbise curajul, repetă cu voce tare :
— Să ne vedem cu bine !
Însă Amelia, se desprinse din grupul de rude şi vecini şi alergă după el :
— Manuel ! Manuel al meu !

Învins, el se întoarse, deschise braţele şi o strînse în tăcere la piept.
Deolinda alergă spre ei şi li se alătură împreună cu grupul care se afla în curte.
— Tată !
O îmbrăţişă din nou :
— Nu plîngeţi... Fiţi liniştite... Mă întorc cît de curînd...
— Hai cumnate, că pierdem camioneta ! — îl preveni Joaquim, ridicînd sticla care căzuse pe iarbă.
— Vin, vin acum, cumnate.
— Lasă-mă să merg cu tine pînă la Oliveira ! — insistă Amelia.
— Nu, femeie, nu se poate ; ar fi mai rău pentru tine...
În cele din urmă porniră încet-încet împreună cu Joaquim şi se depărtară pe drumul ce ducea spre marginea cătunului.
Înaintea lor mergea Rita da Fonte, ducînd pe cap un cufăr mare şi peste el o boccea, un fel de sac făcut din petice pătrate ca de şah, policrome, contrastînd cu verdele scenariului.
Se depărtau sub soarele după-amiezii ; din cînd în cînd îşi întorceau capul şi Manuel da Bouça făcea semne de adio cu mîna lui puternică.
Amelia şi fiica sa continuau să bocească, mereu mai tare şi mai zgomotos ori de cîte ori emigrantul, de acolo de pe coama dealului, se întorcea şi flutura mîna deasupra capului. Pînă şi în ochii unora din bătrînele satului apărură lacrimi. Cei mai tari încercau să le liniştească.

— O să vedeți ! Nici n-o să treacă cinci ani și o să vină înapoi bogat și sănătos ca un taur. O să trăim și o s-o vedem pe doamna Amelia într-o casă în care să încapă tot satul.

În cele din urmă, la o cotitură a drumului care urca spre Salgueiros, Manuel da Bouça se întoarse și făcu cu mîna pentru ultima oară. Distanța prea mare ștergea orice expresie de pe fețele celor rămași. Nu se mai vedeau acum decît un grup nedefinit de bărbați și de femei agitînd brațele nervos. Iar el, mut de emoție, rămase împietrit, contemplînd în liniște tot trecutul de care se despărțea. Propria-i casă, cu toate că era proaspăt văruită, sta liniștită, pătrunsă de aceeași tristețe, care cobora dinspre Felgueira cuprinzînd întreaga vale.

Acolo, în fața porții, grupul de oameni continuau să fluture brațele în semn de adio ; o recunoscu pe Amelia, care dintre toți, făcea continuu cu mîna...

— Haidem, cumnate !...

Se supuse și, împreună cu Joaquim, apucară pe drumul care ducea spre șoseaua națională.

Rita, ajunsă prima la șosea, așezase lîngă cutia de scrisori sacul și cufărul.

— Cumnate, vrei să-ți mai limpezești capul ?

— Nu, nu acum ; lasă pe mai tîrziu... Cît o fi ceasul ?

— Nu știu, dar camioneta trebuie să fie pe aproape, acum apare...

Manuel da Bouça contemplă îndelung valea. La stînga, Fragua, abia întrezărindu-se printre ramurile pinilor ; apoi, lanurile, unele verzi, altele aurii, tăiate de cele două maluri ale rîului Caima ; mai departe, ascunse la poalele dealului Felgueira, căsuțele din Mosteiro iar la dreapta, spre Santo Antonio, acoperișul roșu al școlii și turla noii biserici. Acum totul i se părea de un farmec nedefinit, de o frumusețe pe care nu o mai văzuse niciodată. Și totul se prefăcea în inima lui într-o amărăciune fără margini care-l învăluia ca un nor și-l sufoca. Chiar soarele, pe care pînă atunci îl socotise bun numai pentru semănături, căpătă un farmec necunoscut, silindu-l să-l admire, așa cum nu o făcuse niciodată, se uita cu luare-aminte la umbrele și la luminile țesute de raze prin ramuri. „Și Amelia, ce-o fi făcînd acum ?“ Apoi din nou peisajul îi atrase privirile ; ochii i se acoperiră cu o cortină transparentă care-l făcea să vadă ca printr-o ceață fumurie și umedă, pinii verzi se alungiră nefiresc înfiorîndu-și coroanele de ace, turnul bisericii se ghemui pierzîndu-și colțurile și deveni doar o pată albă : întregul peisaj părea acum halucinant, parcă privit printr-o oglindă strîmbă, scăldată de ploaie.

Își duse mîna la ochi și-și șterse lacrimile care-l podidiseră. O făcu însă pe furiș, pentru ca Rita și cumnatul să nu bage de seamă. „Oare Amelia și Deolinda mai plîngeau încă ?“

Apoi, cu voce răgușită :

— De ce-o fi întîrziind atîta ! ?

Joaquim își ascuți urechea către Cambra :

— Parcă aud ceva... Nu, nu, nu este.

Se întoarse pentru a se sprijini din nou de cutia poștală și trase din țigară, gînditor.

Manuel da Bouça observă că Rita da Fonte se așezase pe cufăr :

— Poți să pleci, tușă Rita. Eu și Joaquim o să punem astea în camionetă.

— Acum, dac-am venit pînă aici... N-am nici o grabă.

O nespusă gingășie și liniște umpleau valea, urcînd pînă la șosea, învăluind totul. Deasupra turnului din Santo Antonio, cocoșul de metal reflecta soarele muribund. Dinspre Salgueiros apăru un băiețaș zdrențăros, murdar pe față, cu fundul gol, trăgînd de un zmeu mai mult rupt. Copilul rămase o clipă privind la grupul de oameni, apoi se întoarse și, țopăind, trase după el zmeul. Joaquim se dezlipi de cutia poștală.

— O aud venind, cumnate.

Departe, se auzea duduitul unui motor. Rita se ridică și toți trei priviră cu atenție spre curba cea mai apropiată a șoselei. Iar cînd camioneta apăru, Joaquim făcu un pas înspre mijlocul șoselei, cu brațul întins, pentru a o opri.

Mai erau exact două locuri : unul lîngă șofer și altul în spate. Cînd sacul și cufărul fură așezate pe platforma de deasupra, Joaquim spuse :

— Eu mă urc aici, lîngă șofer, tu urcă-te acolo.

Atunci el bîlbîi :

— Adio, tușă Rita ! Să ne vedem cu bine !

Și încă o dată vocea i se înecă în gîtlej.

Neîndemînatic, din lipsă de obișnuință, se cățără cu gesturi de maimuță în spatele camionetei. Apoi, cu mare greutate, reuși să se așeze pe locul gol dintre doi bărbați cu haine orășenești, îmbufnați și indispuși din cauza intrusului care acum le limita spațiul de pe banchetă.

Camioneta trecu prin Salgueiros ; o căsuță văruită ici, alta dincolo, la stînga și la dreapta mimoze, pini, stejari, viță de vie.

Manuel da Bouça se ghemui timid și umil între cei doi domni, comparînd cu coada ochiului haina sa de sărbătoare, croită țărănește, cu hainele celorlalți, inelele de aur de la degetele lor cu inelul său și trase concluzia că aceștia locuiau în tîrg sau la oraș.

Intraseră deja în Sobradelo, cînd își dădu seama că tulburarea produsă de vecinătatea celor doi îl făcuse să uite că trebuia să-și arunce ochii spre curțile și spre casele prietenilor săi din Salgueiros. „Mai bine așa... Tot n-aveam chef să mai spun nimănui adio."

Și, din nou, fără să vrea, fu cuprins de gînduri. „Deolinda... Amelia... Nu le-ar fi putut lua cu el, să le ducă într-o lume despre care nu știa nimic ; nici n-avea unde să le adăpostească ! Ar fi fost bine, ar fi fost bine !"

Urcau coasta dealului din Vermoim : de o parte și de alta se întindeau grădini de măslini și printre măslini rînduri de porumb, suficient pentru a putea hrăni un sat întreg. „Cînd o să se întoarcă, o să treacă pe aici, singur, într-un automobil închiriat de la Carrelhas — singur pentru că n-o să anunțe ziua exactă a sosirii... O să le facă o mare surpriză

Ameliei și Deolindei. Dar cîți ani îi vor trebui pentru asta ?"

Ochii lui priveau, din ce în ce mai triști, peisajul învăluit în lumina blîndă a amurgului.

Doi dintre pasageri vorbeau între ei și unele din cuvintele lor ajungeau pînă la urechile sale : „Bine aranjat ! O să ne alegem cu patru sute de cai. La fel ca la Zezere... La Zezere... La Zezere..."

Se întunecase cînd camioneta ajunse la gară. În mintea lui Manuel da Bouça totul se succeda acum în grabă, nelămurit. Coborîrea cufărului și a sacului, Joaquim plătind șoferului, cumpărarea biletelor pentru tren, umbre, chipuri de femei, bagaje și o voce : „Mai sînt două minute !"

— Cumnate, îmbrățișeaz-o pe Amelia și pe fetiță. Și spune-le că eram vesel. Lor și la toată lumea. Ai auzit ?

— Sigur că da.

— La revedere, cumnate ! Să ne vedem cu bine... Și fericire ! — spuse el cu glas răgușit, sugrumat de emoție, strîngînd cu putere pe Joaquim în brațele sale.

Pupila roșie a locomotivei se apropia, făcînd să strălucească șinele de fier și stîrnind agitație în toată gara.

— N-o să se piardă cufărul ?

— Nu... Dar ai grijă de hîrtia pe care ți-au dat-o... Este pentru a primi... la Lisabona.

Joaquim îl conduse pînă la scara vagonului și el se sui, cu stîngăcie, ca un țăran ce era, tîrînd sacul cu petice printre mulțimea care se urca la clasa a treia.

După cîteva clipe scoase capul pe fereastră, căutînd să schițeze cu buzele-i groase un zîmbet liniștit, dar era un zîmbet ca o grimasă, o strîmbătură grotescă și dureroasă a gurii.

— La revedere, cumnate !

Și trenul porni, urmat de un cîine ce alerga lătrînd furios în urma lui.

VII

În gară la Lisabona, funcționarii se uitau plictisiți la hîrtia pe care el le-o arăta timid, temător, dezorientat în mediul acesta străin :

— Aa, bagajul... Mai tîrziu. Vino mai tîrziu.

Plecă neîncrezător, temîndu-se să nu fie păcălit, ca să nu i se fure cumva cufărul. „Mai tîrziu... Dar o să mai nimerească aici ? Ah, da, Custodio din São Martinho o să-l ajute."

Mai liniștit, coborî scările la întîmplare, luîndu-se după ceilalți oameni, ducîndu-și bocceaua sărăcăcioasă cu pătrate multicolore printre geamantanele elegante.

Acolo jos, în piață, la ieșirea din clădirea gării, avu prima lui mare spaimă : „Atîta lume ! Atîtea automobile ! Unde se duc oare ? Unde ? Cine are gură să întrebe ajunge și la Roma !..."

Era din ce în ce mai tulburat. „Cîtă lume ! Nici la sărbătoarea Maicii Domnului de la Salette, nici la cea a Sfîntului Bartolomeu din Arouca nu se strîngea atîta !"

Încercă să facă și el cîțiva pași, însă umerii i se loveau de ai altor trecători, iar bocceaua se împiedica de picioarele acestora. Cîțiva îl

privi ră chiorîş iar unul — un domn bine îmbrăcat, cu ac la cravată — se întoarse şi exclamă :

— Dumneata nu vezi ? Tontule !

Începu să-i fie frică de oraş. Se zăpăcea cînd vedea atîta lume umblînd în toate părţile, de colo-colo ; cînd vedea faţadele edificiilor şi atîtea şi atîtea lucruri nemaiîntîlnite, de care ochii săi de ţăran se loveau la tot pasul. Deveni mai umil, mai descurajat : puse sacul pe trotuar, scotoci prin buzunare adresa lui Custodio, apoi căută cu privirea o persoană cu o înfăţişare mai accesibilă, mai nevoiaşă mai simplă, mai apropiată de rangul lui. Alese la întîmplare o ţărancă din ţinutul Beira Mar ; însă la întrebarea sa plină de umilinţă, aproape tînguită ca a cerşetorilor, femeia ridică din umeri şi uitîndu-se la biletul din mîna lui, răspunse, bîlbîindu-se :

— Oh, tăicuţă, şi matale ai sosit acum ? Nici eu nu ştiu să citesc !

Şi plecă legănîndu-şi şoldurile mlădioase de sub centura lată, într-o armonioasă ritmicitate cu mişcarea picioarelor ei delicate — o adevărată sculptură, o pictură desprinsă parcă dintr-o minunată frescă.

Bătrînul căruia Manuel da Bouça, cu aceeaşi atitudine de umilinţă, îi prezentă puţin mai tîrziu hîrtia, se opri o clipă pentru a o desluşi şi spuse :

— Gomes Freire... Mergi pe aici în sus şi acolo, la mijlocul bulevardului, întreabă poliţistul...

Mergea şi căuta ; ochii săi doreau să vadă totul, dar privirile-i fugeau mereu pe trotuar, ruşinate, căci la fiecare colţ de stradă, în fiecare uitătură, pe faţa fiecărui trecător descoperea un sarcasm, o ezitare. În sfîrşit — cu inima bătîndu-i de fericire — reuşi să ajungă în faţa lăptăriei, unde Custodio din São Martinho însuşi lăuda calităţile pepenilor săi unei cliente ocazionale. După ce îi descoperi prezenţa şi îl recunoscu, consăteanul exclamă :

— Ah, domnul Manuel ! Ce mai faceţi ? Ce treburi vă aduc pe aici ? Doamna Amelia ? Şi domnişoara Deolinda ? E totul bine pe-acasă, nu-i aşa ?

— Sînt bine cu toţii, sînt bine, mulţumim lui Dumnezeu — şi strînse mîna albă, moale şi cărnoasă pe care Custodio i-o întinse.

— Ce mare surpriză ! Nici prin gînd nu-mi trecea să vă văd...

— Şi tu... un bărbat ! Arăţi bine. Maică-ta îţi trimite multă sănătate.

Custodio mulţumi şi ceru voie să-şi servească clienta.

— Te rog, te rog ! Vezi-ţi de treabă. Şi se aşeză, deja stăpîn pe sine, pe una din bănci, în timp ce consăteanul cîntărea pepenele şi se lupta să nu-i facă ţencuşă, aşa cum îi cerea clienta.

Cînd în sfîrşit rămaseră singuri în mica lăptărie proaspăt văruită, Custodio reluă :

— Ce vînt vă aduce la Lisabona ? Aţi venit să căutaţi de lucru ?

— Merg mai departe... Pînă în Brazilia.

— În Brazilia ?

— Să-mi încerc norocul, căci la noi pămîntul dă numai dacă-i al tău... Și cum celălalt nu făcu nici un comentariu : Vroiam să mă ajuți să mă descurc pe aici... Să merg la consulatul brazilian și apoi, la vapor... căci, un om, care vine la Lisabona nu se poate descurca singur... Ah ! Și să scot cufărul !

— Foarte bine, domnule Manuel.

— Vaporul pleacă poimîine și, pînă atunci, dacă mi-ai putea aranja aici o pătură și o scîndură unde să dorm...

— Desigur. O să fac tot ce se poate.

— Plătesc oricît ar fi...

— Se poate ! Nu-i nevoie ! N-o să fie desigur ca acasă, dar nu din lipsă de bunăvoință...

— Mulțumesc, Custodio ! Ești un băiat bun ! — și îl măsură din cap pînă-n picioare : fața albă, obrajii buhăiți ; un halat, de asemenea alb, ciorapi și pantofi ca ai celorlalți orășeni ; să fi avut vreo douăzeci și opt-treizeci de ani și lui i se părea de invidiat.

— Cum o duci cu viața ? Eh ! Te-ai aranjat foarte bine...

— Mai mult ața decît fața... M-am stabilit aici de vreo doi ani ; iar casa nu-i bine situată în cartier. Strada asta-i aproape o fundătură. Porcăria asta de zid... Ăsta din față ! Dacă într-o zi o să-l dărîme și o să se clădească niște case... Și apoi, dacă aș găsi pe cineva care să rămînă cu prăvălia asta, aș lua alta în strada Conde Redondo...

— Toți avem cîte-un necaz... Însă dintre toți de prin părțile noastre tu te-ai ajuns cel

mai bine ! E adevărat ! Am auzit că te-ai însurat cu o fată din Lisabona.

— M-am însurat, cum să nu, am și un băiat...

Custodio se îndreptă către ușa din interior, ascunsă între stive de cutii de lemn pline cu sticle și strigă :

— Margarita ! Ei, Margarita ! Și continuînd pentru Manuel da Bouça : Deci de pe la noi, din sat, nu sînt noutăți ?

În dreptul ușii interioare apăru o femeie tînără, slabă, palidă, ai cărei sîni se reliefau liberi sub bluza roșie.

— Margarita, el este un consătean de-al meu care pleacă în Brazilia. Însă se îmbarcă abia poimîine... Trebuie să-i pregătim pe undeva un loc de dormit. Mai încolo tu o să rămîi la tejghea, pentru că eu îl însoțesc la Consulatul brazilian. Și întorcîndu-se spre Manuel da Bouça : Ea este soția mea...

— E coadă, domnule Manuel ! Avem de așteptat pînă la noapte — afirmă Custodio, văzînd mulțimea care se înghesuia pe scară, din stradă pînă la etajul unde funcționa consulatul. Bărbați și femei se îngrămădeau, formînd o gloată cenușie care abia mai încăpea pe scări, unde așteptau, așteptau să se răsucească încă o dată cheia porții pe unde trebuiau să iasă din țară. Cînd ochii i se obișnuiră cu întunericul de pe scară, putu să vadă expresiile figurilor : ei aveau mustăți mari cum nu se mai vedeau prin orașe, pielea arsă

de soarele cîmpului, mîinile lungi, bătătorite, erau toți oameni de la țară ; ele, cu copiii atîrnați de gît, unele din ai căror sîni mai sugeau încă pruncii, altele abia căsătorite, străine de mediu, cu ochi neîncrezători arzînd sub broboadele de lînă care le acopereau capetele.

Erau acolo familii întregi, care luaseră cu ele nou-născuți, sau copii mai mărișori, copilandri cu obrajii roșii, sau tineri cu armata făcută, oameni în etate — carne vlăguită de trudă și lipsuri — care veniseră să ceară exilul în căutarea unei pîini mai bune. După multe ore de așteptare, discuțiile, exclamațiile și rîsul se terminaseră. Acum, morți de oboseală, nesiguri că în acea zi vor putea rezolva totul la Consulat, se lipeau de perete, pentru a nu fi loviți sau călcați în picioare de cei care urcau pe scări la policlinica instalată la etajul superior. Însă atît de mare era îmbulzeala, încît orice precauție era zadarnică, căci cei care treceau trebuiau să împingă cu brutalitate acea mulțime cenușie de oameni.

Custodio reuși să afle că n-avea rost să-l lase pe consăteanul său să se alăture acelei legiuni în așteptare : cei care veniseră cu o noapte înainte și alții care trebuiau să mai rămînă o noapte, deoarece la ora patru, oricine ar fi fost cel care aștepta, Consulatul își închidea implacabil ușile. Cei doi ieșiră și, după cină, în timpul căreia Manuel da Bouça abia putu ascunde faptul că era mort de foame și de oboseală din cauza peripețiilor prin care trecuse

în ultimele zile, în acea noapte se întoarseră din nou la edificiul din Piața Camões.

Erau orele zece noaptea și încă de pe acum se afla acolo un grup numeros de oameni. Capătul rîndului care se formase în timpul zilei se afla acum sus, ocupînd partea superioară a scărilor aflate în întuneric. La prima vedere se zărea doar lumina a două țigări și se presupunea existența făpturilor resemnate, împingîndu-se una pe alta în apărarea locului ocupat. Ascultînd doar vocile, oricine pricepea că pe scară sînt prezente ambele sexe : glasurile femeilor, mai slabe și mai ascuțite în amărăciunea tînguielilor ; cele ale bărbaților, mai ample și mai dîrze în fața destinului.

Uneori, din întuneric venea cîte un suspin.

— Să nu ieși din rînd decît cu aprobarea celorlalți, zise Custodio. Și adăugă cu înțeles : Cine fuge după doi iepuri nu prinde nici unul... Și, după ce totul este gata, vino la mine acasă ! Știi drumul... Dacă nu-l găsești, întreabă. Este în Gomes Freire, să nu uiți ! Eu trebuie să plec ; trebuie să fiu la prăvălie.

Se despărțiră, iar Manuel da Bouça se rezemă de perete, în spatele ultimului din grup. Și astfel se adăugă încă un foc de țigară pe epiderma neagră a nopții.

De pe scară se auzi o voce :

— Stai jos, omule, că în picioare n-o să rezisti pînă mîine dimineață.

— Și eu mă gîndeam la fel... — murmură el, lăsînd să-i cadă trunchiul pînă jos pe una din trepte, unde-și întinse picioarele.

După el sosiră alții : grupul se mărea și umplea întreaga parte de sus a scării. Acolo sus, la al patrulea etaj, se aprinse, pentru cîteva clipe, o lumină. Strălucirea ei se abătu iscoditoare, peste masa cenușie de oameni. Se priviră unii pe alții ; unele pleoape se deschiseră, somnoroase, dar toți rămaseră liniștiți, ca și cum i-ar fi țintuit locului frica propriilor expresii sculptate pe fețele lor. Înainte de a se stinge, lumina inoportună trezi din somn un copil care începu să bocească. Dar mama îi puse îndată în gură sînul stors de lapte :

— Na-ni, na-ni, na-ni !

Rămași în întuneric, oamenii se ghemuiră din nou și capetele lor căutară reazem pentru a dormi.

— Oh ! Ce sete ! — exclamă o voce răgușită, de undeva de mai sus, dinspre capătul scărilor.

Nimeni nu-i răspunse. Toți se simțeau pe loc străin și nu știau să dea nici un sfat salvator.

O altă lumină se aprinse : de data asta jos, spre holul de la intrare. Apoi se auziră pași apăsați și portarul se ivi, supărat :

— Nu-i voie să faceți gălăgie ! — îi preveni el. Dacă nu înțelegeți, vă scot pe toți afară...

Cuvintele provocară o liniște adîncă.

Portarul se întoarse, stinse lumina și închise ușa cabinei sale. Puțin cîte puțin zgomotul care venea din afară se micșoră : sunetele se deslușeau mai limpede, iar claxoanele automobilelor se auzeau mai rar.

Într-un tîrziu, Manuel da Bouça putu să numere orele bătute undeva într-un turn :

— Una... două... trei... douăsprezece...

Țigările nu mai străluceau în întuneric. Și, ici și colo, din grămada de trupuri și zdrențe, veneau sforăituri. Unul din ei sforăia enervant.

Manuel da Bouça nu putea să doarmă. Îi apăru din nou în gînd amintirea soției, a fiicei și a satului pe care în timpul zilei, cu umblatul de colo-colo, le uitase. „Or fi dormind duse acum ! Nu, nu... Amelia, nu... El o cunoștea bine... Ea se întoarce și iar se întoarce în pat pînă i se închid ochii." Și limpede, foarte limpede, auzi chiar lîngă el parcă oftatul ei ascuns — suspinele acelei nopți de suferință.

Din nou, ceasul :

— Una... două... Ora două.

Întinse mîna pe marginea treptei de deasupra și-și sprijini capul. Alături mai era cineva care nu putea să doarmă. Nu-și găsea locul ; cînd se întindea, cînd se ghemuia și suspina întruna cu tristețe.

Imaginile Ameliei și Deolindei fură substituite de un vapor — cel care urma să-l ducă în Brazilia. Apoi, apăru chipul nevestei lui Custodio, cu un nas mult mai mare decît îl avea în realitate și nasul se lungea spre Manuel da Bouça. Femeia era înconjurată de mulți copii mici și toți semănau cu cel pe care îl văzuse în brațele ei cu o zi înainte. Scena se petrecea în stradă ; apoi un automobil venea spre ei într-o goană nebună, iar copiii parcă își desfăcură aripile și zburară, ca porumbeii pe ulițele satului său...

Cînd Manuel da Bouça se deşteptă, pe scară pătrundea o lumină lăptoasă. Figurile celor care se deşteptaseră mai înainte îl înfricoşară ; unii aveau ochii încă întredeschişi ; alţii erau gînditori, cu privirile pierdute şi cu o atitudine statică, împietrită pe feţele lor murdare, nebărbierite, parcă mai colţuroase decît cu o seară înainte.

La capătul de sus al scării, un bătrîn cu o haină castanie, cu pălăria cu boruri largi şi cu perciuni mari pe obraji, avea atîrnat de buza de jos un muc de ţigară stins şi înnegrit, de parcă ar fi stat lipit acolo toată noaptea.

Un copil de cîteva luni, cu o expresie inocentă, cu ochii mari deschişi ca două sfere, dintre sînii mamei care dormita, privea ţintă la albul uniform al peretelui.

Alături de ea, un bărbat deschise sfios boceaua şi începu să mestece. Toţi din jur îi urmăreau cu atenţie mişcările fălcilor şi în toate privirile se ghicea foamea.

Manuel da Bouça îşi făcu în gînd mustrări că nu a fost la fel de prevăzător. Simţi că-i este foame : foame de ceea ce îi oferise nevasta lui Custodio cu o zi înainte, cînd el nu mîncase mai nimic ; foame de o supă, de ceva dulce, cum obişnuia să mănînce la el acasă, o foame de lup pe care ţigările nu reuşeau s-o potolească.

Între timp, lumina se mai limpezi, deveni mai transparentă şi mai clară. Putea să vadă un păianjen ce-şi ţesea pînza într-unul din colţurile pereţilor.

Printre cei cărora le era foame începură discuţii :

— Dacă-mi păstraţi locul, mă duc eu...

— Sigur că se păstrează !

Un tînăr se ridică, zăngănind în pumni cîteva monede.

— Dumneavoastră doriţi să vă iau ceva ? Dar dumneavoastră ? Şi dumneavoastră ?

— Dar ce s-o găsi oare ?

— Nu ştiu ; orice s-o găsi !

Şi pumnii săi se umplură de alte noi monede. În fine ieşi, iar flămînzii rămaseră în aşteptare ; fiecare minut li se părea foarte lung, urmărind în gînd paşii prea înceţi ai salvatorului. Acesta sosi cu mai multe pîini şi cu o bucată de brînză în buzunar.

Dinţii se înfipseră lacomi în pîine şi înainte de a înghiţi ultimele firimituri, o anumită descoperire utilă, făcută de tînăr, fu şoptită de la unul la altul, astfel că pentru scurt timp, în şirul de oameni apărură locuri goale. Asigurîndu-şi locul prin cei ce rămîneau în rînd, fiinţele acelea coborau scara la repezeală pentru a se întoarce tot atît de repede la locul de unde plecaseră.

Cînd grupul începu să se întregească din nou, în clădire reapăru forfota zilnică. Se descuiau uşile, pe scări începeau să coboare şi să urce oameni îmbrăcaţi ca la oraş, cu expresii şi cu gesturi deosebite de ale celor care-şi petrecuseră noaptea îngrămădiţi acolo. Iar de afară începea să se audă acelaşi freamăt intens ca în seara precedentă.

Toți ochii erau ațintiți asupra celor care urcau scările : „O fi ăsta, o fi ăla de la Consulat ?"

În sfîrșit, intră un om de serviciu, apoi un domn bine îmbrăcat, al doilea, al treilea — și ușa Consulatului se deschise.

Capul cozii avansă cu pași umili și șovăielnici. Hîrtiile fură scoase din buzunare, iar pălăriile din mîinile oamenilor păreau resemnate și potolite.

Trecea destul de mult timp pînă cînd emigrantul care intra deschidea din nou ușa și ieșea pe coridor cu un zîmbet de ușurare, care le descrețea și celorlalți frunțile.

— Dacă vaporul nu ar fi plecat mîine, n-aș fi stat aici o zi și o noapte pentru nimic în lume... — se plînse o femeie, legănîndu-și în brațe copilul care de-abia împlinise cîteva luni.

— Dumneavoastră plecați în Brazilia ? — o întrebă Manuel da Bouça.

— Sigur. Eu și bărbatul meu. Și la aceste cuvinte, o figură masculină, cu cele mai mari mustăți din grup, se întoarse către el, care continuă :

— Și mergeți la Santos ?

— Da, mergem la Santos.

Manuel da Bouça se simți mai sigur pe el : o neașteptată mulțumire îl făcu să uite grijile.

— Dumneata tot acolo mergi ?

— Da, tot acolo.

Întrebările reciproce constituiau o punte comună, un mod de a înșela timpul și o legătură pentru cei ce se încredințau aceluiași destin.

Ceasul Consulatului arăta orele trei după-amiază, cînd un funcționar preluă documentele întinse de Manuel da Bouça.

— Șaptezeci de escudos.

— Ce-ați spus, domnia voastră ?

— Șaptezeci de escudos.

— Ah !

Plăti și se îndepărtă cu o nouă hîrtie în mînă :

— Acum, la controlul medical. Și cum el nu înțelese : Du-te la etajul de sus.

Vru să mai pună o întrebare, însă funcționarul luase în primire un alt emigrant, procedînd invariabil. Atunci, se duse după urmele celui care executase înaintea sa ceremonialul și se trezi, purtat de balustradă, în fața unui medic cu halat alb, care, fără nici o introducere, întrebă :

— Ești vaccinat ?

— Eu...

— Scoate-ți haina.

Apoi :

— Răsucește-ți mîneca de la cămașă. Nu, nu asta ; stînga. Și luîndu-i brațul păros : De cînd n-ai mai fost vaccinat ?

— Nu mi-aduc aminte...

— Ține brațul, așa...

Luă bisturiul, crestă și aplică vaccinul.

— Poți să pleci.

Totul acum mergea repede. Și în timp ce-și îmbrăca haina, Manuel da Bouça includea operația suferită printre celelalte multe sufe-

rințe pe care emigranții trebuiau să le suporte ca să plece în Brazilia.

Custodio își însoți consăteanul pînă pe chei. Acolo se aflau deja alți emigranți, cu care ochii lui Manuel da Bouça erau familiarizați de pe scara Consulatului. După ce grupul se mai mări se ivi o nouă formalitate. Trebuia să li se facă un nou control înainte de a părăsi, temporar sau definitiv, pămîntul natal.

Și ei, animale docile, își expuneau corpurile sleite în fața ochilor medicului, pentru a primi o ultimă ștampilă.

Cînd revenină pe cheiul plin de soare, oamenii erau gata să facă și alte sacrificii. De cînd își părăsiseră casele, totul li se părea firesc, se supuneau la orice, fără crîcneală. „Ce-ar mai putea să ne ceară ?"

Însă nu ; nu mai era nevoie de nimic. Se puteau îmbarca.

Unii după alții, bălăbănind boccele, cufere și coșuri de nuiele, coborîră pînă la un remorcher, ca o turmă ce nu știa încotro s-o apuce, uitîndu-se cu ochii în toate părțile.

Cînd ajunseră la scara de piatră, Custodio îi întinse brațele :

— La revedere, domnule Manuel ! Să fii fericit... și să cîștigi mulți bani ! Și cînd o să te întorci, scrie-mi, ca să te aștept...

— Cine știe cînd m-oi întoarce !

— Eh, foarte repede, cu siguranță !

Și amîndoi lăsară ochii în jos, emoționați.

— Adio, Custodio. Și-ți mulțumesc pentru tot ce-ai făcut ! Dacă n-ai fi fost tu, nu știu cum aș fi reușit...

— Lasă, lasă ! N-are importanță ! Adio !

Manuel da Bouça coborî, trecu peste podul care lega cheiul de remorcher și, ajuns sus, rămase nehotărît, pentru că era primul contact cu puntea unui vas, zîmbi cu timiditate către Custodio, care se uita la el de acolo de pe chei, cu mîinile în buzunare.

Custodio fu singurul om care-i făcu cu mîna cînd remorcherul se îndepărtă de punte. Totul i se părea confuz : plutirea peste apele Tagului, trepidațiile remorcherului, lanțurile groase de fier, gardul de sîrmă care înconjura depozitul de cărbuni, comandantul remorcherului la cîrmă, valurile estuarului — și de o parte și de alta, multe vase mari ancorate care se profilau peste colinele celuilalt mal sau peste casele îngrămădite pe colina înaltă a orașului.

Manuel da Bouça simți nevoia instinctivă de a se apropia de cineva, pentru a suporta mai ușor contactul cu toate acele noutăți și teama provocată de decorul nemaiîntîlnit.

Văzuse că perechea cu care vorbise la Consulat se întoarse spre pupă. Se uită într-acolo dar nu o descoperi. Toți admirau panorama orașului, dornici să nu scape nimic din ce le apărea în fața ochilor.

De el se apropiară alți oameni pe care îi văzuse de asemenea pe scările Consulatului ; însă nu găsi nici un pretext ca să intre în vorbă cu ei.

— Ăla este, zise cineva.

— Acela ?

— Da, acela este ! — și arătă cu degetul un vas mare vopsit în negru, cu alveolele rotunde ale geamurilor colorate în alb, cu multe capete curioase care priveau de sus de pe punte.

În jurul vasului staționau o mulțime de ambarcațiuni mai mici, dintre care, pe una se aflau oameni cu trupurile goale, care încărcau cărbuni într-o cupă de tablă suspendată de o macara. Transpirația lăsase dîre albe peste crusta de pulbere neagră de pe umerii lor.

Remorcherul greoi, domol, înainta printre celelalte vase mici care se îndepărtau, făcîndu-i loc. Cînd acostă la pîntecul transatlanticului, convoiul sumbru al emigranților se așeză într-un șir lung cu capătul spre scara de urcare. Călcau cu multă grijă, ferindu-se să nu cadă, tot mai umili și mai copleșiți de ambianța necunoscută. Mîinile lor se prindeau ca ghearele de coardele tari, iar picioarele le tremurau presimțind golul la fiecare treaptă.

Sus, pe puntea transatlanticului, se aflau cerberi în haine oficiale, gravi, plini de severitate, care, după ce le controlară hîrtiile, îi îngrămădiră într-o latură a covertei.

În cele din urmă, turma fu aliniată în spatele unui funcționar, care nu răspundea la întrebări puse de cei ce-l urmau cu pași grăbiți.

Coborîră scări negre, trecură prin coridoare umede, tropăind de-a lungul galeriilor întunecate, pînă își luară în primire cușetele cu paturi suprapuse, ca și criptele într-un cavou.

Cînd Manuel da Bouça se întoarse pe punte, vaporul tocmai ridica ancora și călătoria începea.

În partea dinspre oraș, pe parapetul vasului nu mai era nici o palmă de loc goală unde să mai încapă vreun om. Lisabona era o splendoare : pe cupolele bazilicii Estrela, ce se înălțau semețe în albastrul diafan al dupăamiezei, străluceau plăci poleite cu aur, turnurile Catedralei și cele ale bisericii São Vicente se înălțau deasupra acoperișurilor multicolore ale caselor cu nenumărate ferestre, care umpleau toate colinele pînă dincolo de fumul ce se ridica din hornurile fabricilor. Soarele strălucea albind fațadele, înroșind țiglele, prelungind umbrele unghiurilor și învăluind cu pînza lui de lumină întregul estuar.

Ultimul remorcher se îndepărta huruind, în timp ce elicele unui „Darro“ începeau să învolbureze apa Tagului. Toți emigranții rămaseră acolo sus pe punte să vadă, să vadă nici ei nu știau ce ; siluetele prietenilor nu se mai deslușeau și nu le mai puteau face semne de despărțire care să fie recunoscute, căci acestea se pierdeau ca fîlfîitul aripilor de pescăruș în vastitatea estuarului. Ieșirea aceea lină din estuar, sub ochii indiferenți ai orașului impresiona pe toată lumea.

Pe vas, alături de macarale, o țărancă în vîrstă își ștergea ochii cu colțul basmalei care-i acoperea capul ; lacrimile îi curgeau șiroaie fără suspine și fără hohote. Emigranții nu se mai săturau privind. Abia acum, cînd începeau călătoria spre necunoscut, oamenii

simțeau în mod instinctiv legătura, pînă atunci neînțeleasă, cu satele în care se născuseră și chiar cu orașul acela, care se pierdea la pupa vasului între cerul azuriu și apa albastră. Continuau să-l contemple emoționați, cu durere în suflet, ca și cînd în el se adunau toate peisajele locurilor de naștere cu toți oamenii și tot dorul ce-i lega de aceștia.

VIII

Puntea vasului nu era niciodată uscată : era mereu neagră, slinoasă și alunecoasă, ca cea a unui mic vas de coastă. Iar la clasa a treia pereții erau plini de funingine, podelele cleioase și aerul înecăcios. Vasul părea o adevărată mină de cărbuni, cu galerii lungi, străbătute de umbre, unde lămpile roșii fuseseră înlocuite cu ochiuri de geam mat, încastrate în pereți și unde oamenii forfoteau în zgomotul ascensoarelor și al mașinilor. Mirosea tot timpul a vopsea și de la bucătărie veneau miazme amețitoare de sînge de la animalele tăiate și de la mîncare. Prin ferestruicile ușilor de la cușete se puteau vedea corpuri acoperite cu pături groase cenușii sau de culoarea castanelor, care întunecau și mai mult micile încăperi. În prima zi emigranții nu putură să deschidă hublourile : cînd o făceau, de afară venea un huruit asurzitor și apa umplea întreaga cușetă.

Manuel da Bouça și mulți dintre tovarășii săi făceau eforturi să nu vomite, apoi rămîneau în cele mai ciudate atitudini, palizi, încercănați, respirînd greu, ca ogarii care au alergat după potîrnichi. Stomacurile își aminteau mereu cu repulsie de margarina întinsă pe biscuiții care însoțeau prima ceașcă de cafea primită la bordul vasului.

Astfel, în primele zile de navigație, clasa a treia a lui „Darro“ devenise, din cauza mării furioase, cu valuri înalte cît munții, un țarc unde turma ghemuită era hurducată în toate părțile. Unii, purtînd cu ei pe drumurile tropicelor femei și copii, veneau tocmai de pe malurile Volgăi sau ale Nevei, cu bărbile mari și dese și cu căciulile clasice ale celor care trăiesc în Nordul înghețat, păstrînd în ochii lor verzi visele neîmplinite ; alții veneau din România, din Italia sau din Siria și se duceau la São Paulo sau în Argentina — familii întregi care își părăsiseră căminele pentru o pîine și un viitor mai promițător.

În Spania se îmbarcaseră, din portul Vigo, peste o sută de galicieni, oameni puternici și rumeni la față, care plecaseră la fel în voia Domnului, încrezători, nici ei nu știau în ce ; toți însă nu se gîndeau decît la banii și la aurul pe care urmau să-l cîștige cu trudă și cu sudoare.

Printre aceștia se afla și un grup de poloneze, cu pielea foarte albă și bine făcute care optaseră pentru Brazilia pentru a-și vinde ieftin trupul și care ar fi fost în stare să înceapă chiar acolo tîrgul, dacă poliția vasului, expertă în astfel de treburi, n-ar fi luat măsuri severe.

Restul era completat de portughezi : tot grupul pe care Manuel da Bouça îl întîlnise la Consulat și foarte mulți alții, păreau că s-au înmulțit ca ciupercile după ploaie.

Și toți călătoreau împinși de aceleași himere poleite cu aur, roși de același vierme care le pătrunsese în suflet, săpînd la temelia celor mai puternice sentimente. Europa, hipnotizată de idolul de aur pe care America îl forja pe celălalt mal al Atlanticului, năvălea într-un exod constant, pentru a i se închina în genunchi. Vechiul continent își deschidea continuu pîntecele învelit în zdrențe, oferind noului continent tot ce avea mai promițător și mai sănătos, într-o sîngerare permanentă de energie, care acolo, pe pămîntul îndepărtat, se contopea pentru a clădi o lume inedită, sub imperiul ambiției și al aventurii.

Aproape toți plecau atrași orbește, fascinați de forța magnetului de dincolo de ocean, de misterul pămîntului făgăduinței, în speranța că vor scăpa de povara unei mizerii prea scump plătite în muncă.

America, arătîndu-și ugerul plin, trîmbițîndu-și rîurile de lapte și miere, deveni patria ideală a tuturor celor cărora nu le ajungea pîinea, dar și a celor ce vroiau mai multă decît aveau. Zilnic traversa Atlanticul o numeroasă flotă, ducînd spre seducătorul continent încărcături de carne umană, o armată de sclavi, nu ai unor împărați despotici ca altădată, ci ai propriilor ambiții care-i subjugau și mai implacabil.

Să ajungă bogați, bogați, bogați ! Se amăgeau cu vise, trăiau din vise, își făureau singuri imagini fantastice ale aventurii lor, dădeau frîu liber fanteziei și celor mai ascunse dorințe.

Pe „Darro“, cînd vremea se strica și valurile hurducau nava, oamenii, cu figuri îngrozite, mergeau clătinîndu-se prin galerii, cu mîinile la stomac sau la gura contractată, gata să vomite, sau se strîngeau în grupuri cenușii pe covertă.

Apoi, cînd totul intra în normal și oceanul devenea calm, galicienii erau primii care ieșeau pentru a-și dezmorți oasele. De asemenea, italienii, românii, portughezii nu întîrziau să apară pe punte, așezîndu-se la extremitatea prorei pentru a privi pe deasupra ancorei înaintarea trepidantă a navei. Numai rușii continuau să stea acolo dedesubt, în cabine, tăcuți și îngîndurați ; ei, cu bărbile din ce în ce mai mari, iar ele, cu ochii din ce în ce mai verzi.

Cei care se obișnuiseră cu marea, cu amețelile și cu vărsăturile, începeau să joace cărți sau cîntau la armonică ; ziua jucau cărți, iar noaptea intonau cîntece triste. Portughezii, galicienii și italienii se înfrățeau în aceleași tărăgănate și melancolice cîntece pline de profundă tristețe, care răsunau din coridoarele murdare ale clasei a treia spre întinsul oceanului unde se stingeau fără ecou. O singură dată, o poloneză ieși pe punte dansînd și cîntînd în acordurile unui instrument ; nimeni nu înțelegea ce spune, însă toți admirau gesturile senzuale și rotirile șăgalnice ale ochilor.

Era scundă şi durdulie, avea un cap frumos, o față rotundă şi un nas micuţ îngropat între obrajii îmbujoraţi. Cei necăsătoriţi o urmăreau cu ochii înflăcăraţi, plini de pofte ca ai şerpilor înfometaţi, iar acordeonistului, care mişca automat degetele pe clape, i se stingea ţigara pe buze în timp ce se uita ţintă la frumoasele şolduri ale dansatoarei.

Femeile nu înţelegeau drama polonezelor şi socotindu-le vicioase, se purtau foarte aspru cu ele. Dimineaţa, la răsăritul soarelui, cînd puneau sînii lor plini în guriţele flămînde ale copiilor, se fereau mai mult de ele decît de oricare dintre bărbaţii străini.

Serile erau foarte monotone : cine nu juca cărţi dormita cu faţa în sus acolo pe punte, între butoaie şi frînghii, sub albastrul infinit al cerului. Alţii se plimbau de la parapet pînă la cabine, de la cabine la parapet — cu ochii aţintiţi tot timpul către domnii de la clasa întîi, care aveau la dispoziţie o punte lustruită şi puteau să se plimbe în voie dintr-o parte într-alta.

Două erau preocupările cele mai importante : ora mesei şi momentul sosirii. De atîta meditaţie la una sau la cealaltă, zilele li se păreau mai lungi şi stomacurile mai neîndestulate. Cînd suna clopotul pentru masă, alergau cu castroanele de tablă în mînă, la marele cazan care aburea pe puntea slinoasă şi acolo, un englez cu halat şi cu bonetă albe împărţea fiecăruia, cu un polonic, raţia cuvenită.

Numai ruşii rămîneau ultimii ; veneau totdeauna agale şi tot în grup se retrăgeau, fără

gesturi de nemulţumire sau prea multe vorbe. Era singura ocazie cînd puteau fi văzuţi în picioare, pentru că tot timpul şi-l petreceau tolăniţi pe punte, cu ochii pierduţi în depărtare.

Contrastau cu aceştia jucătorii de cărţi. Acolo sus, în unghiul făcut de proră, alături de gurile răsuflătorilor prin care pătrundea aerul la cabine şi la coridoare, se vedeau totdeauna mîini şi cărţi făcînd curbe în aer. Manuel da Bouça era printre primii care se aşeza acolo şi printre cei care nu se mai ridicau decît la ora mesei sau cînd se făcea întuneric.

Pe înserate, albastrul pastelat al cerului începea să devină mai închis, mai umed şi mai coborît pe catarge. Oceanul nu mai păstra acel verde strălucitor ; luciul lui se estompa înnegrindu-se, pînă ajungea albastru, apoi se contopea într-o genune unică cu imensa cupolă care îl acoperea. Spuma pierdea culoarea petalelor de cireş, transformîndu-se în vălătuci gălbui deasupra cutelor formate de valuri ; se ridica pe crestele talazurilor, pentru a muri într-un spasm şi pentru a renaşte mereu, formînd rîuri dantelate de băşici pe imensitatea încreţită, ca petalele florilor de migdal împrăştiate de vînt peste brazdele proaspete ale ogoarelor arate.

În lumina crepusculară, cînd soarele se afla la asfinţit, totdeauna în dreptul catargului de la proră spre puntea de comandă, se contura mai bine linia imensului semicerc de la orizont, ca şi cînd oceanul s-ar fi sfîrşit acolo, ca şi cînd nu ar mai fi continuat dincolo de îmbrăţişarea cerului cu ultima centură sinilie

a apei. Iar „Darro“ părea zorit să ajungă la acea frontieră ireală, opintindu-se semeț, impunător, sigur că va învinge imaginara provocare. Era ceva de răzbunare, de posedare absolută și implacabilă în înaintarea prorei sale, care tăia valurile și despica apa gemînd, pentru a ajunge acolo unde avea loc titanica copulație dintre cer și apă.

Cînd discul soarelui atingea linia orizontului, albastrul cerului devenea mai opac, în timp ce peste valuri strălucea în lumina ultimelor raze, o cale luminoasă, dreaptă, presărată cu aur de la astrul pe jumătate înecat în ocean pînă la vas. Iar valurile păreau că se formează și se înalță doar pentru a primi ultimul sărut al soarelui.

La clasa întîi, de-a lungul punții, în fotolii de nuiele se întindeau trîndave corpuri de oameni norocoși — o carte în mînă și o eșarfă fluturînd neglijent. Iar din salonul de muzică se auzeau melodii de operă care vibrau o clipă în spațiu apoi se stingeau dincolo de bord.

La a treia, se formau grupuri care discutau, bărbați și femei încovoiați de spate, șaluri, figuri de copii, sîni care alăptau, totul într-o promiscuitate de șatră. „Peste puțin timp vom ajunge! Ce-o să fie? Cum o să fie? Ce s-o întîmpla cu noi?“

Soarele dispărea. Însă în locul acela părea că cineva a dat foc cerului provocînd un grandios incendiu. O lumină enormă, rubinie, de o strălucire fascinantă urca de la linia orizontului spre cer, în limbi uriașe ce colorau norii în tente de foc încremenite în așteptare. Încetul cu încetul văpaia jăratícului se stingea în tonuri închise, însîngerate, ca un rug incomensurabil la limitele oceanului. Marele astru se afla acum undeva departe, dincolo de linia orizontului ca în spatele unui paravan aurit ce ascundea focul. Strălucirea continua să persiste sub cupola cerului, unde se înnoiau valuri roșii, diafane, lăsînd să se vadă printre ele fondul din ce în ce mai albastru. Apoi, fără grabă, oceanul stingea rugul; sîngele amurgului se îneca în apă. Pe cer începeau să strălucească primele stele.

„Darro“ își aprindea luminile și jucătorii își strîngeau cărțile. Manuel da Bouça se ridica, îndreptîndu-și oasele, în timp ce ceilalți rămîneau să continue discuțiile. Era ora cea mai importantă a fiecărei zile. Jocul neîntrerupt toată după-amiaza, îi producea noaptea dureri de cap. Tovarășii săi continuau să discute, femeile să-și împărtășească micile lor nemulțumiri, în timp ce el nu mai auzea pe nimeni, gîndindu-se cu teamă la viitorul său pierdut în ceață sau la ce va spune Cipriano cînd îl va vedea apărînd — „Sînt aici, vreau să muncesc!“ Însă exemplul celorlalți îl încuraja. În aceeași situație se afla și Lopes, nici el nu cunoștea pe nimeni și în plus, își luase cu el nevasta și copiii. Și Nobrega? Și galicienii. La fel, toți erau în aceeași situație.

Speranțele îi renășteau, ajutîndu-l să-și făurească visul întoarcerii fericite — și cu aceste gînduri adormea.

Într-o după-amiază, pe punte fu așezată o măsuță de brad și lîngă ea, se postă comisarul de pe „Darro“, un bărbat chel și aspru. Era într-o joi, cînd toți se îmbrăcau în haine albe, cu găitane verzi la guler și la bonetă.

Prezentă toată gloata de emigranți, fiecare fu chemat pe nume și obligat să treacă prin fața mesei pline de hîrtii. Toate ieșirile de pe covertă fură închise iar jos, în cală, marinarii scotoceau ascunzătorile.

Comisarul confrunta pașapoartele iar cei strigați erau înghesuiți într-un colț din stînga și invitați să rămînă liniștiți.

Operația se afla în toi, cînd, dintr-un coridor apărură pe punte chelnerul și un marinar, împingînd din spate doi oameni cu chipurile speriate și atitudini rugătoare de hoți surprinși în flagrant delict. Unul era încă adolescent : un băiat înalt și ofilit, cu o bluză desfăcută la piept, avea un gît subțirel și părul lung și răvășit pe cap. Celălalt, cu o bască neagră, obrajii scofîlciți, mustață scurtă deasupra buzelor subțiri, să tot fi avut vreo treizeci de ani, petrecuți în întunericul vreunei fabrici, muncind din greu, cît era ziua de mare, pentru o bucată de pîine.

Chelnerul se apropie și informă că îi găsiseră pe cei doi ascunși într-un closet, pentru a nu fi prezenți la adunarea de pe punte.

Cu un gest sever, comisarul le porunci să aștepte și continuă, flegmatic, să confrunte pașapoartele.

Toți cei de pe punte nu-și mai luau ochii de la prizonieri, izolați lîngă una din scări, în poziție de condamnați la moarte.

Pașapoartele continuau să treacă dintr-o parte în cealaltă a mesei și cînd toate se aflară într-un singur teanc, comisarul ordonă să fie scoși de pe punte toți bărbații și toate femeile, el rămînînd singur cu cei doi pasageri clandestini, cu chelnerul și cu marinarul.

Chipu-i deveni mai aspru, ochii își pierdură indiferența și aveau acum scîntei de oțel.

Chelnerul explică încă o dată cum îi descoperise pe cei doi, cum forțase ușa closetului fără ca cei dinăuntru să răspundă și spaima de care fuseseră cuprinși cînd dăduse cu ochii de ei.

Privindu-i de sus în jos, pentru a le ghici din ochi naționalitatea, în cele din urmă comisarul li se adresă într-o amestecătură de spaniolă și engleză, întrebîndu-i în care port se îmbarcaseră.

— În Vigo.

— Și pașapoartele ?

— Nu avem...

Tremurînd, vorbind pe un ton de căință, reconstituiră în fața comisarului englez aventura îmbarcării lor.

Unul, cel mai tînăr, era un portughez din regiunea Minho : Manuel António de Sousa, plecase din Spania pentru a-și încerca norocul dar fără succes, ajunse după cîteva zile să facă foamea pe străzile orașului Vigo. Celălalt era din Bilbao : muncitor într-o fabrică metalurgică, fusese concediat fiindcă participase la o grevă. Venise în Galicia în căutare de lucru, însă nici aici nu găsise nimic. Auzise vorbindu-se despre Argentina. Singur nu îndrăz-

nise să se aventureze, fără hîrtii și fără bani, în cala unei nave. Dar cu Manuel António, devenit prietenul său de suferință, prinse curaj. Cu ultimele pesetas, pe care le-a dat unei persoane cunoscute, reuși să se furișeze la bord. Intraseră amîndoi și, cînd clopotul sună, avizînd pe cei fără bilete de transport că s-a făcut ora de întoarcere pe chei, ei se strecurară în cabina unor emigranți îmbarcați recent. Nu aveau idee de ce vor face cînd vor ajunge la destinație, dacă nu ar fi fost descoperiți în timpul traversării; li se spusese că vaporul ancora totdeauna aproape de mal și amîndoi știau să înoate bine. Se rugară să fie iertați, erau doar niște oameni necăjiți, brațe fără de muncă și nu doreau decît să-și cîștige pîinea de toate zilele, căci în Portugalia și în Spania cei săraci nu aveau din ce trăi.

După ce termină interogatoriul, comisarul luă hîrtiile și, indispus, plecă cu ei de pe punte.

Emigranții, care priveau de departe, observară că aceștia dispărură pe coridorul care lega clasele a doua de a treia.

Pînă seara nimeni nu mai află nimic despre ei. Erau unii care spuneau că auziseră zgomot de zăbrele la magaziile din cală. Pe la orele unsprezece însă unul dintre galicieni veni cu știrea că cei doi se aflau în sala mașinilor, unde erau puși să arunce cărbuni în foc. Cineva le explică celor care doreau să-i vadă, cum se poate ajunge la sala mașinilor, fără să se treacă prin locuri nepermise.

Într-adevăr, cei doi se aflau acolo. Pe jumătate goi și murdari de pulbere neagră, zvîrleau una după alta lopeți de cărbuni în gîtlejurile roșii ale cuptoarelor. Cel din Bilbao era atît de slab încît atunci cînd se apleca părea că oasele-i dau să iasă prin piele. Cînd simțiră că sînt priviți de ochii curioșilor, de acolo de sus de dincolo de gratii, cei doi își ridicară privirile ; dar, imediat, la un gest al fochistului care dirija munca, se întoarseră la treaba lor.

Șiroaie lungi de sudoare li se scurgeau de-a lungul umerilor și de-a lungul brațelor, făcînd dîre albe pe pielea înnegrită de praf de cărbune. Iar cuptoarele, monștri nesățioși, înghițeau mereu cărbunele pe care îl devorau cu repeziciune. Venea de acolo o dogoare satanică, ce făcea să strălucească și mai mult negrul lucios al bulgărilor de huilă stivuită în grămezi afară. La un moment dat, trupul scheletic al celui din Bilbao nu mai putu rezista, încercă să se mențină în picioare arcuindu-și corpul și greblă în zadar cu degetele peste grămada de cărbuni negri. Lopata îi căzu din mînă și corpul lui sleit de puteri se frînse pe podeaua de tablă. Fulgere roșii îl acoperiră din cap pînă la picioare. Gura și nările i se deschiseră pentru a trage mai mult aer în piept, în timp ce pleoapele i se lăsară peste ochii ficși ca de mort. Fochistul îl privi un timp bănuitor ; apoi, aplecîndu-se îl bătu ușor pe umăr, poruncindu-i să continue munca.

Curioșii se depărtară de grilaj atrași de spectacolul oferit de mașinile care funcționau în

apropiere. Era o încăpere vastă, înconjurată de bare de fier, vopsite în alb, unde se vedeau sute de piese iar în spatele acestora se intuia existenţa altora. Unele delicate, mici, funcţionau cu precizie de ceasornic ; altele enorme, grele, braţe neobosite de titani, turbine, ţevi şi capace strălucitoare de cupru. Cele ţepene, amorţite, statice, păreau inutile ; mişcările celorlalte păreau ale unor fiinţe vii : rotirile dinamurilor, acel du-te-vino al pîrghiilor, răsucirile axelor, coborîrea şi ridicarea braţelor de fier, toate într-o continuă frămîntare, un adevărat păienjeniş de bare curbe sau drepte, mii de mişcări diferite într-o singură secundă, într-un ritm fermecat, inalterabil, dominînd tot ce se vedea. În centru, ca şi cînd ar fi fost diabolicul stăpîn al acestui domeniu, se afla un om îmbrăcat în salopetă, călcînd fără grabă, acoperit de o lumină roşiatică care venea de deasupra.

Emigranţii, care îi uitaseră deja pe cei doi pasageri clandestini, aveau impresia imposibilului realizat, ceva care se acceptă fără argumente, şi nu poate fi crezut fără să fie văzut. Sprijinite de barele de fier, siluetele oamenilor împrumutau, de asemenea, culoarea roşie sub care cutele feţelor lor se destindeau, minunîndu-se.

IX

Într-o seară se răspîndi vestea că se vede pămîntul şi mulţi dintre emigranţi nici nu dormiră în noaptea care urmă.

Stelele nu păliseră încă şi Manuel da Bouça, înfiorat de vîntul rece al dimineţii, ieşi şi el pe punte ridicîndu-şi gulerul hainei. Cu mult timp înainte, grupul de ruşi, compact şi tăcut, urcase pe covertă şi privea oceanul ce părea că doarme liniştit. Mai erau şi alţi emigranţi pe punte, umbre sprijinite de parapetul de la proră, cu privirile îndreptate spre orizontul îndepărtat, căutînd să vadă şi ei noul continent.

Manuel da Bouça recunoscu pe unul din tovarăşii de la jocurile de cărţi, Afonso, un bărbat robust care trebuia să coboare la Rio de Janeiro. Se sprijini de balustradă alături de el.

— Ai văzut pămîntul ?

— Văzut. Acolo. Unde se observă o lumină care se aprinde şi se stinge.

— O lumină ? Ah, acum o văd, da !

Şi privi atent pentru a localiza mai bine punctul luminos din depărtare, care putea să se confunde cu o stea dacă nu ar fi clipit întruna.

— Acela este un far. Eu recunosc farurile, căci am lucrat în Algarve, la pescuitul tonului.

Sosiră şi alţii lîngă ei : cercetau şi ei Atlanticul de deasupra prorei lui „Darro". Apoi, pe scară, se auzi plînsul unui copil şi imediat apăru pe punte o femeie cu un prunc în braţe ; era nepieptănată, tulburată şi întreba în dreapta şi în stînga :

— Se vede pămîntul ? Se vede pămîntul ?

Stelele nu mai străluceau pe cerul plumburiu, iar valurile oceanului se succedau în on-

dulații mari și liniștite. Cele două lumini de la puntea de comandă, cea verde și cea roșie pierdeau din intensitate și lăsau acum să se întrezărească armătura de metal care le servea drept cadru. Se puteau observa acum, la lumina naturală, nu a lămpilor electrice, toate aparatele de pe puntea lui „Darro", de la lanțul ancorei de la proră, pînă la vîrfurile catargelor precum și obiectele de pe puntea de la clasa întîi — goală încă.

Cerul își pierdu culoarea plumburie devenind purpuriu. Ca un castel fermecat, apăru primul nor alb și, odată cu el, o umbră neregulată întinsă de-a lungul liniei orizontului.

— Uite ! Uite ! — exclamă Afonso — pămîntul !

Manuel da Bouça contemplă acel imens spate de cămilă, care se înălța, încă învăluit în pîclă, din oceanul care începea să se coloreze în verde. Alături, alți emigranți făceau aceeași descoperire ; întindeau brațul și arătau, cu entuziasm, coasta braziliană.

— O să treacă mult timp pînă vom ajunge ?

Afonso, cu experiența pe care i-o conferea viața sa de pescar de mare, dădu sentința :

— Vaporul care vede pămîntul și nu sosește în port înainte de trei ceasuri, ori ia apă ori s-a răsturnat și stă cu chila în aer.

„Darro" își stinse luminile iar sus, alături de barca de salvare, vopsită în alb, un ofițer îndrepta binoclul său scrutător spre orizont.

Pe cer se aflau acum o mulțime de pete roz-trandafirii și vaste luminișuri albastre — un albastru îndulcit, proaspăt, care lăsa descoperit un mare spațiu pînă la oceanul de smarald.

Toți pasagerii erau pe punte, într-o amestecătură de bărbați și femei, de adulți și copii : unii foarte îngrijorați, alții plictisiți — dar toți în așteptare, ca și cînd urma să se petreacă un eveniment extraordinar.

Era greu să reții amănuntele : te impresiona doar întregul, o acuarelă de proporții imense, acea aglomerație cenușie a mizeriei de la clasa a treia — figuri patetice, toate cu privirile îndreptate spre pămîntul spre care „Darro" trebuia să ajungă.

Sosise ora debarcării ; furtunurile de pînză spălau punțile, dar oamenii continuau să rămînă acolo, cățărîndu-se pe grămezile de funii sau pe tot ce găseau mai ridicat pentru a nu fi stropiți și continuau să privească la pămîntul făgăduinței. Iar după ce puntea fu spălată, mulțimea se reîntoarse pe vechile locuri, fiecare din ce în ce mai curios, mai atent la panglica neagră de pămînt, care creștea la orizont.

Soarele tropical se născu punctual din valuri într-o impresionantă învălmășeală de raze care limpezea toate culorile. Spuma oceanului devenea din nou albă, pe puntea de comandă străluceau din nou cristalele geamurilor, pescărușii erau acum în număr mai mare și zburau în întîmpinarea lui „Darro". Dinspre uscat apăru o altă navă lăsînd în urmă o dîră de fum. Undeva lîngă țărm se întrezărea o velă albă de iolă.

Cei care debarcau la Rio începură să plece de pe punte și, cînd se întorceau, țineau în mîini, ici și colo, boccele și cufere.

Puntea de la clasa întîi începu și ea să se populeze și de la proră la pupă toți erau cuprinși de aceeași frenetică curiozitate. Se vedeau deja pe țărmul mării, căsuțe albe — iar culorile coastei stîncoase își schimbau mereu nuanțele trecînd de la negru întunecat la verdele închis de pădure.

„Darro“ se îndrepta acum cu prora spre dreapta și timp de jumătate de oră, cei care făceau pentru prima oară cursa crezură că vasul va intra direct în stînci sau se va sui pe mal, atît de închisă era intrarea golfului care nu se vedea din cauza malurilor înalte. Însă, încetul cu încetul, în valurile verzi se deschise un canal larg, adînc, străjuit de coline, unde nava înainta fără grabă.

Cineva strigă : uite „Căpățîna de zahăr !“ Era o stîncă de culoare închisă, lipită de arbori, un fel de ou enorm care se ridica din apă ; pînă și în vîrf avea o armătură de fier — ca un portativ extravagant pentru muzicanții imaginari. Emigranții repetau cu emoție : „Căpățîna de zahăr !“ Ca și cînd și-ar fi spus lor înșiși și celorlalți : „Am ajuns ! Am ajuns !“

La clasa întîi binoclurile treceau de la unul la altul și zăpăceala celor ce debarcau era la fel de mare. Guanabara se vedea acum ca o bijuterie ascunsă într-un scrin multicolor, într-un scenariu de basm. Oamenii, după ce rețineau întregul se extaziau în fața varietății amănuntelor. Era o explozie de lumină, culori

și linii — un „ah !“ se afla inevitabil pe buzele celor ce priveau uimiți.

În spatele „Căpățînei de zahăr“, pe flancul dinspre țărm, se afla colina Urca, spre al cărei vîrf aluneca un teleferic care, privit de la distanță, părea o jucărie de copii plimbîndu-se pe sîrmă. Apoi, apăreau Plaja Roșie, Botafogo și Flamengo — curbă grațioasă bordată cu vile și pomi, cea mai frumoasă plajă din lume. Deasupra, în planuri diferite, alte vile și grădini cu mulți arbori, peisaj de o policromie tulburătoare, pe care pintenul enorm al stîncii Corcovado, înălțat spre cer, îl închidea cu o linie încîntătoare. Iar sus, lipit de colțul stîncii, ca un stindard, se afla un nor irizat.

La dreapta, mai puțin clar din cauza depărtării, se vedea deschizîndu-se golful imprevizibil, anticamera Guanabarei, colț intim în mijlocul vastei panorame : Sacul lui S. Francisco și plaja Icaraí. Mai departe, pe aceeași colină, casele văruite din Niteroi apoi, peste tot capricioasele forme pe care natura le-a construit, peste tot aceleași valuri de coline verzi, acoperite de cerul albastru, sugerînd o lume paradisiacă.

În Botafogo, cartier care semăna cu un parc înconjurat de un grandios lac, pe largile artere străjuite de edificii monumentale, circulau automobilele. Unele edificii se vedeau în toată splendoarea lor, altele, cele din bulevardul Rio Branco, se ghiceau prin turnurile ce depășeau în înălțime acoperișurile alăturate. Orașul și golful străluceau în soare ; un soare

apoteotic, plin de vibrații hipnotice, care împrăștia pretutindeni feerica-i pulbere de aur.

„Darro“ își opri motoarele și două vase mici de pasageri acostară pe laturile sale. Urcară cîțiva domni îmbrăcați în haine albe, cu ochelari, pălării de paie și cu dosare sub braț; apoi, alții în uniforme marinărești, oameni ai poliției maritime și medici, pentru a face vizita cerută de lege. Și, puțin după aceea, doi oameni de serviciu alergară la clasa a treia chemîndu-i la control pe cei care debarcau la Rio. Afonso se apropie și îl strînse în brațe cu putere pe Manuel da Bouça:

— Cu bine, cu bine! Și mult noroc!

— La fel și pentru dumneavoastră!

Și alții se despărțeau la fel de călduros. Numărul de saci, geamantane, lăzi și cufere pe puntea de la a treia era din ce în ce mai mare. Rușii, mereu împreună și tăcuți, ei îmbrăcați în negru, ele în rochii înzorzonate, dispărură pe coridorul care ducea spre ieșire, acolo unde se afla echipa care făcea controlul.

Trecu astfel mai mult de o oră. Manuel da Bouça avu timp să admire toate amănuntele care se vedeau pe insula Fiscal — douăzeci de metri de pămînt izolați în golf, cu edificiul vamal în centru și cu evantaiul de palmieri care-l umbrea; Gara Maritimă Pharoux, cu scările și piața de deasupra; navele ancorate în apropiere de „Darro“, micile ambarcațiuni care pluteau în jurul lor, tot ce privirea putea cuprinde, cînd Afonso se apropie din nou de el.

— Nu este aici, zise.

Și cum Manuel da Bouça nu înțelese, precizä:

— Nu debarcăm aici. Vaporul o să acosteze mai departe, la Gara maritimă Mauá. Aici știi ce-a fost? Cei doi oameni găsiți fără bilete au fost predați în mîinile poliției.

— Dar ne-au promis că n-or să fie arestați! Doar au muncit... Și ce muncă, te-apucă groaza...

— Nu știu. Comandantul i-a predat. Eu l-am văzut pe cel mai mic plîngînd... Uite-i! Uite-i! Sînt acolo! Și Afonso arătă barca cu motor a poliției maritime, care se depărta ducînd printre oamenii în uniforme, pe cei doi emigranți ce se urcară pe „Darro“ fără bilete.

— Săracii! — murmură Manuel da Bouça. Mi-e milă de ei.

— Și mie! Mai au încă de pătimit pentru că s-au urcat la bord fără acte în regulă...

„Darro“ reîncepu să huruie, alunecînd din nou de-a lungul golfului. Înspre mal, ceea ce se vedea acum era mult mai puțin atrăgător. Se zăreau străzi prăfuite și strîmbe; privirea descoperea de departe cocioabe cu pereții coșcoviți de timp, urmele vechii așezări coloniale. Mai departe, construcții mai moderne, din epoca cimentului armat, case în stil cubist, depozitele portuare aliniate, cheiul de acostare al marilor transatlantice plin de macarale, vagoneți și oameni de tot felul: negri, metiși și albi.

„Darro“ făcu o manevră lentă, prudentă, pînă își potrivi pîntecele de-a lungul platformei cheiului.

Apoi, în timp ce spre pontoane se înghesuiau cei care veniseră în port să-și întîmpine rudele și prietenii reîntorși din Europa, mai toți de la clasa întîi, la a treia printre cei care se pregăteau să coboare cu boccelele și cufe-rele în mîini, era o învălmășeală de nedescris.

Perechea din Barcelona se apropie de Manuel da Bouça împreună cu toți copiii pentru a-și lua rămas bun; după el veni Ernesto și Costa și în cele din urmă apăru din nou Afonso pentru a-i transmite o veste nouă, dar neplăcută, căci protesta:

— Asta ne mai lipsea, vezi dom'le! Ai văzut! De ce numai noi să mergem pe Insula Florilor?

— Ce vrei să spui?

— Trebuie să mergem la lazaret, sau la nu știu ce-o fi aia! Dar numai noi cei săraci... Cei de la întîia sînt liberi să-și vadă de treabă în oraș. Parcă n-am fi toți egali! Spun că ne-ajută, că ne pun la dispoziție un pat... Ce-am eu cu orașul, eu vreau să merg la muncă, la țară. Am venit să muncim nu să pierdem timpul. La revedere, domnule Manuel. Și, încă o dată... Să ai noroc! Să fii sănătos!

Și se alătură celor care se scurgeau pe coridorul intermediar, umili, resemnați în fața ordinului primit.

Trecuseră cîteva minute. Încă debarcau cei de la clasa întîi primind urările de bun-venit și îmbrățișările entuziaste ale rudelor care-i așteptau jos, pe chei, unde se aflau grupuri nuanțate multicolor de pălăriile femeilor.

Schimbîndu-și locul, Manuel da Bouça privi cum coborau tovarășii săi de călătorie. În partea cealaltă, înspre largul golfului, acostase la pîntecul transatlanticului un remorcher, pentru a-i transporta pe emigranți pe Insula Florilor, unde urmau să intre într-o severă carantină. Rușii coborîră primii, printre lădițe și alte bagaje, uitîndu-se cu ochi iscoditori către un mal și celălalt, ca și cînd ar fi dorit să se orienteze. Apoi, familiile portugheze; ei, cu ciubote, cu pantaloni de postav castaniu și jiletci croite țărănește; ele, cu fuste cenușii uzate, cu broboade pe cap, unele cu bundițe colorate contrastant, altele înfășurate în șaluri — iar copiii, în haine peticite din postavuri țesute în casă, aproape confundîndu-se cu bagajele. Polonezele, gălăgioase, umplînd de bluze albe toată scara care se clătina, trecură repede în cealaltă ambarcațiune, iar în urma lor galicienii, siguri de ei, respirînd sănătate și hotărîre.

Odată constituit grupul, acum străjuit de patru oameni în uniforme, remorcherul se puse în mișcare, fluierînd strident.

Plecau, depărtîndu-se în golf; unii făceau ultimele semne de adio pentru cei care rămîneau pe „Darro“; alții scrutau depărtările ca pentru a descoperi un ajutor providențial, care se lăsa așteptat, dar care nu apărea — care nu putea să apară. „Ce-o fi cu Santiago? Dar cu Mariano! Eu credeam că vor putea veni să mă caute la bord, dar alta-i situația. O să vedem noi, doar „cine-ntreabă nu greșește...“

Îi neliniştea absenţa prietenilor şi a consătenilor cărora le trimiseseră scrisori rugîndu-i să vină să-i aştepte la vapor, dar înţelegeau că nu se putea. Pe toţi îi încurca acea haltă obligatorie şi neprevăzută în Insula Florilor, care-i izola pentru cîteva zile de pămîntul făgăduinţei, mai ales acum, cînd se vedeau atît de aproape de ţel.

Cînd remorcherul se afla deja departe, Manuel da Bouça traversă din nou puntea îndreptîndu-se de partea cheiului. Cineva se apropie de el :

— Ce zici ? Nu dăm o raită prin oraş ?

Era Janardo, care ca şi el, debarca la Santos şi cu care se împrietenise în timpul traversării, datorită convieţuirii zilnice.

Gîndindu-se la cei care fuseseră trimişi în carantină Manuel da Bouça ezită puţin :

— Dar noi putem să coborîm ?

— Sigur ! Noi sîntem în tranzit.

Manuel da Bouça tot mai şovăia :

— Să nu ne pierdem pe aici...

— Cum ? Toate oraşele sînt la fel. Eu la Porto eram ca la mine acasă... Facem o plimbare şi într-o oră sîntem înapoi... Aşa, numai să vedem cum este pe aici.

Manuel da Bouça acceptă fără entuziasm, încrezîndu-se în spusele altuia, aşa cum nu procedase niciodată pe tot timpul voiajului.

După-masă cei doi plecară — Janardo, fixînd cu grijă reperele drumului, ca să nu se piardă la întoarcere.

Traversară piaţa Mauá şi imediat atenţia lor fu atrasă de viaţa trepidantă, dinamică şi modernă a Bulevardului Central. Manuel da Bouça contempla cu admiraţie edificiile înalte ale arterelor, impozantele faţade ale zgîrie-norilor, dintre care unele se înălţau pînă la cer, tarabele comercianţilor, reclamele, steagurile, obiectele expuse, strălucirea vitrinelor care-i uimeau ochii de ţăran. Îşi întorcea privirea, se minuna din nou văzînd atîta lume care forfotea pe trotuare, care se ducea şi venea într-un flux continuu, în timp ce pe asfaltul bulevardului automobilele şi autobuzele formau şiruri compacte. Era un huruit surd, un zgomot asurzitor ce se răspîndea în toate colţurile oraşului, ca o simfonie a forţei şi a triumfului executată de o orchestră fără dirijor.

Toate acestea însemnau cu mult mai mult decît putuse să-şi închipuie Manuel da Bouça şi îl înfricoşau. Din cînd în cînd, fără să pună întrebări, el îi strîngea braţul lui Janardo şi-şi încreţea fruntea pentru a înţelege mai bine un amănunt sau altul care îl surprindea. Dar, cînd nu mai putea să se reţină, exclama :

— Da, dom'le... Asta într-adevăr este viaţă !...

Dar celălalt, cu hainele sale roase pe la coate şi pe la mîneci, cu pălăria de aba căzută pe ochi, bărbierit ca un funcţionăraş de la ţară, nu-şi da pe faţă mirarea şi răspundea vanitos :

— Pe mine nu mă impresionează. Eu sînt obişnuit cu oraşul. Dumneata cunoşti Porto ?

— Nu.

— Ah, dacă l-ai cunoaşte...

— Eu am văzut numai Lisabona şi asta în treacăt...

— Lisabona... nu-mi dau seama prea bine cum este. Însă Porto ! Piața Libertății și strada 31 Ianuarie... Lume cîtă frunză și iarbă !

Manuel da Bouça se făcu că nu-l aude și, părînd din nou atras de Bulevard, întoarse privirea, cu admirație disimulată, pentru a nu dezminți cu atitudinea sa cuvintele celuilalt.

Pe trotuare treceau femei tulburătoare, adevărate păpuși insinuante, cu rochii de mătase lipite de corp care le puneau în evidență formele, avînd pe buzele vopsite și în ochii înflăcărați chemări senzuale. În apropiere, un grup de tinere cu un aer ștrengăresc, îmbrăcate în costume ușoare de vară, își expuneau picioarele la soare.

Manuel da Bouça le urmări cu privirea și se gîndi cît erau de simple și umile Amelia și Deolinda în comparație cu ele. Imaginea soției și a fiicei fu continuată de cea a satului îndepărtat, care se pierdea ca ceva neînsemnat în fața splendorilor bulevardului. Unde se afla oare satul său ? Unde era așezat ? Cam în ce parte ar fi trebuit să întindă brațul ca să-i arate lui Janardo poziția exactă ?

— N-aveți voie să vă opriți aici !

Manuel da Bouça ridică ochii. Cineva vorbea cu el. Era un polițist care repetă :

— Nu puteți sta aici ! Ori vă întoarceți pe trotuar, ori treceți dincolo.

I se făcu frică. Și căută cu privirea protecția lui Janardo. Acesta tocmai se lipea de fațada unei case, strecurîndu-se liniștit, obișnuit cu astfel de percepte urbane și-i făcea semne să

vină lîngă el. Manuel da Bouça se apropie cu inima cît un purice de teamă.

Însă nu merseră mai departe. Pe umerii lui Janardo începu să apese îngrijorarea produsă de misterul marelui oraș și simți responsabilitatea pentru destinul tovarășului său dacă s-ar fi rătăcit cumva :

— De aici mai departe este la fel — zise, pentru a se justifica, dar și pentru a-și frîna propria-i curiozitate.

Se reîntoarseră : Janardo atent la jaloanele pe care și le fixase la venire în scopul orientării ; Manuel da Bouça încrezător în tovarășul său, absorbit încă de minunățiile pe care le vedea în fugă, filozofînd că în acea parte a lumii se muncea mai mult decît de cealaltă parte a Atlanticului.

În piața Mauá circulația nu mai era acum atît de intensă. Dar Janardo nu se liniști decît atunci cînd revăzu primele magazine ale cheiului și în spatele acestora, hornul și catargele lui „Darro".

Pe vas era o ambianță diferită de cea din zilele anterioare. La prima clasă nici țipenie de om ; puntea era pustie și tot goală, acolo sus era și puntea de comandă. Oamenii care mai apăreau ici și colo, erau ofițerii de bord sau marinari și toți se grăbeau fugind dintr-o parte într-alta. La pupă, mișcarea se limita la gura de bagaje, care vomita continuu geamantane și lăzi. La clasa a treia totul părea provizoriu : turma de emigranți micșorată, cei rămași erau italieni, cîțiva galicieni, cinci portughezi, vreo zece femei, toți parcă așteptau

la o înmormîntare, pentru a da un alt sens vieţii de pînă atunci, pentru a pătrunde într-o lume diferită, clădită pe noi temelii. Soarele ocupa acum mai mult spaţiu pe punte ; aveai senzaţia că lipseşte ceva, că vorbele se rostesc pe alt ton, că era mai mult aer, mai multă linişte. Cu toate că la clasa a treia se mai vedea cîte un om într-un colţ sau altul, puntea părea şi aici părăsită.

Cum pe lîngă ei trecu un chelner, Janardo i se aşeză cu dibăcie în faţă, cu intenţia de a auzi de la acesta confirmarea ştirilor în legătură cu plecarea lui „Darro" şi sosirea în portul Santos.

Celălalt răspunse într-o amestecătură de spaniolă, portugheză şi engleză şi cum Janardo nu înţelese imediat, chelnerul repetă supărat. Janardo se întoarse lîngă Manuel da Bouça.

— Aşa este ! zise. Plecăm de aici imediat, la ora şase, şi ajungem la Santos mîine, la trei după-amiază.

— Mata ai pe cineva la Santos... care te aşteaptă ?

— Eu, nu. Am acolo un văr, însă nu ştiu unde locuieşte. Dar dumneata, domnule Manuel ?

— Eu... nici eu nu am. I-am scris unui prieten, dar cum nu i-am spus cînd sosesc... Dacă ai vrea, m-ai ajuta să-i găsesc casa... Am adresa. Apoi, mergem împreună să-ţi cauţi vărul.

— Desigur. Mergem amîndoi.

Manuel da Bouça se aşeză uşurat de temerile sale în legătură cu debarcarea, căci îl

preocupase tot timpul călătoriei. Janardo, cu experienţa sa de orăşean, îi inspira, în acele momente critice, o încredere fără margini şi devenea un adevărat protector pentru el.

X

După impresia de măreţie pe care le-o lăsase Guanabara, intrarea în portul Santos îi încîntă mai puţin pe cei doi emigranţi.

„Darro" se opri în faţa insulei Palmas pentru a primi pilotul, apoi, se îndreptă direct spre port, plutind lin pe canal.

În scurt timp, la stînga se putea vedea plaja José Menino — zonă cu case atrăgătoare, legată de oraş prin bulevarde largi. Pe nisipul umed circulau automobile, iar mai departe se vedeau foarte bine tramvaiele electrice pe strada ce ducea spre São Vicente, care se întrezărea în ceaţă într-un colţ al golfului.

„Darro" se opri la o anumită distanţă în faţa docurilor şi imediat după aceea două vase mici îl acostară de-o parte şi de alta. Puţin mai tîrziu, la clasa a treia se repetă scena de la Rio : emigranţii fură chemaţi pe punte pentru formalităţile de control. Grupul numeros de italieni, care aveau ca destinaţie São Paulo, năvăliră primii ; după ei, spaniolii, apoi cei cinci portughezi. Manuel da Bouça trăgea după el bocceaua peticită, ceea ce îl făcu pe Janardo să intervină :

— Omule! Pentru ce tîrăști asta cu dumneata? Doar nu debarcăm acum! Nava nici măcar nu s-a apropiat de chei.

Și cum Manuel da Bouça privea descumpănit spre ceilalți emigranți și ei cu bagajele în mînă, Janardo adăugă:

— Iaca! Și nărozii ăștia! Mai avem de așteptat mult și bine...

— Acum...

— Fă cum crezi — adăugă Janardo, ridicînd din umeri.

La capătul coridorului întunecat se aflau două mese și în jurul lor cîțiva oficiali; unii cu figuri severe, alții distanți — aproape toți în uniforme.

Emigranții fură îngrămădiți la proră, în spatele unui parapet, umplînd tot colțul acela cu hainele lor cenușii. Ici și colo, între mulțimea de bărbați se vedea cîte o figură umilă de femeie sau cîte un obraz bucălat și roz de copil la sînul mamei.

Unul din oamenii în uniformă răsfoia, examina, separa și grupa pe masă un teanc de hîrtii, pe care în cele din urmă le înmînă secundului, ordonîndu-i:

— Se poate face apelul.

Iar celălalt, înalt, cu costum alb, pălărie de paie și un dinte de aur strălucind pe figura sa uscată, începu:

— Giuseppe Capelli, Giulia Ubaldi Capelli și fiica.

Cei trei se desprinseră de grup: el, negricios și cu obrajii scofîlciți; ea, albă, foarte albă la față, strîngînd la piept fetița.

— Pietro Verga; Giovanni Francesco...

Și așa mai departe.

Cînd toți italienii fură grupați, omul care ordonase să se facă apelul își întinse gîtul deasupra uniformei și începu să citească în limba celor cărora li se adresa:

— „Statul São Paulo se mîndrește cu legislația cea mai generoasă, mai liberală și mai umană dintre toate cîte există în alte țări în legătură cu imigrația. Stat bogat, cu pămînt de o fertilitate nemaiîntîlnită, unde natura însăși ușurează munca omului, São Paulo asigură imigranților o protecție eficientă, din momentul în care sosesc în port la Santos pînă cînd primesc de lucru pentru a-și cîștiga existența. Statul îi transportă, îi adăpostește, le asigură masa și, în cele din urmă, le dă de lucru, cu singura condiție să muncească acolo unde sînt angajați."

Făcu o pauză, își plimbă privirea peste grup și încheie:

— Cei care doresc să folosească aceste avantaje trebuie să se pronunțe imediat. Din momentul în care au acceptat, sînt scutiți de orice fel de grijă.

Printre italieni se făcu liniște. Apoi, un murmur surd, schimburi de opinii făcute în șoaptă, neîncrezătoare.

Janardo, care se apropiase de grupul de italieni pentru a mai afla cîte ceva, se întoarse și-i spuse lui Manuel da Bouça:

— Ăsta-i inspectorul de la Imigrație.

— Cine?

— Ăla care a vorbit.

Dintre italieni cîțiva acceptară imediat :
— Da ! Da ! Da !
— *Tutti* ?
— Da ! Da ! Da !
Numai unul ieși din grup, refuzînd :
— Eu nu.
Și explică timid că el a venit la chemarea unei rude.
Omul care făcuse apelul începu din nou să caute prin hîrtiile sale, în timp ce medicul îi lua cu el, la altă masă, pe ceilalți italieni.
După apelul spaniolilor, inspectorul, ca unul care știe pe de rost predica, traduse în limba acestora ceea ce le spusese și celorlalți.
— Asta da, mai e limbă de ascultat ! Eu aveam un consătean care numai așa vorbea, murmură Janardo.
Dar Manuel da Bouça care nu înțelesese nimic, îngînă :
— Ce spune ?
— Că ne dau totul, dacă vrem să muncim pe plantații.
— Ah ! Totul ?
— Bilete de transport și loc de muncă.
— Și dumneata mergi ?
— Eu ? Asta-mi mai lipsea, să vin tocmai în Brazilia ca să-mi pun singur jugul de gît ?
Cînd funcționarul, cu o expresie de plictiseală, repetă celor cinci portughezi oferta pe care le-o făcuse celorlalți, numai perechea pe care o cunoscuse pe scările Consulatului înaintă pentru a declara că acceptă protecția oficială : el, întunecat la față de mustățile mari

și negre ; ea, cu copilul la piept. Janardo fu scurt și clar :
— Eu am totul aranjat !
Manuel da Bouça, nehotărît, izolat, cu bocceaua în mînă, în fața inspectorului, bîlbîi :
— Eu... Domnia voastră poate să-mi spună ce face lumea acolo ?
— Acolo, unde ?
— La muncă.
— Ah ! Cultivă porumb și grîu ; lucrează pe plantații de cafea,...
— Și cît se cîștigă ?
Inspectorul îl privi de sus în jos și răspunse stăpînindu-se cu greu :
— Depinde. O sută cincizeci pînă la două sute de mii de reis pe lună.
Manuel da Bouça rămase, o clipă, gînditor.
— Atunci ?
— Nu, nu vreau.
— Te-a chemat cineva aici ?
— Am aranjat cu un băiat de la mine din sat.
Inspectorul se întoarse spre masă pentru a strînge hîrtiile. Iar Manuel da Bouça rămase să rumege dialogul. „Își băteau joc de el... Să vină tocmai în Brazilia ca să cîștige o sută cincizeci de mii de reis pe lună ! Așa, cînd o să se mai întoarcă el în Portugalia ?"
Însă, de alături, celălalt om în uniformă, care se afla lîngă medic, îl chemă :
— Manuel Joaquim dos Santos !
Trebui să repete, pentru ca el să se trezească la realitate și să-și aducă aminte de propriul său nume.

— Aici!

Medicul îl examină, se uită în actele lui, făcu interogatoriul de rigoare şi, în cele din urmă, la un gest al său, ajutorul întrebă:

— Unde o să locuieşti?

— Unde... Vedeţi, domnia voastră, nici eu nu ştiu unde — şi zîmbi, luînd în glumă cuvintele delegatului Asistenţei medicale maritime. Însă acesta, cu o expresie severă, i-o tăie:

— Cine nu are destinaţie precisă nu debarcă!

Dar în faţa disperării vizibile a lui Manuel da Bouça, adăugă, înduioşat de ignoranţa lui:

— Nu ai pe aici nici o rudă, nici un prieten?

— Ah, da, da! Am aranjat cu un băiat din satul meu!

— Şi el unde locuieşte?

Grăbindu-se, cu aceeaşi candoare cu care răspunse, Manuel da Bouça începu să caute prin buzunare adresa lui Cipriano. Dar ceea ce mîinile-i întîlneau prin buzunare era cu totul altceva iar el se tulbura din ce în ce mai vădit, pentru că-l făcea să aştepte pe acel domn auster.

În sfîrşit — „am găsit-o, am găsit-o!" — şi arătă o hîrtie împăturită, pe care o dădu agentului sanitar.

— E adresa băiatului...vă rog s-o vedeţi...

Celălalt citi şi întrebă:

— Strada Rosario, 159?

— Da, da, asta este. Strada Rosario, 159. Şi eu care o ştiam pe dinafară!

Agentul scrise adresa, completă talonul şi rupîndu-l din cotor, i-l întinse.

— Trebuie să te prezinţi la controlul sanitar de cîte ori scrie aici.

Manuel da Bouça rămase perplex. Însă deja se striga alt nume.

— Gervasio da Costa Janardo!

— Prezent! — răspunse hotărît bărbierul, avansînd pînă aproape de masă.

La completarea actelor, cînd fu întrebat unde va locui, el declară imperturbabil:

— Strada Rosario, 159.

Manuel da Bouça se miră de răspunsul acestuia, însă nu încercă să-l dezmintă.

După ce îi declară apţi pentru debarcare, Janardo, întors la clasa a treia, se dezvinovăţi:

— Eu am declarat adresa prietenului dumitale, dar cu asta n-o să se prăpădească lumea... Eu, într-adevăr nu ştiu unde o să-mi pun capul şi cum asta era doar o formalitate fără importanţă...

— Dar, atunci, chestia asta cu inspecţia, hîrtia asta?...

— Este pentru controlul medical periodic. Trebuie să mergem la fiecare trei zile la circumscripţia medicală. Dar asta este acolo, în oraş. Bine; aşteaptă-mă aici, că eu mă duc să-mi iau geamantanul.

Manuel da Bouça aşeză sacul jos şi se rezemă de parapet.

Cele două remorchere se dezlipeau de pieptul lui „Darro", care începea manevrele de acostare. Se vedea clar: şirul lung de magazii

de depozitare a mărfurilor și cheiul enorm plin de oameni gălăgioși, docurile încăpătoare, moderne, care constituiau adevărata mîndrie a orașului. În simplitatea sa, Manuel da Bouça se extazia privind la benzile rulante care transportau automat sacii de cafea spre navele acostate, cînd Janardo se întoarse. Puse geamantanul alături de sacul tovarășului său, se aplecă și el și, după ce contemplă cargobotul, respiră adînc :

— Ei, acum i-acum !

De pe „Darro" se lansa puntea și, puțin după aceea, coborau pasagerii de la clasa întîi și cei de la clasa a doua.

— Haidem și noi, cum ne-o fi soarta, domnule Manuel ! — îl îndemnă Janardo, văzînd că se apropia momentul de debarcare și pentru cei de la clasa a treia.

Porniră. Pîș-pîș, spre coridorul de ieșire, la capătul scării îi întrebară din nou de nume și adresă și, în sfîrșit, după ce fură examinate încă o dată hîrtiile, omul în uniformă le dădu voie să coboare.

Cînd se depărtă de vas părăsind pentru totdeauna puntea transatlanticului, Manuel da Bouça fu cuprins de un fior rece, ca de o amorțeală a tuturor simțurilor. În gît i se înfipse parcă o gheară de fier ; și simți, dintr-o dată, un gol în capul pieptului, ca și cînd s-ar fi aflat în fața unei prăpastii — ca o teamă care era în același timp : neîncredere în realitate, frică de necunoscut și speranță.

Controlul sacului de către vameș, măsurile luate de Janardo pentru Manuel da Bouça și

pentru el însuși în legătură cu bagajele, traversarea docurilor și drumul de-a lungul străzilor din Santos, toate i se păreau ireale, trăite de un alt eu, de o ființă necunoscută — realitate la care părea că el nu participă efectiv.

Janardo făcea comentarii asupra orașului în timp ce el, cu gîndurile într-altă parte, răspundea monosilabic — da sau nu. Janardo îi atrăgea atenția asupra a tot ce observa într-o parte sau într-alta, dar el privea fără să vadă nimic. Janardo oprea trecătorii, le punea întrebări, zăbovea cu ei pentru a asculta explicațiile în timp ce el se oprea, de asemenea, dar nu auzea nimic.

În cele din urmă, atenția îi fu reținută totuși de exclamațiile tovarășului său :

— E aici !

— Aici ?

— Strada Rosario...

— Ah ! Și casa lui Cipriano ?

— Mergem spre ea.

Și, dintr-o dată, deveni receptiv, foarte atent, cercetînd cu privirea atît porțile pe lîngă care trecea cît și chipul lui Janardo, nerăbdător să primească de la el indicația mult așteptată.

Dar celălalt, flegmatic, se oprea la fiecare pas pentru a se uita înăuntrul prăvăliilor ; se întorcea, privea înapoi și spunea...

— Nu se poate compara strada asta cu strada Clerigos sau 31 Ianuarie, de lîngă Santa Caterina. Acolo unde am avut eu frizeria...

Lui Manuel da Bouça i se părea absurdă acea vanitate expatriată care îl făcea să piardă

timpul. Însă Janardo începu din nou să meargă și pronunța numerele de la porți. În fine, zise :

— Acolo-i ! *Ecce Homo !*

Și cum Manuel da Bouça, rămas cu gura căscată, se uita la el întrebător :

— Aici trebuie să locuiască omul tău ! O sută cincizeci și nouă.

Arătă cu degetul o casă, pe colțul străzii, cu trei intrări, în fața căreia erau îngrămădiți saci cu fasole și orez, cu marginile îngrijit răsucite la gură ; lăzi cu cartofi, cu prețul și cu proveniența înscrise la fiecare. „Din Portugalia" — sta scris pe bucățele de carton, iar deasupra, sub streașină, atîrnau șunci afumate.

Înăuntru, privirea putea cuprinde dintr-o ochiadă, rafturi încărcate pînă la refuz cu sticle, cutii și lădițe multicolore ; mai jos o bucățică de tejghea pe care se aflau saci și unde era expusă la vedere alama strălucitoare a unei balanțe.

Janardo, cu mîinile în buzunare și cu o țigară încă neaprinsă lipită de buza de jos, citea cu voce tare și comenta literele negre desenate pe perete :

— „Băcănie populară, la Albino Fernandes — Prețuri convenabile." Trebuie să facă afaceri bune, pentru că, după cît se vede, este bine așezată. Fernandes este prietenul tău ?

— Fernandes ? Nu ! Amicul meu este Cipriano.

— Ah, e adevărat ! Da, Cipriano ! Însă acolo, sus, scrie Albino. Poate Cipriano o fi

asociat sau o fi cumpărat de curînd casa asta cu trei intrări.

Cei doi traversară strada și intrară în băcănie prin una din cele trei uși larg deschise. Înăuntru, un bărbat gras, puhav, cu fața rotundă și roșie, cîntărea zahăr pentru un copil al cărui cap abia ajungea pînă la marginea tejghelei.

În zadar privirile lui Manuel da Bouça scotoceau prăvălia : Cipriano nu era acolo. Și cum omul de la tejghea, după ce dădu zahărul și primi banii, îl întrebă ce dorește, el răspunse cu timiditate :

— Nu este aici casa domnului Cipriano Soares ?

Grăsunul îl privi o clipă și spuse prost dispus :

— Aici lucrează domnul Cipriano !

— Ah ! Eu vroiam să-i vorbesc. Vin tocmai din satul său !

— Nu este.

— Și întîrzie ?

— Nu cred că întîrzie.

Și cu aceeași expresie de răceală cu care răspunsese, se așeză calm la birou, unde, cu creionul între degetele groase și păroase, începu să mîzgălească într-un carnet.

Janardo, care intrase de trei ori pe ușă și tot de atîtea ori ieșise, nerăbdător, se hotărî în cele din urmă :

— Bine, domnule Manuel : acum, că ai găsit casa prietenului, eu pot să plec.

— Dar, eu vroiam să te ajut să-ți găsești vărul...

— Nu-i nevoie. O să-l găsesc eu. Nu te deranja! La revedere! Poate într-o zi o să ne întîlnim! Santos nu este, cu siguranță, mai mare decît Porto și acolo mă vedeam în fiecare zi cu persoanele cunoscute. Îți urez multă fericire!

— Îți mulțumesc mult. Să fii fericit! Și încă o dată... Dacă vrei să merg cu dumneata?...

— Nu, nu, nu-i nevoie.

Și eliberîndu-și mîna, ieși liniștit.

Manuel da Bouça, stînd în picioare între saci, îl privi cum dispare cu pași siguri, trăgînd zdravăn din țigară.

Cipriano nu întîrzie. Apăru din stradă cu mînecile cămășii suflecate și cu capul gol, ducînd la subsuoară o lădiță goală.

Văzîndu-l pe Manuel da Bouça se opri, șovăi și ar fi rămas și mai mult timp țintuit locului, dacă acesta nu i-ar fi întins brațele, exclamînd:

— Cipriano! Cum? Nu mă cunoști? Ai ajuns un bărbat în toată regula, da, da!

Se lăsă îmbrățișat, dar entuziasmul nu era la fel de mare. Părea că nu se prea află în largul lui.

— Cînd ați sosit?

— Chiar acum.

— Și acasă, acolo, totu-i bine?

— Da. Am multe să-ți spun!...

— O să vorbim. Așteptați un pic.

Trecu dincolo de tejghea, puse lădița într-un colț și umil, se apropie de grăsun, cu care schimbă cîteva cuvinte.

— Sigur că da. Însă să nu întîrzii! — îl auzi Manuel da Bouça pe celălalt, vorbind cu aceeași voce autoritară cu care puțin înainte îi răspunsese și lui.

Cipriano dispăru sub rafturile cu sticle și cînd se întoarse avea haina pe umeri și pălăria pe cap.

— Haidem! — se adresă el lui Manuel da Bouça.

Ieșiră amîndoi: — „Ce bărbat!“ — „Ce surpriză, domnule Manuel!“ — și pe o stradă apropiată se opriră. Cipriano împinse ușa care se deschise și în față apăru o scară foarte înclinată. Urcară. Sus era un coridor și la capătul lui o altă ușă, pe care Cipriano o deschise cu cheia.

— Asta-i camera mea. Puneți acolo bagajul și faceți-vă comod.

Se aflau într-o cămăruță cu patru pereți murdari, mobilată cu un pat de fier, un geamantan vechi și două lăzi. O sticlă, cu urme de ceară lipită pe gît, servea de sfeșnic. Ferăstruica dădea spre o curte interioară.

— Stați jos, domnule Manuel! Stați jos! Cipriano îi arătă geamantanul, în timp ce el se așeza pe pat.

— Te-ai îngrășat puțin și-ai mai crescut! — exclamă, din nou, Manuel da Bouça, uitîndu-se la fața trasă a prietenului său: nasul foarte mare, părul tuns ca o perie. Nu mă miră, trebuie să ai aproape de treizeci de ani, nu?

— Douăzeci și nouă.

— Cam așa, sigur că da! Și-o duci bine? Dac-ai fi rămas acolo în sat ai fi trăit de azi pe mîine.

— Da, aș fi trăit de azi pe mîine... — se bîlbîi Cipriano, ca și cînd ar fi vorbit numai pentru sine. Și continuă, bîlbîindu-se și mai tare: Da, este adevărat... Deci, domnule Manuel v-ați hotărît să veniți pe aici printre străini? Da, așa este... Nu ați primit scrisoarea pe care v-am trimis-o?

— Nu. Nu mi-ai scris niciodată!

Cipriano stătea la îndoială:

— V-am trimis acum, de curînd, imediat ce am primit-o pe-a matale în care-mi scriați că veniți...

— Ah! Numai că eu m-am îmbarcat la puțin timp după ce ți-am scris...

— Deci, cînd scrisoarea mea a ajuns acolo, erați deja plecat. Cipriano se gîndi un moment: Da, așa este... Ce fac ai mei din sat? Doamna Amelia, Deolinda, toți?

— Sînt bine. Și cei din Lordelo la fel. Știi cine a murit? Mariquinhas din Venda.

— Mariquinhas din Venda? Săraca!

— Ah! Uitasem!... Maică-ta ți-a trimis niște mere. Le-am pus în ladă. Acasă la tine sînt toți sănătoși, slavă Domnului!

— Mulțumesc. Da, așa este... În scrisoarea pe care v-am trimis-o vă spuneam să nu veniți...

Manuel da Bouça își conteni efuziunea, surprins. Și cum Cipriano tăcea de parcă ar fi fost acuzat de un delict în fața căruia nu putea să se disculpe, el întrebă, cu o anumită rezervă în glas:

— De ce?

— Pentru că aici, ca peste tot în lume, lucrurile merg prost. Aproape că nu se cîștigă nici pîinea de toate zilele.

Speriat, cu ochii larg deschiși și cu buzele crispate, Manuel da Bouça, cuprins de teamă, aștepta ca prietenul său să-i dea și alte explicații. Dar, cum Cipriano prelungea pauza, întrebă:

— Deci nici ție nu ți-a mers bine?...

— Mie? Nu, nici mie! Sînt aici de cinci ani și singurii bani pe care am reușit să-i strîng au fost cei cîte o sută de mii de reis pe care i-am trimis de Crăciun și de Paști mamei mele.

— Bine, dar acolo în sat toți spun că te-ai ajuns...

Cipriano se înroși puțin la față:

— Așa le-am scris eu să spună... Noi toți, de aici scriem acasă că sîntem foarte bine, pentru ca familiile noastre să nu se sperie și să nu ne facem de rușine față de cunoscuți...

— Atunci, prăvălia?...

— Este a domnului Fernandes, omul acela pe care l-ați văzut acolo și încă, eu am avut noroc că am găsit de lucru. Însă sînt mulți pe aici care taie frunze la cîini. Trec luni și luni fără să-și găsească de lucru...

Se opri, cu ochii pironiți în podea, cu mîinile strînse între genunchi, ca și cînd se rușina de propriile cuvinte. Manuel da Bouça îl privea încă nedumerit, dornic să afle și

mai multe amănunte ; i se părea straniu tot ceea ce auzea. Şi, uluit de cuvintele lui Cipriano, începu să vorbească de unul singur :

— Aşadar !... Aşadar !... Eu gîndeam... Da, credeam că tu stai bine ! Deci este multă lume care nu are de lucru.

— Multă ! Şi în fiecare zi sosesc alţii. Unii chiar n-au ce mînca...

— Sînt şi din-ăştia ?

— Cine nu are cunoştinţe şi nici unde să muncească... ce poate să facă ? Să fure ? În comerţ este greu să aranjezi ceva. Ca să găseşti de lucru trebuie să umbli luni întregi...

Tăcu din nou. Manuel da Bouça rămase mut de parcă primise o lovitură în creştetul capului ; pămîntul de pe malul rîului Caima la care rîvnise atîta, căsuţa sa, soţia, fiica, figura lui Cipriano, cea a patronului, străzile din Santos, locurile neînsemnate, blocurile negre toate se prăvăleau la un loc încet, ca într-un vis.

Reluă :

— Şi cît cîştigi tu ?

— Eu ? Optzeci de mii de reis pe lună !

— Numai atît ?

— Şi mîncarea.

— Optzeci de mii de reis şi mîncarea ? !

— Camera şi spălatul lenjeriei le plătesc.

Manuel da Bouça nu putea să se resemneze. Nu credea ! Nu-i venea să creadă ceea ce i se spunea. Ar fi însemnat să creadă în neverosimil, în ceea ce nici prin cap nu-i trecuse vreodată, în ceea ce părea mai mult decît o himeră, în ceea ce era dincolo de orice închipuire. Cum dracu să creadă aşa ceva ? Era complet dezorientat, incapabil să admită realitatea.

Cu ochii larg deschişi, plini de panică, reluă :

— Şi ceilalţi, cîştigă tot atît de puţin ?

— La ferme şi la birouri se cîştigă mai mult, însă se plăteşte şi mîncarea. Ce folos să cîştigi treizeci de mii de reis în plus, dacă trebuie să faci atîtea cheltuieli şi dacă se duc toţi banii pe haine şi pe mîncare ?

— Cu atît de puţin nu se poate agonisi nimic...

— Nimic ! Eu nu pot să mă întorc acasă pentru că mi-e ruşine...

— Dar sînt mulţi care ajung bogaţi ! — exclamă Manuel da Bouça.

Cipriano ridică din umeri :

— Soarta. Unii au noroc, alţii nu au. Şi mai este ceva : atunci cînd unul se întoarce bogat în Portugalia, toată lumea uită de noi ceilalţi... Cu ani în urmă, se spune că patronii îşi luau ca asociaţi ucenicii din prăvăliile lor, dacă aveau experienţă şi comportare bună. Dar acum !...

— Aşadar ? !

— Munceşte omul pînă nu mai poate şi dacă într-o zi greşeşte, se vede aruncat în mijlocul străzii. Noaptea, prăvălia se închide din cauza celor de la ocrotirea muncii, dar noi rămînem înăuntru pînă foarte tîrziu, să facem curăţenie, să lustruim cîntarele, să deschidem lăzile şi sacii, căci ziua nu avem timp. Iar duminica este la fel. Doar în după-amie-

zile de sărbători mai avem puţin timp de odihnă.

„Pentru optzeci de mii de reis... nu, e prea puţin..." — zise în sinea lui Manuel da Bouça.

— Ce vă gîndiţi să faceţi ?

— Nu ştiu. Am venit aici bizuindu-mă pe tine... Nu ştiu. Tu ce crezi ?

— Nici eu nu ştiu. Este atît de greu !...

— Mare nenorocire ! Mare nenorocire ! Pe vapor, mi-au oferit o sută cincizeci, chiar două sute de mii de reis ca să lucrez la cîmp, dar am refuzat. Ce s-o mai întîmpla acum ? Aveam de gînd să lucrez aici patru sau cinci ani, şi mă gîndeam că voi putea strînge ceva !

Lungi pauza, ca şi cînd şi-ar fi făcut singur curaj, adăugă :

— Nici dac-aş răbda ca un cîine !

— Nici aşa ! Eu m-am gîndit să intru descărcător de cărbuni, dar am văzut că nici acolo nu-i vreo scofală. Se putea cîştiga şase mii de reis pe tură. Dar m-am convins că nimeni nu se îmbogăţeşte din astfel de muncă.

— Oare aşa o fi peste tot în Brazilia ?

— Eu vă spun că aşa-i în toată lumea. Cînd omul este sărac...

Cei doi tăcură încă o dată. Manuel da Bouça scoase din buzunar batista sa roşie şi începu să-şi şteargă broboanele de sudoare care-i scăldau fruntea. Simţea că i se aprinde capul şi-l apăsa o greutate în piept. În cameră lumina începea să pălească. Din curtea interioară nu mai intra nici o rază de soare şi în penumbra care cuprindea încăperea nu

se mai vedeau decît luminarea şi lemnul albicios al lăzilor.

— Eu, dac-aş fi fost în locul dumneavoastră, domnule Manuel, aş fi acceptat propunerea făcută pe vas. Cel puţin pentru a începe într-un fel, pentru a prinde cheag... Apoi, rămînea de văzut...

— Crezi ?

— În comerţ nu văd cum aţi putea primi o slujbă. Ştiţi să citiţi şi să scrieţi ?

— Nu ştiu.

— Şi mai rău. Sînt atîţia oameni cu examene şi nici aşa nu găsesc de lucru. Eu, dac-aş fi în locul dumeavoastră, aşa aş face. Dar poate vă gîndiţi la altceva...

— Nu mă gîndesc la nimic. Am crezut că o să fie de muncă cu ghiotura pe-aici... ; că pentru un om muncitor şi serios este de-ajuns să vină aici pentru a rezolva totul fără nici o greutate. Ştii, pe la noi toată lumea vorbeşte de Brazilia şi de America...

— Da, acolo toată lumea vorbeşte despre asta...

— Manuel da Bouça începu să răsucească o ţigară domol, fără grabă, aşa cum se înfăşoară steagurile în urma unei bătălii pierdute, parcă pentru a cîştiga timp de analiză în vederea unor hotărîri importante. Apoi :

— Tu nu ai prieteni care ar putea să-mi găsească de lucru pe aici ?

— Am. Dar ce pot să facă ei ? Toţi or să-ţi spună exact ce ţi-am spus şi eu, o să vezi ! Toţi sînt ca mine. Dac-aş fi avut vreo rudă

apropiată, dar pentru unii ca noi cine-și pierde timpul ?

— Mă gîndesc. Oare cei de pe vapor or vroi să mă mai primească să muncesc pe plantații, după ce i-am refuzat atunci ?....

— Trebuie să vrea ! Erau inspectorii de la Imigrație ?

— Așa se pare.

— Trebuie să vrea. O să vorbim cu patronul meu care se pricepe la de-astea. Acum, trebuie să plec. I-am promis că nu întîrzii. Am venit numai ca să vorbim puțin și să vă arăt camera mea. Pînă cînd o să se aranjeze cu lucrul, puteți rămîne aici. Patul este strîmt dar o să încăpem amîndoi. Cît despre mîncare... eu nu am nimic aici, dar se poate cumpăra orice în oraș...

— Mulțumesc, Cipriano. Eu am mîncat pe vapor și acum nu mai am chef. Tot ce-am aflat mi-a tăiat pofta de mîncare...

— În cazul ăsta, mai tîrziu, la noapte, o să vedem cum o să facem ceva de mîncare. Dar, ce faci ? Dom'le Manuel, plîngi ?

— Nu, nu ; haidem la patronul tău. Și, pe furiș, rușinat de slăbiciunea sa, continuă să șteargă cu dosul palmei lacrimile mari și mute, care-i curgeau șiroaie pe obraz.

— De ce plîngi ?

— Așa... Nu-i nimic...

Cipriano rămase locului, contemplîndu-l în tăcere în timp ce el se ridică. Apoi cu o voce prietenească și plină de emoție :

— Plîngeți pentru că vă așteptați să fie altfel, nu-i așa ?

Forțîndu-se, ca și cînd cuvintele întîlneau o piedică înainte de a ieși, îngînă :

— Da... Dar ce putem face ?

— Și eu, domnule Manuel, și eu am sperat să mă pricopsesc repede, dar pînă la urmă... Uneori, cînd mă gîndesc cît m-a costat ca să plec de-acasă, lacrimile pe care le-a vărsat maică-mea, cît sufăr acum, mă bate gîndul să fac o prostie — nici eu nu știu ce ! Dar ce să ne mai necăjim. În orice colț din lume trebuie să ai noroc ca să ai parte de o viață mai bună... Așa este, dar cine poate să garanteze că mîine dumneata nu vei reuși să strîngi bani și chiar să ajungi bogat. Fiecare cu norocul lui. Sînt mulți care se îmbogățesc.

Și ridicîndu-se și el :

— Dacă vreți, mergem acum la prăvălie.

— Desigur — murmură Manuel da Bouça cu supunere și cu fața marcată de deziluzie. Desigur... Pot să las aici sacul ?

— Sigur că da ! Sigur că da ! Nu mai aveți alte bagaje ?

— Mai am un cufăr, însă n-am putut să-l scot. Trebuie să mai fac nu știu ce...

— Ah, știu. Este din cauza vamei. O să rezolvăm noi. Poate trimitem omul nostru care se ocupă cu scoaterea mărfurilor din vamă. Haidem.

Coborîră grăbiți, să nu se înfurie patronul pentru întîrziere și să zbiere la el cu vocea lui pițigăiată. În timp ce-i punea noi întrebări despre oamenii din sat, Cipriano îl tîrî pe Manuel da Bouça pînă la prăvălie.

La tejghea aşteptau două femei din cartier şi cum îl văzu că intră pe uşă, domnul Fernandes, care servea pe una din ele, îi aruncă o privire severă şi încruntată.

— Aşteaptă puţin, domnule Manuel. Şi lăsîndu-l, Cipriano puse într-un colţ pălăria şi alergă să servească cealaltă femeie.

Sosiră alţi clienţi şi doar tîrziu, cînd Manuel da Bouça, adăpostit sub streaşina de la intrare, văzuse, revăzuse şi-şi întipărise în minte toată acea parte a străzii, Cipriano reuşi să ceară iertare domnului Fernandes pentru întîrziere ; şi să-i explice în ce situaţie se afla consăteanul său.

— În fond, el ce vrea ? O fi din ăia care vin pe aici cu mîinile în buzunare, ca lorzii şi cred că un loc de lucru se aranjează de azi pe mîine, cît ai bate din palme ?

— Nu, nu-i aşa. El nici nu ştie ce trebuie să facă...

— Atunci de ce nu acceptă acum oferta pe care i-au făcut-o pe vapor ?

— Pentru că nu ştie dacă mai este valabil ce i-au spus. Dar, dacă domnul patron nu se supără, ar fi mai bine să-l chemaţi dumneavoastră.

Şi cum domnul Fernandes nu se împotrivi, Cipriano strigă :

— Domnule Manuel ! Dom'le Manuel ! Vino te rog...

Iar cînd se apropie :

— I-am povestit totul patronului meu. Domnia sa vrea să ştie dacă eşti încă dispus să mergi pe plantaţii...

— Dumnezeu să vă dea sănătate — salută Manuel da Bouça scoţîndu-şi pălăria. Vă spun domniei voastre că nu ştiu ce să fac. Cipriano mi-a explicat că situaţia este foarte grea, dar ce să fac ?... Am venit tocmai din Portugalia ca să cîştig numai atît de puţin ?...

— Şi cît ţi-au oferit ?

— Spuneau că o sută cincizeci sau două sute de mii de reis.

— Şi crezi că asta-i puţin ? ! — exclamă Fernandes, aşezînd pe tejghea braţele sale groase şi păroase, care ieşeau din mînecile suflecate ale cămăşii. Dumneata crezi că-i puţin ! Cînd am venit eu aici, ştii... Am început cu douăzeci de mii de reis pe lună. Acum treizeci de ani. Nimeni nu se plîngea ! Situaţia nu-i bună, este adevărat ; dar trebuie să recunoaştem că cei care vin acum de acolo sînt nişte leneşi ! Înainte se muncea ziua şi noaptea, duminicile şi în zilele de sărbătoare şi nimeni nu ridica problema salariului, ca acum. Şi chiar aşa, mulţi se îmbogăţeau. Astăzi e ce se vede ! Eu am primit şi picioare în spate de la patronul meu !

Manuel da Bouça ascultă resemnat acel potop de cuvinte. Şi numai cînd Fernandes epuiză tot torentul de cuvinte din maldărul de grăsime, îndrăzni să spună :

— Domnia voastră, credeţi că este bine să merg pe plantaţii.

— Sigur ! Sigur că da ! Cine munceşte, cine îşi face datoria reuşeşte să ajungă ce-şi doreşte. Eu am venit aici numai cu doi tostões de argint, pe care i-am primit de la mama

mea vitregă. Dumneata... se vede, ești sănătos...

— Așa este, mulțumesc lui Dumnezeu...

— Ești sănătos și încă nu ești bătrîn. Ai timp să realizezi ceva.. Eu, dacă aș fi în guvernul portughez, n-aș lăsa să plece în Brazilia pe nimeni care a trecut de douăzeci de ani. Aici este de muncă pentru cei care sînt tineri, care au mulți ani în față pentru a-și aranja un drum în viață. Ceilalți să rămînă acolo ; că lumea-i plină de necazuri și de mizerie !

Și întorcîndu-se spre Cipriano :

— Vezi de sacii ăia. Bate soarele peste fasole.

— Dar de unde să-i iau pe oamenii ăia care mi-au oferit de lucru pe vapor. Nici nu cred că mă mai vor....

Cipriano întrerupse aranjarea sacilor pentru a veni să lămurească :

— Sînt inspectorii de la Imigrație. Dacă domnul patron ar vrea să-i întrebe dacă-l mai pot primi pe domnul Manuel...

Băcanul rămase tăcut, gînditor :

— De la Imigrație... De la Imigrație... Du-te, du-te la saci ! Poate mă înșel, dar ar putea fi locotenentul Eleuterio. Nu-s chiar prieten cu el, dar Costa îl cunoaște bine... O să încerc să-i spun.

Și către Manuel da Bouça, deja hotărît :

— Trebuie să se aranjeze lucrurile. Ce dracu ! Dacă erai bun atunci, acolo pe vapor, de ce să nu fii și acum, aici pe uscat. Mîine aranjez eu.

— O să vă fiu recunoscător. Foarte recunoscător. V-aș fi...

— Fii fără grijă, omule ! O să vezi că o să se împlinească ce dorești. Viața este a celor ce muncesc.

XI

Cînd Manuel da Bouça se prezentă, însoțit de Cipriano, la ghișeul de la Inspectoratul Imigrației, funcționarul, bronzat, uscățiv, cu monoclu sub fruntea sa largă, îl ascultă apoi începu să-l muștruluiască :

— Așadar, căminul imigrației, care alaltăieri nu era bun, azi este pe placul dumitale ? Credeți că aceasta este țara lui du-te-vino, la cheremul oricui, ha ?

— Vedeți, eu... nu știam... — se dezvinovăți Manuel da Bouça.

— Nu știați !... Dar atunci cînd ați văzut că pomul lăudat nu există, ați știut imediat ! Ar fi trebuit să vă trimit acum la Agenția brațelor de muncă și acolo să fi așteptat mult și bine. Dacă ați fi stat fără lucru vreo două luni v-ar fi fost de învățătură ! Ar fi fost o pedeapsă meritată...

Manuel da Bouça asculta cu umilință, recunoscîndu-și greșeala cu capul plecat. Plictisit, cenzorul sfîrși prin a-i completa o hîrtie și, în fine, i-o dădu :

— Ia-o ! Este pentru trenul de trei și jumătate. O prezentați la gară șefului care conduce grupurile de imigranți.

— Da, domnule. Mulțumesc foarte mult, domniei voastre.
— Bună ziua.
— Nu mai trebuie nimic ?
— Nu.
— Mulțumesc domniei voastre.

Funcționarul se aplecă peste hîrtiile de pe masă, iar Manuel da Bouça și Cipriano ieșiră. În stradă, sub soarele tropical care pîrjolea orașul, copleșind cu razele lui aurii pline de foc și strălucire pe cei doi trecători, Cipriano reflecta :

— Îmi dau seama că dacă nu era patronul, dumneata nu ai fi fost primit la căminul imigranților. Acela, după părerea mea, putea să vă primească sau să vă refuze...

— Adevărat ! Domnul Fernandes, dacă mă gîndesc mai bine, nu este un om rău...

— A făcut-o — preciză Cipriano — pentru că a văzut că sînteți un om care nu se dă înapoi de la muncă. El știe că acolo se muncește din greu. Dacă i-am fi cerut să vă aranjeze o muncă mai ușoară, n-ar fi mișcat un deget. Patronul are mania de a-i face pe alții să muncească. Dac-ar fi după el, toată lumea ar trebui să dea în brînci ziua și noaptea și numai cînd te-ar vedea cu limba scoasă ar fi mulțumit.

Manuel da Bouça era din nou îngrijorat. Mergea lîngă amicul său cu privirea în pămînt, moleșit de „noreste", variație atmosferică obișnuită în Santos care sleiește puterile, înmoaie mușchii și anihilează orice vo-

ință, ca un narcotic nevăzut ce cuprinde ființe fără apărare.

— Cui spunea că trebuie să prezint această hîrtie ? La cine ?

— Conducătorului grupului de imigranți.

— Și cine-i ăla ?

— Acolo, la gară, vom vedea... — îl liniști Cipriano.

— Crezi că lada și sacul meu n-or să se piardă ?

— Nu se pierd. Dacă patronul mi-a spus să le dau în primire, înseamnă că domnul Costa așa l-a învățat. Cînd o să ajungeți la cămin ele vor fi acolo.

Traversară Largo de Rosario, care, din cauza brizei „noreste", era acum aproape pustiu, cu toată ora de vîrf a activității comerciale. Cine se încumeta să traverseze piața o făcea în grabă, adăpostindu-se imediat la umbră.

Manuel da Bouça continua să rumege la situația sa : „Dă-l afară pe ăla, că venea el ! Dă-l afară pe ăla, că venea el !" Cipriano vorbea, dar el nu-l auzea. Reveni la realitate numai cînd doi niponi se încrucișară cu el.

— Ce oameni ciudați ! — observă el.

Cipriano surîse :

— Sînt japonezi. Cum, dumneata n-ai mai văzut japonezi ? Sînt mulți pe aici.

— Nu, n-am mai văzut — spuse, și se întoarse la gîndurile sale.

Cînd ajunseră la gară, grupul de imigranți nu sosise încă. Cipriano îl plimbă pe Manuel da Bouça dintr-o parte într-alta prin fața gării, dar abia pe la trei și jumătate se auzi un flu-

ierat şi trenul se ivi pufăind şi scoţînd aburi şi tot atunci apăru grupul de clienţi ai căminului imigranţilor. Erau mai mult de o sută de peregrini transatlantici, toţi întunecaţi şi trişti : erau şi femei şi copii printre bărbaţii cu priviri cercetătoare şi mers încet ; unii aduşi de spate, alţii cu capul încă sus în faţa destinului pe care şi-l aleseseră. Părea că umblau de cînd lumea aşa murdari şi jerpeliţi : se ghicea după hainele lor pline de praf şi transpiraţie, după urechile, nasurile şi mîinile la fel de murdare. Unii aveau ciubote prinse cu sîrme, de parcă acum coborîseră din vîrful Abruzzilor, alţii purtau pălării negre pe care se lipise praful, ploaia şi soarele. Cei mai mulţi aveau haine făcute din pînză de casă sau din pănură de culoare albastră mohorîtă, care dădea grupului o tristă monotonie coloristică, întreruptă doar de rochiile pestriţe ale femeilor.

Ajunşi la gară, la ordinul unui mulatru care-i conducea, grupul se opri, iar oamenii se îngrămădiră ca oile pînă cînd nu se mai văzură decît siluetele celor care se aflau în primul rînd.

— El trebuie să fie... — zise Cipriano, arătîndu-i-l lui Manuel da Bouça pe şeful grupului, un mulatru care se ducea şi venea întruna de la grupul de imigranţi la uşa interioară, nu se ştia pentru ce.

— Vino cu mine, Cipriano, vino cu mine... Apoi, Manuel da Bouça, abia îndrăzni să-l oprească pe mulatru : Dumneavoastră sînteţi domnul conducător ?...

— Eu. Ce vrei ? Şi în faţa hîrtiei care i se prezentă : Treci acolo.

Manuel da Bouça se încorporă în turmă, cu Cipriano alături.

Între timp, ghidul, mereu agitat şi nerăbdător se îndreptă din nou spre cadrul uşii, privind înăuntru. În fine, întrebă pe cineva, care nu se vedea din afară :

— Gata ?

Răspunsul fu, bineînţeles afirmativ, căci îndreptîndu-se spre grup, ordonă :

— Haidem !

Mulţimea se însufleţi, pata cenuşie a grupului inundă trotuarul din faţa gării răsfirîndu-se, iar Cipriano îşi îmbrăţişă prietenul :

— Mergi sănătos, domnule Manuel ! Şi dac-o să mai ai nevoie de ceva care-mi stă în putinţă, scrie-mi !...

Manuel da Bouça îşi pierdu iar cumpătul :

— Nu ştiu de ce, dar acum parcă mă îmbarc pentru a doua oară pentru Brazilia...

Încet, încet imigranţii dispărură dincolo de uşa înaltă a staţiei, pînă ajunseră toţi pe peron, unde se afla trenul care urma să-i transporte.

Funcţionarul de la Inspectorat le arătă vagoanele speciale şi doar cîţiva, ca şi Manuel da Bouça, care nu încăpură în ele, trecură într-un vagon în care călătoreau pasageri particulari.

Trenul plecă. Manuel da Bouça era numai ochi şi se uita curios la peisajul necunoscut ; cîmpia bine cultivată, plantaţia de banane, casele înşirate văzute din fuga trenului, un drum

care mergea cîtva timp pe lîngă calea ferată, alte case, alți arbori presărați la întîmplare — și departe, hornul unei fabrici cu fumul care se ridica negru spre nori.

În timpul opririi în stația Cubatão, călătorii de pe partea stîngă a vagonului se uitară curioși afară pe geam și imediat aproape toți cei ce se aflau în vagon se îngrămădiră la ferestre. Îi interesa sau nu, cei din dreapta priviră și ei peste capetele curioșilor.

Acolo afară, la cîțiva metri de calea ferată adăsta o ceată de bărbați, femei și copii murdari și jerpeliți. Parcă înviaseră din morți. Figuri repugnante, trupuri scheletice acoperite de zdrențe, plete încîlcite — și, printre cei din grup, bărbați cu bărbi lungi, deasupra cărora nasul părea de culoarea fildeșului, iar ochii duși în fundul capului se închideau de oboseală. Goi pușcă și cu piepturile costelive, copiii abia-și puteau tîrî pîntecele, umflate nefiresc, pe piciorușele lor subțiri. Dacă înfățișarea lor nu ar fi evocat sugestiv suferința în ultimul ei grad s-ar fi putut crede că grupul este o sinistră ceată de nomazi. Razele soarelui umbreau malul abrupt și acolo, în șanțul murdar ca într-un scenariu de dramă, grupul apărea chiar respingător printre gunoaiele, hîrtiile și resturile aruncate din trenuri. Femeile, așezate pe pămîntul gol, aveau o expresie de abandonare — cu privirile pierdute în gol ca într-un vis tenebros și absurd. Unii bărbați dormitau cu capetele sprijinite pe brațe, alții, gînditori, țintuiți în poziții ireale, păreau leșinați, după ce mîncaseră ultima fărîmă de pîine.

Toți călătorii din tren rămaseră impresionați. Cu cît te uitai mai mult la ei cu atît te șoca mai profund starea de mizerie neagră, de degradare, de deznădejde și de jale.

— Sînt imigranți... spuse cineva de lîngă Manuel da Bouça.

— Sînt români — preciză alt pasager, un mulatru cu o figură șăgalnică, deschizînd o fereastră a vagonului. Chiar acum citeam aici, în ziarul *Comercio de Santos,* povestea acestor oameni necăjiți. Este de necrezut că se permite așa ceva. Vreți să vedeți ce scrie ?

Și-i dădu vecinului ziarul.

Era o poveste tulburătoare.

La îndemnul și pe cheltuiala Guvernului din São Paulo, românii aceia își părăsiseră într-o zi pămîntul natal și plecaseră fascinați de mirajul aurului, spre îndepărtata Brazilie. Erau șapte familii, din nenorocire majoritatea femei și copii, care-și abandonaseră casele în căutarea unui destin mai bun.

Guvernul din São Paulo, dorind să realizeze un progres cît mai rapid al Statului, dar neavînd brațe de muncă, a hotărît să ofere unele facilități, promițînd tot ce era posibil, atît acestora cît și altor mii de familii, care acceptau să vină pentru a desțeleni pămînturile virgine. Agenții Guvernului își îndepliniră însă mandatul cu atîta zel, încît, în locul promisiunilor oneste și realizabile, făgăduiră oamenilor simpli și naivi marea cu sarea, îmbogățirea peste noapte. Le-au promis că Guvernul le va pune la dispoziție mari loturi de pămînt — proprietăți întinse, care le vor aparține pentru tot-

deauna și care urmau să le aducă în timpul cel mai scurt venituri fabuloase.

Atrași de ispita poleită cu vise, cele șapte familii stinseseră candelele de pe vetrele strămoșești și într-o după-amiază vasul „Sofia" îi debarcă pe cheiul portului Santos. Inspectoratul imigrației înregistră gloata și o expedie la căminul imigranților din São Paulo. Acolo mai visară o zi la viața de colonizatori, la pămîntul făgăduinței, la aurul ispititor — apoi, fură repartizați pe o plantație îndepărtată de cafea.

Dar tot ce li se promisese în țara lor se prefăcu aici într-o muncă inumană, fără orar, fără protecție, pentru că proprietarul, un colonel, dorea să se îmbogățească rapid și știa că, pe măsură ce-i exploata mai mult, cîștigurile sale deveneau mai mari. Românii descoperiră repede că galbenii la care visaseră nu semănau cu cei care le răsplăteau munca, iar banii primiți erau făcuți dintr-un metal mai puțin prețios — erau simple monede de argint, de zece tostões fiecare. Pămînturi întinse și frumoase, pline de humus gras unde plantele creșteau ca nicăieri în altă parte a lumii, existau destule însă ca pretutindeni în lume, nu-și ofereau roadele celor care le udau cu sudoarea muncii lor. Alții se bucurau de bogățiile pămîntului.

Codurile muncii și ale asistenței imigranților, pe care legislatorii umaniști ai Braziliei le scriseseră cu sentimentul solidarității umane, pentru orgoliul țării în care se născuseră, nu erau respectate dincolo de marginile orașului, exact acolo unde trebuiau să se facă simțite.

Într-o zi, cele șapte familii de români, exploatați pînă-n măduva oaselor, abandonară munca și, părăsind moșia, plecară spre Orlandia, unde sperau să cîștige mai mult. Dar nici acolo nu era mai bine. Peregrinară, cu aceleași rezultate, prin alte ferme ale Statului São Paulo și în cele din urmă o subscripție populară, determinată de starea de mizerie în care ajunseseră, le permise să ajungă din nou la São Paulo, unde sperau să găsească mai multă omenie.

În capitală, o mare companie engleză se folosi, pentru cîteva zile de brațele lor sleite de puteri : apoi, munca lor nemaifiind necesară, fură concediați — și din nou românii, lipsiți de orice mijloace bănești și fiind bolnavi, plecară la drum de astă dată pe jos peste coline și cîmpii, poposind din loc în loc, ca nomazii, pentru a ajunge în Portul Santos, unde oceanul putea să însemne scăparea — poate chiar posibilitatea reîntoarcerii.

Și iată-i aici, jerpeliți, morți de foame, bolnavi, incapabili să aline țipetele neîntrerupte ale copiilor abia născuți și tînguielile celor înfometați. Iată-i vlăguiți, păstrînd încă speranța că se va milostivi de ei consulul României și-i va ajuta să îmbarce carnea vlăguită spre alte meleaguri, spre America de Nord, cum mai sperau unii dintre ei care mai credeau încă în mirajul aurului, sau să fie trimiși în țara lor așa cum doreau alții.

După ce citise cu voce tare ziarul, pasagerul i-l dădu înapoi mulatrului :

— Te apucă fiorii de groază !... zise el, cu un ton de profundă compasiune.

— Este adevărat — răspunse cineva de alături — dar aceşti oameni cînd ajung pe aici şi văd că banii nu curg pe drumuri, nu se mai gîndesc la muncă.

— Poate. Dar... — şi cei trei începură să discute despre politică.

Manuel da Bouça, neobişnuit cu accentul brazilian, nu înţelegea prea multe din cuvintele auzite. Ghicind însă esenţialul, începu să se gîndească. „Dacă nici aici în ţara asta cei săraci nu-şi pot asigura un trai ca lumea, unde se mai poate oare ? Cum se face totuşi că alţii, aici sau în altă parte a lumii, reuşesc să se îmbogăţească ? Nici în Portugalia şi nici aici, nimeni nu se îmbogăţeşte numai din munca lui."

După teama care-l cuprinsese urmă totuşi o nouă presimţire liniştitoare, ca o convingere intimă, că el va avea noroc. Nu ştia încă în ce fel, însă un glas lăuntric îi spunea că el se va îmbogăţi şi nu va cunoaşte soarta nemiloasă a românilor. Îşi spuse că el era sănătos, puternic şi că dorea să muncească. Deşi Cipriano îi prorocise că numai din munca sa nimeni nu ajungea bogat, el auzise totuşi pe mulţi alţii că se îmbogăţiseră muncind şi făcînd economii. „O să vadă el !"

Trenul porni din nou şi înainte de Piassaguera, pătrunse în defileul muntos. Pe măsură ce vagoanele urcau, peisajul devenea mai frumos, mai impozant. De cealaltă parte a munţilor orizontul se lărgi din nou ; iar perspectiva

deveni din ce în ce mai amplă, sfîrşindu-se doar departe, departe, acolo unde ochii obosiţi de distanţă bănuiau că pămîntul se uneşte cu cerul albastru printr-o panglică fumurie.

Pe Manuel da Bouça însă îl interesa mai mult secretul mecanic al urcuşului, care-i stîrnea curiozitatea de ţăran, decît frumuseţea peisajului ce i se oferea.

Bielele de oţel, firele de sîrmă, pîrghiile şi calea ferată cu traversele ei care se vedeau pe sub vagoane, fură pentru el motive importante de surpriză şi de îndelungată reflecţie pînă cînd trenul se opri în gara ce surîdea spre cer, acolo, pe coama dealului.

De-aici înainte drumul de fier alerga din nou pe cîmpie : nu putea să recunoască speciile de arbori, dar peisajul părea asemănător cu cel european. Puţin mai departe, apăru o îngrămădire de acoperişuri roşii şi, dintr-o dată o pădure de hornuri de fabrici scurtă orizontul.

În apropiere de Brás clădirile se înghesuiau ; unul după altul se vedeau pereţi în culori ţipătoare, ziduri de cărămidă, vagoane de tren şi firme comerciale. În depărtare se proiectau siluetele blocurilor moderne, panouri care reflectau razele soarelui ; treceau, fugind chiar în apropierea ferestrelor vagonului, alte hornuri de fabrici şi alte acoperişuri — şi un alt zgomot într-un ritm dens, surd şi ciudat se suprapunea peste cel al locomotivei, venind dinspre inima oraşului dinamic şi puternic ca o muzică necunoscută aparţinînd epopeii industriale. Trenul sosise în oraşul São Paulo.

Căminul imigranţilor cu şirul lung de ferestre şi cu o verandă mare se afla în mijlocul unui parc. Fără maiestuozitate ţipătoare sau pretenţii arhitectonice, căci clădirea era pentru cei umili, pentru cei nevoiaşi, pentru cei care soseau fără nici un sprijin, pentru cei care veneau cu speranţa că vor găsi în această ţară îndepărtată o bucată de pîine. Peste tot era curat, iar din iarba verde, din culoarea discretă a pereţilor, din propria verandă umbrită iradia o atmosferă plăcută şi odihnitoare.

După ce traversă parcul, turma de oameni intră în clădirea căminului, înghesuindu-se în „sala apelului".

Nimeni nu putea să primească ospitalitate fără să fie din nou vaccinat, astfel că, unul cîte unul, întinseră din nou braţul către lanseta medicului. Imediat după aceea fură duşi la dormitor, o sală mare cu pereţii albi, foarte albi, foarte curată, iar acolo primiră cîte un „buletin de locatar", care le permitea să locuiască şi să ia masa gratuit şase zile — şase zile pe cheltuiala Guvernului.

— Acum puteţi pleca pe afară. La ora mesei sună un clopot.

Doar doi sau trei înţeleseră, însă cei care nu cunoşteau limba se retraseră urmînd exemplul celorlalţi.

În parc, Manuel da Bouça îi recunoscu pe italienii care călătoriseră cu el pe vasul „Darro" şi privirile prieteneşti pe care le schimbară îl făcu să se simtă mai puţin singur între atîţia necunoscuţi. „Ce păcat că

avem o limbă a dracului de încîlcită, pe care ei n-o înţeleg !"

În acele împrejurări, limba, care în ţara de naştere nu avea nici o importanţă, îi apropia pe unii de alţii stabilind bune relaţii.

Italienii erau în număr mai mare ; se adunaseră în jurul a două bănci, căci alţi italieni care se aflau de mai multe zile la cămin li se alăturară imediat, începînd să vorbească toţi cu însufleţire. Erau din cele mai diferite colţuri ale Italiei, iar unii purtau costume regionale după obiceiurile din ţinuturile în care se născuseră ; cu toate acestea acum, cînd se aflau departe de ţară şi singuri, aduceau fiecare la cunoştinţa grupului cîte un amănunt, care interesa pe toată lumea.

Italienilor le urma, ca număr, un grup compact de sîrbi, de croaţi şi de sloveni, oameni trişti şi rezervaţi care se retrăseseră într-un colţ, rupînd din cînd în cînd tăcerea cu cîte un crîmpei de frază, pe care numai ei îl înţelegeau. Spaniolii erau gălăgioşi şi strigau unul la altul de departe, dînd din mîini şi făcînd glume de parcă se aflau la ei acasă. Celelalte grupuri se aflau răspîndite prin parc : patru capete aplecate care vorbeau pe şoptite ; o pereche contemplativă şi în fine mai departe, la capătul unei alei, un om singuratic scormonea absent pămîntul cu vîrful bocancului. Manuel da Bouça trecea de la un grup la altul trăgînd cu urechea pentru a întîlni pe cineva vorbind într-o limbă pe înţelegerea lui, cu care să poată discuta şi el, ca să-şi mai ia piatra de pe inimă.

Dar nu era nimeni, nimeni ! La dracu cu indivizii ăștia, care vorbeau mai încîlcit decît englezii de la minele din Nogueira de Cravo, căci nici la ursari, nici la cei ce dresau maimuțele nu auzise o hărăpească asemănătoare, care nici nu părea limbă omenească ! Începu să se întristeze, fuma țigară după țigară, simțindu-se mai singur ca un prizonier.

La ora cinci, în marea sală de mese a cantinei, el auzi la una din mesele alăturate pe cineva vorbind în limba sa.

— Ieri am stat acolo — spunea imigrantul către cel care servea masa.

— Nu-i nimic; azi poți să stai aici.

Atent la modul în care mîncau ceilalți, pentru a nu părea mai puțin educat, Manuel da Bouça nu-l scăpă din ochi pe concetățeanul pe care soarta i-l punea drept în față după o zi întreagă de plictiseală. Era omul singuratic pe care-l văzuse scormonind cu bocancul pămîntul de la capătul aleii. Trebuia să fi avut vîrsta lui, dar părea mai trecut, avea mai multe cute la colțurile gurii și la ochi.

După-masă, Manuel de Bouça se ținu scai după el pînă se ivi prilejul să-i vorbească, fără să fie nimeni altcineva de față.

— Veniți tot din Portugalia ?

— Da, sigur că da. Și uitîndu-se mai atent la Manuel da Bouça : nu bănuiam că mai este pe aici un portughez...

— Eu am sosit azi.

— Eu, vinerea trecută. Am căzut aici într-o zi fără sosiri și n-am mai întîlnit pe nimeni de-al nostru cu care să vorbesc. Au fost aici

niște spanioli — eu înțeleg destul de bine limba lor, de pe cînd lucram în Buenos Aires — dar ieri au plecat. Dar dumneata ? Ai debarcat chiar azi ?

— Nu ; am sosit alaltăieri, însă am zăbovit la Santos. Și mie mi-a fost urît toată ziua, fiindcă n-am avut cu cine vorbi.

— Așa-i. Pe aici n-o să întîlnim nici țipenie de portughez. Nu te mira : toți portughezii vin cu gîndul să se apuce de comerț însă acum cînd lumea-i plină de comercianți sîntem obligați să căutăm altceva. Sînt mulți portughezi care nu au unde să-și pună capul să doarmă și care ar face mai bine să lase orașul și să ia sapa-n mînă. Cu toate că și treaba asta ar putea să fie fără folos. Este prima oară cînd veniți... în Brazilia ?

— Da.

— Și din ce loc sînteți ?

— Eu sînt de pe lîngă Oliveira de Azemeis.

— Oliveira de Azemeis... nu cunosc. Eu sînt din Barcelos, pe lîngă Braga. Și este a doua oară cînd emigrez. Acum nu cred că voi mai avea timp să-mi iau încă o dată zborul. Nici din munca pe plantații nu iese mare lucru, dar omul se obișnuiește și, în cele din urmă nu mai are curajul să mai apară în satul său cu mîinile goale. Cînd m-am reîntors în satul meu am rămas acolo doar cincisprezece zile, ca să-mi omor dorul, dar am luat-o la sănătoasa înainte de a-și da ceilalți seama că nu am un ban în buzunar.

— Ah, dumneata nu ai reușit să cîștigi nimic ?

— Ce ?! Prima dată am fost șase ani la Rio de Janeiro și încă șase în Argentina. Am lucrat cîteva luni la Montevideo. Am colindat lumea. Am văzut totul, da, am văzut. Mie îmi place să colind. Cît despre bani... La sfîrșit m-am întors în Portugalia cu zece mii de reis în buzunar, căci nu mai puteam să stau fără să văd locurile pe unde mi-am petrecut copilăria. Să știi că am muncit totdeauna cu gîndul să mă reîntorc. N-am ales niciodată, căci nu mi-e rușine să muncesc. Am fost băiat de prăvălie, am fost hamal, am muncit ca un cîine, iar în Buenos Aires am ajuns chiar să lustruiesc pantofi. Să muncești, orice ai munci, nu este o dezonoare, nu-i așa ?

— Da ! Sigur că da ! — fu de acord Manuel da Bouça.

— Am învățat și să citesc, ca să văd dacă nu cumva așa voi cîștiga mai mult. Voiam să am o prăvălie a mea... Dacă reușeam, m-aș fi îmbogățit ! Ehe ! Dar nu s-a putut... Am muncit pe brînci de dimineața pînă seara și pînă la urmă cu ce m-am ales ? Cîteva sute de mii de reis ca să am cu ce mă întoarce în Portugalia și să rămîn acolo cîteva zile. Atîta tot. Eh, cînd am venit prima dată în Brazilia și în Argentina se mai putea cîștiga ceva. Era pe timpul vacilor grase. Dacă m-aș fi stabilit undeva, aș fi cîștigat bani buni. Dar de unde să faci rost de capital ?

Se aflau amîndoi aplecați pe verandă și, atît de triste erau amintirile și mărturisirile acelui compatriot, încît Manuel da Bouça fu cuprins din nou de o presimțire neagră. Îl întrebă de

ce s-a mai întors în Brazilia după ce a ajuns iar în Portugalia, dacă tot nu se alesese cu nimic.

— De ce ? Vezi !... Cînd omul ajunge pînă pe coclaurile astea crede că toți, acolo în sat, se gîndesc numai la el. Într-o zi cînd a reușit să strîngă cîțiva gologani pleacă înapoi. Foarte bine, însă cei din sat vor să știe altceva : dacă a adus mulți bani. Dacă nu a reușit, încep bîrfele și toți se uită la el de sus. Nu este nici o dezonorare ca un om să fie sărac, însă acolo, la noi în sat, cine vine din Brazilia se rușinează că nu a ajuns bogat. Și mai este ceva : oamenii sînt mici la suflet și ne privesc ca pe niște incapabili. Cît despre iubire... pff ! Ne gîndim mereu la Antonia, Maria, Ana sau Josefa, în fine, la fetișcanele pe care le iubeam și poate încă le mai iubim, dar cînd ne întoarcem, ele sînt măritate de mult și ne pun în față trei sau patru copii... Totul se schimbă : bătrînii se duc, apare un nou tineret care nu ne cunoaște și aproape că ajungi un străin în satul tău. Așa că, rămîi un timp să-ți omori dorul de satul tău, iar dacă nu ai adus destui bani, e mai bine să pleci imediat, să te pripășești într-un alt loc, unde să nu-ți fie rușine că ești sărac... Răul începe cînd omul pleacă pentru prima oară.

Tăcu și începu să răsucească țigara pe care Manuel da Bouça i-o oferise.

— Asta — observă el — este de pe meleagurile noastre. Și pe aici este tutun bun și foarte ieftin în comparație cu cel de la noi.

Pufăi o dată, apoi începu din nou să vorbească la fel de mult, ca omul care nu mai vorbise de patru zile :

— Cît despre mine, dacă nici de data asta nu reuşesc să fac ceva care să se vadă, nu mă mai întorc ; cu doi bani în buzunar nu mă mai întorc acolo. N-o să-mi mai văd satul ? Nu-i nimic ! Peste tot se poate trăi iar eu prefer să mor pe aici, decît să-mi fie ruşine că-mi fluieră vîntul în buzunar. Chiar dorul pe care-l purtăm cu noi şi care ne frînge inima pe aici, se stinge cînd ajungem acolo şi vedem că nu tot ce zboară se mănîncă. Şi mai este ceva, cînd ajungem pînă aici ne obişnuim să trăim departe.

Cuvintele pe care le auzea cădeau pe sufletul lui Manuel da Bouça ca jăraticul pe pielea goală.

— Şi dumneata, ce-o să faci acum ? — întrebă el.

— O să mă duc să muncesc pe o plantaţie, la ţară... Căci la oraş, nu mai umblă cîinii cu covrigi în coadă, răspunse celălalt cu hotărîre.

Continuară discuţia. Se despărţiră doar în dormitor, cînd se stinse lumina. Manuel da Bouça nu mai putea să adoarmă şi, frămîntat de gînduri, se întreba mereu :

— Eu o să am noroc, Doamne ? Eu o să am noroc ?

A doua zi portughezul fu chemat la Agenţia oficială pentru repartizare şi se întoarse cu o noutate importantă :

— Am primit de lucru şi se pare că azi vor contracta multă lume. O angajare pe un timp limitat. Dacă nu mă chemau pînă mîine trebuia să bat din nou strada. Mîine se împlineau şase zile de cînd stau aici şi, după şase zile, oricîtă bunăvoinţă ar avea cei de la cămin, tot trebuie să-ţi iei tălpăşiţa. Este adevărat că putea fi şi mai rău, ce zici ? Vezi bine că aici avem de toate. Mie mi-este teamă de aceşti fermieri care ne consideră doar buni de tras la jug, animale, sau mai ştiu eu ce, ca şi cînd dacă ne-am născut în Portugalia, în Italia sau în Turcia n-am fi tot oameni ca şi ceilalţi.

— Pe dumneata... cum te cheamă ?

— Rufino Macieira.

— Pe mine, Manuel Joaquim dos Santos. Dumneata unde o să pleci ?

— M-am angajat în apropiere de Ribeiro Preto.

— Vei primi o simbrie bună, se vede.

— Hm ! O sută cincizeci de mii de reis pe lună, ţechini care nu ajung nici pentru pîinea de toate zilele, ca să am grijă de nu ştiu cîţi arbori de cafea ? Cu cît te tîrguieşti mai mult cu aştia cu atît ieşi mai prost. Ridică din umeri ; acum mă duc să-mi fac valiza, căci plecarea-i pe foarte curînd...

„Valiza... Dar lada lui ? Dar lada lui !“ Neliniştit, Manuel da Bouça se despărţi de celălalt şi se duse să vadă ce s-a întîmplat cu bagajul său, despre care nu mai ştia nimic de multe zile.

Întîlni un funcţionar, care îi spuse : „este pe aici, fii liniştit“. Apoi, funcţionarul se opri

în sala cea mare și, despăturind o hîrtie, începu să cheme pe nume imigranții aflați la Cămin.

Manuel da Bouça se auzi și el strigat și, puțin după aceea, era dus, împreună cu alții, spre Agenția oficială de repartizare.

Aici se afla colonelul Alexandre Borba, pe care funcționarul Agenției îl prezintă, precizînd că dorește să semneze contracte cu douăzeci de muncitori pentru plantația sa. Era un om puternic, cu umeri lați și cu un cap mare ; avea o piele gălbuie de malaric, era îmbrăcat cu un costum alb din fir de mătase și ținea în mînă o pălărie frumoasă și scumpă de panama.

Pe măsură ce imigranții intrau în sală el îi învăluia cu o privire expertă de patron colonial obișnuit să aprecieze puterea de muncă a fiecăruia. În spatele său se aflau alte figuri, alți proprietari în așteptarea rîndului pentru a angaja muncitori.

După ce intrară toți candidații, funcționarul anunță în limba italiană, limba celor mai mulți din cei prezenți, condițiile oferite de colonelul Borba, pentru a contracta oamenii de care avea nevoie : opt ore de muncă, o sută cincizeci de mii de reis pe lună și locuință, iar hrana pe contul fiecăruia. La ferma din Santa Efigenia se cultiva cafea, porumb și alte cereale. Domnul colonel accepta și munca în arendă la plantația de cafea, dar numai pentru grupuri de zece oameni : se angaja să plătească pentru fiecare mie de arbuști de cafea două sute de mii de reis pe an. În tot cazul, contractul pentru cei douăzeci de oameni era limitat la un

an. Puteau să aleagă. El, cel ce vorbea, ca funcționar care avea obligația să apere interesele imigranților — și își cerea scuze de la domnul colonel Borba pentru că nu vroia să-l ofenseze — înțelegea că era mai avantajos pentru oameni să opteze pentru salariul lunar. Dar ei puteau să decidă.

Italienii se priviră unii pe alții, consultîndu-se nehotărîți.

Între timp, Manuel da Bouça, înțelegînd instinctiv importanța acestui moment, făcu cîțiva pași înainte și întrebă :

— Domnia voastră, puteți să-mi explicați și mie ce ați spus adineauri ? Pentru că eu știu să vorbesc numai așa cum se vorbește în țară la mine...

Funcționarul zîmbi :

— Oh ! Ce dracu ! Uitasem că mai este și un portughez...

Și repetă condițiile contractului, în timp ce colonelul Borba își îndreptă privirea spre Manuel da Bouça, măsurîndu-l din cap pînă-n picioare cu mult interes.

Italienii se hotărîră să primească propunerea, iar contractul se semnă cu cîte doi martori pentru cei care nu știu să scrie.

Manuel da Bouça semnă și el, cu inima îndurerată, amînînd pînă la expirarea contractului împlinirea ambițiilor care-l purtaseră pînă acolo. Cînd ieșiră, cu carnetul de muncă în buzunar și cu consemnul că vor pleca spre ferma colonială Santa Efigenia, pe la ora patru, el avea un mare gol în inimă. Cu toată situația alarmantă, el păstrase pînă în acea

clipă, nu ştia de ce, speranţa că în cele din urmă, dracu n-o să fie chiar aşa de negru. Îşi reaminti că, de multe ori, cum îşi spunea odinioară în zilele cu furtună şi grindină că n-o să mai rămînă nici urmă de spice în lanul semănat pînă la urmă tot mai reuşea să culeagă barem cîteva baniţe pentru sămînţă. Acea speranţă, deşi vagă, totdeauna îl liniştise. „Dar acum... Ce dracu putea să facă el cu o sută cincizeci de mii de reis pe lună ?"

Simţea nevoia de încurajare, de un sprijin moral. Se gîndi atunci să-i scrie soţiei. Bietei sale Amelia, care era acolo, atît de departe, plîngîndu-se, cu siguranţă, că nu a primit încă nici o ştire de la el.

Îl căută pe Rufino Macieira. Acesta se afla în curtea interioară a clădirii şi cum îl văzu îl întrebă :

— Deci, ai semnat contractul ?

— Da...

— Cu cine ?

— Nu ştiu exact. La ferma din Santa Efigenia, sau ce-o fi acolo.

— Ah. Şi cît ?

— O sută cincizeci de mii de reis.

— La fel ca mine. Nici unul din ăştia nu oferă mai mult. În fine, eu o să plec pe înserate. Patronul meu aşa a aranjat.

Manuel da Bouça îi spuse atunci dorinţa sa :

— Nu te superi, te-aş ruga să mă ajuţi cu ceva. Mă gîndeam să scriu o scrisoare acasă.

— Sigur că da.

Cunoscînd toate ungherele clădirii, Rufino îl duse pe compatriotul său într-o sală şi lăsîn-

du-l acolo, ieşi, apoi reveni cu hîrtie şi cerneală. Se aşeză la o masă :

— Acum spune !

Manuel da Bouça se concentră. Gîndurile-i zburau peste zilele petrecute de la plecarea sa din sat, dragostea pentru femeia sa şi pentru fiică, iluziile ţesute, realitatea crudă îl apăsa însă greu şi-i provoca o profundă tristeţe.

Celălalt repetă :

— Hai spune !

Manuel da Bouça se apropie şi mai mult de masă, îşi aţinti ochii pe hîrtia albă şi murmură cu glas sugrumat :

„Draga mea Amelia,

În primul rînd doresc ca această scrisoare să te găsească bine şi sănătoasă, ca şi pe Deolinda noastră. Sînt foarte fericit. Aici este altfel de lume. Am găsit de lucru şi dacă dă Domnul...

Se opri pentru a repeta :

— Dac-o da Domnul... Dac-o da Domnul...

Vocea-i suna atît de umilă, atît de confuză şi de tremurătoare, încît Rufino îşi ridică privirea : Manuel da Bouça era alb la faţă şi cu ochii plini de lacrimi.

— Ce ai omule ? Eşti bolnav ?

— Nimic ! N-am nimic ! Asta trece ! Hai să scriem...

Şi, căutînd să se stăpînească, bîlbîi :

„Dac-o da Domnul, Amelia, o să fiu foarte fericit."

XII

La intrarea în Santa Efigenia, o capelă mică, albă şi frumoasă, ridicată pe colina cea mai înaltă făcea cunoscut numele fermei. Cu aer de copil nevinovat care se juca cu vizitatorii maturi arătîndu-le crucea sa, capela era talismanul colonelului Borba şi semnul distinctiv pentru muncitorii care îşi murmurau acolo speranţele şi rugăciunile fierbinţi în clipele de deznădejde. Mai în vale, aproape ascuns de ramurile unor peróbas, superbi arbori tropicali, se întrezărea acoperişul de un roşu aprins al unei case coloniale : un singur etaj, ridicat la şapte palme de pămînt şi înconjurat de jur-împrejur de o verandă, unde seara, colonelul Borba îşi fuma obişnuita ţigară de foi, întins în scaunul său balansoar.

Urma esplanada, un fel de arman larg al fermei, unde odinioară, în timpul sclaviei, în zilele în care stăpînii aveau digestia uşoară, se permitea sclavilor să danseze „batuta“ sau alte jocuri populare. Puţin mai departe urmau şirurile de căsuţe mici, care-şi etalau sărăcia şi demascau condiţia socială a chiriaşilor care le foloseau. Dincolo de un uriaş jequitibá, arbore bătrîn de peste o sută de ani, care mărginea, acolo sus, pîlcul de verdeaţă, se vedea nesfîrşita plantaţie de cafea : „terasele“ largi, toate de ciment, deoarece colonelul Borba era de părere că pe pămîntul bătătorit uscarea boabelor nu se termina niciodată şi nici nu se făcea în condiţiile cele mai bune ; tancurile unde se separau sîmburii de coji şi se aprecia numărul de „panere“ ; în fine, şirurile nenumărate de arbuşti, toţi încărcaţi pînă la refuz, zîmbitori, gravi, parcă orgolioşi de fructele lor roşii. Era o plantaţie enormă, un cîmp care părea fără hotar — pămîntul roşu, roditor, mereu răscolit de oameni, pămîntul amestecat cu sudoare şi plin de aurul maroniu al cafelei, care în fiecare dimineaţă se deştepta cu roade noi, de valoare nebănuită. Aceasta era marea mîndrie a colonelului Borba ; moştenise de la tatăl său puţin mai mult de două mii de arbuşti rahitici şi prost îngrijiţi de cafea, iar acum după numai şase-şapte ani, se plantaseră în Santa Efigenia cel puţin trei sute de mii, fapt care îl mira şi pe delegatul Institutului, chemat pentru a studia modul de folosire a unei substanţe toxice împotriva insectei „broca“, dăunătoare care ataca arbuştii de cafea.

Santa Efigenia era cea mai mare plantaţie din împrejurimile oraşului Piracicaba. Cu toate că proprietarul nu uita niciodată să pună deoparte bani, cu gîndul să-şi termine zilele printre frumoasele femei din Rio, sau de la Paris, nu era niciodată zgîrcit cu întreţinerea plantaţiei ; cheltuia pungi de bani pentru cumpărarea de maşini ca să aibă cea mai bună cafea sau pentru a creşte turme de porci numai cu porumbul cultivat printre şirurile de arbuşti. Şi tocmai porcii care grohăiau în ţarcuri, îngrămădindu-se la troace cu rîturile lor rotunde, negre şi lacome, îi creară lui Manuel da Bouça impresia că nu se află într-o lume prea diferită de cea pe care ochii săi erau obişnuiţi să o vadă. De asemenea, puţin mai de-

parte, găinile care se împrăştiau peste tot şi umpleau aria armanului precum şi cotineaţa, care se vedea de departe, i se părură prieteni vechi care-i surîdeau familiar. Restul îi era necunoscut şi fiecare arbore, fiecare pasăre, fiecare plantă, imaginile fiinţelor şi lucrurilor continuau să-l surprindă prin noutatea lor.

Cu încetineala celor care se minunează la tot pasul, noii angajaţi ajunseră la scara ce dădea pe veranda casei principale, unde se afla deja legat de dîrlogi, un alt animal familiar lui Manuel de Bouça, murgul frumos pe care colonelul călărise de la gară pînă la plantaţie.

Administratorul, urcînd pe verandă, porunci ca toată lumea să aştepte jos, la doi metri în spatele crupei armăsarului, să nu facă nici un zgomot, nici musca să nu se audă.

Italienii nu se mai săturau să privească într-o parte sau alta, fascinaţi de peisaj şi printre ei Manuel da Bouça, cu faţa murdară, nespălat şi cu barba crescută, le urma exemplul cu aceeaşi curiozitate.

„Ce-o să se întîmple aici ? Care va fi munca lor pe acest pămînt ciudat ? Dar viitorul ?" Se întrebau toţi în sinea lor.

Administratorul reapăru, urmat de un negru care zăngănea o legătură mare de chei. Chemă după el întreaga turmă. Îl urmară, înconjurară platforma armanului, ocoliră trunchiurile unor peróba, ajungînd, în cele din urmă, la căsuţele insalubre ale muncitorilor agricoli, lîngă care stăteau la umbră trupuri bronzate de femei şi copii. La jumătatea unuia din şirurile de căsuţe administratorul se opri şi, la

ordinul său, negrul încercă cheile la una din uşi. Se văzu atunci o încăpere pătrată, care în loc de podea avea o rogojină. Mirosea a igrasie şi a mucegai, iar în partea opusă coborau două trepte, care duceau la o altă cameră, bucătăria. Făcînd o rapidă inspecţie, administratorul se întoarse spre grup şi alese un om :

— Dumneata !

Era o pereche de italieni cu doi copii. Omul, înţelegînd mai mult gestul decît cuvintele, înaintă. După ce îi întrebă cum îi cheamă şi făcu cu creionul o cruce în carnetul pe care-l purta, administratorul preciză că bagajele vor sosi mai tîrziu şi că domnul colonel Borba putea să dea pe credit, tuturor noilor salariaţi, hamacuri pentru dormit şi tot ce le trebuia pentru a se gospodări singuri.

După ce părăsi prima familie, continuă cu instalarea altora în casele care urmară, toate egale, construite în serie, deosebindu-se doar prin mărime — căci cei căsătoriţi aveau nevoie de mai mult spaţiu decît doi sau trei bărbaţi fără soţii. Lui Manuel da Bouça îi reveni penultima casă şi ca tovarăş, un calabrez, a cărui barbă lungă făcuse o impresie proastă asupra administratorului, care avea încredere numai în cei care munceau şi care erau curaţi şi fără vicii.

Rămaşi singuri în casa goală, neputînd să vorbească unul cu altul, deoarece nici unul nu cunoştea limba celuilalt, cei doi bărbaţi se priviră cîteva clipe descumpăniţi. Intrară unul după celălalt în bucătăria care, din lipsă

de obloane la ferestre, îngăduia să se vadă dinăuntru o mare parte a plantației.

Italianul scoase țigările din buzunar, aprinse una și întinse pachetul într-o mută ofertă. Manuel da Bouça primi, mulțumind cu un zîmbet și cei doi rămaseră fumînd, sprijiniți de pereții din fața ușii bucătăriei, unul în fața celuilalt, privind prin ochiul ferestrei spre cîmpul întins și tăcut ca și ei. Însă, din căsuța alăturată se auzeau voci gălăgioase pe care calabrezul le înțelegea și cărora le răspunse. Ieși din casă, sări peste o grămadă de cutii de conserve și gunoaie lăsate de ultimii chiriași exact în fața ușii și în drum i se alăturară încă doi compatrioți. Calabrezul nu vru să fie nepoliticos cu Manuel da Bouça și îl chemă și pe el. Cei patru plecară într-o plimbare de cercetare și recunoaștere, pentru a se familiariza cu locul unde urmau să-și petreacă noua lor viață. Departe, pe cîmp, Manuel da Bouça se opri brusc din mers și începu să asculte, surprins. Cei trei italieni îl imitară și, sub influența aceluiași gînd, îi zîmbiră cu un sentiment de prietenie și înțelegere. În apropiere cînta un greier, care însemna acum amintirea pămîntului pe care se născuseră, un ecou de netăgăduită emoție de dincolo de Atlantic.

Se însera. Cerul se întuneca, pămîntul roșu-cărămiziu devenea încetul cu încetul cenușiu, iar arborii de cafea se preschimbau într-un cortegiu de umbre — șiruri de fantome aliniate ca o armată pornită împotriva unui dușman invizibil.

Din tufișurile din partea cea mai înaltă a colinei care în nopțile cu furtună scoteau mugete prelungi ce înspăimîntau întreaga fermă, cam din spatele capelei, ieși un grup gălăgios de oameni. Printre ei, și italieni aflați de mult timp în Santa Efigenia și care se opriră pentru a saluta și a schimba păreri cu tovarășii nou-veniți.

Formînd un singur grup coborîră împreună. Muncitorii cei vechi dădeau explicații celor abia sosiți, explicațiile pe care Manuel da Bouça nu le-ar fi înțeles, dacă unul dintre ei, care vorbea și portugheza, nu i-ar fi tradus învățămintele pe care ei le obținuseră prin propria experiență.

Pînă ajunseră din nou în curtea fermei, Manuel da Bouça puse întrebări una după alta, fericit că poate vorbi cu cineva. Printre veștile bune reținu doar una: și anume, că în Santa Efigenia locuia, de mulți ani, un alt lusitan.

Cînd, în fine, Manuel da Bouça și calabrezul intrară în căsuța lor, acolo se aflau deja bagajele fiecăruia precum și două hamacuri și diferite vase pentru bucătărie.

Tocmai goleau liniștiți lăzile și sacii, fără grija mesei din seara aceea, căci, din cîte auziseră, cina le era oferită gratuit, în prima zi, de către colonelul Borba, cînd în cadrul ușii apăru negrul cu cheile, cerîndu-le să-l urmeze.

Ajunseră sub un șopron, în spatele clădirii coloniale, unde la lumina pîlpîindă a unui foc, deasupra căruia scotea aburi un ceaun mare, o bătrînă mulatră servea străchini cu fasole

celor care în ziua aceea puseseră pentru prima dată piciorul în Santa Efigenia.

În scurt timp, aproape toți muncitorii se apropiară de marginea șopronului și se uitară veseli la masa noilor tovarăși. Cînd femeia termină de servit, toți se împrieteniseră. Un lucrător îi însoți la căsuța lor și le și arătă cum să monteze plasele hamacurilor pentru a nu se răsturna cînd se vor culca în ele.

În căsuța lui Manuel da Bouça și a calabrezului se strînseră peste o duzină de oameni din cei vechi și nou sosiți. Un metis simpatic, mimînd o scamatorie se prefăcu că scoate din burtă o sticlă de țuică din trestie de zahăr, pe care o avea ascunsă în cămașă. Sticla trecu de la unul la altul și la observația unuia mai prevăzător, cunoscător al exigențelor colonelului Borba, care nu admitea beții pe plantație, metisul exclamă :

— Lăsați, om buni ! Mîine duminică și-nainte cînté cocoș doi ori, avem tempo de bem un butoiu, dar un-ghițitură.

În apropiere cînta un gramofon răgușit și mai departe, sub un arbore, se încrucișau umbrele unor perechi de dansatori, care aplecau și ridicau capetele într-un ritm straniu — umbrele lor se contopeau unele cu altele, depărtîndu-se și apropiindu-se, lipindu-se și dezlipindu-se.

Bătrînul portughez, care de cinci ani muncea pe această plantație și despre care îi vorbise italianul, apăru în fine, pentru a-l saluta pe unicul compatriot sosit.

Era un om de cincizeci de ani bătuți pe muchie, cu pielea arsă bine de soare, cu fața lungă plină de crețuri, iar pe buzele-i aflate între două cute, ca între două paranteze, flutura un zîmbet plin de naivitate.

Își oferi sprijinul —și adăugă — dacă va fi cumva nevoie... căci, cine sosește pe meleaguri străine este ca un om care bîjbîie în întuneric. Și numai după aceea se interesă din ce parte a țării era compatriotul.

Osela ? Între Oliveira de Azemeis și Cambra ? Auzise despre locurile astea, dar nu fusese niciodată pe acolo. El era din Freches, în apropiere de Trancoso.

Se așeză lîngă Manuel da Bouça în timp ce ceilalți continuau să tăifăsuiască.

— Acolo..., da, se vede, v-ați ocupat numai cu munca cîmpului ? Cum Manuel da Bouça nu răspunse, adăugă : Munca de aici este foarte diferită. Cînd unul sosește aici pentru prima dată trebuie să învețe !... Eu...

Și începu să povestească din viața sa. Era pe aici de vreo doisprezece ani, nemaipunînd la socoteală cei patru petrecuți în Carangolo, în Statul Minas. Adaptarea a durat mult și a suferit multe umilințe din partea localnicilor, căci dacă te ții „tarí“, nu te au la inimă. Apoi, s-a deprins cu munca, iar azi știa pe de rost rolul, ca oricare plantator cu vechi state de plată. Se gîndise să plece de pe această plantație, dacă i s-ar fi oferit un loc pe plantația din Campinas, dar numai la gîndul de a se trambala dintr-o parte în alta cu femeia și cu droaia de copii i se făcea părul măciucă.

— Ah, domnul este căsătorit ?

— Căsătorit... căsătorit... nu sînt, da' e ca şi cînd aş fi.

Deforma limba de obîrşie, suprimînd mulţi de „r", înmuind cuvintele grave şi accentuînd aproape toate silabele.

— Şi nu vă gîndiţi să vă întoarceţi în ţară ?

— M-am gîndit şi la asta, mă mai gîndesc şi acum. E ceva care, la toţi de aici, ne stă ca un nod în gît. Parcă duhul munţilor s-a cuibărit în sufletele noastre de pe vremea cînd eram copii şi veghează de acolo tot timpul. Dar cum să te întorci la ţară ? Un bărbat cu femei şi şapti copii trebuie să se socotească fericit dacă reuşeşte să cîştige atît cît să aibă ce le da de mîncă.

Din întuneric, metisul strigă propunerea ca toţi să meargă la petrecerea organizată de familia Fagundes, în timp ce în sunetul gramofonului se dansa mereu.

Cei ce se aflau în casă începură să plece.

— Mergem ? Care-i numele dumitale ?

— Manuel.

— Pe mine mă cheamă Bernardo.

Manuel da Bouça îl însoţi pînă la uşă. Calabrezul ieşise, de asemenea.

Acolo, afară, umbrele celor care dansau nu se mai proiectau pe pămînt, ci pe siluetele curioşilor care se înghesuiau în faţa casei lui Fagundes. Manuel da Bouça îi privi un timp dar simţindu-se obosit de atîta umblătură şi de surprizele zilei, se întoarse, se dezbrăcă şi se întinse cu grijă în hamac, respectînd explicaţiile primite : „mai întîi vă aşezaţi, lăsaţi

corpul pe spate şi numai după aceea vă adunaţi picioarele".

Tîrziu, calabrezul intră în casă tiptil, ca să nu facă zgomot, dar el nu dormea, căci ecoul cuvintelor lui Bernardo : „Un bărbat cu femei şi şapti copii trebui să se socotească fericit dacă reuşeşte să cîştige atît cît să aibă ce le da de mîncă " îi zbîrnîiau încă în urechi.

Muzica răguşită, spartă şi obosită a gramofonului continua să tulbure liniştea nopţii tropicale.

Luni dimineaţa în zori, coloana muncitorilor nou-veniţi, împreună cu cei cu state vechi de plată trecu pe lîngă căsuţe chemîndu-i pe „viteji" la tăierea copacilor din pădurea de lîngă plantaţie, pentru eliberarea terenului în vederea sădirii unor noi arbori de cafea. Munca la tăiatul copacilor trebuia şi ea învăţată, iar cei care nu ştiau să lucreze, ca experimentaţii tăietori de arbori din Baía, erau puşi să se ocupe cu tăierea crengilor şi a lianelor.

Colonelul Borba visa să ajungă la cinci sute de mii de arbori de cafea, dar terenul pentru aceştia se putea realiza numai dacă se tăia pădurea aflată în spatele capelei, unde odinioară se ascundeau răsculaţii paulişti. În plus, o astfel de muncă era tocmai potrivită pentru a adapta noul contingent de muncitori la treburile fermei.

În sfîrşit, în zorii dimineţii sîngerii ca pămîntul din Santa Efigenia, Manuel da Bouça

împreună cu ceilalți plecară cu topoarele pe umăr.

Pădurea plină de mister fu trezită din somnul ei.

Copacii înalți și solemni, bătrîni de parcă ar fi fost acolo de la facerea lumii, erau înconjurați de atîția arbori tineri și puieți încît dacă ar fi crescut în voie, n-ar mai fi încăput pe suprafața planetei. Acolo unde securea nu-și înfipsese tăișul pentru a crea luminișuri prin care soarele să sărute frunzele moarte ce căptușeau pămîntul, vlăstarii erau atît de deși și se înălțau atît de sus, că nu se putea vedea nimic nici la doi metri distanță. Lumina și umbra se îmbinau gradat. Unele liane verzi și vîscoase aveau forme înfricoșătoare de șerpi încolăciți. Și în liniștea care domnea, țipătul strident ca un strigăt de război al păsărilor speriate îi umplea de groază.

Noii tăietori de lemne ar fi intrat în pădure cu teamă și s-ar fi uitat neîncrezători în toate părțile, gata de apărare, dacă nu s-ar fi rușinat de tovarășii lor de corvoadă, care lucrau fără să se teamă de nimic.

Cînd sosiră în luminișul defrișat cu o zi înainte, soarele își aprindea candelabrele pe vîrfurile cele mai înalte ale arborilor.

Se vedeau acolo trunchiuri enorme de copaci, tăiate în trei sau patru bucăți, din care picura încă seva prin rănile făcute de ferăstrău, din copacii căzuți lăcrima rășina, care se prelingea încet, cristalizîndu-se pe frunzele căzute. Puseră la adăpost gamelele cu mîncare și începură munca — cei vechi aruncîndu-și pe furiș ochii pentru a observa îndemînarea sau nesiguranța cu care lucrau cei nou-veniți.

Și loviturile de secure umpleau pădurea cu mii de ecouri.

Pe la nouă, metisul Paxiuma cu fruntea îmbrobonată de sudoare, se îndreptă de mijloc și răcnind dădu primul semnal de alarmă :

— Ehe, oameni ! Cade copacul, acolo !

Arborele gigantic începu să se clatine încet, cu scrîșnete seci, amenințătoare la locul tăieturii. Apoi, într-o aplecare bruscă și cu un zgomot apocaliptic, rupînd cu violență ramurile copacilor alăturați, sfărîmînd cu o forță de nebănuit coroanele celor mai mici, trăgînd după el odată cu moartea sa, tot ce i se opunea, se prăbuși cu o bufnitură surdă, deschizînd un nou coridor luminii.

Supraveghetorul, cu privirea încruntată, cu buzele strînse, urmărea îndeaproape efortul oamenilor săi. Numai unul dintre noii angajați care se dovedise mai puțin îndemînatic, îl nemulțumea. Ceilalți, dezbrăcați pînă la brîu, scăldați în sudoare, cu mușchii contractați în ritmul mișcărilor toporului, loveau, loveau, făcîndu-și conștiincios datoria.

În pauza de odihnă Manuel da Bouça se simți mulțumit ; munca nu era grea și nu se făcuse de rușine în acea încercare. „De fapt și aici treburile erau ca și la el acasă. Arborii erau alții, dar securea care știe să taie pinul, taie orice copac."

Seara, totuși, cînd se întoarseră obosiți, sleiți de puteri el nu mai avu chef nici să-și pre-

gătească mîncarea. Abia se mai ținea pe picioare, iar gîndurile negre îl apăsau și-l întristau mai mult ca niciodată. În bucătărie, în tăcere, două lacrimi i se prelingeau pe obraz. „Acasă la el, Amelia îl întîmpina totdeauna cu mîncarea pregătită — mîngîieri, atenții — cînd sosea de la muncă. Aici nu avea pe nimeni... Aici nu avea pe nimeni..."

XIII

Sosi și timpul culesului. Încă din zori Santa Efigenia trăia momente de entuziasm ; grupurile de muncitori, unii cu saci legați de gît, alții cu scări sau velnițe pe umeri, se îndreptau către șirurile de arbori de cafea sub ochii supraveghetorilor. Un an întreg se gîndiseră la acest moment ; era capătul așteptărilor, era ora speranțelor cînd se aprecia rodul muncii, al investițiilor și al cheltuielilor făcute pentru plantația de cafea ; acum nu era timp de pierdut, culesul nu aștepta, căci boabele de cafea nu pot fi lăsate pe crengi, să se usuce și să se înnegrească. Bucuria culesului cuprindea întreaga fermă, molipsindu-i pînă și pe cei pentru care producția bună sau rea nu avea nici o importanță. Niciodată nu se cînta mai mult în Santa Efigenia ca în aceste zile în care mîinile treceau harnice peste crenguțele arborilor de cafea pline de fructe, desprinzînd boabele în sacii atîrnați de gît sau lăsîndu-le să

cadă pe țolurile întinse pe pămînt. Văzuți de aproape, arbuștii de cafea, aliniați, verzi, strălucitori, păreau mai frumoși în această perioadă, căci capsulele roșii ca cireșile care ascundeau boabele mici și ovale, le dădeau o splendoare aparte.

Mulțimea gălăgioasă de culegători, cu pălăriile lor din fibră de palmier cu boruri largi, împrăștiată pe „aleile" plantației, culegea, umplînd întruna panerele și sacii. Ciorchinii de cafea colorați în roșu și verde, se aflau prin toate părțile ; în grămezi mari pe țolurile întinse, dar și pe jos rămîneau multe boabe pentru hrana porcilor.

Veneau și femeile la cules, și dacă arbuștii erau prea înalți și ele se urcau pe scări pentru a ajunge la ciorchini ; apărea cîte un hîtru să le țină scara și începea să facă glume și să rîdă cu poftă, pretinzînd că s-a uitat pe sub fustă.

Odată cu oboseala adunată toată ziua, voioșia scădea cînd soarele aluneca spre asfințit și umbra palmierilor se lungea departe de tulpini.

Supraveghetorii metiși alegeau atunci din repertoriul lor cele mai frumoase anecdote cu „carcamandos" — cum li se spuneau italienilor veniți în Brazilia cu gîndul la căpătuială, sau cu imigranți de alte naționalități care se lăudau că sînt buni de pus la orice treabă, pentru ca muncitorii să se înveselească și să facă să circule în sîngele lor și ultima picătură de sînge pe care truda sub soarele tropical nu le-o secase. Toți fără excepție acceptau

glumele, căci le descrețeau frunțile în orele de odihnă ; chiar și Manuel da Bouça, care era mereu ținta acestora, le accepta, căci panoplia cu anecdote a hîtrilor era plină de glume despre „galicieni“, cum era socotit și el fiindcă venea din nordul Portugaliei. Această perioadă a fost pentru Manuel da Bouça una dintre cele mai frumoase petrecute pe plantație, deși cîntecele culegătorilor cu pălăriile lor mari și albe, care răsunau nostalgic sub arbuștii de cafea de pe coasta ușor înclinată a dealului îl făceau să-și amintească de epoca culesului din satul său de naștere.

În acea dimineață însă nu era în apele lui. Tovarășul de cameră se ridică din hamacul său și prepară singur masa. Manuel da Bouça se simțea abătut, complet lipsit de voință și o mare sfîrșeală îi împiedica orice mișcare.

Cînd cafeaua începu să scoată aburi din ibric, calabrezul, care în acel moment nu se deosebea de Adam decît printr-o pereche de izmene, se apropie de hamac și atingîndu-i pieptul gol și păros cu barba sa lungă, îl făcu atent în italiana sa amestecată cu portugheză :

— *Signore* Manuel ; este ora...

— Sînt bolnav. Azi mă scol mai tîrziu...

— Voi sînteți bolnav ? *Ammalato ?* Vrei să-l anunț pe *signore* Capistrano ?

— Nu, nu. N-am nimic grav. O să-i spun eu mai tîrziu. Mulțumesc, domnule Pietro.

Calabrezul sorbi cafeaua, se îmbrăcă și ieși, căci afară se auzea deja gălăgia grupului care se forma.

Prin ochiurile ferestrelor desprinse din pervaze din cauza timpului și a intemperiilor, se revărsau zorile ca un fluid cenușiu oprit pe sticla geamurilor și pe pînza de păianjen. O rază de lumină puternică se opri pe ochii săi cîrpiți de somn.

Gălăgia făcută de culegători se auzea acum mai slab, undeva departe, la mare distanță, tocmai spre platformele de uscare.

Somnul îi pierise și singur, cuprins de acea toropeală, în liniștea căsuței, Manuel da Bouça căzu din nou pradă gîndurilor negre. Diminețile fără muncă fizică erau totdeauna pentru el deprimante și pline de obsesii.

Imaginea lui Janardo, „Ce s-o fi ales de el ? Ce-o fi făcînd el ?“ se alătură celei a lui Cipriano, apoi gîndurile îl purtară departe, peste ocean, neliniștite, scormonindu-i în suflet dorul de satul natal, de satul îndepărtat, pînă se întoarseră din nou la Santa Efigenia, obligîndu-l să chibzuiască. „Cum va putea el să se întoarcă în Portugalia, dacă va continua să cîștige atît de puțin, atît de puțin ?... Se afla aici de cinci luni și chiar dacă ar fi putut economisi toți banii pe care-i primea, tot nu i-ar fi ajuns pentru drum, dar banii îi alunecau printre degete ca argintul viu. Chiar dacă ar fi putut să strîngă cureaua și să nu mai cheltuiască nici o centimă, decît doar pe tutun, cei o sută cincizeci de mii de reis tot nu se înmulțeau, căci ceea ce-i rămînea din banii pentru mîncare și tutun se ducea pe ratele pentru hamac, vase și alte fleacuri, pe care colonelul Borba i le vînduse la preț dublu decît cel ce-

rut oriunde în altă parte. Este adevărat că muncitorii puteau să cumpere de unde aveau ei plăcere ; puteau să cumpere chiar din oraș... Însă orașul se afla atît de departe încît se pierdea pînă acolo o zi întreagă și se cheltuia mai mult cu trenul decît se economisea cu cumpărăturile ! Ce economii putea să facă ? De aceea întîlneai italieni care se aflau aici de peste zece ani, încît mai toți vorbeau ca oamenii locului... Dar el, fie ce-o fi, n-o să îmbătrînească în Brazilia ! De ce nu s-o fi îmbarcat el pentru America de Nord ? Zé do Aido a fost un om cu scaun la cap ! Peste tot se vedea, pînă și în Brazilia, a constatat el singur, că numai în America de Nord se putea cîștiga mai bine ! Dar cine ar fi putut să ghicească !

Îi trecu prin minte gîndul de a pleca în Statele Unite ale Americii, dacă ar fi putut să agonisească suma necesară transportului. „I-ar trimite o scrisoare Ameliei și ar fi fost de-ajuns, căci dacă te aflai departe era totuna să fii în Brazilia sau în America..."

Amintirea soției sale îl întristă din nou. „Nu-i va scrie decît cîteva rînduri, fără explicații, căci de trimis bani nici vorbă nu putea fi, chiar de-ar fi strîns și mai tare cureaua. Ce și-o fi spunînd ea ? După ce va plăti datoriile către colonelul Borba, ar putea să-i trimită ceva bani... Și gata ! O sută sau o sută cincizeci de mii de reis ar ajunge, nu va putea strînge nici un ban mai mult, înainte de a se împlini un an de cînd muncea."

Soarele își cernea acum razele prin ochiurile ferestrei pînă în plasa hamacului, proiectînd fîșii de pulbere aurie în care zburau continuu muștele.

Ușa se deschise dintr-o dată și supraveghetorul intră, întrebînd cu voce groasă :

— Ehe, dom'Manué, ce-i asta ?

— Nici eu nu prea înțeleg bine ce este, domnule Capistrano, dar, după priceperea mea, cred că pe la amiază o să pot să mă scol.

— Bagă de seamă, că lenea este lucru care nu place la dom'coloné, la fermă. Dar, la final, ce este că dumneata ai ?

— Este ca și cînd un om ar fi cărat repede multe greutăți ; nu pot ridica nici un picior fără să mă doară...

— Care ! Asta nu este nimic ! Eu, care sînt eu, de multe ori am avut asta și totdeauna sărit din hamac înainte de soarele răsărit. Cred că bine dumneata scoli imediat, că nu place la mine să fac plîngere la dom' coloné !

— Imediat ce pot, mă ridic, domnule Capistrano. Eu nu sînt omul care se preface bolnav ca să nu muncească.

— Vedem noi ! Vedem noi ! Și ieși, lăsînd ușa deschisă.

Manuel da Bouça încercă să se ridice, dar din nou îi lipsiră puterile. Corpul îi rămînea tot amorțit, mușchii îl dureau, iar articulațiile refuzau orice mișcare. „Ce să fac ? Doar n-o să mă bată, iar așa bolnav n-o să muncesc acolo !"

Și rămase pe loc.

Prin ușa întredeschisă intra acum un val puternic de lumină, care-l supăra și care-l silea să-și acopere fața cu țolul hamacului. Și astfel trecu încă o oră de gînduri negre — o nouă incursiune în lumea lui de presupuneri și de iluzii deșarte.

Deodată, auzi chiar lîngă el în cameră o voce dulce, suavă, o voce galeșă de femeie :

— Dom' Manué... Aveți nevoie de ceva ?

El ridică țolul de pe cap și văzu chiar lîngă hamacul lui, pe tînăra Benvinda — mulatra cu ochii dulci, buze groase și senzuale, corp puternic care iradia voluptate din toată ființa sa.

— Ah, sînteți dumneavoastră...

— Eu auzit supraveghetó spune pe plantație că dom' Manué preface bolnav, dar că este lenevie. Atunci fugit de la lucru, pentru văzut dacă la dumneata este nevoie pregătește eu ceva ; supraveghetó crede că om este bolnav numai dacă stă cu un picior la groapă.

— N-am nevoie de nimic, doamna Benvinda ; asta o să treacă. Îți mulțumesc foarte mult. Domnia voastră este singura persoană care se deranjează pentru mine. Dar este mai bine să vă întoarceți la plantație, înainte ca domnul Capistrano să-și dea seama de lipsa dumneavoastră.

— Dacă dă, dă ! Dar ce doare la dom' Manué ?

— Nu știu, este așa ca o istoveală în tot corpul. Dar asta trece. Peste puțin timp o să mă scol în picioare. Poate pentru că ieri am lucrat prea mult în soare.

— Este, este ; soarele ieri fost foarte tare, putea face negru și om alb. Dar una ceașcă de café, forte fierbinte... Dom' Manué vré ?...

— Nu vă obosiți... S-ar putea să vă observe lipsa...

— Care ?

Și cu mare dezinvoltură, ca și cînd s-ar fi aflat în propria-i casă, intră în bucătărie, aprinse focul, așeză vasul, apoi, în timp ce apa se încălzea, se apropie din nou de hamac.

— Dom' Manué are febră ?

— Cred că nu...

— Lasă că văd eu, că eu pricep asta, cunosc cum un dotó. Tata meu, o dată, avut friguri, care aprindeau capul la el. Eu îngrijea cînd lua căldura la el.

Puse mîna pe puls și apăsă cu blîndețe, în timp ce ochii ei, plini de o flacără ascunsă, se îndreptară spre ai lui — într-o mută ofertă.

Încă de mult timp acea privire hipnotică, insistentă îi atrăsese atenția lui Manuel da Bouça. El însă rezistase, de teama complicațiilor și bănuind că Benvinda ar putea să fie interesată material. Nu pentru că ea nu i-ar fi plăcut ; de multe ori chiar o provoca : ea îl încuraja, ademenindu-l prin gesturi languroase și prin cuvinte fierbinți. Însă problema banilor pe care ar fi trebuit să-i cheltuiască fără să fie neapărat nevoie îi frîna orice pornire. Și, pentru a nu cădea în ispită, o evoca pe Amelia sa, de acolo de departe, așteptînd parcă să apară — cine știe ? — plîngînd că nu l-a văzut de atîta timp...

Atunci inima sa se umplea de duioșie, iar chemarea lăuntrică se stingea în nepăsare. Însă, de data asta, Benvinda reușise să-l tulbure, venind la el fără teamă de mînia supraveghetorului, interesîndu-se de el, el care era atît de părăsit, atît de singur, aici, unde oamenii nu se gîndeau decît la ei.

După ce îi așeză cu grijă brațul pe hamac — „nu are febră" — Benvinda începu să-i vorbească.

Auzind-o, își aminti de pasiunea cu care muncitorii indigeni, totdeauna de comun acord, o evocau în glumele lor. Afirmau că Benvinda îl iubea pe mulatrul cel mai urît din Santa Efigenia și că, după ce colonelul Borba îl alungase, pentru lenevie, ea n-a mai umblat cu alți bărbați. La început Benvinda suferea, nu se știe dacă pentru urîțenia ce i se atribuia iubitului ei, sau pentru că o sîcîiau bîrfele exagerate. Pînă la urmă ea se obișnui, ridicînd din umeri și surîzînd nepăsătoare la glume.

Acum, chiar Manuel da Bouça simți dorința de a o tachina, ca și cînd, rănindu-i amorul propriu, ar fi răspuns cu mai multă simpatie grijii pe care ea o arăta față de el.

— Nu mai ai nici o știre de la Pernecas ?...

Întreruptă din pălăvrăgeală, Benvinda îl privi cu o expresie tristă.

— Dumneata este rău ! — zise, apoi — eu nu vrea să auzit nimic despre acest om...

— Totuși ! Dacă s-ar întoarce, v-ați împăca ; doar... cei ce s-au iubit odată nu se uită...

Ea protestă :

— Care ! Nu întoarce — cum să întoarcă ? — dar dacă întoarce, dom'Manué va vedé ! Mai repede ca dom' coloné trimită le el înapoi, eu certăm cu el. Căci cine spune că eu iubește la el nu este drept ; eu nu iubit la el. El jură iubește la mine. Eu dam atenție la el numai pentru ascultat acela vorbit plîngăreț.

Tăcu un timp apoi adăugă :

— Acum eu nu gîndește la nici un bărbat... Și dacă vine la fermă, eu nu mai vrea văd negru mincinos.

Sub jăraticul privirii ei și admirîndu-i trupul ademenitor, cu sînii ieșiți în relief sub stamba bluzei și buzele senzuale, groase și umede, Manuel da Bouça începu să se elibereze din amorțeala care îl țintuise pînă atunci în hamac — și vigoarea-i obișnuită reînvie ca prin minune.

Benvinda înțelese că era timpul să-și amintească de cafea — „ah, omule, apa început fiarbă !" — și alergă în bucătărie.

Se întoarse amestecînd cu lingurița în ibricul fierbinte iar cînd ajunse lîngă hamac, gustă.

— Ui ! Ce café réa are dom' Manué ! Asta este café bun pentru zvîrlit... Eu am la mine acasă café adus din Maratica, care și dom' coloné Borba dădea orice pentru avea la fel la palat...

Manuel da Bouça uitase deja de toate prejudecățile pe care și le făcuse mai înainte.

— Și se poate să mergem acolo la tine să bem o ceașcă ?

Benvinda se prefăcu că se apără :

— Este mai bine aduc eu puțin aici, pentru dom' Manué bea în casă la el.

— Nu, pentru că eu nu știu s-o pregătesc așa bine ca tine...

Ea surîse cu înțeles :

— Un ceșcuță de café nu poate eu refuza nici la un cerșetor...

— Atunci, eu vin acasă la tine chiar în seara asta... La ce oră te culci ?

— Ehei, drag de tine ! Eu dorm foarte tîrziu.

— La zece ?

— La unsprezece...

— Atunci, la unsprezece sînt la tine.

— Bine.

Și-și aminti, în sfîrșit, că era timpul să se întoarcă la lucru, pentru ca domnul Capistrano să nu-i observe lipsa...

Ieși, trăgînd cu grijă ușa de la intrare și luînd cu ea toată indispoziția lui Manuel da Bouça.

Se întinse cu lenevie, scoase cu oarecare teamă picioarele afară din hamac și cu o mică opintire, se ridică.

Camera era plină de razele soarelui. Afară, un cocoș cînta cu insolență. In rest nimic. Părea că pe platforma de uscare a fermei se topiseră pînă și vocile.

Manuel da Bouça se îmbrăcă, se opri o clipă în bucătărie să înfulece rămășițele cinei din seara anterioară, apoi, luînd-o de-a dreptul, sări peste gardul care împrejmuia căsuțele și se alătură culegătorilor de cafea.

Țirîitul monoton și strident al cicalelor vibra persistent din pămîntul roșu, auzindu-se cînd într-o parte, cînd într-alta, cînd în stînga, cînd în dreapta, cînd înainte, cînd înapoi.

Pe înserate, cînd luna se înălță peste fermă cu razele ei albe și catifelate, tot pămîntul se polei cu argint și încremeni în extaz, ca într-o dulce beție. Ramurile arborilor de jequitibá, pe care se proiectau razele lunii, păreau o dantelărie orientală suspendată în spațiu. Iar arbuștii de cafea, mici fantome negre în lumina argintată, păreau că stau la taifas — într-un dialog mut, care nu se auzea, dar mărea misterul nopții. Întreaga verandă a colonelului Borba părea tapetată de lumină, iar umbra proiectată de streașină forma o perdea întunecată pe peretele din spate. Pe acoperișul bisericuței albe se distingea, de asemenea, bine, umbra strîmbă a crucii. Pajiștea semăna cu un straniu peisaj sideral, unde nu sălășluia nici țipenie de om. Totul era cufundat într-o letargie profundă, enigmatică și nemărginită.

Rezemat de ușa casei sale, bardul Paxiuma, care, cu cîntecul său preferat, *Tirana,* era în stare să se întreacă, dacă l-ar fi întîlnit, chiar și cu marele Mané do Riachão, privi cîteva clipe peisajul scăldat de razele lunii, apoi, azvîrlind mucul de țigară și scuipînd zgomotos, strigă înspre interiorul casei sale :

— Adu-mi aici chitara !

Femeia aduse instrumentul, iar metisul, continuînd să-l acordeze, se îndreptă spre platforma de ciment, pe marginea căreia se așeză. Începu să cînte, iar vocea sa trezi din toropeală întreaga suflare a fermei :

Porumbiță, stai pe stîncă
Și te lasă admirată,
Că privirea-mi nu-i săgeată
Trupul firav să-ți străpungă...

Era o voce plină de melancolie, fascinantă, care degaja toată căldura și tot fatalismul bătrînului bard.

Că privirea-mi nu-i săgeată
Trupul firav să-ți străpungă.

Și vocea lui se rostogolea ca un ecou, întîrziind peste peisajul transfigurat de lună. Totul se acorda armonios cu arbuștii de cafea și cu căsuțele din Santa Efigenia, de unde venea un murmur lasciv, cald și senzual.

Unele căsuțe se goliră, cîțiva supraveghetori veniră și ei pentru a se alătura lui Paxiuma. Apărură, de asemenea, cîțiva italieni și, printre ultimii, Manuel da Bouça, cu o scrisoare în buzunar, pentru a-l ruga pe Bernardo să i-o citească.

Chitarist și cîntăreț neobosit, recunoscut pînă departe în împrejurimi, Paxiuma făcea strigarea de acompaniament :

Veniți, veniți cu toți-ncoa !
Samba-ncepe-a se dansa.

O să cînt acum din strună
O sambă ca o furtună.

Bernardo nu era acolo. Căutîndu-l, Manuel da Bouça întîlni din nou ochii Benvindei.

Scrisoarea abia primită, care nu putea fi decît de la Amelia, îl făcu să-și amintească din nou cu dragoste de soția sa, îndepărtîndu-l de ademenirea mulatrei. „N-o să meargă la ea acasă. Ce ar spune Amelia dacă-ar ști că el, în timp ce ea îl așteaptă, cheltuiește banii cu alta ? Căci asta de aici este interesată, da, interesată !“

Acum vedea totul mult mai limpede și era preocupat numai de scrisoare. Fiecare scrisoare pe care o primea îi aducea bucurie. Era satul natal, toți ai săi, trecutul său, tot ce era departe, tot ce-i umplea sufletul de dor, tot ce făcea să vibreze inima lui de țăran expatriat, tot ce-l făcea mai apropiat sentimentelor și amintirilor. Apoi cu tristețe, se gîndi la neputința în fața ambiției proprii, a neșansei de a cîștiga în Brazilia bani mulți pentru a se întoarce în satul său, așa cum visase el. „Dar unde dracu o fi Bernardo ?“ Tocmai se ridica în picioare cu gîndul să-l caute, cînd compatriotul său apăru, cîțiva pași mai departe, între doi copii metiși, fiii săi.

În jurul lui Paxiuma, grupul creștea văzînd cu ochii. Cîțiva îndepărtau boabele de cafea puse la uscat pe „terasă“ și se așezau pe ciment, alții se așezau pe pămînt, în timp ce copiii, în picioare, urmăreau cu atenție degetele metisului care loveau coardele chitarei.

La provocările repetate ale lui Paxiuma răspunse doar Benvinda: cîntară împreună trei strofe, apoi ea, izbucnind într-un hohot de rîs, pentru a-şi ascunde înfrîngerea, încetă să mai cînte. Fără acompaniament, metisul îşi înălţă vocea solitară, sfidînd noaptea de argint cu o nostalgică romanţă. Chitara cu tonuri groase vibra gemînd duios: la început într-o tînguire stăpînită, înăbuşită în lacrimi, apoi sunetele izbucneau într-un plîns intens, plin de gemete puternice — iar tactul bătut cu îndemînare părea plin de suspine. Plîngea alături, se bănuia, se simţea un rapsod nefericit, care iubise pe cine nu trebuia să iubească şi care iubise cu suflet de bard. Plîngea într-o colibă părăsită, printre iarba înaltă ce acoperea acum ruinele casei în care ea trăise! Plîngea alături de murgul său înşeuat pentru a-l duce departe! Plîngea cineva, nu se ştia unde, însă plîngea şi suferea ca un bărbat care plînge şi suferă pentru o femeie.

Plînsul acelei iubiri, evocată de chitara însufleţită, era de o sfîşietoare tristeţe, de o totală resemnare, sugerate de amănunte neînsemnate, acolo, lîngă coliba părăsită, unde sufletele lor se uniseră cu o candoare virginală.

Noaptea era poleită cu aur! Vocea şi acompaniamentul păreau respiraţia proprie a acelei nopţi cu lună. Acolo unde nu se mai vedea umbră de arbore, nici coamă de colină, se vedea doar argintul lunii plutind enigmatic. Tot pămîntul era acoperit feeric de argint şi de aur.

Iar sub această lumină himerică, Bernardo bîjbîia cu ochii pe hîrtia pe care Manuel da Bouça i-o înmînase: — „am îmbătrînit, nu mai văd bine".

„Dragul mieu Manuel:

Am primit scrisoarea ta şi aceasta pe care ţi-o trimit doresc să te găsească în deplină sănătate, căci eu o duc cum dă Dumnezeu.

M-am bucurat mult că mi-ai scris că te-ai aranjat bine acolo şi că peste cîţiva ani te vei întoarce în Portugalia. Este singura mea mîngîiere, căci am avut multe necazuri. Deolinda noastră, care umbla nebună după Afonso, a fugit la el acasă."

— Ce e? Ce e, domnule Bernardo? — întrerupse Manuel da Bouça, sărind în sus — spune încă o dată!

Celălalt reciti fraza:

„Deolinda noastră, care umbla nebună după Afonso, a fugit la el acasă."

Bernardo se opri aşteptînd, însă imediat Manuel da Bouça îi ceru cu vocea sugrumată:

— Mai departe! Mai departe!

„A fost ruşinea mea, căci ea a spus că face ceea ce a făcut pentru că nu am lăsat-o să se mărite cu el. Eu nu m-aş fi necăjit atîta, dacă n-aş fi ştiut că tu eşti împotrivă, căci ea nu o duce rău. Am plîns cu lacrimi amare şi chiar m-am gîndit să mă urc pe un vapor ca să vin la tine."

— Căţeaua! — urlă Manuel da Bouça. Iar eu care am venit aici ca să-i fac zestre, pentru ca ea să se mărite cu cineva care ar fi fost mai... care ar fi fost mai ceva ca noi! Eu

să muncesc și iar să muncesc și să tremur pentru fiecare ban cheltuit, pentru ca pînă la urmă !... Că doar eu n-am venit pentru mine în Brazilia. M-am gîndit la asta de cînd era mică : să aibă totdeauna ce mînca, să aibă o masă îmbelșugată...

Bernardo interveni consolîndu-l :

— Eu nu știu nimic despre viața dumitale, dom'le Manuel, însă mi se pare că ar fi și mai rău dacă fiica dumitale ar fi murit. Toți copiii le fac necazuri părinților. Cine are copii are și necazuri...

— Manuel da Bouça ridică fruntea :

— Ce mai spune în scrisoare ?

„S-au hotărît să se cunune de Crăciun, pentru a avea timp să afle dacă-ți dai sau nu consimțămîntul.“

— Vezi ? adăugă Bernardo. Putea să fie și mai rău ! Și continuă :

„Scrie-mi, Manuel, căci inima mea este neagră de supărare. Salutări de la mătușa Joaquima, de la Zefa, și...“

— Niciodată ! întrerupse Manuel da Bouça. Să se cunune, să facă ce-o duce capul, că eu n-o mai socotesc fiica mea ! Însă ca eu să-mi dau consimțămîntul, asta niciodată !

Noaptea continua diafană și îmbietoare : luna plutea acum în mijlocul marii cupole, iar pămîntul părea că așteaptă o sărutare pe ascuns, posedantă, neîngăduită. Paxiuma continua să cînte :

Cine-are fată mare
La cules cafea n-o dee ;

Dacă-i copil vine fată ;
De-i fată vine femeie.

Manuel da Bouça se întoarse furios, socotind că strofa era un apropo. Dar se liniști îndată : „Nu ; n-ar fi putut să audă nimic. Eram prea departe ca să audă.“ Se ridică, se despărți de Bernardo și, încruntat, învins, se îndreptă spre casă :

Dacă-i copil vine fată ;
De-i fată vine femeie.

Umbra lui Manuel da Bouça, care înainta încet, tatua pămîntul scăldat de razele lunii. Pășea cu teamă, parcă pentru a nu-și alunga gîndurile negre.

Cînd ajunse în ușa casei sale, Benvinda, îi trecu prin față :

— Cafeaua ferb la foc.

Nu-i răspunse. Metisul mai cînta încă : de departe vocea sa era și mai tristă, iar acordurile chitarei și mai pline de melancolie.

Înăuntru, casa era de asemenea luminată de lună : razele se strecurau printre cutele unei perdele, iar din bucătărie intra un mănunchi de argint prin ușa despărțitoare. Calabrezul încă nu venise.

Manuel da Bouça se aruncă în hamac. Și rămase așa, să-și rumege necazurile, înfingîndu-și unghiile în palmele mîinilor. „Cățeaua ! Cățeaua ! De trei ori cățeaua ! Nu fac eu totul numai pentru binele ei ?...“

Și o revăzu clar, în acea seară cînd ea îl rugase să o lase să se mărite; așa cum o revăzuse în alte seri, în alte dăți. Apoi apăru el, Afonso, cu chipul lui nesuferit: „Ah, dacă l-ar avea acum la-ndemînă! L-ar fi învățat el cum se fură fetele altora!“

Pietro intră, călcînd cu grijă, crezîndu-l adormit. Se duse în bucătărie și Manuel da Bouça auzi gîlgîit de apă în gîtlejul lui. Apoi, fără să facă zgomot, se dezbrăcă și se sui și el în hamac.

Afară, vocea metisului amuțise și puțin după aceea, el se auzi trecînd prin apropierea căsuței lor, scoțînd din coardele chitarei ultimele sunete stinse. Și din nou se așternu tăcerea: plînsul unui copil, undeva departe, dură abia o clipă, înghițit de liniștea profundă a nopții. Întreaga fermă dormea. Dar luna iscodea cernîndu-și razele prin geamuri.

„Și eu, care țineam atît la ea! Ce-o să spună domnul abate? Și toată lumea? Acum am intrat în gura lumii!“ În sufletul său ceva se încolăcea ca un vierme, furîndu-i somnul. „Fata mea... să facă ea una ca asta! Numai pentru că n-am lăsat-o să se mărite cu acel zgîrie-brînză?“ Simți o dorință nelămurită de a fi mîngîiat de cineva, o dorință de a se destăinui, de a vorbi cu cineva, oricine-o fi. Sforăitul calabrezului îl supăra și mai mult.

Se ridică pe nesimțite și ieși cu aceeași precauție cu care celălalt intrase — ca să se ducă la mulatră...

XIV

Două, trei nopți pe săptămînă, Manuel da Bouça îl lăsa pe calabrez singur și se ducea la casa Benvindei — patru pereți umili, sărăcăcioși, însă așezați într-o zonă mai aerisită, mai înaltă, între pădure și capelă.

Mama mulatrei, o negresă cu pielea tuciurie ca abanosul, stătea veșnic așezată pe prispă, cu picioarele ei lungi, descărnate, totdeauna dezvelite și cu oasele ieșindu-i pe sub piele. Paralitică, cu părul albit, fața uscată, gura fără dinți, veșnic cufundată în meditație, fumînd de dimineața pînă noaptea din luleaua ei de bambus, era acum doar o tristă amintire a ceea ce fusese odinioară.

Niciodată nu-l privea în față pe Manuel da Bouça; cînd îi vedea intrînd, ochii ei albi, foarte albi, se lipeau de pantalonii lui, urmărindu-i pînă ce dispăreau în camera Benvindei. Cei doi înțelegeau că bătrîna bănuia totul, însă fiicei nu-i păsa de ea, iar cu timpul, nici el nu-i mai dădu atenție.

Benvinda era numai gingășie și pasiune. La început văzînd-o atît de înflăcărată, plină de vino-ncoa și de dorințe, în stare să sucească mințile oricărui mulatru sau străin, Manuel da Bouça se gîndea că femeia îl prefera altora de dragul banilor. Însă, cu timpul, se convinse că nu era așa. Muncea de dimineața cînd se lumina pînă seara ca un bărbat, pentru a se întreține atît pe ea cît și pe mama ei și niciodată nu-i ceruse un ban și nici nu-i pomenise nimic de bani. Totuși, din cînd în cînd, el sim-

ţea nevoia să-i ofere cîte ceva — şi atunci începea să se plîngă, blestemîndu-şi soarta pentru cîştigul atît de mic, care nu-i îngăduia să-i facă nici măcar un cadou cît de neînsemnat. Într-o zi însă, după ce cugetă îndelung, hotărî să treacă peste acea dorinţă atît de mare de a economisi pînă şi imposibilul, care era preocuparea sa de totdeauna, şi îi puse în mînă o hîrtie de douăzeci şi cinci de mii de reis, pentru ca să-şi cumpere o rochie. Nu era de acord ; el avea mai multă nevoie de bani decît ea, căci el venise din ţări îndepărtate să agonisească bani, iar viaţa de aici era foarte grea.

Manuel da Bouça se miră îndelung. Ea, mai tînără, — treizeci şi patru de ani faţă de cei patruzeci şi doi ai săi —, îl trata de multe ori, ca pe un copil, văzîndu-l pierdut aici într-un mediu străin, sărac, incult, analfabet, împins în voia soartei de o ambiţie irealizabilă. Pe de altă parte, el nu era în stare să-şi schimbe părerile sale că femeile sînt făcute pentru a asculta, dar nici nu se simţea în apele sale cînd Benvinda îşi manifesta dragostea amestecată cu acel sentiment matern, ocrotitor. Îl înfricoşa însă gîndul de a rămîne acolo, ca Bernardo, cu o casă plină de copii sau ca italienii, care veneau din ţara lor cu neveste şi chiar cu unul sau cu doi copii, pentru ca după aceea să-şi înmulţească familia, fără a mai putea să se întoarcă vreodată, căci în timp ce nevoile creşteau, cîştigul rămînea acelaşi. „Nu că nu i-ar fi plăcut Benvinda, era o fată bună ; însă prima era Amelia sa, soţia legitimă. Că-şi pierduse fiica,

era adevărat ; dar o avea pe Amelia şi pămîntul... Vroia să fie liber, ca să poată pleca oricînd avea chef !"

Într-o noapte, pe cînd intra sigur de sine în casa izolată de celelalte, o găsi pe Benvinda plîngînd. El încercă să afle motivul, dar ea refuză să-i spună. Nu era din cauza lui ; erau probleme ce ţineau de viaţa ei intimă, care nu aveau nici o importanţă pentru el.

Manuel da Bouça stărui, şi cum nu obţinu nici o lămurire, se supără aşa cum se supăra cînd Amelia nu asculta vocea stăpînului. Văzîndu-l îmbufnat, Benvinda îi dezvălui misterul. Erau cîteva săptămîni de cînd supraveghetorul Capistrano o ademenea cu cuvinte dulci şi promisiuni. Ea punea vorbele lui la spate, dar „acela rît de tatu" nu o lăsa deloc în pace. Ştia care era pricina acelor dulcegării : se certase cu concubina şi acum vroia să-şi găsească altă femeie. De cînd se afla ea la fermă, Capistrano schimbase mai mult de zece femei : trei sau patru săptămîni cu fiecare, apoi alta, căci pe toate vroia să le probeze. Nu-l interesa dacă acestea erau doar nişte copile pe lîngă el ; din cauza asta unul din Bahia era gata-gata să-i înfingă un cuţit în burtă.

— Cu mine nu merge la el, că eu nu vreau. Dacă eu place un bărbat, foarte bine... Dar dacă el nu place la mine, eu nu vreau, nici dacă omoară la mine...

— De ce nu mi-ai spus mai înainte ?

— De ce ? Nu vreau supăr la tine...

Începu din nou să plîngă.

Înfuriat, Manuel da Bouça, cu mîinile la spate, începu să se plimbe dintr-o parte în alta a cămăruței, rumegînd tot ce auzea.

— Dacă tu nu vrei, ce poate să se întîmple ? — zise el.

— Ce poate-ntîmple ? Da, pentru că dom' Manué nu știe cît de nerușinat este ăla. Cînd una nu face cum el dorește, el ține de ea și vorbește minciună la dom'coloné Borba.

Și cu vocea joasă, mărturisi :

— Dom'coloné spus azi la mine, că eu trebuie plătesc bani că eu locuiesc în casa asta... Supraveghetó băgat asta la cap la el, pentru răzbune la mine.

Manuel da Bouça înțelese în cele din urmă, motivul pentru care plîngea Benvinda.

— De ce nu i-ai spus adevărul ?

— La cine ? La dom'coloné Borba ? El face tot ce vechil dorește. El știe că acel fără rușinea ține tot timp de fustele femei, dar închide ochi. Pentru că rezolvă tot treabă la el și nu lasă la nimeni fără muncească. Dom' coloné nici nu vrea altceva... Dacă eu plînge împotriva lui, eu mai mult suferit.

— Dar dacă nici eu nici italienii nu plătim chirie pentru casă, cum o să plătești tu ?

— Eu este femeie... ce pot eu fac împotriva dom'coloné ? Dacă bărbați nu pot, dar femei ! El spus că eu muncesc puțin. Că eu leneș și că eu nu este bună decît pentru umplut casa. A spus la mine că dacă eu nu era, el dat casa la italian, care muncești mai mult. Spune la mine dom'Manué, eu nu muncești ? Eu nu muncești cum oricá metis ?

Manuel da Bouça rămase încruntat și nu răspunse.

— Dacă fost aici fiica dom'coloné Borba, eu vorbit la ea pentru ea spus la tata ei. Este un fetița bună și ea aparat totdeauna la mine. Dar acum ea stai la São Paulo.

— O să se aranjeze — zise Manuel da Bouça, numai ca să zică ceva și fără să știe pe ce se bizuie făcînd această afirmație. Era din ce în ce mai enervat.

— Dacă eu stat singur, eu știut ce trebuie făcut, dar eu stat cu mama !... Cine dat de mîncá la ea ? Cine îngrijești la ea ?

Bătrîna negresă, stînd pe prispă, se uita cu ochii ei foarte albi la fiică și la Manuel da Bouça. Nu făcea nici o mișcare, nici nu scotea vreun cuvînt. Era însă atentă, atentă, da, căci în gura ei fără dinți, luleaua se stinsese de mult.

— Și cît ar trebui să plătești pentru casă ?

— Eu nu știe. Dom'coloné nu spus la mine. El spus doar că eu trebuie plătește. Ce poate calculeze el la mine, dacă eu cîștigi atît de puțin ?

— O să vedem ! O să vedem ! — repetă Manuel da Bouça și începu a îndruga alte cuvinte de consolare, alte cuvinte liniștitoare pentru a o calma pe Benvinda, totul vag, căci nimic concret nu-i trecea prin cap, iar pe la orele unsprezece plecă.

Acolo afară, în noaptea întunecată, i se spulberă, pentru prima dată, acea dorință de a economisi orice bănuț care-i cădea în mînă. „Dacă n-ar fi mai mult de vreo zece mii pe

lună, el ar fi ajutat-o pe Benvinda. Așa ar mai merge... Însă mai mult, nu putea, pentru că nu avea. Asta era o măgărie, se vedea de departe! Acum înțelegea de ce Capistrano îi căuta mereu nod în papură și-l privea peste umăr. Iar el care-și închipuise că se purta așa fiindcă este portughez! Pînă la urmă era pentru altceva..."

Figura lui Manuel da Bouça se întunecă. Și aversiunea pe care de multe luni o simțea pentru supraveghetor se transformă în ură. Îl avea în fața sa, înalt, deșirat, puțin mai alb la piele decît Benvinda, cu privirea încruntată, cu niște buze seci, care zîmbeau numai cînd se aflau în fața colonelului Borba. Se văzu apoi pe el însuși luîndu-se la harță cu el, cerîndu-i socoteală, dîndu-i o lecție, „pentru că o merita cu vîrf și-ndesat. Așa ceva nu i se poate face sărmanei fete!"

Însă mai erau și alte probleme: Amelia lui, Fragua, pămîntul lui Esteves — și legat de acestea, frica de încurcături. „La dracu! Tocmai cînd te aștepți mai puțin să dai de belea!"

Și din nou Benvinda, din nou Capistrano, cu măgăriile lui; i se făcu milă de fată. „O să-i trebuiască cei zece mii de reis — lui și Ameliei, căci peste o jumătate de an, lună de lună ar fi ajuns la șaizeci, dar, cum să facă oare? — trebuia s-o ajute pe fată... Trebuia s-o ajute."

A doua zi, toată plantația se topea sub căldura sufocantă. Spre cer se ridicau mari trîmbe de fum și peste tot cădeau fulgi de cenușă, mai ușori decît puful. Se dădea foc copacilor tăiați de curînd. Focul înainta încet mușcînd din trunchiurile retezate, uscate și culcate la pămînt. Mai întîi limbile roșii lingeau scoarța, o scorojeau, oprindu-se mai îndelung în fața rezistenței lemnului compact al trunchiurilor moarte; pătrundea încet în ele, preschimbîndu-se în jăratic, în timp ce flacăra mistuitoare, alimentată de frunzele uscate, înainta în șerpuiri de viperă, pîrjolind verdele crud al arbuștilor mai mici, pe care securea îi uitase în picioare. În unele locuri, devoratorul lacom aproape că nu se observa; fără fum îi puteai pune la îndoială existența, căci limbile de foc, uneori nevăzute, se furișau la mică înălțime și numai din cînd în cînd, își ridicau crestele tremurătoare și roșii parcă într-o luptă de cocoși uriași. Cu toată forța sa distrugătoare, posibilitatea de a se extinde era neglijabilă, căci de jur împrejur oamenii săpau și curățau de frunze și crengi uscate fîșii late de pămînt, pentru a izola zona defrișată ca într-o cușcă. Iarba înaltă, plantele agățătoare, arbuștii subțiri, copacii doborîți trozneau sub limbile vorace, elastice și șerpuitoare.

Pe înserate, după ce plutonul de muncitori, cu hîrlețe și cu tîrnăcoape, stinsese focul care arsese toată ziua, vatra deveni o enormă poiană devastată, de unde mai ieșeau încă limbi roșiatice, care mocniseră ascunse în trunchiurile mai groase. Totul se petrecea într-o li-

nişte desăvîrşită şi într-o căldură sufocantă şi dogoritoare. Cenuşa împrăştiată peste tot înălbea unele porţiuni, înnegrea altele, în timp ce un ultim nor de fum diafan, ca o lungă dîră lăsată de o navă la orizont, se prelingea peste pădurea întunecată.

După cină, Manuel da Bouça se îndreptă ca de obicei spre marginea plantaţiei, pînă la casa Benvindei. Nu-i mai aţinea calea în timpul zilei şi-l ocolea pe supraveghetor, fiindcă se temea că nu va putea să-şi stăpînească nervii odată aflat în faţa lui. Venise să afle ce se mai întîmplă şi să o mai îmbărbăteze. Dar Benvinda nu mai era speriată ca în seara precedentă. Cînd intră el, ea spăla vasele din care mîncase împreună cu maică-sa ; şi cu mîinile ude, veni şi se aşeză lîngă el. În apropiere se afla bătrîna negresă, absorbită ca întotdeauna de gînduri de nimeni ştiute.

Manuel da Bouça se pregătea, cu vanitate, să o vadă pe Benvinda cum se bucură cînd va auzi că s-a hotărît să-i plătească chiria... dar lucrurile luară cu totul altă întorsătură. Mulatra era acum liniştită şi liniştea ei îl descumpăni, căci ea minimaliza sacrificiul pe care el era hotărît să-l facă.

Curios să afle cărui fapt i se datora acea schimbare în atitudinea ei, începu s-o întrebe. Dar Benvinda, cînd ocolea răspunsul, cînd se făcea că nu găseşte cuvinte. În fine, după multe ezitări, ea nu mai putu păstra acea falsă linişte.

— Eu nu vreau mai amintesc de aia poveste, dom'Manué, pentru că nu vrea tu superi...

Pînă la urmă îi spuse că în acea după-amiază supraveghetorul a încercat din nou să o bată la cap cu poftele şi cu făgăduielile lui. — El spus la mine că dacă eu consimte, el poate convinge la dom' coloné Borba pentru uitat de casă... Atunci eu spus la el, că dacă Chico da Barra nu reuşit pune la el maţele la vedere, eu era capabil de tăiat la el, dacă el mai îndrăzneşti. Eu face asta... Eu face asta... Eu nenorocesc la mine, dar el nu mai mănînci în veci mandioca...

Întoarse spatele pentru a-şi ascunde lacrimile care-i curgeau pe obraji.

Atunci, pentru prima oară de cînd venea pe acolo, Manuel da Bouça o văzu pe mama Benvindei ieşind din mutismul ei de statuie neagră, pentru a întinde braţul, cu intenţia de a mîngîia capul fiicei.

— Nu plînge... — gîngăvi ea — Dumnezeu nu lasă la mine mor, căci numai eu fac la tine viaţă amară.

Manuel da Bouça interveni, făcînd eforturi pentru a da un ton cît mai energic cuvintelor pe care emoţia le sugruma :

— Hai ! Lasă-ncolo astea ! Nu se rezolvă aşa problemele ! El n-o să poată să-ţi oprească mai mult de zece mii de reis pentru casă şi eu o să-ţi dau banii ăştia. Şi dac-o cere mai mult, o să vedem...

Benvinda, surprinsă, întoarse spre el ochii plini de lacrimi.

— Eu nu vreau, dom'Manué. Mulţumesc la tine, dar eu nu vreau. Dumneata ai femeie şi nu este aici. Dumneata la fel, cîştigă puţin şi

trebuie trimiți bani la soția ta. Eu știe că tu iubești la ea...

O cuprinse o nouă criză de plîns. Iar el, înspăimîntat de ceea ce auzise, nu mai găsea nici o ieșire. Reușea doar să repete :

— O să-ți dau eu banii... O să-ți dau eu banii... Lasă... O să-ți dau eu banii și o să se termine !

Întîlni chipul bătrînei care, ca întotdeauna, îl țintuia cu ochii ei albi, foarte albi.

În sfîrșit, Benvinda se întoarse, ștergîndu-și fața, căutînd să se stăpînească. Se ridică în picioare, se rezemă de perete și spuse ce a hotărît. O să plece de la această fermă. Ferme erau multe și ea era tînără și putea să muncească. Muncise și în alte ferme înainte de a veni aici și nu murise de foame. Peste tot o plăteau prost, căci nicăieri femeile nu erau socotite egale cu bărbații. Iar cînd li se făcea cîte o favoare, în spatele acesteia se aflau totdeauna dedesubturi. Că ea era harnică și capabilă ca un adevărat muncitor ! Dar să accepte să i se pună piciorul pe grumaz, asta nu ! Nenorocirea cea mai mare era paralizia mamei...

Manuel da Bouça repetă rugămintea :

— Din cauza casei să nu pleci. Eu îți dau banii, ți-am mai spus !

— Nu pentru asta. Eu știi că dom'coloné vrea casa pentru aduci aici italian. El spus la mine. Chiar dacă nu cerea la mine plătesc, vechil simțit ofensá și eu nu erá lăsat niciodá în pace. El continuat intrigi și eu continuat suferit. Dom'Manué nu cunoaște acești monstru. Eu cunoaște bine metode la el. Acum, chiar dacă eu pot rămîne aici, la mine nu mai este fericire.

— Dar unde vrei să pleci ?

— Eu nu știi. Acum eu nu știi. Eu vedem. Dar de rămîi, nu rămîi. Acela ticălos nu va dormit cu mine la pat. Azi, eu gata-gata vrut scuip la el la rît.

Se liniști. Apoi cu alt ton, blînd și tandru, murmură :

— Eu pare rău că eu părăsesc dom'Manué... La mine plăcea de dumneata... Dar mai bine așa pentru dom'Manué...

El ascultă, se înmuie pentru moment, apoi izbucni plin de mînie. „Supraveghetorul merită o mamă de bătaie ! O bătaie bună... O mamă de bătaie..."

Presimțind ce se petrece în sufletul său, Benvinda spuse :

— Nu fii trist la tine. Nu stai așa... Tu nu trebuie face la tine probleme...

— Ar trebui să-l învăț minte... — răcni Manuel da Bouça.

— La cine ? La supraveghetó ? Tu nu trebuie faci asta !... Tu promite la mine nu faci asta ! Tu promite la mine ! Eu plec de aici și în una zi bun și dom'Manué plecat. Tu nu trebuie necăjit. Tu promite la mine !

El nu răspunse. Mereu mai taciturn, rămase întunecat. Ura împotriva lui Capistrano nu venea numai de la Benvinda ; din primele zile cînd sosise la Santa Efigenia supraveghetorul îi devenise antipatic din cauza modului în care îi trata pe indigeni și pe străini, mereu cău-

tîndu-le nod în papură în timpul lucrului, mereu nemulţumit de cît transpirau oamenii la muncă.

Benvinda, simţind că vorbele ei au fost inutile, încercă să-l convingă cu cuvinte pe care nu ar fi dorit să i le spună :

— Aminteşte la dumneata că are soţie şi că ea aşteaptă la tine. Promite asculţi la mine. Tu promite, da ?

Vocea îi tremura în acel efort de a ascunde adevăratele sale sentimente.

Manuel da Bouça promise.

XV

Cînd se termină contractul semnat, colonelul Borba le aminti oamenilor că aceleaşi condiţii puteau fi luate în consideraţie pentru a continua munca pe o nouă perioadă de timp. Cu toate acestea, printre oamenii din ultimul grup sosit la Santa Efigenia, era mare zarvă, căci cei care umblaseră pe la alte ferme aduseseră zvonul că în Guatapará, la ferma din apropierea orăşelului Ribeirão Preto cîştigurile erau mai mari şi preţurile pentru mîncare şi băutură mai convenabile. Guatapará nu aparţinea, ca Santa Efigenia, unui singur om, stăpîn absolut al pămîntului, sub ale cărui hotărîri de neclintit totul trebuia să se plece cu supunere şi cu servilism. Era vorba de o fermă mare, exploatată de o mare asociaţie pe proprietari cu concepţii progresiste, care ofereau

salarii generoase, unde muncitorul era totuşi considerat fiinţă omenească. Şi ce viaţă ! Aveai impresia că te afli la oraş. Acolo erau de toate — pînă şi cinema ! Chiar fotbal ! Şi o biserică ! Iar cine nu voia să facă cumpărături la magazinul fermei, putea lua trenul special al Companiei şi fără să plătească o para pentru transport, putea să se aprovizioneze cu orice dorea în oraşul Ribeirão Preto.

Pentru a te angaja la ferma Guatapará nu era nevoie să trimiţi decît o scrisoare cu : etatea, starea civilă, naţionalitatea şi adresa la care locuieşti, căci compania, imediat ce dispunea de locuri libere îţi trimitea pînă şi banii de transport.

Zvonuri vagi despre Guatapará se auziseră mai demult însă acestea din urmă, mai clare şi mai precise, treziră din nou interesul „colonilor“ din Santa Efigenia.

Şi puţini au fost italienii, care aflîndu-se la sfîrşitul contractului, să nu trimită scrisoarea necesară — chiar Bernardo scrise una pentru Manuel da Bouça, căci unei astfel de tentaţii nu puteai să-i întorci spatele.

Însă, după ce află unele date mai precise de la acel vînzător turc ambulant, care călătorea din fermă în fermă pentru a vinde stămburi şi alte mărunţişuri — „în Guatapará nu se cîştigă mai mult de două sute de mii de reis“ — entuziasmul lui Manuel da Bouça se stinse repede. „Două sute de mii de reis ! Cînd poate unul ca mine să pună ceva deoparte, dacă cîştigă numai două sute de mii de reis pe lună ? I-ar fi trebuit un şir atît de lung de

ani că nu i-ar fi ajuns nici două vieți pentru a strînge ceva... Dar unde se aflau banii aceia mulți ai Braziliei, pe care el nu-i vedea nici la el, nici la italieni și nici la brazilienii care lucrau pămîntul din zori pînă noaptea ? Tot ce se vedea erau doar ambițiile și numărul mare de săraci ca și în Portugalia, ca în oricare altă parte. Cum s-o fi îmbogățit Moradais în Brazilia ? Dar Sebastião de Sousa, care a donat cîteva sute de mii pentru ctitoria bisericii Nossa Senhora de La Salette ? Și domnul consilier comunal din Castelões, care și-a făcut un palat pe vîrful dealului Aristal, de unde se vedea pînă și oceanul, acolo înspre Torreira, și o școală și un drum și o biserică ? Dar domnul colonel Borba ? Oare cum s-au îmogățit ei ?"

Se simțea nefericit comparîndu-se cu cei pomeniți. „Nu, în nici un caz ei nu au muncit cu tîrnăcopul în mînă, sau pe plantația de cafea, ca el !"

Pe nesimțite, îi încolți în minte gîndul de a lucra la oraș. Orașul cu misterele sale. Și cu fascinația sa. Cu mii de uși deschise spre locurile de muncă. „N-o să se ducă la Guatapará, nici dacă o să-i scrie să vină... Acolo era pierdere de timp... Portughezii nu se duceau acolo. Doar se vedea că portughezii nu lucrau pe plantațiile de cafea. Ei lucrau la oraș. El, Bernardo — și nimeni altcineva. São Paulo ! São Paulo ! Acolo da ! Acolo sau la Santos, sau în Rio de Janeiro se aflau mulți portughezi. Toată lumea spune asta."

Apoi, gînduri contrarii :

„Și ce-o să facă el în São Paulo ? Ce-o să facă el în São Paulo ?"

Cîntărea fiecare posibilitate. L-ar fi încîntat fascinanții zgîrie-nori — dar nimic mai mult ! Îi trecu prin minte Cipriano. Cipriano, cu ideile lui pesimiste — un Cipriano aproape nesuferit, căci el îi sfărîmase toate visele.

„Atunci ! Pe atunci nu înțelegea nimic. N-o să moară de foame ! O să vadă el !..."

Îl obseda o presimțire de prosperitate, nu știa exact prin ce muncă anume, dar i se părea aproape sigur că va reuși — era sigur, absolut sigur ! Și iarăși își amintea tot ce văzuse în acele zile cînd rămăsese mut de admirație în fața marelui oraș, São Paulo, plin de freamăt, dinamic, febril, cu uriașele lui fabrici ce-și înălțau hornurile pe cerul tropical.

Era imposibil ca, într-un oraș atît de mare ca acela, să nu găsească de lucru ! Și, mai era ceva : el se putea angaja la orice muncă, doar nu-l cunoștea nimeni acolo, căci el nu dorea decît să cîștige bani !

Benvinda, cu ochii ei plini de dorințe, îi înnegura totuși visele sale mărețe. Ea se hotărîse pentru Guatapará și, ceea ce îl întristase mai mult, era faptul că îl sfătuise și insista să nu vină cu ea, căci pentru un portughez São Paulo era mult mai potrivit. Uneori ar fi dorit ca ea să fie mai puțin atașată de el, ca să poată rezolva totul după placul său ; alteori, își jura lui însuși că nu o iubea și că ținea la ea pentru că era o fată bună la suflet,

cum și era, căci el ar fi simțit imediat orice „drăgălășenie gratuită". Se jura pînă se convingea el însuși, însă îl neliniștea ideea că se vor despărți. „Că ținea la Amelia, nu mai încăpea îndoială, dar ce rău făcea dacă, aruncat în această lume de iad, găsise pe cineva cu care se împrietenise. Un bărbat nu este de lemn, totdeauna are nevoie de o femeie. Iar ea nu-l exploata, pentru nimic în lume..." Totuși, exemplul lui Bernardo, cu liota lui de copii aduși pe lume de concubina metisă, îl speria. „La dracu ! La dracu ! El nu vroia să rămînă acolo, cum făcuse concetățeanul său, sau cum făceau unii italieni."

În prezența Benvindei se însenina mai mult decît atunci cînd rămînea singur. Ea era calmă, resemnată în fața situației și, totdeauna cînd el se avînta spunînd că va merge împreună cu ea la Guatapará, se împotrivea.

— Portughezi nu face pureci pe la plantații. Cu comerț, ei împăcat mai bine. Dom'Manué trebuie meargă la oraș, căci eu nu vreau face vinovat că distrus viața la el. Mai tîrziu, dumneata uită de mine. Totul trece cu timp...

Uneori, ascultînd-o, îi trecea prin minte că ea nu-l mai iubește ca la început. Și atunci, începea să-l roadă o anumită îndoială.

Benvinda rămînea însă în aceeași atitudine liniștită pe care o arborase ultima dată. Dacă el o întreba despre ziua plecării, ea răspundea foarte vag. Încă nu știa cînd. Aștepta ca cei din Guatapará să-i trimită chemarea. El să nu-și facă probleme. Ea, cu siguranță va mai rămîne aici mult timp. Și asta nu era rău. Iar

acum, supraveghetorul n-o mai urmărea, pentru că pusese ochii pe o altă femeie — pe Leopoldina.

Într-o noapte, auzind-o repetîndu-i cu insistență acele sfaturi, Manuel da Bouça încercă un sentiment de neîncredere :

— Ce tot îmi spui tu astea, cînd el este toată ziua cu ochii pe mine, căutîndu-mi pricină.

Benvinda întîrzie răspunsul. Părea mai supusă ca niciodată :

— Asta este, rănit la el mîndrie de bărbat — dar vorbea fără convingere și în vocea ei se vedea un efort lăuntric, ca și cînd ar fi fost trezită dintr-un vis.

Puțin mai tîrziu, îi spuse că vrea să se culce :

— Este ora înaintat, eu este foarte obosit...

Luat prin surprindere, Manuel da Bouça se uită la ceas :

— Nu-i așa tîrziu ! Nu-i nici ora zece...

— Ora zece ? La mine este mult somn...

— Eu obișnuiesc să plec la unsprezece.

— Este adevărat... Dar azi eu nu poate...

El se ridică îmbufnat :

— Bine, bine ! Nu știu ce ai, dar văd că se întîmplă ceva cu tine de la un timp...

— Nu spune la mine asta, că nu este adevărat !

Cu ostentație vizibilă, Manuel da Bouça îi spuse scurt noapte bună și ieși. Dar nici nu închise bine ușa, cînd auzi un zgomot ce-l făcu să se oprească. Se întoarse în casă și o văzu pe Benvinda întinsă pe podea, plîngînd cu sughi-

ţuri, în timp ce mama ei, aşa paralitică cum era, făcea în zadar eforturi ca s-o ridice.

— Ce dracu se-ntîmplă ?

Ea continua să plîngă. Deodată însă se ridică şi îmbrăţişîndu-l, îl sărută plîngînd şi mai tare. Apoi :

— Nu fii supărat la mine, nu este nimic. Tu pleacă şi doarme. Lasă la mine singură... Lasă la mine singură...

Manuel da Bouça plecă atunci cînd în ochii ei nu mai erau lacrimi. Dar îndoielile îl chinuiau. Oare plînsul ei să fie doar o prefăcătorie ? Şi imediat ce părăsi căsuţa se opri şi pîndi, ascuns în spatele unui boschet. „Poate că ea îl înşelase, căci în femei nu trebuie să ai încredere. Că nu mai era la fel ca înainte, putea să jure ; şi graba ei de a se culca... Pe el nu putea să-l convingă uşor că supraveghetorul, care pînă mai ieri, umbla după ea ca un cîine hămesit, acum a devenit dintr-o dată bun de pus la rană. Nu a văzut el ieri, în cortul de pe plantaţia de cafea, ce mutră făcea Capistrano ?"

Stătea de o oră şi supraveghea căsuţa — dar nimic. Rămase ascuns încă o oră — dar tot nimic. În tot acel timp, în întreaga fermă adormită, nu se auzea nici un zgomot oricît şi-ar fi ciulit urechile. Absolut nici o umbră suspectă nu se întrezărea de jur împrejur. Numai lumina care continua să rămînă aprinsă în odaia Benvindei îl intriga pe Manuel da Bouça.

În fine, şi căsuţa Benvindei se scufundă în întuneric. El mai aşteptă puţin, apoi, înfrigurat cu bănuielile amorţite de somn, se ridică din ascunzătoare. „Dacă l-ar fi înşelat, poate ar fi fost mai bine. Nu i-ar mai fi părut rău după ea şi nici nu i-ar mai fi fost dor de ea..."

Încercînd să se convingă singur că îi era indiferent orice ar fi făcut Benvinda, ridică din umeri, se îndreptă spre căsuţa lui şi se culcă.

A doua zi în zori, fu trezit de cineva care bătea în uşă.

— Dom' Manué... Dom' Manué !

Calabrezul care, de asemenea, se trezise, înţelegînd că nu de el era vorba, se întoarse în plasa hamacului său.

Manuel da Bouça se ridică şi se îmbrăcă în grabă — „Ce vroia ea oare la această oră ?" Şi se duse să deschidă.

Benvinda, cu ochii obosiţi, încercănaţi, căuta să zîmbească.

— Ce e ? Ce s-a întîmplat ?

— Eu plec chiar acum... Eu plec la Guatapará...

— Dar ce treabă-i asta ? Cum pleci aşa pe neaşteptate, fără să mă previi ?

— Eu nu voia supăr la dumneavoastră. Eu rugat la toţi lumea care ştia, ei nu spună nimic. Eu voia plece, fără eu spus asta la dom'Manué. Dar eu nu putut

Îşi întoarse capul pentru ca el să nu-i vadă ochii. Apoi, cu voce supusă :

— Adio ! Eu doresc la dumneata fericire...

Şi dădu să plece, cînd el, emoţionat, o apucă brusc de braţ :

— Aşteaptă ! Vin cu tine, ca să te ajut să-ţi aranjezi lucrurile şi pentru...

— Eu tot aranjat... Eu stat toată noaptea... Acum eu merg la tren...

La un semn al ei, Manuel da Bouça văzu nu departe traversînd curtea, doi metişi, care duceau o targă cu patru picioare, pe care se afla, aşezată ca într-un jilţ, bătrîna negresă paralitică, mama Benvindei. Mai încolo, încă doi oameni, duceau un geamantan şi cîteva obiecte sărăcăcioase, care erau tot avutul ei.

Fără să-şi dea seama, Manuel da Bouça începu să meargă alături de Benvinda în tăcere. Avea multe de spus, dar nu găsea cuvintele potrivite. Simţea cînd nevoia de a plînge, cînd de a protesta, de a se agita, de a se acuza pe sine, pe supraveghetor şi pe alţii, pe tot ce se afla în jur, destinul, soarta, acel ceva nevăzut care-l făcea nefericit şi în acelaşi timp neputincios. Reuşea doar să repete :

— Cum asta ! Cum asta ! Chiar aşa, pe negîndite...

La ieşirea din fermă, Benvinda se opri şi, cu multă căldură, aproape murmurînd, îi ceru :

— Tu nu mai veni... Este greu la mine suportat asta...

Manuel da Bouça o îmbrăţişă, o îmbrăţişă din nou şi iar o îmbrăţişă.

— Adio ! Scrie la mine... Nu ! Nu trebuie să scrie la mine ! Asta la mine face sufăr mai

mult... Tu trebuie fii fericit ! Poate un zi eu şi tu întîlnim din nou...

O privi îndepărtîndu-se, în spatele oamenilor care-i duceau lucrurile — măsuţa, scaunul, ligheanul de zinc, geamantanul, oalele — şi metişii, care purtau ca pe o litieră targa cu patru picioare, pe care se afla aşezată în lumina soarelui ce răsărea, în singurătatea drumului, bătrîna negresă bolnavă, imagine de abanos, numai piele şi oase, numai oase şi piele, cu trupul ei scheletic, vlăguit de permanentele necazuri şi suferinţe îndurate o viaţă întreagă.

Înainte de a dispare, de acolo de departe, Benvinda mai făcu un ultim semn de adio ; Manuel da Bouça se întoarse acasă cu inima zdrobită, ameţit încă, ca şi cînd s-ar fi trezit dintr-un vis. „S-o ia dracu de viaţă, că nu poţi face nimic cînd eşti sărac !"

Cînd ajunse în curtea interioară a fermei, aici se aflau deja italienii şi nou-veniţii, gata să se îndrepte pe cărarea care ducea la arbuştii de cafea. Văzîndu-l pe supraveghetor, Manuel da Bouça se îndreptă spre el şi, cu o privire încruntată, îi comunică hotărîrea sa de a lucra numai pînă la prima sîmbătă.

— Bine — răspunse celălalt printre dinţi. Dar avizul trebuie făcut cu cincisprezece zile înainte. Aşa trebuie rezolvat probleme serios...

— Ce vrei să spui ? Eu nu sînt serios ? — întrebă ameninţător Manuel da Bouça.

Supraveghetorul continua să-l privească de sus, cu acelaşi rînjet dispreţuitor. Rămase aşa, nemişcat, cîteva clipe. Apoi îi întoarse spatele

și începu să urce liniștit scările care dădeau spre veranda colonelului Borba.

Manuel da Bouça își înfipse unghiile în palme și își mușcă buzele, pentru a nu se repezi la el să-l lovească. Apoi, la fel de înfierbîntat, se îndreptă spre căsuța sa. Pietro plecase, însă îi lăsase cafeaua făcută, aburindă, aproape de foc și pe masă, o cană curată și zahăr.

Manuel da Bouça închise ușa pe dinăuntru și cu un brici, începu să descoasă cu înfrigurare căptușeala hainei. De acolo scoase un teanc de bancnote și le numără. „Două sute cincisprezece mii de reis... Două sute cincisprezece mii... Douăzeci pentru drum și alte cheltuieli pînă va ajunge la São Paulo și o sută nouăzeci și cinci pentru restul... Avea mai puțin cînd sosise în Brazilia. N-o să moară de foame. Iar Ameliei îi va scrie că nu-i trimite bani, deoarece așteaptă momentul ca schimbul la bancă să fie mai bun. Ea n-avea de unde să știe despre astfel de treburi și va crede, sigur că va crede."

Pe înserate, știrea plecării sale apropiate era cunoscută de toți muncitorii. Calabrezul fu primul care regreta. Se obișnuise să stea cu el și — spunea — nu era ușor să mai găsească un tovarăș de cameră atît de respectuos. Cine știe cine o veni în locul lui! De altfel, și el va mai rămîne puțin timp aici; doar pînă-i va sosi răspunsul din Guatapará. O să plece și el. Dar ce rău îi părea că nu putea pleca chiar acum! Însă singurii bani pe care

îi adunase îi trimisese mamei sale, care era foarte bătrînă și foarte săracă.

Apoi, pentru a se lămuri, întrebă:

— Și, *signore*, are *contracto* în São Paulo?

Cum Manuel da Bouça îi răspunse negativ, el rămase tăcut și cu capul în jos, înfășurînd o țigară.

Bernardo își încurajă și el compatriotul:

— Faci foarte bine! Din munca de pe plantația de cafea nu te alegi cu nimic. Eu dacă n-aș fi avut droaia de copii și dacă aș fi tînăr ca dumneata, mi-aș lua și eu zborul! Am visat să ajung comerciant. Dacă aș fi fost comerciant, aș fi ajuns bogat. Dar pînă acolo...

— Dumneavoastră nu sînteți bătrîn...

— Acum! Am trecut de șaizeci, și pe deasupra, sînt sfîrșit...

Și stătură mult timp de vorbă, pentru a-i da sfaturi, căci vedea că Manuel da Bouça avea de gînd să-și pună destinul la cheremul întîmplării. Dacă va ajunge la ananghie, să se ducă la consulat. Exista și o „Ligă" care îi trimitea în Portugalia pe cei care nu mai puteau lucra. Asta i-o spunea așa, numai pentru a-l informa — exista o „Ligă" — însă, cu siguranță, compatriotul său nu va avea nevoie de ea: așa puternic și sănătos, el va găsi repede unde să cîștige o pîine. Ce n-ar da să fie ca el!

Paxiuma, cu cravașa în mînă, cu pintenii puși la cizmele de cauciuc, cu baticul roșu înfășurat în jurul gîtului peste cămașa fără guler, cum descălecă armăsarul pe care îl călă-

rise toată ziua pentru a-l domestici, aflînd și el de veste, exclamă :

— Mata este ființă cu noroc ! Pleci la un oraș frumos cu multe femé și cu tot ce un bărbat dorești.

— Dumneavoastră ați trăit acolo ?

— Nu, dar auzit alții spunînd.

Chiar unii italieni cu care avea relații mai puțin apropiate, îl felicitară și-l încurajară — toți îi urară noroc și regretară că nu pot să-l imite. Întregul grup de muncitori cu care trudea împreună pămîntul roșu, nu se gîndea decît la tovarășul care pleca ; localnicii ridicau în slăvi viața trepidantă și plină de plăceri din São Paulo, far al civilizației, care-și întindea aripa fascinantă peste întregul teritoriu al Statului, unde cei străini erau siguri de existența aurului mult visat.

O bătrînă piemonteză nătîngă, cu fața plină de riduri din cauza suferințelor și a alcoolului, care trăia din mila colonelului Borba de pe vremea cînd îi murise bărbatul, veni lîngă Manuel da Bouça strigînd cît o ținea gura în care abia se mai vedeau doi dinți :

— Tu pleci la São Paulo ! Du-te ! Du-te ! Du-te cît mai repede ! Nu mai sta nici o clipă pe gînduri ! Dacă noi am fi plecat acolo, am fi fost acum foarte bogați și el n-ar fi murit ! Numai în São Paulo sînt italieni bogați ! Acolo toți sînt bogați ! Am stat aici douăzeci de ani, pînă cînd a murit el... Dacă l-ai fi văzut, portughezule !...

Sîmbătă în zori, cînd își strîngea plasa hamacului și o punea în ladă, Manuel da Bouça se simțea tot atît de părăsit ca în dimineața în care plecase Benvinda. Ieși din cămăruța sa înaintea celorlalți muncitori și acolo afară, în curtea încă goală, se opri și se uită din nou peste întinsul fermei, cu sentimentul că o vede pentru ultima oară.

Între crengile arborilor din apropiere erau întinse pînze fine de păianjen, unde străluceau suspendate picături de rouă încărcate de lumina zorilor. Pămîntul roșu era proaspăt, umed și plin de răcoarea dimineții.

Pe cer nu se vedea nici un nor, nici o pată albă care să soarbă negurile nopții ; totul era proaspăt și limpede pînă departe în zare, cît cuprindeai cu ochii.

Arbuștii de cafea înfloriseră și răspîndeau un parfum îmbătător de iasomie. În parcul aristocratic, boschetele ornamentale păreau stropite cu aripile albe ale fluturilor care nuntiseră acolo toată noaptea, iar acum își desfăceau la soare fragilele și frumoasele cuirase. În jurul său se auzea ciripit de păsărele iar unele coborau în zbor sub copaci, cu aripioarele tremurînde și cu cioculețele deschise, scormonind frunze umede, pînă se ridicau din nou, ducînd cu ele cîte o insectă invizibilă.

În depărtare, pe culmea colinei, proiectîndu-se pe fondul albastru al cerului, trecea un șir lung de vaci și boi, iar cîteva din animalele rătăcite sau rămase în urmă alergau să intre în cireadă.

Încetul cu încetul, peste peisajul tropical din fața ochilor lui Manuel da Bouça se suprapuse peisajul satului natal — al satului pierdut într-un colț din Portugalia. Apărură morile de vînt părăsite, năpădite de bălării, pe fondul verde închis al alunilor de pe malurile rîului Caima. Arbuștii de cafea se transformară în tufe de măturică iar răzoarele dintre șiruri, în uitate cărări ce păstrau la fiecare pas o amintire a copilăriei și a adolescenței : prima șoaptă de dragoste, cum a furat mere din livada lui Serrado, jocul de-a nasturii cu băiatul lui Pisco... „Ce s-o fi ales de toate astea ?"

Vedea acum întreaga vale, toate sătucurile din jur, toate casele, toate hornurile din care la acea oră ieșeau penele de fum alb ale vetrelor unde se pregătea supa de dimineață, iar acolo jos în vale, vechea bisericuță, cu grădina parohială, unde nu mai locuia domnul abate.

Îl cuprinse o mare tristețe, o dorință puternică de a se întoarce, un dor imens cum nu mai simțise niciodată. Soarele Portugaliei îi apărea acum mai argintiu ; și-l amintea cum intra pe fereastră în camera lui, cum strălucea în curte, cum acoperea întregul sat. „Atunci cînd Amelia punea mere sub streașină, intra atîta soare în casă !"

Se trezi la realitate doar cînd auzi glasuri în curtea fermei. Italienii se grupau pentru a pleca la lucru și, din mînă în mînă, își treceau o sticlă pe care fiecare o ducea la gură. Unii încă mai moțăiau iar alții se mai încheiau la bluze.

El se apropie de grup, întîmpinat din nou de neașteptate urări de succes. Dar vocea lui tremura în dimineața aceea a despărțirii.

Se duse și el la muncă, numai pentru a fi prezent, gîndind că nu i se va cere să facă mare lucru în ziua plecării.

La ora patru după-amiaza, își îndreptă spatele, băgă cuțitul în teacă și se opri, nehotărît. Gîndi : „Din cauza blestematului ăsta n-o să renunț eu la bănișorii mei, pentru care am trudit atîta..."

Se apropie de Capistrano :

— V-aș ruga să-mi faceți socoteala, ca să am timp să prind trenul...

— Da, domnu' ; haidem acolo.

Atunci Manuel da Bouça își scoase de pe cap pălăria cu boruri largi și o flutură în aer :

— Dragii mei...

Întregul grup, care acum curăța la bananieri, se opri din curățat și răspunse la semnul de despărțire :

— Adio ! Adio ! La revedere ! Adio ! La revedere !

Calabrezul nu se mulțumi numai cu urarea, înaintă cu brațele întinse și imediat, toți ceilalți alergară către Manuel da Bouça. Cîțiva pași mai încolo, neclintit, supraveghetorul aștepta să se termine îmbrățișările, agitația și efuziunile muncitorilor strînși în jurul tovarășului care-i părăsea.

— Să fie cu noroc ! La revedere ! Adio ! Adio !

Supraveghetorul intră în casa colonelului Borba, dar zăbovi foarte puțin. Se întoarse

cu două bancnote şi cu o monedă în mînă — atîtea zile, cu atîta fac atîta, iar domnul colonel nu este acum la fermă ca să-şi ia rămas bun de la dumneata.

Cu gîndul cînd la Benvinda, cînd la cei care rămăseseră să muncească la bananieri, porni în direcţia căsuţei sale. Aşa cum stabiliseră, acolo se afla Raimunda, aşteptîndu-l. O ajută să urce lada pe cap şi, în timp ce ea ieşea, el rămase să se mai uite o dată la camera pe care urma să o părăsească pentru totdeauna. Puţin după aceea, cu un sentiment de duioşie pentru calabrez, închise uşa şi, aruncînd sacul pe umăr, începu prima zi din noua sa viaţă.

PARTEA A DOUA

I

DE ACOLO se întrezăreau: viaductul din Chá, portalul bine iluminat al unui teatru, panglica unei străzi cu farurile automobilelor aprinse, iar pe acoperişuri, diverse reclame făcînd publicitate la ţigări, la companii de asigurare şi la medicamente intime pentru femei. Pe deasupra, în văzduhul nopţii, ca un nimb, plutea o transparentă pulbere aurie, o lumină nedefinită, ca o gigantică coroană nocturnă a întregului oraş.

De jos din stradă venea o gălăgie infernală, un vuiet surd şi intens, întrerupt din cînd în cînd de claxonatul mai puternic al unui automobil, sau de clopotul unui orologiu care bătea undeva, la intervale regulate.

În depărtare se desenau pete întunecate, împestriţate de puncte luminoase roşii-portocalii iar unele clădiri coborau parcă din înaltul cerului, pentru a-şi descoperi dintr-o dată la temelie porţile terestre iluminate ca ziua. Peste tot dreptunghiurile ferestrelor constelau noaptea urbană.

— *Diario Popular! Diario Popular!* Era o voce subţire de copil, care striga în stradă, singularizîndu-se disonant în zgomotul general. Chiar în acel moment, pe scara de lemn care urca la coridor, se auziră paşi.

Manuel da Bouça se trase în grabă de la fereastră și se îndreptă spre ușă. „Nu, încă nu venea Fernandes. Păreau pașii lui, dar nu erau... Ce dracu o fi făcînd de întîrzie atîta ?“ Totuși, de la baza scării se auzi o voce cunoscută. Manuel da Bouça se liniști : „Era Fernandes, dar venea însoțit de încă o persoană“.

Rămase în așteptare. Cînd ajunseră la capătul coridorului cei doi oameni se opriră, odihnindu-se după efortul urcării, iar Fernandes spunea :

— Aici este. Sîntem aproape douăzeci. Toate astea sînt camere de închiriat.

—Lucrați toți în același loc ?

— Nu. Fiecare în altă parte. Numai eu și...

Văzîndu-l pe Manuel da Bouça, făcu o paranteză :

— Domnule Manuel, vino-ncoa — și continuă : Numai eu și el lucrăm la același depozit de mărfuri.

Întinse brațul :

— Să-ți prezint, domnule Manuel, pe un compatriot care a sosit azi : Antonio da Pita, un băiat cu care jucam țurca în satul meu. Acesta este tovarășul meu de muncă la magazie, care locuiește aici, pe același coridor.

Noul sosit, cu o mustăcioară scurtă, cu gura mică și cu pielea umedă și albă ca brînza, de părea că a trăit toată viața într-o fabrică de produse lactate, zîmbea prostește.

— Intră ! Camera mea este chiar aici : asta-i.

Deschise ușa și intrară. Antonio da Pita împinse în față un geamantan vechi de piele.

— Patul nu este lat, dar pentru noi doi este bun. N-o să cădem din el...

— Eh ! Cîteva zile trec repede. Îmi pare rău că te incomodez, domnule Fernandes...

— Nu deranjezi pe nimeni, omule ! Și vorbește-mi cu tu, ca înainte. Așază-ți aici lucrurile, căci ieșim imediat. Vreau să te duc la cinema, să te obișnuiești cu viața de aici. Și domnul Manuel o să meargă cu noi.

— Eu...

— Lasă, doar nu ieși în fiecare zi ! Și... plătesc eu !

— Nu pentru asta... Vroiam să-ți spun ceva...

Fernandes se opri, devenind dintr-o dată serios, și spuse :

— Antonio, așteaptă puțin...

Cei doi ieșiră și, pe coridor, Manuel da Bouça îi răspunse :

— Vroiam să te rog să-mi citești o scrisoare. Te aștept de peste o oră.

— Azi am întîrziat mult. Antonio a venit cînd tocmai ieșeam din magazie și l-am luat cu mine la masă. Dă-mi-o !

Desfăcu plicul și se apropie de becul care lumina scara.

Rezemat de perete, Manuel da Bouça ascultă :

„Dragul meu Manuel,

În primul rînd îți doresc să fii sănătos, căci eu de mai mult de cincisprezece zile sînt bolnavă de nu pot să mă scol din pat. M-au ajutat să nu mă prăpădesc fiica noastră și

Zefa da Fonte; fără ele eu eram moartă de mult. Nu ți-am scris mai înainte ca să nu te necăjesc și pentru că am crezut că asta o să treacă în cîteva zile. Însă ieri au venit la noi, în Bouça, niște oameni, pare-se de la tribunal și mi-au spus că pămîntul nostru este acum al lui Carrazedas, pentru că tu nu ai plătit datoria stabilită. Deolinda și Afonso au fost pe jos, pînă la oraș și au vorbit cu secretarul și cu doctorul Samuel, însă toți au spus că nu se mai poate face nimic. Nici nu știi cîte lacrimi am vărsat de ieri pînă acum, pentru că eu știu cît de mult țineai tu la peticul nostru de pămînt.

Scrie-mi Manuel, căci de mult timp nu mai primesc un rînd de la tine și nu știu ce faci acolo. Eu, după plecarea ta, n-am mai avut o clipă de bucurie. Aș fi vrut să fiu săracă toată viața, decît să îndur ce-am îndurat. Dacă m-ai vedea acum, nici nu m-ai recunoaște. Nu uita să-mi scrii și primește o caldă îmbrățișare de la soția ta, care-ți dorește multă sănătate,

Amelia"

Cînd Fernandes termină scrisoarea, văzu că Manuel da Bouça avea fața scăldată în lacrimi.

— Curaj, domnule Manuel! O să-ți cumperi alt pămînt și soția o să se facă bine, o să vezi! Vino să te îmbrățișez!

— Sînt tare nenorocit! Sînt tare nenorocit, domnule Fernandes! N-ar fi trebuit să plec de acasă!

Antonio da Pita, surprins de dialog, scoase capul pe coridor și asculta ultimele cuvinte ale lui Manuel da Bouça.

— Necazuri avem cu toții! Hai! Ia-ți pălăria să mergem la cinematograf.

— Eu nu merg.

— Hai, omul lui Dumnezeu! Trebuie să uiți necazul! Supărarea nu-i bună la nimic...

— Iaca! Pămîntul meu! Dac-ai ști, domnule Fernandes, dac-ai ști?! Cît am trudit eu ca pămîntul acela să rămînă al meu! Și acum, așa dintr-o dată, cînd mă așteptam mai puțin...

— Stai puțin aici... Așteaptă.

Și lăsîndu-l, Fernandes făcu cîțiva pași pe coridor, în timp ce Antonio da Pita se apropie:

— Ce? Ați primit vești rele de acasă?

— Mi-au luat totul! Să tragi la jug o viață-ntreagă, pentru ca la sfîrșit... Mi-a trecut mie prin cap una ca asta! Dar chiar așa!? Doar datoria nu crește!

— Nu v-ați putea repezi pînă acolo?

— Cum!? Cum să mă duc pînă acolo?

Fernandes îi întrerupse:

— Uite aici pălăria. Acum hai cu noi.

— Nu merg, iartă-mă.

— Cum adică? Crezi că o să te las singur după toate astea? Hai, omule! Trebuie să-ți limpezești capul. Dumneata o să vii cu noi la cinema, apoi o să dormi, iar mîine nici n-o să-ți mai amintești... Numai moartea nu are leac! O să vezi: cu primul vapor, care trebuie să sosească în Brazilia, o să primești o scrisoare care o să te înștiințeze că soția ta

este sănătoasă tun, o să vezi ! Şi mie mi s-au întîmplat multe şi iată-mă, aici sînt, bine, toate au trecut. Antonio ! Haidem !

Intră în cameră, întoarse comutatorul, încuie uşa şi împreună cu cei doi, tropa-tropa, porniră pe scară în jos.

Manuel da Bouça auzea un bîzîit asurzitor în urechi şi vedea ca prin ceaţă, totul era întunecat în faţa lui.

La cinematograf, gîndu-i zbura într-altă parte, iar peste peisajele şi personajele din film se suprapuseră altele : pămîntul pierdut, cu cele patru brazde adînci trase jur-împrejur ; semănat cu grîu, primăvara ; vara, cu miriştea lui după secerat ; toamna, cu varza galiciană, pîrlită de soare. În partea dinspre Podul Nou vedea pădurea de pini, întunecată ; în vale, la poalele colinei Felgueira, vechea biserică, cu clopotniţa ei fără clopote şi — mai departe... mai departe... terenul lui Esteves, frumos, verde, întins de-a lungul rîului Caima, pămîntul pe care visase să-l cumpere, care l-a îndîrjit atîta, pentru care a venit tocmai aici, în Brazilia, ca să-l cucerească. „Oare o mai fi de vînzare ? Dar cu ce să-l cumpere ? Totul este pierdut ! Totul este pierdut ! N-a reuşit nimic pînă acum, n-o să mai poată reuşi. Nu avea noroc..."

Peste imaginile de pe peliculă, unde se vedea sala unui cazinou plină de oameni care jucau la ruletă, se suprapuse patul de fier în care dormea el cu Amelia — toată camera lui de acolo, de departe, din satul său natal. Amelia sta culcată, era slabă, îmbătrînită, bolnavă —

o vedea clar — cuprinsă de emoţie. „Atîta timp în aşteptare, fără să-i trimită ceva care să se vadă ! Un ban de sărbătorile Crăciunului, ce putea să însemne ? Cîtă suferinţă !"

Filmul continua acum pe o stradă din Marsilia, într-un peisaj de iarnă, cu arbori desfrunziţi.

Scena îi deşteptă imediat alte amintiri alte crîmpeie din viaţa lui. Se făcea că arborii erau transplantaţi de acolo în satul său natal. De mult timp nu mai văzuse arbori cu frunze căzătoare ; de mult timp nu mai vedea decît arbori care niciodată nu-şi pierdeau frunzele, arbori care rămîneau totdeauna verzi. Nu-i plăcuse niciodată iarna şi nici arborii dezgoliţi, negri şi trişti ; lui îi plăcea primăvara şi vara, cînd totul era verde, cînd totul era plin de viaţă şi vesel. Dar acum, îi era parcă dor de iarnă, dor de însăşi tristeţea iernii. Dor de dealul Felgueira, acoperit de zăpadă, de arborii din satul său, goliţi de frunze, de mierlele şi de sturzii, singurii locuitori înaripaţi ai pădurilor în acel anotimp. De nopţile de iarnă, cînd valea începea să geamă, cînd cucuveaua din ruinele vechii biserici prevestea nenorociri, de clinchetul roţilor carului, care trecea uneori, în nopţile întunecoase, făcînd să scîrţîie zăpada ca pe drumurile infernului. Îi era dor de iernile cînd întregul sat părea naufragiat în întuneric şi nimeni nu avea curaj să iasă din casă chiar cu un felinar în mînă, căci duhurile din altă lume puteau să-i aţină calea în noaptea tenebroasă. Cînd vîntul se oprea din litania lui, se auzea doar vuietul

surd al rîului Caima, care-și arunca apele tulburi și învolburate peste stîncile din partea de jos a satului. Doamne sfinte! Ce frumoasă era cîmpia cuprinsă din nou de liniște, cînd scîrțîitul roților de car, care purtase toată noaptea pe însăși diavolul diavolilor nu se mai auzea; cînd zorile mijeau spre Mosteiro, cînd vîntul se retrăgea în hăuri și noaptea își risipea negurile!

Cît era de plăcut noaptea la gura sobei, unde ardeau trei vreascuri, alături de ulcica de vin fiert, sorbit fără grijă!

Ce frumoase erau diminețile, cînd deschideai fereastra și vedeai acoperișurile albe de zăpada care încă se cernea din cer peste brațele goale ale copacilor și ele la fel de albe; mantia de zăpadă, care acoperea cîmpul fără cărări și fără hotare, se spărgea, stric-strac, sub tălpile ciubotelor sau ale saboților celor săraci. Iar cînd soarele răsărea, ce minunat strălucea acea imensă cămașă albă plină de diamante!

Dintr-o dată, lîngă Manuel da Bouça izbucni un hohot de rîs, apoi altul și altul și altul. Toată sala rîdea. El rămase cu ochii căscați, pentru a vedea ce fac personajele din film, dar... nu se mai vedea nimic.

Spectatorii se ridicau. Fernandes intră între cei doi prieteni și zise, cu superioritate:

— Așa ceva, Antonio, nu există acolo, în satul Monçao!

— Adevărat... Acolo se dau filme doar în zilele de duminică.

Cînd ajunseră afară, în fața cinematografului, Fernandes se opri o clipă, cu ochii ațintiți la intrarea sălii, așteptînd parcă pe cineva. Nu zăbovi mult și apăru o brunetă, cu părul lucios, cu rochie roșie, zîmbind cu ochii plecați.

Fernandes surîse și el, cu înțeles, către tovarășii săi.

— Antonio, iartă-mă... Du-te, te rog, acasă cu domnul Manuel, care îți va arăta drumul. Eu trebuie să rămîn. Mă ierți, da?

În timp ce el dispărea, strecurîndu-se grăbit printre cei care ieșeau de la cinematograf, cei doi porniră spre casă. Cîtva timp merseră în tăcere, fără să știe ce să-și spună unul altuia.

— Domnul a venit pentru a lucra în comerț? — întrebă, într-un răstimp, Manuel da Bouça.

— Nu știu încă. Asta aș fi vrut, dar încă nu știu... O să vedem. Eu am lucrat la brutărie, eram vînzător în Monçao. Dar domnul? Sînteți pe aici de mult timp?

— Merg pe al nouălea an.

— Și nu vă gîndiți să vă întoarceți acasă?

— Dacă mă gîndesc! Cînd o să pot... Căci m-am săturat de muncă fără să mă aleg cu ceva!

Tăcu. Antonio da Pita aștepta ca el să mai zică ceva, dar Manuel da Bouça rămase tăcut. Mergeau alături fără să-și spună un cuvînt. Pe lîngă ei treceau siluete, se auzeau dialoguri însuflețite, zgomote de tramvaie și automobile.

În cele din urmă, Antonio da Pita riscă :

— Deci, pe aici nu prea se cîştigă mare lucru ?

— Aşa şi-aşa... Sînt unii care cîştigă bine. Dacă eşti patron, dacă ai prăvălie... Dar noi... Dumneata ai recomandări ? Ai pe cineva ?

— Eu... Eu am o scrisoare pentru un om din Viana. Dar ăsta s-a mutat la Rio de Janeiro. Şi... îl am pe Fernandes...

Manuel da Bouça continuă :

— Da, dumneata eşti tînăr şi ai şcoală. Ştii să citeşti, nu-i aşa ?

— Ştiu, ştiu.

— Da. Sînt pe aici mulţi oameni bogaţi. Sînt şi portughezi cu magazine comerciale mari.

Pe Pita îl intrigă tonul :

— Dumitale nu ţi-a reuşit nimic ?

— Mie ? Manuel da Bouça schiţă un zîmbet trist, ca de repulsie faţă de el însuşi. Simţi dorinţa de a se destăinui, de a mărturisi cuiva starea lui sufletească, de a se justifica lui însuşi ; cum a pierdut pămîntul la care ţinea atît de mult. — Mie... Nu, eu n-am avut noroc. Chiar acum am primit o scrisoare... Aţi auzit, nu-i aşa ? Pămîntul meu drag ! Şi să ştii că am făcut tot ce-am putut ca să-l salvez ! Dar n-am avut noroc, ce să fac ? Nimeni nu m-a ajutat. Şi cînd eşti sărac şi nimeni nu te-ajută, ce poţi să faci ? Cînd am venit de pe plantaţia de cafea — căci am lucrat un an la o fermă — am cheltuit, numai într-o săptămînă pînă şi puţinii bani pe care-i cîştigasem acolo ; apoi am umblat pe aici cu burta goală, fără să găsesc de lucru. Şi nu pentru că n-am vrut să muncesc orice-ar fi fost, ci pentru că un găseam de lucru. Dacă ceream să muncesc şi-i asiguram că pot să fac orice, mă sfătuiau să plec înapoi la fermă. Ca şi cînd eu n-aş fi fost sătul de fermă pînă-n gît ! Mă jurasem că n-o să mă mai întorc, chiar dac-aş fi murit aici de foame ca un cîine. De ce ? Este adevărat că nici p-aici n-am nimerit mai bine, vezi cum stau lucrurile ! Însă necazul meu nu este numai al meu ; este al tuturor celor lipsiţi de sprijin. Uită-te la Fernandes. E aici dinaintea mea, dar cît despre bani...

— Dumneavoastră şi el lucraţi în acelaşi loc, aşa-i ?

— Lucrăm. De trei ani.

Tăcu din nou, dar Pita, dornic să se informeze, insistă :

— Şi cît cîştigaţi... dacă nu vă supără întrebarea ?

— Eu cîştig două sute de mii de reis. La început cîştigam o sută cincizeci. Dar mi-au mărit salariul anul trecut.

— Două sute de mii de reis... sînt doi contos şi patru sute pe an...

— Pentru un om singur poate să fie de-ajuns. Dar ca să faci ceva economii, nici vorbă nu poate fi ! Lumea care vine pe aici gîndeşte că singura cheltuială este masa şi casa şi că restul se poate pune deoparte. În teorie aşa este ! Dar un om nu trăieşte numai să mănînce şi să doarmă. Eu cîştig atît cît am spus, dar trudesc de dimineaţa pînă noaptea, încărcînd saci, făcînd curăţenie, stivuind lăzi sau

împingînd cărucioare pe toate străzile astea. Iar dacă mîine aş pleca de la magazie, s-ar găsi zeci de candidaţi care să-mi ia locul, că viaţa este grea. Pînă şi brazilienii născuţi aici mi-ar lua locul, cu toate că patronii de depozite comerciale îi preferă pe străini iar ei, săracii, rămîn fără loc de muncă. Am început să cred că nicăieri nu-i bine pentru săraci. Cum o să-mi mai pot salva pămîntul ? Cînd am venit de la plantaţia de cafea, mi s-a urît umblînd după un loc de muncă mai de Doamne-ajută, ceva unde aş fi putut cîştiga şi eu un ban... Dar de unde ? Banul trage tot la cel care-l are. Omul speră, speră, pînă intră-n mormînt. Eu nu mai înţeleg ! Cînd cineva spune că oriunde în lumea asta, cine este sărac, sărac rămîne, oamenii cred că-i minţi ! Este adevărat, totdeauna continuă să mai bată ceva, aici înăuntru, care nu ne lasă, nu acceptă adevărul aşa cum este el şi care ne mai şopteşte că, dacă alţii n-au reuşit, este pentru că ăia n-au ştiut ce trebuie să facă, n-au muncit destul, sau n-au avut noroc şi că noi ştim mai bine ce trebuie să facem. Ne gîndim că noi sîntem mai deştepti, mai descurcăreţi şi rămînem la convingerea că un om sărac, căruia-i place să muncească, nu se poate să nu reuşească. Aşa-i !... Cu timpul însă, gărgăunii ăştia ne ies din cap...

Ajunseră în faţa casei unde locuiau şi Manuel da Bouça se opri pentru ca Pita să intre primul. Apoi, ajunşi în capul scării, el continuă :

— Ceea ce nu ştiu, este unde s-o fi aflînd ţara aia în care săracii pot să-şi facă un rost în viaţă. Căci dacă toată lumea spune că Brazilia este plină de bogăţii şi, cu toate astea aici sînt atîţia oameni care nu au nici ce mînca, nu ştiu cum o fi într-altă parte. Trebuie să fie peste tot rău... Pesemne că peste tot este sărăcie ca în Portugalia... Se spune că în America de Nord sînt mai puţini săraci. Eu n-am făcut bine că nu l-am ascultat pe un prieten de-al meu, un consătean care trebuia să vină cu mine în Brazilia, apoi, în ultimul moment el şi-a schimbat părerea şi a plecat acolo. El s-ar putea s-o fi nimerit !

Descumpănit de ceea ce auzise, Antonio da Pita încercă să se consoleze fiind convins că el are posibilităţi mai mari decît Manuel da Bouça.

— Domnul nu ştie să citească, nu ? — zise.

— Eu ? Nu, nu ştiu. Am început să muncesc de cînd eram mic, căci tatăl meu era şi el sărac. Cînd am ajuns la vîrsta şcolară mă trimitea după jir şi după ghindă pentru porci sau să strîng bălegarul pe care caii şi vitele îl lăsau pe drum. Cînd am ajuns aici am încercat şi eu să învăţ carte. Dar cum ! Ziua nu se putea, poţi să-ţi dai seama ; iar noaptea eram mort de oboseală. Duminica, vroiam şi eu să uit necazurile. Sînt portughezi care învaţă la şcoală pe aici, dar sînt băieţi tineri. Eu sînt deja bătrîn... Dar nici ştiinţa de carte nu-i un leac ; sînt mulţi care ştiu să citească şi n-o duc mai bine ca mine...

Becul din capul scării care ducea la mansardă își împrăștia lumina peste amîndoi, scoțînd în evidență figura lui Antonio da Pita. Zîmbetul său permanent pierise ; se mai vedea doar o grimasă, iar întreaga expresie a feței era acum alta decît cea obișnuită.

— Intră, intră — îl îndemnă Manuel da Bouça. Intră și te culcă, Fernandes o să vină tîrziu. Și eu o să mă culc. Noapte bună, pe mîine dimineață !

Antonio da Pita simți nevoia să-l roage să mai rămînă puțin. Dar el pornise deja spre camera lui din fundul coridorului.

Pita intră și închise încet ușa. Cuvintele abia ascultate îl treziseră la realitate, îi zumzăiau în cap ca niște gîngănii supărătoare. Zvîrli pălăria pe pat, deschise fereastra și se rezemă de pervazul ei. „Cînd sosește unul și i se spune că oriunde în lumea asta cine este sărac, sărac rămîne, el crede că oamenii îl mint...“ Dar, atunci, ceilalți ? Ceilalți ? Cei care se îmbogățesc ? El știa să citească și să facă cele patru operațiuni. El știa să servească la tejghea ! El nu avea aspectul necioplit ca al lui Manuel da Bouça ! Ăsta vorbea așa pentru că-și pierduse pămîntul.

Pita rămase mult timp la fereastră. „Și atunci cînd îl încorporaseră la infanterie, lumea îi spunea că n-o să sfîrșească bine și pînă la urmă, nu a fost chiar așa de rău cum i se prorocise. Viață grea, mîncare proastă, e-adevărat, dar n-a murit. Va trebui să muncească și, dac-o da Dumnezeu, peste cinci-șase ani...“

Antonio da Pita începu să se dezbrace, simțind că trebuie să aibă încredere în destinul său. Cînd se mai liniști puțin, stinse lumina și se culcă.

Razele becului de pe scară, filtrîndu-se prin geamul opac, umpleau camera de o lumină difuză și proiectau prin ferăstruicile ușii două dîre gălbui.

II

Insuccesul și nostalgia care-l dominau acum îl făceau irascibil, chiar răutăcios. Era pornit împotriva tuturor : a celor din jur și a lui însuși. Îl indispunea tot ceea ce nu putea să realizeze, vedea peste tot numai piedici ; uneori se minuna singur cum a putut să creadă că se va îmbogăți, cum a putut să creadă că va reuși să cumpere pămîntul lui Esteves numai prin munca lui.

Niciodată ca pînă acum din gura sa nu ieșiseră atîtea cuvinte de revoltă, atîtea cuvinte pline de amărăciune.

Lipsa acelui ceva extraordinar, despre care gîndise că există în această țară străină — acel ceva, pe care și-l închipuia totdeauna sub forma aurului — neîmplinirea viselor sale, lipsurile în care se zbătea, totul, îl făcea din ce în ce mai sceptic și mai aspru cu cei din jur. Începu să-și petreacă timpul vorbind despre alții, bîrfind : Cutare era aici de mulți ani, Cu-

tărică îmbătrînise în exil, Belarmino, pe care îl cunoscuse după ce venise de la fermă, își lăsase barbă, din motive pe care nimeni nu le înțelegea... că toți erau la fel de săraci ca el...

Ziua, la magazie, muncind fără preget, lăudat de toți superiorii, Manuel da Bouça împingea cu ură lăzile, zvîrlea cu răutate sacii pe podea, ceea ce îl făcea pe Fernandes să murmure : „Azi e din nou cu capsa pusă..."

Văzînd că Antonio da Pita trăia aceleași momente și nutrea aceleași speranțe ca și el odinioară și nu credea nimic din ceea ce îi spunea el, se supăra și mai mult. Noaptea, cînd se întorcea acasă și afla că acesta, cu toate eforturile, nu găsise încă serviciu, simțea o plăcere diabolică în a repeta :

— Ți-am spus eu ! Ți-am spus eu ! Viața nu-i pentru cei săraci !

Într-o zi cînd Antonio da Pita începu să spună că, deși se vorbesc multe, sînt destui portughezi care s-au îmbogățit în Brazilia, el exclamă cu mînie nereținută :

— Da ! Bogați sînt în toate părțile. Pînă și în satul meu ! Și să nu crezi că satul meu este mare cît un oraș. Nu-i nici cît de aici pînă la Brás... Dar ei nu ne spun nouă cum se îmbogățesc. Dacă ne-ar spune !... Dumneata ai auzit ce scria ziarul acela pe care domnul Fernandes ni l-a citit ieri : că prin munca sa, fără să aibă un magazin de comerț, fără o moștenire și fără să exploateze pe alții, nimeni nu se îmbogățește !?

Ziarul *A Plebe* pe care domnul Fernandes îl citise cu o zi înainte era un săptămînal cu idei avansate. Difuzat prin toate locurile de muncă, citit cu sufletul la gură de toți oropsiții soartei, ziarul îl înflăcăra și pe Manuel da Bouça noaptea, cînd îi asculta lectura. La început, el nu fusese de acord cu ideea dispariției proprietății private. Nu putea concepe că, dacă ar fi cumpărat pămînt nu ar fi rămas proprietatea lui și nu l-ar fi putut transmite moștenitorilor. Însă, încetul cu încetul, mai tîrziu, cînd începu să înțeleagă noile idei, sfîrși prin a accepta și această teorie.

Ideile noi erau aduse în special de Hermenegildo, singurul muncitor adevărat, care deși născut în São Paulo, locuia în aceeași clădire cu ei. Era un om cu corpul deșirat, cu obrajii scofîlciți și cu o voce groasă, care-i scotea și mai mult în evidență scînteierea ochilor. Muncea într-o fabrică metalurgică și ideile sale erau tot atît de incandescente ca metalul pe care îl forja în fiecare zi. Îl contagiase pe Fernandes și, familiarizîndu-l și pe Manuel da Bouça cu ideile sale, reușise să-i formeze cîteva concepții cu totul personale : „Dacă el, care muncea din greu, nu putea să fie bogat, nici ceilalți nu aveau dreptul să fie."

Manuel da Bouça începu să cotizeze cu cinci tostões pe lună, pentru propagarea acelei idei care explica eșecul ambițiilor sale ; frecventase asociațiile proletare, unde se organizau adunări, pînă într-o noapte, cînd trebuiră să fugă ca pisicile pe acoperișuri, căci poliția

asaltase clădirea şi singura scăpare le rămăsese o fereastră spre pod, deschisă în întuneric.

În faţa lui Antonio da Pita, nici el nici Fernandes nu vorbeau despre astfel de aventuri, temîndu-se că noul sosit, ca toţi cei care veneau din Portugalia atraşi de mirajul aurului, şi-ar forma, despre cei care apărau noua evanghelie, o părere mai puţin bună. Cei doi socoteau că timpul va reuşi să-l convingă. Manuel da Bouça era sigur că această adeziune nu va întîrzia prea mult, cînd înţelese că tînărul trăia doar din împrumuturi de la Fernandes, care făcea mari sacrificii, împărţind cu el frăţeşte tot ce avea.

Trecură de atunci cîteva săptămîni şi într-o noapte, pe cînd Manuel da Bouça se afla în pat, Fernandes intră în cameră şi-i spuse pe un ton misterios:

— Se pare că treaba se complică... Vin de la Sindicat.

— Ce treabă ?

— Ce-ţi vorbeam ieri. Revoluţia...

— Ah ! Ţi-au spus cei de la Sindicat ?

— Da.

— Dar ei intră ?

— Încă nu se ştie. Garrido zice că nu trebuie să ne băgăm, că aceasta nu este revoluţia noastră. Dar ceilalţi vor. Hermenegildo merge...

În întuneric, cei doi oameni rămaseră un timp în tăcere. Apoi :

— Şi dumneata ?

— Eu... — bîlbîi Fernandes — eu... o să văd !

— Eu nu merg ! Dac-oi ajunge să mă întorc în satul meu, vreau... vreau să nu se spună...

— Dar...

— Nu merg, domnule Fernandes ! Eu nu pot să trag cu arma... decît în iepuri !

Fernandes ştia că el era prudent şi cu gîndul numai la interesele proprii şi nu se miră.

Cei doi rămaseră tăcuţi. Lumina slabă, care pătrundea prin ochiul de geam, nu era suficientă pentru a li se observa chipurile. Se vedea doar rozeta de foc din vîrful ţigării din care trăgea Fernandes. El preciză :

— Bine ! Dar nu-i spune nimic lui Antonio...

— Sigur că n-o să-i spun.

— Mîine o să ştim mai multe lucruri. Noapte bună.

Ieşi, trăgînd cu grijă uşa.

— Fernandes ! Vino puţin ! Vino puţin !

Fernandes, ajuns deja pe coridor, se întoarse :

— M-ai chemat ?

— Parcă scria în ziar că azi soseşte vaporul !

— Azi... Da, chiar azi !

— Mulţumesc. Poate primesc vreo scrisoare.

Şi în timp ce Fernandes se îndepărta, el îşi punea încă o dată întrebarea pe care şi-o pusese de atîtea ori în ultimele zile : „S-o fi însănătoşit oare ?"

De cînd aflase că este bolnavă, se gîndea cu tot mai multă dragoste la soția sa : și-o amintea mai des decît pînă atunci și totdeauna cu mai multă căldură. Era cuprins de o vagă remușcare, un sentiment nedefinit, care-l apăsa permanent. „Biata de ea ! Să se necăjească din cauza lui Carrazedas și unde mai pui că era și bolnavă !"

Niciodată ca acum, nu așteptase cu atîta nerăbdare o scrisoare de la Amelia — o scrisoare care i se părea că n-o să mai sosească niciodată. „S-o fi făcut bine ? S-o fi însănătoșit oare ?" Și din nou gîndurile îl purtau către femeia suferindă, care plătea tributul cel mai greu pentru plecarea lui în această aventură a îmbogățirii.

Ca întotdeauna, chipul soției era urmat de imaginea satului, de dorul de pămîntul acela îndepărtat unde îi era atît de greu să se întoarcă.

Amintirile legate de satul natal îl cuprindeau fără scăpare, îl torturau zi și noapte : oamenii, cunoscuții, cu dorința de a-i revedea ; turmele de oi urcînd fără grabă printre castanii dealului Felgueira ; rîul Caima, cînd se ducea să pescuiască pe furiș, cu ochii în patru ca să nu-l vadă paznicul ; cînd se băga în nămolul vadurilor sau printre pietre cu o plasă de prins pește ; vița de vie, care forma de-a lungul zidurilor de piatră un acoperiș verde și plăcut, frumos, unde-și făceau cuibul tot felul de păsărele ; butucii de vie, atunci cînd se umpleau de ciorchini și se coceau strugurii, gustă aici, gustă dincolo — ăsta

nu s-a copt, ăla trebuie să fie de soi bun — pînă începea culesul ; scările, coșurile de nuiele, glumele cu fetele tinere cărora li se vedeau picioarele deasupra genunchilor. Ce bun era un pat din lujeri verzi sub umbrarul de viță, printre frunzele căruia razele soarelui se strecurau pînă la pămînt, în șuvițe subțiri, pline de firicele de praf, care se ridicau și coborau, dispărînd fără urmă, cînd ieșeau din fîșia de lumină. Se mira cum de nu a putut simți pentru soarele din satul său, atunci cînd era acolo, dragostea pe care o simțea acum, cînd se afla departe — acel soare atît de strălucitor, care în zilele de primăvară țesea pînze diafane prin vii și în pădurea de stejari cu frunze crude, unde cîntau tot timpul păsările.

Uneori, amintirile sale ajungeau și mai departe pe firul anilor, pînă în timpurile îndepărtate ale copilăriei : după-amiezele în care zburda cu trotineta făcută de el și de Quim ; droaia de copii care alergau să-i taie drumul, pînă cădeau cu toții jos, în praf ; apoi atunci cînd, într-una din rîpele de pe Sobradelo, se inițiase în ale amorului. „Oare Carolina se mai afla și acum în Porto ? Ce mulți ani au mai trecut ! Trebuie să fie în vîrstă acum, căci pe atunci ea era deja o domnișoară."

Și-și reaminti clar, rîpa, căptușită în întregime cu mușchi verde, umbrită de stejari, cu rădăcini spînzurate în aer și cu tufe de aluni, care străjuiau deasupra văii în fundul căreia șerpuia un firicel subțire de apă ce ocolea pietrele de calcar albe și rotunjite. Valea sfîrșea într-o adîncitură acoperită de mulți

copaci umbroşi, unde se ascundeau şi cîntau de dimineaţa şi pînă noaptea graurii şi sturzii. Pe acolo pe aproape locuia Joanina, despre care tot satul spunea că primeşte cu bani pe oricine, însă la a cărei poartă şi atunci cînd era tînăr şi necăsătorit nu bătuse niciodată, preferînd să umble nebun kilometri întregi după o fustă, decît să se încurce cu vrăjitoarea, căci atît femeia cît şi casa se spunea că sînt fermecate. „Aşa era... Oare Joanina o mai fi trăind ?"

Scrisoarea pe care el o aştepta cu atîta nerăbdare sosi, într-adevăr, în ziua următoare. Cînd ieşise de la lucru pentru a lua prînzul, trecuse pe acasă şi găsi plicul. Îl băgă în buzunar şi plecă grăbit către bodega unde el, Fernandes şi întregul grup de încărcători, toţi oamenii de statură herculeană din Galicia şi din Minho obişnuiau să ia masa.

Cum sosi, îl luă deoparte pe tovarăşul său şi acolo, în gălăgia făcută de cei ce mîncau, Fernandes desfăcu plicul şi citi :

„Dragul meu tată :"

— Dragul meu ce ?

— Dragul meu tată...

Surprins, Manuel da Bouça rămase pentru o clipă mut. Apoi :

— Ah ! Citeşte, te rog.

Fernandes reluă :

„Dragul meu tată,

Aproape că mi se sfîşie inima cînd pun mîna pe creion să-ţi scriu. Scumpa mea măicuţă a murit ieri, iar astăzi am îngropat-o, după ce a suferi cumplit mai multe zile. Nu făcea altceva decît să vorbească de tine şi pînă şi în ceasul morţii spunea că cea mai mare durere a ei este că pleacă din lumea asta fără să te mai poată vedea."

Fernandes, înţelegînd că trebuie să-şi încurajeze prietenul, întrerupse lectura.

Manuel da Bouça era alb la faţă, ochii i se împăienjeniseră ; pielea din jurul nasului i se contractă iar buzele erau strînse.

— Curaj, domnule Manuel ! Este un tribut pe care toţi trebuie să-l plătim...

El nu răspunse. Se rezemă cu umărul de perete şi rămase aşa înţepenit, cu aceeaşi figură crispată.

Ceilalţi continuau să vorbească gălăgioşi ; în larma vocilor şi a mirosurilor de mîncare ce pătrundeau din bucătăria alăturată, se auzeau zgomotele făcute de farfuriile şi de paharele folosite.

— Trebuie să ai curaj ! Hai acasă ! Azi nu trebuie să munceşti !

Şi-l luă de braţ, în timp ce, suspinînd convulsiv, murmură :

— Scumpa mea soţie ! Scumpa mea soţie, pe care n-o s-o mai văd niciodată ! Şi lacrimile începură să-i scalde obrajii.

Cei care se aflau alături îşi dădură seama despre ce era vorba, îşi întoarseră capul şi tăcură imediat, în timp ce Antonio da Pita, care-i urmărise pe cei doi cu privirea, se ridică de la masă şi li se alătură :

— Ce s-a întîmplat ? Ce s-a întîmplat ?

— A murit soția domnului Manuel.

— Ah!

Fernandes, blînd, cu afecțiune, insistă:

— Haidem! Haidem acasă!

Și ajutat de Pita, îl luară de braț și-l scoaseră de acolo. La traversarea străzilor cei doi erau foarte atenți, pentru a-l feri de vehicule, căci el mergea ca un om beat, repetînd întruna aceeași frază:

— N-o s-o mai văd niciodată! N-o s-o mai văd niciodată!

Cînd în cele din urmă intrară în camera sa, Fernandes îi recomandă părintește:

— Te rog să nu ieși din cameră. Eu o să spun la depozit ce s-a întîmplat, iar Antonio, după ce o să termine de mîncat, o să-ți aducă și dumitale ceva. Și, curaj! Nimeni nu scapă de moarte... Culcă-te, că este mai bine așa!

Îi scoaseră pălăria, apoi haina și-l ajutară să se întindă în pat. Apoi, făcîndu-i semn lui Pita să-l urmeze, cei doi ieșiră în vîrful picioarelor, cu urechile ciulite la plînsul nestăpînit, pe care nici coridorul nu reușea să-l înăbușe.

Și timpul se scurse pe nesimțite.

Cînd Manuel da Bouça se trezi din plînsul cu care își scăldase în lacrimi trecutul, luă o hotărîre: Să rămînă! Să rămînă acolo în Brazilia, pentru totdeauna. „Acum, cînd fiica era căsătorită cu cine nu-i plăcea lui, cînd soția îi murise și pămîntul îi fusese luat, pentru ce să se mai întoarcă? Pentru ca lumea să rîdă de el? Să se întoarcă... Cu ce? Nu, nu mai merita!"

El visase o întoarcere triumfală: bani în stînga, bani în dreapta, pumni de bani aruncați copiilor săraci, care s-ar fi repezit în praful uliței pentru a culege monedele; un ajutor pentru domnul abate, care, totdeauna, avea ceva de împlinit la biserică; să cumpere pămîntul lui Esteves, să poarte haine frumoase, pălării bune și să-și facă o casă nouă, cu două etaje, acolo, în capul satului Salgueiros. Acum însă vedea doar figurile ironice ale consătenilor, care respectau oamenii în primul rînd după avere și nu erau în stare să înțeleagă că se putea veni din Brazilia și fără bani.

Presimțea cît de umilit ar fi dacă s-ar fi prezentat în sat tot atît de sărac ca și la plecare, chiar mai sărac, căci nu mai avea nici pămîntul. Amorul propriu îl îndemna să prefere rușinii, uitarea în această țară îndepărtată. „Fata o să rămînă cu căsuța, să vină să stea în ea dacă o să vrea, căci probabil nu aveau mare lucru, de vreme ce se măritase cu sărăntocul de Afonso." Cînd intră Pita, întinzîndu-i pachetul cu mîncare, el era hotărît: „niciodată nu se va mai întoarce în Portugalia!"

— Poftim ceva de mîncare, domnule Manuel.

— Mulțumesc. Nu pot să mănînc. Cît o fi ceasul?

— Trebuie să tot fie trei.

— Oricum trebuie să mă duc la depozit.

— Vezi-ţi de treabă ! Azi dumneata nu trebuie să munceşti. Şi cu siguranţă nu ţi se simte lipsa.

— Nu vreau ca ei să spună... De fapt eu nu sînt bolnav.

Îşi luă haina, îşi puse pălăria, dar Pita îl rugă din nou :

— Mănîncă ceva.

— Nu, nu ; n-am nici un chef de mîncare. Parcă am un nod, uite-aici, în gît.

— Eu vă mai spun o dată că nu trebuie să mergeţi azi la lucru...

— Cred că o să-mi facă bine. O să mai uit puţin. Şi ieşi, urmat de celălalt, care-l întovărăşi pînă la magazie.

Acolo, funcţionarul care supraveghea munca îl motivase deja pentru ziua aceea ; însă el insista să rămînă şi se apucă să lucreze lîngă Fernandes, care punea în nişte lăzi, între paie şi hîrtii, obiecte de ceramică smălţuită pentru provincia São Paulo.

Deşi începu să muncească, amintirea soţiei nu-l părăsi nici o clipă şi odată cu ea dorul de satul natal. Pămîntul unde se născuse îi apărea acum cu totul altfel, ca şi cînd propria-i evocare ar fi avut gust — un gust amar, plin de tristeţe. Satul îl atrăgea mereu, mereu îl chema de acolo de departe. Ar fi vrut să vadă mormîntul Ameliei sale şi să-l cumpere pe veci, dacă ar putea. Ar dori să-l vadă... Ar fi dorit să-l vadă...

Încetul cu încetul moartea soţiei, văzută din alt unghi, îl făcea să admită o altă posibilitate : „Şi dacă s-ar duce ? Chiar aşa, deşi era singur... La ce bun să stea el aici în Brazilia ? Acolo încă mai avea o căsuţă şi curtea din jur. Cîteva zile de muncă pe an la alţii i-ar fi ajuns pentru a se întreţine singur. Şi oricum era mai bine ! N-ar deranja pe nimeni şi ar sta în casa lui. Şi aşa, cînd va muri se va duce acolo".

Îşi aduse aminte că ţinea ascuns în căptuşeala hainei o sută douăzeci de mii de reis ; calculă cît timp i-ar trebui să mai rămînă pentru a economisi banii pentru biletul de drum, pentru un costum nou şi unele cadouri mici prin sat, atît cît să-şi ameţească consătenii pentru a nu afla cît de sărac este. „Încă un an ! Vreo doi ani, dacă va fi sănătos..."

Din nou se descurajă. O astfel de posibilitate era prea îndepărtată şi nu-l atrăgea.

Într-o zi, simţindu-se singur, îşi aminti de Benvinda. „Ce-o fi făcînd ? Nu mai ştia absolut nimic despre ea. Trecuseră atîţia ani !... După ea cunoscuse numai femei pe care le plătise. Acum nu mai avea pe nimeni... Dacă n-ar fi atît de scump biletul de vapor, ar fi putut să plece imediat, căci mergea spre cincizeci de ani şi începuse să se sature. Acolo ar fi fost la casa lui. Căci pentru săraci oriunde în lume era rău..."

III

Pe neaşteptate, în penumbra depozitului pătrunse ecoul făcut de tropăitul unei mulţimi

în fugă, strigăte confuze — zbierete și panică.

Pachorrento, șeful serviciului de expediții, se îndrepta spre ieșire ; în spatele lui, atrași de zgomotul care creștea, porniră și ceilalți angajați și în fine, fără să ceară voie, Fernandes și Manuel da Bouça.

Sus, pe balcoanele de la primul etaj, cu cămășile suflecate la mîneci, proprietarii antrepozitului se îmbulzeau să vadă și ei.

Ceva anormal se întîmpla în oraș. Pe strada cea largă alergau oameni în debandadă, strigînd unul la altul fără să se oprească din fugă, lăsînd trotuarele pustii. Din arterele transversale intrau, din cînd în cînd, grupuri în goana mare, care se opreau o clipă pentru a privi într-o parte și într-alta, ca și cînd erau urmăriți, apoi alergau din nou în direcția în care se îndrepta majoritatea.

Toate porțile și toate ferestrele străzii comerciale erau pline de capete, patroni și angajați, bărbați și femei, unii ținînd încă în mînă hîrtiile la care lucrau în birouri, toți nedumeriți în fața misterului care luase prin surprindere orașul întreg.

Așa ceva nu se mai văzuse niciodată în São Paulo, nici în zilele de întruniri politice.

Cei care alergau cu călcîiele la spate, cu hainele fluturînd în vînt, cu capetele înainte, fură întrebați din toate părțile :

— Ce este ? Ce s-a întîmplat ?

Unul mai amabil răspunse gîfîind :

— Revoluția !

— Ce !... Revoluția ?!

Altul, întorcîndu-și capul, spuse doar un nume :

— Generalul Isidoro — și continuă să alerge.

Cineva de departe informă, fără să fie întrebat, cu o bucurie în care se ascundea ura :

— A-nceput să vă latre tunul !

Și nimic mai mult.

Dintr-o dată însă se auzi un zăngănit de geamuri sparte, de porți trîntite și de obiecte căzute și toate magazinele se închiseră.

Acum se vedeau capete curioase numai la ferestre.

Șeful de expediție ordonă să se aprindă lumina electrică, apoi, rotofei și greoi cum era, urcă la primul etaj, lăsînd în urmă pe scara interioară un nor de fum de la trabucul său.

De pe stradă nu mai venea nici un zgomot. Se auzea foarte clar ce vorbea la telefon principalul asociat al casei : „Ce spui dumneata ?! Atunci, este ceva serios ! Foarte bine... Foarte bine... Mai bine ar munci decît să se încaiere ! La revedere !“

Șeful de expediție coborî imediat și li se adresă sec :

— Încuiați bine porțile și puteți pleca.

— Și mîine ? — întrebă unul din muncitori.

— Mîine... Veniți la lucru imediat ce se termină asta.

Toți se grăbiră să-și îmbrace hainele.

Cînd Manuel da Bouça și Fernandes ieșiră, strada era pustie. N-o văzuseră niciodată așa,

nici chiar în orele tîrzii din noapte. Părea că oamenii dispăruseră, că se deschisese asfaltul, îi înghițise și se refăcuse la loc fără ei. Pe trotuare vîntul împrăștia hîrtii boțite. Și se distingeau de-a lungul bordurii cutii goale de chibrituri și de țigări, bilete de tramvai, panglici de legat pachetele — tot felul de resturi, care în alte zile, nici nu atrăgeau atenția printre picioarele trecătorilor.

Strada se menținea într-o tăcere ciudată, într-o liniște nefirească de burg abandonat. Numai din cînd în cînd, cîte o figură, în ochii căreia se citea spaima, se mai apleca de la cîte o fereastră ca să vadă ce se întîmplă. Cu toate acestea, fațadele toate aveau un aer festiv. Aproape peste tot se vedeau arborate steaguri străine: engleze, nord-americane, franceze și belgiene, spaniole și portugheze, germane și japoneze — multe italiene... La etajele de sus ale edificiilor flutura un adevărat carnaval de culori; jos pe stradă, liniște, abandonare, hîrtii și manifeste umplînd pavajul și Manuel da Bouça și Fernandes strecurîndu-se pe lîngă pereții clădirilor.

— Ți-am spus eu, domnule Manuel!

— Și acum ce-o să fie?

— Eu mă duc la Sindicat.

— Eu nu merg. Mă strecor pînă acasă și mă închid în cameră, că nu-mi arde de aventuri.

Se opriră în strada 15 Noiembrie. Și aici erau închise toate magazinele; dar pe la colțurile străzilor se mai vedeau grupuri de curioși.

— Bine; la revedere! Mă duc la Sindicat.

— Fii atent, omule, ai grijă, nu te băga!

Departe se auzi o bubuitură surdă, care se repetă imediat de mai multe ori.

— Trag — comentă Fernandes.

Oamenii care erau grupați la colțul străzii rămaseră o clipă țepeni, în așteptare, apoi, se împrăștiară repede.

— Acum plec, te las.

Se despărțiră și Manuel da Bouça lungi pasul, preocupat să ajungă mai repede acasă. Ajuns acolo, îi întîlni în fața clădirii, adunați și vorbind în șoaptă, pe tinerii încărcători care locuiau în aceeași casă. Fiecare spunea ceva deosebit, venind cu versiunea lui personală despre ceea ce se petrecea în oraș. O singură afirmație coincidea, aceea că generalul Isidoro intenționa să ia cu asalt orașul și că peste tot postase tunuri și plutoane de carabinieri.

— Dar cine este generalul Isidoro?

— Nu știu. Este un militar...

— Ah!

— Președintele a ordonat mobilizarea tuturor militarilor.

— Dar de ce este revoluție?

— Știu eu pentru ce-o fi?

Și în tot restul zilei, în timp ce oamenii pregăteau cîte ceva de mîncare, sau noaptea cînd somnul nu mai venea toți emiteau ipoteze, toți își dădeau cu părerea.

Manuel da Bouça adormi cu greu, dar fu trezit în zorii zilei de bubuitul tunului. Intre-

gul oraş era terorizat. Artileria trăgea de undeva de departe şi din cînd în cînd, după ce se vedea prin fereastră clipirea bruscă a unei flăcări, se auzea aproape imediat bubuitura unei explozii. Casa se cutremura violent, scuturată de exploziile ghiulelelor, iar mitralierele nu mai conteneau cu clănţănitul lor sec, în timp ce oamenii care se trezeau în dimineaţa aceea, îşi puneau mii de întrebări.

Undeva în apropiere se auzi o goarnă, dincolo de perete tuşi Matias şi atunci Manuel da Bouça se încredinţă că acesta era treaz ca şi el. Se acoperi mai bine cu pătura, se culcuşi şi rămase să savureze patul, aşa cum făcea acasă, în satul său, cînd în nopţile de iarnă, asculta scîrţîitul carelor de pe drum.

Însă un zgomot de paşi, care venea de pe scară, îl făcu să se trezească din leneşa visare. Recunoscu felul lui Fernandes de a urca scările. Apoi imediat auzi bătăi discrete în uşa camerei de alături şi şoapte care-i cereau lui Pita să-i deschidă. Manuel da Bouça se sculă din pat, îşi puse pantalonii şi ieşi să-şi vadă prietenul.

Pita, trezit brusc din somn, rămase şi mai surprins de ceea ce vedea. Fernandes, murdar, plin de praf negru, aşezase la picioarele patului său două carabine şi o mare cantitate de muniţii. Şi spuse :

— Uf ! Astea cîntăresc cît o sută de draci !

Şi cînd Manuel da Bouça apăru :

— Cum stăm, domnule Manuel ?

— Stăm aici... Dar matale ?

— Eu... Eu n-am închis ochii în noaptea asta, dar le-am dat şi ălora de furcă...

Şi scotea din buzunare diferite hîrtii boţite. Afară se mai auzeau împuşcături şi goarne sunînd — apoi, dintr-o dată, chiar lîngă edificiul lor explodă o ghiulea şi geamurile unor ferestre căzură pe caldarîm spărgîndu-se cu zgomot. Se auziră strigăte în camerele alăturate. Pita, cu cămaşa desfăcută, lăsînd să i se vadă pielea prea albă a pieptului, fu dintr-un salt în patul lui Fernandes, iar Manuel da Bouça amuţi şi se îngălbeni la faţă. Fernandes se mărgini să spună :

— Mai încolo, vitejilor ! Ghiuleaua asta era să ne facă o vizită...

Şi continuă să-şi golească buzunarele.

— Ai fost la Sindicat ? — întrebă Manuel da Bouça.

— Am fost.

— Şi Hermenegildo ?

— E şi el pe-acolo. Toţi sînt de acord. Numai Alberto, Silvestre, Garrido şi Mascarenhas nu au vrut. Şi eu îmi dau seama că nu este revoluţia noastră, dar trebuie să luptăm pentru libertate. Trebuie să terminăm cu Guvernul Federal, care-şi închipuie că asta este moşia lui. După revoluţie şi după ce aceşti netrebnici vor fi fugăriţi, Sindicatul o să prezinte cererile sale pentru a ajuta poporul exploatat.

— Şi cînd se sfîrşeşte ?

— Cine ştie ! Abia a început !

Şi cum Manuel da Bouça şi Pita doreau să cunoască amănunte, el desfăcu manifestele pe

care le adusese în buzunare și dădu citire rîndurilor scrise cu litere roșii.

Spuneau revoluționarii că doreau să stîrpească corupția administrativă — căpușile grase care sugeau sîngele națiunii. Țara, enormă, generoasă și foarte bogată, era o vacă de muls numai pentru cîțiva lacomi. O hoardă de ambițioși, instalată în capitala federală, împreună cu vasalii lor din provincie, considera Brazilia propria lor moșie. Nu mai exista libertate : Constituția era călcată în picioare de hiene nesățioase, cu același dispreț cu care ultimul împărat al Germaniei nesocotise tratatele internaționale. Cînd apărea o voce care-i contrazicea, imediat se deschideau porțile carcerelor. Poporul era flămînd. Întreaga avuție a minunatei națiuni era considerată un bun al bandei stăpînitoare, care se gîndea la popor numai cînd trebuia să joace farsa alegerilor. Președintele Republicii, ales prin aranjamente politice, împotriva voinței poporului, era principalul responsabil. În închisorile statului, agenții săi frîngeau în bătaie, cu vine de bou, pe adversarii personali, în timp ce exploatatorii poporului își înfigeau mai adînc ghearele hrăpărețe în pradă !

A sosit deci momentul acțiunii ! Sătul de tiranie, poporul din São Paulo îi chema pe toți la revoluție. Repeta chemarea lui Dom Pedro la porțile orașului Ipiranga : „Independența sau moartea !..." Căci un popor tiranizat nu putea fi independent. Glorioasa armată braziliană va ști să fie la datorie. Să dispară imoralitatea din politică. Să fie respectată Constituția. Cei corupți să fie îndepărtați. Exploatatorii puși cu botul pe labe. La sfîrșit scria : luptați, luptați pînă la moarte pentru cauza libertății poporului. Și pentru că așa era, poporul trebuia să lupte alături de revoluționari.

Terminînd de citit, Fernandes se uită cu atenție la prietenii săi și-i întrebă :

— Ați auzit ? Voi ce spuneți ?

Manuel da Bouça începu să se scarpine pe picioare, dar nu răspunse.

Parcă-s regaliștii din Traulitania. Tot așa împrăștiau și ei hîrtii prin sat la mine !
— zise fără nici un entuziasm, Pita.

Manuel da Bouça se întoarse atunci spre tovarășul său :

— Și dumneata ?

— Eu ?

— Ce-ai făcut ?

— Ce să fac ! M-am descurcat ! Au cam luat-o la sănătoasa, da, așa se pare ! Nu-i de joacă. Ți se pare că pe străzi nu-i nimeni, că nu participă nimeni la revoluție, dar sînt cîtă frunză și iarbă. Sînt brazilieni, sînt italieni, sînt spanioli... Toți ! Așa-i ! Căci „cei care se lasă amăgiți de exploatatori n-au la ce să se aștepte". Muncim toată viața ca să trăiască ei în huzur, să aibă ei tot ce-și doresc — femei frumoase, automobile bune, bani gîrlă — și noi nimic !

Făcu o pauză, apoi întrebă :

— De mîncare ? N-aveți nimic de mîncare, ceva să-mi astîmpăr foamea ? Peste tot este închis și mi-e o foame de lup !

— Este ceva pe-aici, spuse Manuel da Bouça. Matias şi Joaquim au adus fasole şi carne sărată. Asta am mîncat şi noi.

— Unde-i ?

— Trebuie să fie în baie, că acolo am pregătit-o.

— Bine ; mă duc să văd dacă mai găsesc ceva, apoi vreau să aţipesc puţin. Trebuie să ne întîlnim cu toţii la prînz, la Luz, ca să ne unim cu trupele generalului Isidoro.

Ieşi pe coridor, dar se opri cînd auzi din nou bubuiturile tunului.

— Sînt ei ! Sînt ei ! — exclamă.

— Care ei ?

— Generalul Isidoro.

— Dom'le Fernandes, a murit multă lume ? — întrebă Manuel da Bouça.

Celălalt arătă la una din carabine şi răspunse :

— Uite-o, o vedeţi ? — am luat-o de la unul pe care l-am găsit întins chiar în faţa teatrului São José. Este bună, căci alta nu ai de unde lua. Ăla şi aşa nu mai avea nevoie de ea...

În timp ce Fernandes dormea, Pita veni în camera lui Manuel da Bouça. Veniră şi Matias şi Joaquim şi se aşezară pe ladă şi pe pat, cu ţigările în gură, profitînd de acele zile de odihnă neaşteptată.

Pălăvrăgeala era în toi. Fiecare povestea ceva din viaţa lui, iar cînd unul termina altul începea o nouă poveste din trecutul său.

Uneori se repetau. Unii dintre ei mai auziseră o dată povestea chiar de la cei care o spuneau, dar nimeni nu-i atrăgea atenţia.

— Eu, o dată...

Din cînd în cînd cîte unul se ridica şi privea în stradă pe ferăstruică. Era la fel de goală ca în ziua anterioară. Şi tunul bubuia întruna.

La un moment dat, pe coridor se auziră paşi grei. În cameră intră Hermenegildo. Venea în aceeaşi stare ca Fernandes : murdar, cu ochii care trădau că nu dormise şi cu carabina pe umăr.

Salută şi se opri cîteva secunde să privească cu milă, aproape cu dispreţ, la tovarăşii din cameră. Apoi zise încruntat :

— De-aia am fost totdeauna sclavi. Voi, în loc să fiţi pe stradă, să luptaţi, staţi aici la pălăvrăgeală...

Nimeni nu-i răspunse. Şi el tocmai vroia să se întoarcă în camera lui, cînd, Manuel da Bouça, umilit de cele ce auzise, îngînă stînjenit :

— Eu, vezi, n-am nimic de-mpărţit cu asta. Sînt portughez...

— Ce portughez, ce poveste mai e şi asta ? Aici nu-i vorba de portughezi, nici de brazilieni, e vorba de oameni ! Pentru tîmpeniile astea trăim aşa. Că eşti portughez, italian sau de aici, din Brazilia, ce importanţă are ? Important este să fii proletar şi să fii om. Noi ăştia sîntem toţi fraţi. Ăilalţi nu sînt fraţi cu noi. Ei ne jupoaie, aici sau oriunde în lumea asta, fără să ne întrebe unde ne-am născut.

Dar voi... voi vreți să fiți burghezi ca ei... Se vede !... Știu eu... Dacă revoluționarii cîștigă iar Sindicatul împinge lucrurile de partea noastră, toți o să alergați să profitați. Dar acum, cînd este nevoie de voi, nimeni nu se mișcă !

Ieși lăsîndu-i pe toți într-o tăcere stînjenitoare. Auziră apoi cum se trîntește cu violență ușa de la camera lui.

— Ce dracu ! — zise Manuel da Bouça. Eu n-am venit aici în Brazilia ca să mă bag în astfel de încurcături.

— Nici eu !

— Avem destule pe capul nostru.

— El vorbește așa pentru că este brazilian și are capul înfierbîntat... — afirmă Joaquim.

Auzindu-l, Manuel da Bouça șovăi : „Și Fernandes era portughez și-l urmase... și-l urmase..."

Ofensați de afirmațiile lui Hermenegildo, plecară toți, unul cîte unul, în camerele lor. Manuel da Bouça rămase singur. „Da, Fernandes și Hermenegildo știau mai mult decît el, era adevărat... Și dacă și italienii se alăturaseră trupelor, însemna că era ceva, căci nimeni nu și-ar risca pielea numai așa pentru a se afla în treabă... Un pumn de bogați și atîta lume săracă care nu putea să-și facă un rost în viață, căci se cîștiga foarte puțin ! El ascultase întotdeauna de alții, de cînd se știa și cu toate astea, a ajuns să facă foamea. Și acum ? Nu era el, la fel, un tîrîie-brîu ? Așa era : unii cu de toate iar alții cu nimic, asta nu ! Și ce-o să piardă ? Nevasta lui era

moartă, fiica lui se căsătorise, iar pămîntul ajunsese în mîinile lui Carrazedas. Și în sat la el cine oare îl va mai stima, așa sărac cum era ?..."

Rămase toată dimineața gîndindu-se la asta. „Dacă era pentru binele săracilor... Dacă era pentru binele săracilor... Și dacă tot va ajunge de rușine în sat la el !..."

Pe la amiază, Hermenegildo, cu ochii încă cîrpiți de somn, intră din nou în camera sa, însoțit de Fernandes.

— Dumneata, iartă-mă — zise. M-am înfierbîntat puțin adineauri, dar n-am vrut să vă jignesc. Fiecare este liber să facă ce vrea...

Manuel da Bouça care stătea lungit în pat, se sculă și se ridică în picioare. Și, după un moment de gîndire impresionat că Hermenegildo își ceruse scuze, concretiză hotărîrea care se schițase în mintea sa :

— Merg și eu cu voi...

IV

— Pe aici ! Ei, băieți ! Pe aici... Pe aici trebuie să treacă ei !

Și mulatrul sări gardul, ținînd cu brațul drept carabina. După el, grupul de revoltați, civili și militari, apărură pe creasta zidului de piatră și săriră dincolo.

Ajunși într-un parc privat plin de flori, rebelii se opriră nehotărîți. Zidul era prea înalt pentru a servi de parapet. Iar să se

suie pe creasta lui în pantă nici nu putea fi vorba, căci ar fi rămas descoperiţi.

— Acolo ! — strigă unul din oameni. Sub impulsul aceleiaşi idei, toţi alergară spre coteţele de păsări, le stricară şi cu lemnele luate, improvizară o platformă lungă în spatele zidului.

În palatul parcului, dincolo de geamurile unui balcon, apăru silueta unui om — poate proprietarul — care se uită cîteva clipe înspăimîntat şi amuţit, la actul de vandalism. Apoi dispăru, în timp ce împuşcăturile se apropiau tot mai mult.

— Repede ! Repede, că ei sînt aproape !

Soseau noi luptători. Alergară prin curtea palatului, invadară garajul, luară de acolo lăzi şi cutii de flori şi le întoarseră cu gura în jos, stricînd plantele din ele pentru a le folosi ca platforme la baza zidului. Alţii, mai sprinteni, se urcară în pomi, cocoţîndu-se pe crăcile mai groase, ascunzîndu-se printre frunze.

Ca la o comandă, simţind parcă pericolul care se apropia, parcul amuţi. Un pluton de legalişti apăru în capătul străzii, pătrunzînd din altă stradă laterală. Se auzea numai cadenţa paşilor lor. Părea că şi arborii îşi opriseră din mişcare orice frunză. Dintr-o dată însă parcul se umplu de pocnituri. Mai întîi un foc, apoi altul şi altul fără pauză şi fără ritm pînă cînd întregul zid deveni o gură de flăcări. Doi soldaţi căzură imediat ; un al treilea, gata să cadă, se agăţă disperat de braţele unui camarad, cerîndu-i să-l ia de

acolo. Surprins, plutonul de militari abandonă cadenţa de marş şi alergă spre grădina publică, de cealaltă parte a străzii, pentru a se adăposti. Se ascunseră în spatele băncilor şi arbuştilor încercînd să riposteze atacului. Acolo inamicul devenise dintr-o dată invizibil, iar gloanţele revoltaţilor se pierdeau în aer sau deschideau, în mod inutil, găuri în faţadele caselor învecinate.

După bucuria iniţială, printre răsculaţii din parc apăru teama, căci legaliştii păreau să beneficieze acum de o putere mimetică. Răsculaţii mai trăgeau încă din parc — dar numai pentru a trage. Unii se mutară în alte locuri, căutînd spre colţul parcului o distanţă mai mică între armele lor şi adversar. Dar inutil, căci soldaţii nu se lăsau văzuţi. Pe înserate, din lipsă de ţintă vizibilă, împuşcăturile se răriră de tot, iar la un moment dat, din vîrful unui copac, cineva dădu alarma :

— Fugiţi ! Fugiţi ! Ei sînt acolo !

Soldaţii se infiltrau pe furiş prin partea în pantă a parcului, ţintind carabinele spre ei.

Atunci, cuprinşi de panică, temîndu-se de un atac prin surprindere, unii se adăpostiră după trunchiurile copacilor mai apropiaţi, pe cînd alţii se tîrau ca şopîrlele printre boschetele şi brazdele de flori. Soldaţii guvernului trăgeau toţi odată, însă, din cînd în cînd, întrerupeau tragerea pentru a ochi pe cei care căutau adăposturi providenţiale. Totul se petrecu foarte repede. Trecînd peste momentul de surpriză, răsculaţii se regrupară în spa-

tele ascunzătorilor lor și puțin după aceea, parcul se însufleți din nou.

Manuel da Bouça găsi în sfîrșit o țintă pentru carabina sa. Era un soldat pirpiriu, îmbrăcat în uniformă, care se oprise mai deoparte, așteptînd cu arma în mînă. Să tragă sau să nu tragă în el ? Parcă nu-i venea. Ascuns de trunchiul gros al arborelui, Manuel da Bouça puse totuși la ochi arătătorul țevii înnegrite. Dar, între timp, omul care-și oferea neprevăzător pieptul, făcu o mișcare și rămase cu un umăr spre el, în atitudinea unuia care ascultă o voce de la distanță. Atunci, pentru că omul acela i se păru un neisprăvit în mulțimea de soldați, un nevinovat, mai prost decît un iepuraș născut orb, inima lui Manuel da Bouça se înmuie și nu mai putu să tragă.

Făcu totuși pe plac degetului și — pac ! ochi către cer, căci el era o țintă invulnerabilă.

Printre arborii de lîngă el apăru Hermenegildo :

— Cum e ?

Simțindu-se rușinat de slăbiciunea sa, Manuel da Bouça dădu frîu vanității și minciunii :

— I-am arătat eu, ehe ! Dar dumneata ?

Nu-i auzi răspunsul, căci, în apropiere o voce puternică strigă :

— Haidem pe acolo, că-i luăm ca din oală !

Chemarea avu ecou și se găsiră destui care, tîrîndu-se pînă la zid, îl escaladară într-un loc unde era mai camuflat de ramurile dese ale arborilor.

— Rămîneți aici cîțiva și țineți-i sub foc pînă cînd dăm ocol străzii.

Soarele nu mișcase nici măcar cu un centimetru marginile umbrei, cînd plutonul inamic fu atacat din flanc în teren descoperit de către cei care ocoliseră prin stradă, în timp ce din parc cei puțini rămași trăgeau acum direct în ținta vizibil descumpănită. Singura scăpare a inamicului rămăsese fuga, și soldații o luară la sănătoasa pe stradă în jos urmăriți de răsculați, lăsînd pe unul din camarazii lor agățat într-un gard de sîrmă, cu un braț atîrnat în jos într-o poziție grotescă de sperietoare de păsări.

Atunci, ultimii apărători din parc alergară spre zid pentru a se uni cu tovarășii lor.

Manuel da Bouça făcu doar cîțiva pași și se împiedică de un om mort, care zăcea întins pe iarba întunecată și din gura căruia se mai scurgea o șuviță de sînge. „De unde dracu îl cunoștea pe omul ăsta ? De la... Să fie de la Marile Magazine Pauliste ?"

Se aplecă pentru a-l examina mai bine. „Da, îl văzuse înainte de revoluție, absolut sigur ! !"

Avea o figură întunecată, lungă și osoasă, cu nările mari și cu obrajii ciupiți de vărsat. Ochii încețoșați, rămăseseră deschiși, cu privirea fixată pe frunzele copacului.

Manuel da Bouça se îndepărtă de el, însă după ce făcu cîțiva pași, se întoarse din curiozitate. „Cine să fie ?" Întîrzie pentru a privi mai bine cadavrul și în același timp își forță memoria. Atunci observă că mortul avea bijuterii : două inele la mîna stîngă, unul

aproape ascuns de sîngele care-i acoperea degetele și un lanț la vestă. „Cine să fie ? Eu îl cunosc de undeva..." Și plecă din nou tîrîndu-și pașii, hîrș-hîrș, prin frunzele uscate, cu pușca pe umeri, în atitudine de marș. În apropierea zidului se opri din nou. Un gînd fugar, o ipoteză, un crîmpei de hotărîre îi trecu prin cap ; plutea domol, ca un nor care acoperă soarele fără să-i întunece lumina. Așa, deodată, fără nici o noimă, fără nici o legătură cu cele ce se petreceau în parc, în mintea lui apăru satul natal, cînd plutind în ceață, cînd plin de strălucire. Satul, cu toată poezia sa, cu peisajele, cu ogoarele sale, cu oamenii săi. Apărea și dispărea între acei nori imaginari și îl ameţea cu viziunea sa. „Cine să fie ? Prea sărac nu era, căci avea inele frumoase și lanțul..." Privi în jurul său cu atenție. Nimeni ! Toți revoluționarii săriseră deja peste zid, iar împușcăturile se auzeau acum departe. Parcul amorțise în liniște, adîncindu-se obosit în tăcerea serii, ca și cînd nimic nu s-ar fi întîmplat acolo, ca și cînd nimic nu se întîmpla.

În ochii celui ce gîndea continua să apară stăruitor, neclar, transparent, satul îndepărtat, pierdut într-un colț al Portugaliei... Și i-ar mai fi trebuit încă doi ani ca să se întoarcă !

Apoi își aminti de depozit, de camera lui, de șeful expedițiilor, sacii și lăzile — viața de toate zilele. Iar peste doi ani va pleca cu mîinile goale, căci din banii pe care-i va strînge, puțini îi vor rămîne după ce-și va cumpăra biletul de călătorie și restul.

Posibilitatea unei întoarceri imediate în satul său deveni mai clară, parcă virtuală și ademenitoare. Era ca o flacără interioară care înainta spre el și-l cuprindea. „De ce să mai rămînă ? De ce ? Ca să muncească în continuare fără nici o șansă ? Și... dacă ar face asta, cine ar putea să afle ?"

Se întoarse la locul unde se afla cadavrul. Umbrele nopții cuprinseseră corpul întins pe iarbă ștergîndu-i formele, estompînd roșul sîngelui care i se scursese din gură pe umeri.

„Cine ar putea să afle ?"

Manuel da Bouça se vedea deja în drum spre Santos, îmbarcîndu-se, reintrînd în sat, terminînd cu viața lui de aici. „Mortului ce-o să-i pese... Tot o să i le ia alții..." Și repeta gînditor scrupulele : „Mortului ce-o să-i pese..."

Încă mai șovăi o clipă ; se stăpîni și plecă din nou. Apoi, se întoarse, și, cu o hotărîre bruscă, se aplecă peste cadavru, îngenunche, închise ochii și îl prinse de mîini, dar simțind sîngele lipicios le dădu drumul imediat. Își reveni și nervos, grăbit, își luă inima-n dinți, trăgînd de inele și apoi de lanț, la capătul căruia atîrna un ceas. Fără să se mai uite la ele, ascunse totul în buzunar și se ridică repede.

Cînd se află iar în picioare, deschise ochii și întrezări dinții cadavrului lucind albi, foarte albi în întuneric. Atunci grăbi pasul și avînd impresia că mortul se ridică și vine după el, o luă la fugă prin parc, și se opri să-și tragă sufletul doar cînd se văzu de cealaltă parte a zidului, în strada pustie.

Nici o împuşcătură prin apropiere nu mai amintea de lupta de adineauri. Continuă să meargă ameţit, buimac pe drumul dintre parc şi grădina publică spre casă. Se afla deja pe o alee a grădinii, cînd, în apropiere, auzi tropot de cavalerie. Cu inima bătîndu-i puternic, făcu un salt brusc şi se ascunse în spatele unei bănci publice. Cavaleriştii trecură mai departe, dar el nici nu întoarse capul să se uite. Şi puţin mai tîrziu copitele cailor se auziră departe.

Manuel da Bouça îşi aduse aminte în acel moment de tovarăşii săi de arme. Dar simţind ţeava carabinei, care din cauza poziţiei corpului îi atingea gîtul, o scoase de pe umăr şi, cu grijă, o aşeză uşor pe iarbă. Apoi ieşi din ascunzătoare traversînd în grabă Grădina publică.

Împuşcăturile se auzeau din nou la stînga, pe undeva pe lîngă Higienópolis. Dar pentru el aceasta nu mai avea nici un ecou. În el se petrecea ceva, ca o metamorfoză. Se temea doar că va fi luat drept revoluţionar şi că nu-l vor lăsa să ajungă sănătos şi teafăr acasă. Îşi ciulea urechile să prindă orice zgomot care ar fi însemnat vreo primejdie şi iscodind cu ochii strada, se strecura de-a lungul pereţilor, furişîndu-se ici şi colo în firidele porţilor.

În fine, cînd ajunse pe scara casei, respiră adînc şi, auzind din nou focurile de armă, care deveniseră din ce în ce mai numeroase şi care cuprindeau acum întregul oraş şi tunul, care de la căderea nopţii nu încetase să

bubuie, îşi aminti de Fernandes şi de Hermenegildo. „Ce s-o fi întîmplat cu ei ?“

Cînd apăru sus, la mansardă, toţi din camere rămaseră surprinşi şi se uitară la el cu multă curiozitate. Dar el, în faţa întrebărilor care i se puneau, ascundea cu bună ştiinţă ceea ce făcuse în seara aceea. Da, s-a amestecat puţin şi el, însă numai aşa pentru a vedea ce se întîmplă, că... toată lumea îl cunoştea, el nu era nici cu unii nici cu alţii. Iar cînd treaba a luat o întorsătură serioasă a plecat nu pentru că îi era frică, ci pentru că nu a venit în Brazilia să ia parte la revoluţii.

Cînd vorbea, se uita cu coada ochiului la faţa lui Zé de Freitas, căci dintre toţi cei prezenţi, acesta era singurul în care nu avea încredere.

— Şi preşedintele ? A fugit şi el ? — întrebă Joaquim.

— Nu ştiu.

— Se spune că el a fugit şi că cei revoltaţi au pus stăpînire pe Campos Eliseos...

— Nu ştiu, nu ştiu.

— Şi acolo spre Mooca ?

— Spre Mooca ?

— Spunea cineva, aici în stradă, că trenurile sînt toate făcute ţăndări...

El ridică din umeri : nu ştia şi — „mă iertaţi, mă duc la mine“ — se duse la baie, unde, scoţînd mîinile din buzunare, începu să se spele în grabă fiindcă erau murdare de sînge.

Îşi aminti cum se lăudase faţă de Hermenegildo. „Cine dracu îl pusese să se laude faţă de Hermenegildo, dacă şi aşa nu era adevă-

rat ? El nu omorîse pe nimeni ! Trăsese doar un foc în aer ! Iar acum, dacă s-ar auzi ce-a spus, ar putea să dea de belea..."

Urmară zile triste și monotone. Orele se scurgeau una după alta în pocnetul focurilor de armă și în bubuitul tunului. La început populația nu se încumetase să iasă din casă pe străzile pustii, dar, cu timpul, obișnuindu-se cu pericolul, oamenii începură să traverseze strada în grabă, de pe un trotuar pe altul, intrînd în casele prietenilor, ca să mai schimbe o vorbă sau să cumpere alimente din băcăniile care aveau totdeauna pregătită pentru ei o jumătate de ușă deschisă.

Temîndu-se de toată lumea, Manuel da Bouça nu mai ieși în stradă. Îi era teamă că legaliștii vor triumfa și vor afla că el pusese mîna pe carabină alături de cei revoltați. Viața i se părea din nou demnă de trăit și se mira cum de putuse să-și riște pielea.

Îl enerva așteptarea aceea, nesiguranța în care se afla destinul său și al întregului oraș. În nopțile de insomnie, reușea să adoarmă numai dacă începea să socotească, numai dacă își închipuia scena vinderii bijuteriilor și a reîntoarcerii sale în Portugalia.

Însă știrile care soseau nu îi îngăduiau nicicum să-și imagineze ce se va întîmpla a doua zi. Veneau unii și spuneau că insurgenții triumfaseră, că Bernardes fusese îndepărtat de la conducere și că în cîteva ore tunurile

vor înceta să mai bată, să mai distrugă fabricile și palatele, întrecîndu-se să tragă salve pentru sărbătorirea noii situații ; veneau alții, mult mai sceptici, anunțînd sacrificiile eroice ale celor revoltați, terminate însă cu înfrîngeri sîngeroase. De fapt ziarele publicau fotografii și toată lumea confirma că Piața Centrală arsese pînă la temelii, că depozitul din bulevardul Tiradentes era găurit de o ghiulea, că străzile Tabatinguera, Almeida Lima, Conselheiro Furtado aveau o mulțime de gropi de obuze pe distanțe mari ; multe cartiere erau pline de ruine, tot orașul era plin de moloz și se vedeau dărîmături la tot pasul. Se spunea că numărul morților și rîniților era atît de mare, că nimeni nu le mai ținea socoteala și că după luptele sîngeroase nu se mai aflau locuri în cimitire și spitale.

Mai departe cine mai putea ști ?

Manuel da Bouça își petrecea toată ziua trăgînd cu urechea, doar doar s-or auzi pe coridor pașii lui Fernandes și ai lui Hermenegildo, unica speranță pentru a cunoaște adevărul de dincolo de cortina lăsată de acel nor însîngerat. Dar prietenii săi nu mai apăreau, iar Antonio da Pita, văzîndu-se fără sprijin, se întreba cu voce tare dacă Fernandes n-a murit și el.

Ei nu dădeau nici un semn de viață ; în schimb cadavrul prădat în seara aceea în parc, îi revenea stăruitor în minte. Degeaba se încuraja Manuel da Bouça de unul singur : „Și așa mortului nu-i mai trebuiau ! Nu-i mai tre-

buiau !“ Degeaba, căci amintirea celor întîmplate îl urmărea tot timpul. Nu-l speria gîndul că va ajunge în iad. Infernul fusese totdeauna pentru el ceva tot atît de vag ca și posibilitatea de a-i ieși lozul cel mare pe biletul cumpărat la loteria din tîrg. Niciodată nu-l văzuse pe Satana, decît pictat sub sulița unui arhanghel necruțător sau printre flăcările zugrăvite pe pereții micilor capele, ridicate la răspîntiile drumurilor ; și cum picturile erau mici și șterse, privindu-le, nu rămăsese niciodată cu senzația sau cu teama de pedeapsă. Se temuse cînd era mai tînăr de diavol, da, dar numai cînd se afla singur pe drumuri pustii, în miez de noapte, cînd se spunea că diavolul umbla însoțit de vrăjitoarele și de cîinii săi, întunecînd mințile credincioșilor care uluiți, pășeau direct în prăpastie în loc să calce pe pămînt sigur. Niciodată nu-și făcuse probleme c-o să merite asemenea pedepse. Acum însă nu mai era atît de nepăsător față de limbile focului satanic, ca pe acele vremuri ; ele începeau să-l învăluie : îl amenințau cu dogoarea lor ; îl ajungeau și-l perpeleau ca și cînd ar fi fost uns cu ulei.

Îi trecu prin cap gîndul de a se descotorosi imediat de inele și de lanț ; căci banii i-ar fi amintit mai puțin decît acele obiecte de momentul sacrilegiului. Dar nici Fernandes nici Hermenegildo nu se mai întorceau acasă ca să afle de la ei cînd va putea ieși pe stradă, fără să-i mai fie frică de gloanțe sau de închisoare.

Într-o noapte, cînd nimeni nu se aștepta, Fernandes sosi acasă slab și palid, murdar și mirosind a sudoare, înfricoșat, temîndu-se și de umbra lui. Nu povesti nimic, așa cum făcea de obicei, cînd se adunau toți în jurul lui să-l asculte ; intră vorbind în șoaptă, și se duse imediat să-și împacheteze, pe pat, hainele și alte lucruri personale. Pleca ; „totul era pierdut“ — spuse.

— Și pe Hermenegildo nu l-ai văzut ? întrebă Manuel da Bouça.

— Doarme acolo...

— Acolo ?...

Din expresia lui Fernades toți înțeleseră.

— Cînd s-a întîmplat ?

— L-au ucis ieri...

Rămaseră cu toții tăcuți, în timp ce Fernandes lega cu o sfoară un pachet cu rufărie. Manuel da Bouça se sperie, dar gîndi : „Săracu ! N-o fi apucat să spună nimănui ce a auzit de la mine, dar păcat că a murit. Era un băiat bun, da, era bun ! Avea el vocea cam aspră și era cam repezit, dar era băiat bun...“

Atunci Pita, mohorît îl întrebă pe Fernandes :

— Și acum unde te duci ? Unde ?

— Nu știu. Plec cu cîțiva prieteni. Nu știu unde.

— Poate că nimeni n-o să te acuze pe tine. Și aici, nici unul dintre noi n-o să spună...

— Poate că nimeni n-o să mă acuze... Hm...

Nu se mai auzea tunul. Nici împușcăturile. În stradă domnea o tăcere apăsătoare. Un au-

tomobil, care claxona undeva departe, părea că trece printr-un oraş mort.

Fernandes termină de legat boccelele.

— Acum băieţi şi tu Antonio, păstraţi-mi aici geamantanul, pînă într-o zi cînd voi trimite pe cineva să-l ia. Asta este... Tu, Antonio... Acum nu mai pot să fac nimic pentru tine. Aveai speranţe în mine şi acum eu... vino să te îmbrăţişez !

Cînd îl lăsă din braţe, mai zise :

— Serveşte-te de tot ce las eu aici. Şi încearcă acolo... Poate că acolo... Domnul Joaquim are posibilitatea să te susţină. Căci şi el este ca noi, săracul ! Bine, adio !

Dădu să întindă mîna prietenilor, cînd Manuel da Bouça îl opri :

— Doar un cuvînt... — şi-l luă pe coridor afară, pînă se convinse că ceilalţi nu-l puteau auzi. Şi eu, dom'le Fernandes ? Ăştia acum o să-i bage pe toţi după gratii ?

— S-ar putea. Dar matale...

— Şi eu am fost acolo, după cum ştii.

— Eu nu te-am văzut niciodată !

—Am fost numai în prima seară, dar mi-e teamă că o să mă acuze...

— Poate că nu. Dac-ai fost numai o singură seară...

— Şi dac-aş veni cu dumneata ? Este departe ?

— Nu ştiu. Mă duc cu cîţiva prieteni, cu Godinho...

— Ah, cu cel din Santos ?

— Da.

— Atunci, lasă-mă să vin şi eu... Lasă-mă să vin şi eu !

Fernandes şovăi :

— Nu-i timp... Trebuie să plec imediat.

— Tot ce am eu încape într-un sac. Te rog lasă-mă să vin ! Ştii că acolo am fost cu tine ! Am fost puţin timp, dar am fost ! Şi dacă află cineva ?

Insistă atît de mult, încît Fernandes se resemnă :

— Bine ; aranjază-ţi repede lucrurile şi rămîi aici cu astea. Cară totul jos la poartă, că eu mă duc să vorbesc cu Godinho şi apoi vin să te iau. Dar ceilalţi să nu coboare cu tine, să nu atragem atenţia...

Manuel da Bouça alergă în cameră şi Fernandes se întoarse pentru a-şi lua rămas bun de la prieteni.

— La revedere ! Voi nu trebuie să veniţi jos căci atragem atenţia.

Antonio da Pita îl îmbrăţişă. Apoi, emoţionat, veni pînă la platforma scării, pentru a se despărţi de singurul lui sprijin, singura lui speranţă, unul din fragilele argumente care îl hotărîseră să-şi părăsească ţara, ca să-şi încerce norocul în Brazilia.

Manuel da Bouça apăru cu un sac sub braţ şi cu boccelele lui Fernandes. Toţi cei prezenţi rămaseră surprinşi :

— Plecaţi şi dumneavoastră ?

— Cine ? Domnul... ?

— Şi domnul Manuel ?

— Plec. Nu pentru că mi-e teamă, căci acolo, în seara aceea, m-am dus numai să

văd, n-am făcut rău nimănui. Dar asta-i situaţia...

— Deci, şi domnu'Manuel !

— La asta nu mă aşteptam !

El însă nu-i mai auzea. Strîngînd mai bine sacul sub braţ, ca să nu-l scape, salută :

— Rămîneţi cu bine, dragii mei. La revedere ! Sper să ne mai vedem.

Şi în faţa tăcerii celorlalţi, încă miraţi de cele ce se întîmplau, începu să coboare treptele în grabă. La a doua cotitură a scării, umbra lui şi a sacului dănţuiră pentru o clipă pe perete, diforme, depărtîndu-se, apoi dispărură.

Cînd călca pe ultima treaptă un automobil se opri în poartă. Fernandes coborîse şi-l strigă, în şoaptă, din întuneric.

— Dom'le Manuel...

— Sînt aici.

— Haidem...

V

Dimineaţa, cînd intra în subsolul în care ei dormeau, flecarul Godinho, care era originar chiar din oraşul Santos, aducea totdeauna noutăţi alarmante. Învingătorii nu ştiau să-şi înnobileze victoria, se dovedeau neiertători cu cei învinşi. Închisorile din São Paulo şi din Rio erau ticsite de arestaţi. Poliţia, în serviciul despotismului victorios, îi martiriza pe deţinuţi pentru a-i obliga să denunţe pe alţii.

Se spunea că încercaseră să-l asasineze pe Mauricio de Larcerda şi că José Oticica fusese expulzat. O mulţime de vase încărcau prizonieri din Rio de Janeiro cu destinaţia insulele Rasa şi Oypock, unde trebuiau să fie întemniţaţi împreună cu criminalii de drept comun din Caiena. Alţi arestaţi erau pregătiţi pentru a fi trimişi spre Santos, cu aceeaşi destinaţie. Guvernul înţelegea să se impună prin violenţă, iar poporul brazilian atît de iubitor de libertate trebuia să suporte toate acestea. Se vorbea chiar, că unele grupuri de negri şi alţi acuzaţi de înaltă trădare fuseseră executaţi prin împuşcare, dimineaţa în zori, în curţile închisorilor ca odinioară. Tirania şi ura urmaseră acelei scîntei de libertate care a fost revoluţia şi că nimeni nu protesta şi nici nu putea să protesteze, pentru că orice gest se plătea cu viaţa, iar presa era strangulată de cenzură.

— Bine a făcut generalul Isidoro că s-a pus la adăpost împreună cu oamenii săi ! Poliţia a rămas cu degetul în gură — exclama Godinho, care, după ce vărsă găleata cu veşti descurajatoare, deveni mai optimist şi mai încrezător. Dar o să treacă şi asta ! Ăsta-i un foc de paie. Eu vă spun, şi nu mă înşel, că preşedintele n-o să stea mult pe scaunul de la Catete. Poporul brazilian nu se pleacă în faţa celor care se joacă cu libertatea lui. Iar cu foamea nu se joacă nimeni ! Numai eu ştiu cît am tras foamea cînd am muncit cu voi acolo în oraş. Şi dacă nu s-ar fi îmbolnăvit fratele meu şi nu s-ar fi împăcat cu mine, ca

să-i dau o mînă de ajutor la prăvălie, şi astăzi aş fi mîncat pîinea neagră a mizeriei. Vă jur pe libertatea mea că dacă aş mai fi acum în São Paulo aş continua să lupt împotriva lor. Ehe, dacă s-ar mai ivi o dată prilejul! Chiar aşa, cînd am fost acolo şi am văzut ce se întîmplă şi m-a întîlnit domnul Fernandes, eram gata de orice. Dacă nu s-ar fi terminat revoluţia în ziua aceea, nu ştiu dacă aş mai fi fost acum aici. Toţi îmi spuneau: „Nu pleca la São Paulo că acolo-i iadul pe pămînt şi că nu lasă pe nimeni să intre în oraş". Dar eu am plecat şi am ajuns cum am putut... Nu există carabină care să mă sperie pe mine!

Godinho, cu vorbăria şi cu înclinaţia lui pentru tragic şi pentru eroic, umplea încăperea de spaimă. Dar Fernandes care-i cunoştea firea de pe cînd erau tovarăşi de muncă, îl asculta cu resemnare. Numai Manuel da Bouça, mereu neliniştit, nu-l lăsa să continue fără să-l întrebe cu teamă:

— Dar aici? Au arestat mulţi? Oare azi pot să ies? Oare ei ştiu că noi am luat parte la revoluţie?

Numai după ce Godinho îl linişti, el îşi reaprinse mucul de ţigară, care se stinsese lipit de buza de jos, în timp ce ascultase ştirile despre represiunile guvernului.

O să iasă doar de două ori: o dată, să vîndă bijuteriile şi încă o dată, să se ducă la consulat. De teamă, nu îndrăznea să facă nici un pas, bănuind în fiecare trecător un poliţist şi simţindu-se tot timpul urmărit.

Se întreba în sinea lui dacă n-ar fi fost mai bine să fi rămas la São Paulo, ca şi cînd nimic nu s-ar fi întîmplat cu el şi, mai tîrziu, cînd totul ar fi trecut, să-şi fi aranjat treburile şi să fi plecat în linişte. Însă gîndul la Freitas, cu zîmbetul lui ambiguu şi faptul că lua mereu apărarea guvernului, îl făcu să accepte de bună hotărîrea luată. Se gîndi să-l întrebe cu tact pe Godinho dacă a aranjat ceva din ce-i promisese referitor la paşaport şi la biletul de vapor.

— Aşadar!... Te-ai interesat azi de problemă?

— Mă ocup... Mă ocup...

Răspunsul nu-l mulţumea. Dar într-o zi, Godinho îl luă prin surprindere:

— Domnul trebuie să se îmbarce pe „Andes". Mîine mergem amîndoi să luăm bilete.

El respiră uşurat.

— Şi nu vor bănui nimic?

— Nu, omule! Cine a fost o singură după-amiază... şi în atîta lume... Despre domnul Fernandes n-aş putea să garantez... Oriunde poţi să dai nas în nas cu unul care a fost pe acolo şi a tras cu ochiul...

Manuel da Bouça se însenină pentru o clipă. El trăia mereu cu acea preocupare: „Oare nu-l bănuiau? N-o să-l prindă tocmai cînd va cumpăra biletul, sau chiar la îmbarcare?" Gîndul îl îngrozea, făcîndu-l să numere cu disperare fiecare minut şi fiecare oră. Să-l prindă tocmai acum cînd nu mai avea decît un pas de făcut pentru a se întoarce în satul său, pentru a-şi împlini singurul său vis?

— Domnule Fernandes! Crezi că croitorul pe care ni l-a trimis Godinho este un om de încredere?

— Dacă n-ar fi fost, Godinho nu l-ar fi adus aici.

Se liniştea. Fiecare se închidea din nou în sine cu obsesiile sale proprii. Fernandes părea mai calm, dar şi el era îngrijorat pentru destinul lui, fără perspective, singur, bazat doar pe ideea vagă de a se stabili la Porto Alegre, pînă cînd învingătorii vor obosi de sărbătorit triumful lor.

Într-o noapte, lungiţi pe paturile lor, pe întuneric, Fernandes exclamă, aşa deodată:

— Dumneata poţi să te consideri fericit.

— Eu? De ce?

— Ah, dacă şi eu aş putea să plec!

— Dar eu nu duc nimic, eu plec cum am venit... cu mîinile goale!...

— Dar pleci! Însă eu!? Ce o să fac eu aici? Pe zi ce trece rămîn mai puţini de arestat şi atunci îşi vor aminti şi de mine...

— Poate că nu...

— Şi chiar dacă nu mă vor descoperi! Ce o să fac eu la Porto Alegre? Să muncesc pentru alţii... să muncesc mereu, pînă voi cădea pe aici de bătrîn, ca un cîine care nu se mai poate tîrî? Am împlinit deja cincizeci şi trei de ani!

— Şi eu sînt pe aproape...

— Dar dumneata pleci... — şi coborînd vocea, cu multă căldură, cu un dor nesfîrşit: Eu, dom'le Manuel, şi eu aş vrea să plec. M-am gîndit la asta de multe ori. Cînd am venit, mă gîndeam că voi rămîne în Brazilia patru sau cinci ani, apoi mă voi întoarce. Dar iată, am intrat în al douăzecilea an! Cred că dacă aş sosi acum în satul meu, nici nu l-aş recunoaşte. Iar acolo nu şi-ar mai aminti nimeni de mine. Mama mea a murit, iar cunoscuţii m-au uitat. Dar chiar aşa mi-ar fi plăcut să plec! Totdeauna te simţi fericit cînd îţi revezi satul în care te-ai născut. Cel mai mult mi-amintesc de cînd eram copil. Parc-ar fi azi. Dac-aş putea să mă întorc acolo să văd locurile pe unde m-am jucat. Dar cu siguranţă n-o să le mai pot vedea niciodată.

Era pentru prima dată cînd Manuel da Bouça îl auzea pe Fernandes plîngîndu-se.

— Cine poate şti! — îl consolă el.

— Spune-mi! Cum? Muncind pentru alţii? Dumneata ai avut multă voinţă...

—Eu?...

— Da, făcînd economii, luîndu-ţi de la gură ca să strîngi bani de bilete.

— Ah, da, aşa este!

Şi imaginea cadavrului cu dinţii albi şi mîinile pline de sînge, apăru din nou, înfricoşîndu-l.

— Ah, da, aşa este! — repetă în dorinţa ca aceste cuvinte să rămînă gravate în memoria prietenului.

— Eu, — reveni Fernandes — singura mîngîiere pe care o mai am este că am luptat pentru toţi cei care sînt ca noi. Poate că într-o zi lumea asta o să fie mai bună... Lui Manuel da Bouça nu-i căzură bine aceste cuvinte. Era pentru a doua oară cînd Fernandes

vorbea astfel ; prima dată îi amintise că se gîndește numai la interesele lui. Cu toate că în sinea sa nu se îndoia de acest adevăr, era tentat să se apere. Nu găsea însă cuvinte destul de convingătoare pentru a se putea justifica, pentru a-i spune lui Fernandes că nu are dreptate și, de asemenea, pentru a se elibera de această stare de indispoziție. Și tocmai asta îl mîhnea mai mult.

Dar Fernandes continuă :

— Imediat ce o să ajungi în Portugalia o să uiți totul...

El ridică din umeri :

— Da ! Da ! Dar și acolo este la fel !

Cînd pe la prînz, Godinho intră în ascunzătoarea lor, Manuel da Bouça era în picioare, cu șapca pe cap și cu costumul cel nou parcă turnat pe el.

— Gata ? Putem să mergem ?

— Dar geamantanul ?

— Rezolvat, fii pe pace, o să-l găsești la bord.

Manuel da Bouça zîmbea, eliberat de teroarea în care trăise în ultimul timp ; bucuria îl copleși. Nu-i mai era frică, nu i se mai părea posibil să-l aresteze acum, cu pașaportul și cu biletul de călătorie în buzunar, gata de plecare.

Fernandes, sărind din pat, cu cămașa neîncheiată, își ceru scuze :

— Chiar dacă aș fi vrut să te conduc, tot n-aș fi putut...

— Sigur că da... Sigur că da...

— Îți doresc drum bun și să fii fericit. Și... dacă într-o bună zi ai nevoie de mine, scrie aici la Godinho, căci el îmi va trimite scrisoarea oriunde aș fi.

— Mulțumesc, dom'le Fernandes. Dacă vrei să te servesc cu ceva pe acolo, spune-mi...

— Nu... Singurul lucru pe care mi-l doream era să merg și eu... Dacă aș putea pleca ! Și pentru prima dată i se umeziră ochii.

Pe scară, Manuel da Bouça se opri și întrebă :

— E adevărat, domnule Godinho ! Ai mai aflat ceva despre Cipriano, de băiatul acela de care ți-am vorbit ?

— Da, da ! Am aflat, dar este ca și cînd n-aș fi aflat nimic. Am fost la băcănie și mi-au spus că a plecat de acolo cu mulți ani în urmă. S-a angajat la o cîrciumă, apoi a dispărut. Nimeni n-a mai aflat nimic despre el. Poate s-o fi dus la Rio sau la São Paulo.

— Ce rău îmi pare ! Aș fi vrut mult să-l văd !

Coborîră. Manuel da Bouça mergea cu grijă, să nu-și atingă de perete costumul cel nou. Pe stradă însă îl cuprinse din nou teama din zilele precedente. „Oare nu-l va recunoaște careva care-l văzuse la revoluție ?"

Cotind după colț, spuse cu teamă :

— Nu pe aici, este prea multă lume.

— Vezi-ți de treabă !. Cu cît este mai multă lume, cu atît este mai greu să te recunoască cineva.

Și mergînd la dreapta lui Godinho, cu ochii în patru, de teamă să nu fie recunoscut, ajunse în port, cu inima cît un purice.

Cheiul era plin de soare — umbrit ici și colo de siluetele macaralelor și ale navelor. Dintr-un vapor, acostat în apropierea vasului „Andes“, ieșea, fără grabă, abătută, o coloană mare de emigranți italieni, spanioli, portughezi — cei de totdeauna. Mereu aceiași spectacol. Aceleași femei cu rochii țărănești colorate pestriț, aceiași copii încă năuciți de traversarea oceanului și aceiași bărbați cu figuri brăzdate de cute adînci, semne ale unei munci peste măsură de grele — toți stigmatizați de mizerie și de promiscuitate. Pășeau pe punte cu mers șovăielnic, tîrînd cu ei boccele și saci.

Cu o zi înainte sosiseră alții la fel; scena se repeta de zeci de ani — un cortegiu interminabil de înfometați, de oameni pe care Europa îi fabrica dar nu-i hrănea decît atunci cînd avea nevoie de carne de tun. Era la fel de sumbră gloata care debarca și oricît de colorate și policrome ar fi fost rochiile femeilor, mulțimea aceea îți lăsa totdeauna o impresie de tristețe și de deznădejde.

Și pășeau, pășeau acolo pe chei, amețiți de atîtea zile petrecute pe mare, pășeau mînați de himere, de simple ipoteze, încrezători în nici ei nu știau ce, oameni fără destin, orbiți de ideea îmbogățirii și gata să îndure orice umilință, pentru că satul în care se născuseră nu le dădea destulă pîine și nu mai avea loc pentru ei.

Văzîndu-i, Manuel da Bouça își aminti de sosirea lui și se gîndea la iluziile pe care și le făcuse și el atunci. „Ce s-o fi ales de Janardo? Dar de Cipriano? Ce-o fi făcînd Cipriano?“

Terminate și ultimele formalități pentru îmbarcare, Godinho îl îmbrățișă:

— Adio! Adio! Drum bun!

— Mulțumesc. Îmbrățișează-l pe Fernandes, nu uita! Și Manuel da Bouça parcurse repede pasarela lui „Andes“, răsuflînd ușurat numai după ce prezentă biletul de călătorie și pașaportul și după ce se văzu la bordul vasului. Trecu repede pe puntea de clasa a treia, urmărit de pe chei de Godinho. Rezemat de un parapet, se bucura acum că nu mai era în pericol, în timp ce prietenul de jos îi striga:

— Acum povestește-le despre revoluție... Să te caute acolo...

El zîmbea, cu un zîmbet abia schițat, aproape fericit.

Godinho nu putu să rămînă prea mult, căci era așteptat la magazinul de frînghii și odgoane al fratelui său — îi ură drum bun, să fie fericit și dacă va avea nevoie de ceva, știa adresa...

Și plecă făcîndu-i cu mîna pentru ultima oară, de departe, de la colțul unei magazii portuare. Rămas singur, Manuel da Bouça se întoarse spre punte unde se adunaseră pasagerii, în timp ce macaralele funcționau zgomotoase. Se simți imediat familiarizat cu toate acelea, ca și cînd n-ar fi trecut atîția ani

de la prima lui călătorie. Acelaşi miros, aceleaşi guri de aerisire deschise, pereţi de tablă vopsiţi în roşu şi negru, aceleaşi uniforme şi parcă şi aceleaşi figuri.

Îşi reaminti de cealaltă traversare, de ambiţiile sale : cum ascultase atunci la bordul vasului cu dispreţ oferta de a lucra într-o fermă cu două sute de mii de reis pe lună. Parcă fusese ieri, îşi amintea totul clar, foarte clar : debarcarea alături de Janardo, convingerea că va cîştiga mai mult decît li se spusese pe vas, sfaturile lui Cipriano, acceptarea locului de muncă pe care îl refuzase mai înainte, toate, pînă ajunse în prezent, la realitate, la sărăcia lui.

Bucuria i se stinse. Şi întorcîndu-se din nou spre chei, privi spre vasul de alături, unde ultimii emigranţi debarcaţi păşeau descumpăniţi şi neajutoraţi, cu femeile şi copiii lor, şi încercă un sentiment de milă pentru ei. „Necăjiţii ăştia îşi închipuie că pentru a se îmbogăţi este de-ajuns să pleci din ţara ta şi să fii hotărît să munceşti cinstit. Şi el gîndise la fel, dar cu ce s-a ales... Bine-i spunea Hermenegildo şi Fernandes că numai prin munca ta nu te poţi îmbogăţi. Dacă ar fi fost după munca sa, el ar fi trebuit să fie acum putred de bogat... Dar cum !?... Doar cei avuţi n-o să îngăduie să se îmbogăţească toată lumea, căci — era clar ! — n-ar mai fi avut cine să muncească pentru ei... Se spunea că în America de Nord cei săraci îşi mai puteau ridica puţin capul. Prin alte părţi, nici vorbă.

Chiar dacă ar munci ca un negru şi ar economisi ca un evreu, atît în Portugalia cît şi în Brazilia tot nu va realiza nimic. Costumul nou, geamantanul din cala vasului şi cei cîţiva gologani pe care-i avea în buzunar, totul era preţul inelelor pe care le furase de la un mort..."

Coloana de emigranţi dispărea deja în spatele unor magazii mari. Pe chei rămăseseră doar descărcătorii, persoanele care veneau să se îmbarce pe „Andes" şi bagajele lor. Puţin mai tîrziu însă observă pe chei o tînără mulatră, mişcîndu-şi aţîţător şoldurile. Prezenţa ei deşteptă în mintea celui ce pleca, un alt chip de femeie, pe care anii nu reuşiseră s-o şteargă din amintire. „Ce s-o fi ales de Benvinda ?"

Manuel da Bouça se opri asupra acelui crîmpei de amintire. Sentimentul de mulţumire pe care-l încercase cînd se văzuse scăpat de pericol, pe puntea vasului dispăru. Acum cînd abandona pămîntul exilului îl cuprinse totuşi o uşoară melancolie, un fel de dor — un dor pentru pămîntul pe care trăise şi muncise, un dor de toţi cei care rămăseseră acolo : de Benvinda, de Fernandes, de Hermenegildo care murise, de Matias, de Pietro şi pînă şi de clipele grele...

Dintr-o dată îşi aminti de cabină şi de geamantan şi se îndreptă spre coridoarele întunecate ale clasei a treia.

Totul aici continua să-i apară familiar : penumbra din spaţiile înguste de trecere spre

cabine, umezeala lipicioasă a podelei, trupurile rezemate prin toate părţile şi duhoarea insuportabilă a ţarcului de oameni. Trebuia să doarmă într-o cabină împreună cu un om vlăguit, numai piele şi oase, pesemne tuberculos, care avea patul deasupra lui. Indispus, Manuel da Bouça se întoarse din nou pe punte. Vasul „Andes“ se pregătea de plecare. Odgoanele se trăgeau deja pe punte şi la proră se auzeau voci puternice, de comandă.

Erau mulţi oameni care se întorceau. Se lungeau sub parapete, stăteau ţintuiţi în atitudini meditative pe lîngă gurile de ventilaţie, îşi odihneau picioarele pe grămezile de frînghii. Veneau de la Montevideo şi de la Buenos Aires — majoritatea spanioli şi cîţiva italieni. Ca şi ceilalţi care cu puţin înainte debarcaseră în Santos, sosiseră şi ei cu mulţi ani în urmă în Argentina şi în Uruguay, plini de ambiţii, de iluzii şi de sănătate. Visaseră să se îmbogăţească doar cu braţele şi cu sudoarea frunţii — şi munciseră ziua şi noaptea, desţeleniseră pămînturi, trăiseră izolaţi aproape uitaţi de lume în ferme îndepărtate în plin pampas : urcaseră în sus pe fluviul Paraná pradă insectelor şi febrei din *Grande Chaco*, într-o luptă anonimă şi îndîrjită pentru îmbogăţire, visînd poate ca şi el, la o palmă de pămînt în satul natal şi la o casă nouă alături de casa în care se născuseră. Munciseră atît de mult, că uitaseră de ei înşişi ; iar în ziua în care se treziseră îşi dăduseră seama că sînt la fel de săraci ca atunci

cînd au venit, poate şi mai săraci, pentru că acum pierduseră şi iluziile. Erau bolnavi, sleiţi de puteri, îmbătrîniţi, unii implorînd morţii doar un răgaz pînă vor ajunge în satul lor. Mulţi din ei erau repatriaţi cu ajutorul consulatelor, alţii, strîngînd toate economiile făcute în timpul anilor de exil cumpăraseră cu ele un loc pentru cincisprezece zile în această cocină de transatlantic. Se aflau aici cu sutele. Cei care triumfaseră călătoreau la clasa întîia, dar aceştia nici nu ajungeau să formeze o duzină.

„Andes“ făcea deja manevrele de ieşire din port, se dezlipise de chei, sub soarele strălucitor şi dogoritor al amiezei tropicale. Acoperişurile oraşului apăreau acum, sub privirea lui Manuel da Bouça, aproape toate de aceeaşi mărime, întinzîndu-se pe o terasă pînă la poalele lui Monte Serate de unde se ridicau mai înalte şi mai maiestuoase, pînă la plaja José Menino, pentru a se sfîrşi, umile şi răsfirate, în golful São Vicente.

El rămase cu privirea fixă asupra panoramei, trist, absent şi fără curiozitate. „Acum, da, ştia cum este viaţa celor săraci şi oropsiţi... Abia acum aflase...“

Vasul „Andes“ ieşea din rada portului cu încărcătura sa de carne umană, extenuată, aproape moartă, pe care America o returna Europei — oameni care erau de prisos în lume, rătăcind între cele două emisfere, adevărate rebuturi umane.

VI

Debarcarea, Lisabona cu urmele aproape șterse ale amintirilor din ziua îmbarcării spre Brazilia, urcarea în tren pentru a se întoarce în satul său, asprimea deosebită a limbii care se vorbea în țara lui, intrarea trenului în tunelul de sub oraș, totul ; totul nu mai avea nici o importanță pentru el în fața dorinței arzătoare de a ajunge acasă ! Acasă, în satul său !

În goana trenului, în apropiere de orașul Santarém văzu, pe o pantă de deal domoală și plină de soare, lungi și nemișcate umbre. Măslinii ! Măslinii ! De cît amar de ani nu-i mai văzuse ! Parcă aveau suflet, parcă-i șopteau amintiri din trecutul său. Recunoștea acum țara în care se născuse. Revedea o poartă, o căsuță albă, o veche moară de vînt cu cele patru petale — un zid în ruină... „Ce frumos ! Ce frumos !..."

Spre dimineață trenul intră în zona pădurilor de pini din ținutul Ovar, care îl salutau și ele pentru a-i aminti de copilărie, umplîndu-i pieptul de bucurie. Și fiecare pin, care alerga nebunește spre coada trenului, îi amintea de un prieten drag, altădată atît de apropiat, și-i urmărea cu privirea pe toți, cu atenție și căldură.

În regiunea Espinho, trenul fu oprit de semafoarele de la intrarea în cantonul Vale de Vouga, jucărie feroviară ca în uitatele jocuri de copii. Porni din nou. I se părea un vis adevărat, așa cum își închipuise deseori în camera lui de exilat, acolo departe, pe celălalt țărm al Atlanticului.

Se apropia ; văzu înălțîndu-se la dreapta silueta castelului din Feira ; în față, San João de Madeira ; inima îi zvîcnea în piept, era numai ochi pentru a vedea tot ce se afla mai departe, din ce în ce mai nerăbdător, dornic să ajungă mai repede în satul său.

În sfîrșit, tîrgul ! Era ca și atunci cînd îl părăsise... Nu, nu ; avea o stradă nouă, largă, plecînd chiar de acolo de la gară.

În camioneta care aștepta în fața gării se urcau deja pasagerii. Se urcă și el. Nici un cunoscut, oricît ar fi scormonit cu privirea ! Și s-ar fi bucurat atîta să poată întinde brațele, într-un gest de bucurie și să îmbrățișeze un prieten !

Vehiculul porni zgomotos spre centrul tîrgului, se opri în fața poștei și imediat porni mai departe.

— Oprește ! Oprește aici ! — ceru el.

Se afla acum în piața mare. Taxatorul camionului se uita la el cu mirare.

— Rămîn aici... Lasă, te rog, acest geamantan în satul Salgueiros, la prăvălia domnului Tavares. Cît costă ?

Plăti și coborî, simțind ostilitatea celorlalți pasageri pentru oprirea neobișnuită.

Camioneta hurui din nou iar el rămase singur în mijlocul pieței, privind în toate părțile pentru a se orienta și gîndind în sinea lui.

Nu, nu se putea ! Să se întoarcă în sat așa cum plecase, în această camionetă hodorogită.

Nu se putea! Ar fi făcut o impresie proastă. Ce-ar fi zis lumea despre el?

Se orientă și porni. Cînd ajunse pe strada principală a tîrgului se opri din nou mirat și contrariat. „Drace! Ar fi putut să jure că aici fusese cîndva casa lui Carrelhas..."

În fața lui se înălța un magazin mare iar dinăuntru un băiat de prăvălie îl urmărea cu privirea.

Încă nedumerit, intră.

— Domnul Carrelhas a murit, îl informă băiatul. Dar găsiți un taxi la Grilo, chiar aici alături.

Mulțumi și ieși, pomenind mortul: „Săracul Carrelhas! Săracul Carrelhas! Este drept că era destul de bătrîn..." La garaj, Manuel da Bouça protestă: „Cum? Treizeci de escudos, este mai scump ca în Brazilia", dar îl închirie.

Automobilul porni, dădu ocol micii piețe din fața închisorii, intră în viteză pe strada Cidacos, trecu pe lîngă agenția lui Nunes, unde figurile bărboase ale deținuților reveniră în amintirea lui Manuel da Bouça cu toate că se forța, clipind din ochi, să le șteargă din memorie. Trista imagine dispăru abia cînd ajunse în valea rîului La Salette, în a cărei albie se înălțau arbori tineri și verzi.

Imediat după aceea, apăru pădurea din Covo, în care observă goluri mari fără copaci, iar în curba străjuită de măslini, palatul seniorial al conților, în spatele căruia fluiera sirena uneia din fabricile de sticlă.

— Mergi încet! Mai încet! — ceru el, aplecîndu-se către bancheta șoferului, apoi își reluă poziția pentru a nu pierde nimic din peisajul care-i împrospăta amintirile.

Era absorbit de tot ce vedea iar pe măsură ce vehiculul înainta, tot mai multe amintiri îl cuprindeau: „în seara aceea,... era duminică de tîrg, înainte de a pleca spre Brazilia, mă aflam pe aici, pe lîngă pinii, fagii și stejarii ce se înșirau de-a lungul șoselei."

Pe panta ce cobora spre satul Vermoim, o găină zbură speriată de sub roțile automobilului, dar ajuns în fața căsuțelor cunoscute, el vru să soarbă mai pe îndelete plăcerea de a le revedea:

— Mergi mai încetișor... Încetișor... — ceru din nou șoferului.

Profunda vibrație nervoasă îl exalta, îi umplea ochii de lacrimi, îi venea să plîngă de bucurie. „Vermoim! Vermoim! O mai fi jos în vale izvorul? Dar arăturile? Pămîntul? Ce frumos era totul!"

Simțea dorința de a îmbrățișa pe țăranii care se vedeau muncind pe ogoare, sau pe cei ce-i întîlnea de-a lungul șoselei sau printre butucii de vie — toate ființele omenești, pînă și vitele care pășteau liniștite, nepăsătoare, pe marginea drumului.

Izvorul era încă acolo.

— Mai încet! Mai încet, domnule!

Era acolo bătrînul izvor cu albia lui de piatră zgîriată, roasă pe partea dinspre miazăzi, cu firul de apă clipocind ca altădată în

mijlocul pîlcului de iarbă din jur mereu verde.

Automobilul începu să urce spre Sobradelo ; acum, se vedeau de sus căsuțele lui Texeira și Aninhas ; apoi, mai făcu două curbe și intră în Salgueiros.

Lui Manuel da Bouça îi bătea inima din ce în ce mai tare, ca în noaptea în care o întrebase pe Amelia dacă vrea să se căsătorească cu el. Din acel loc se întrezărea Fragua și Bouça, satul său, toată viața sa, toată ființa sa. Dar nu izbutea să-și vadă casa. „Unde-o fi ? Unde-o fi ?“ Căutînd-o, uitase de drum și se trezi doar cînd se opri automobilul și șoferul întrebă :

— Nu-i aici ?

— Aici ? Ah ! Este aici, da !

Totuși continuă să caute cu privirea pentru a descoperi în vale, căsuța sa. „Da, se vedea acolo !“ Pomii crescuseră și-o acopereau, iar pereții pe care nimeni nu-i mai văruise, din albi deveniseră cenușii și nu mai străluceau ca altădată.

În fața birtului lui Tavares nu se afla nici un cunoscut iar el coborî din automobil puțin stingherit, nesigur de el, călcînd pe jumătate cu timiditate, pe jumătate cu aroganță.

Nu cunoștea pe nimeni din cei ce se uitau la el. Însă oamenii îi făcură loc să treacă. Intră, și înăuntru, la tejghea, întrebă de Tavares.

Din penumbra unei firide apăru, fără multă grabă, un bătrîn cu barba albă, privind cu atenție, ca un miop.

— Iacă, slava Domnului ! Mi-am adunat oasele acasă !

Bătrînul continua să-l privească nedumerit.

— Se pare că nu mă mai recunoști ! Manuel da Bouça...

— Ah ! Mi se părea mie... Dar cine să fi crezut !

Ridică clapa tejghelei și ieși pentru a-l îmbrățișa.

— Cine-ar fi crezut ! Cine-ar fi crezut ! Am văzut eu pe cineva așteptînd acolo... Deci geamantanul este al tău ?

— Da, al meu...

— Martins, șoferul camionetei l-a lăsat aici fără să spună cine l-a trimis, dar eu am observat imediat că aparține unui „brazilian“. Aici nu se cîștigă atîția bani ca să ai cu ce cumpăra un geamantan ca ăsta !

Manuel da Bouça surîdea satisfăcut, cu un aer de superioritate.

— O să se bucure Deolinda. Ea știe ?

— Nu.

— Ah, ai vrut să-i faci o surpriză ! Bună idee, bună idee !

Copiii care se adunaseră la poartă se apropiară. Și cum el, clipind din ochi, arătă cu un gest întrebător către Tavares, acesta îl lămuri :

— Sînt copiii mei și ai potcovarului.

— Cum ? Nu i-am recunoscut ! Au crescut mari. Acum trebuie să aibă cîțiva anișori ! Cînd am plecat erau mici ! Dar mi-amintesc. Asta este Palmira...

— Nu, e Roza.

— Ah, da. Ea este Roza și cealaltă este Palmira. Scoase din buzunar o țigară de foi și i-o întinse lui Tavares :

— E din Brazilia...

Dar celălalt refuză :

— Mulțumesc, eu nu fumez. Poate pentru băiatul meu ăl mai mare...

Manuel da Bouça mai zăbovi cîteva minute la vorbă pînă ce fiii lui Tavares îi puseră geamantanul în automobil.

— La revedere !

Automobilul porni spre drumul care ducea la Fragua. Însă cu cîțiva metri înainte de cotitură, Manuel da Bouça contrariat de ceea ce vedea, îi spuse din nou șoferului să oprească. Exact pe locul pe care se gîndise adesea să-l cumpere, se ridica acum un palat impunător, cu două turnuri țuguiate care dominau întreaga vale și făcînd notă discordantă cu tot ce se afla în jur. „Cine oare să fi avut aceeași idee pe care a avut-o și el, de a ridica acolo o casă cu banii pe care-i va cîștiga în Brazilia ?"

Din ce în ce mai nedumerit, se uita cu gura căscată la edificiul impunător cu grădină într-unul din flancuri și cu o poartă mare, de garaj, în față. „Al cui o fi ?" Întrecea în frumusețe casa pe care și-o imaginase el, pentru că nu se gîndise niciodată să-și cumpere automobil iar pămîntul cu straturile de flori ar fi adus, după părerea lui, mai mult cîștig dacă ar fi fost folosit pentru grădina de legume.

Se întoarse spre șofer :

— Al cui este ?

— Nu știu. Am venit de curînd la Oliveira. Am lucrat în Porto și am trecut doar de două ori pe aici.

Manuel da Bouça nu-și putea reveni din surpriză. „Al cui o fi ? Al cui o fi ? Chiar aici..." Se resemnă :

— Să mergem...

Mai departe altă noutate îi atrase atenția. Pămîntul lui Negrais fusese transformat în teren de fotbal, unde copiii se jucau gălăgioși. „Cum se mai schimbaseră toate ! Să pleci în Brazilia este ca și cînd ai muri și ai învia din nou."

Un pin bătrîn, în care se cățărase de multe ori pe cînd era copil, îl făcu să rămînă îngîndurat. Îl uitase în permanentele sale evocări despre satul natal, dar se bucură, se bucură mult că mai era încă acolo.

Pe drumul plin de hîrtoape, o bătrînă se feri în lături să facă loc automobilului ; recunoscînd-o, Manuel da Bouça strigă :

— Tușa Rita dos Anjos ! Tușa Rita !

Și încă o dată opri automobilul.

— Ei ! Ce mai faci ?

— Mulțumesc lui Dumnezeu, dom'le Manuel ! Îmi pare bine că ai venit. Sînt atîția ani și parc-a fost ieri !

— Cel puțin noi cei bătrîni ne recunoaștem imediat !

— Chiar acum cîteva săptămîni te-am visat.

Mătușa Rita vorbea respectuos, măsurîndu-l cu ochii ei mici și vioi de clevetitoare provincială. Iar cînd el porni mai departe, se

aplecă într-o temenea, urîndu-i fericire și gîndindu-se la cadourile pe care le va primi de la noul domn al satului !

În sfîrșit — „Aici este ! Oprește aici !“ — și automobilul opri pe ulița din Bouça. Ridicat în picioare, fără să coboare din mașină, repatriatul rămase să contemple tot ce se vedea în jur. Acolo era viața sa, trecutul său, căsuța sa, ograda sa, bătrînul său cireș. Încă mai trăia bătrînul său cireș ! Și smochinul ! Da, și smochinul ! Privea ca și cînd siluetele arborilor și zidurilor îl înțelegeau și vibrau și ele cuprinse de aceeași emoție care-l îmbăta pe el.

Rămase așa cîteva clipe, aproape nu-i venea să creadă ce vedea, temîndu-se că totul ar putea fi numai un vis, că totul ar putea să dispară din fața lui lăsîndu-l pradă unui dor și mai puternic decît cel care-l chinuise în Brazilia.

Un cîine care de departe începu să-l latre, îl trezi la realitate și atunci coborî, împinse poarta apoi traversînd curtea, bătu la ușa casei. Dar loviturile cădeau în sec, fără răspuns. Înăuntru era o tăcere de mormînt. Cîinele tăcu și el și peste tot se făcu acum liniște — pacea învăluia toate ființele și toate lucrurile. Cîteva clipe Manuel da Bouça privi la ușa închisă. Se gîndi : „Sigur că da, nu am anunțat fata“. Se pomeni din nou cu imaginea Ameliei în fața ochilor și se întristă gîndindu-se la înmormîntarea ei. Aproape că nu mai putea vorbi de emoție cînd se întoarse și se adresă șoferului :

— Adu geamantanul, te rog, și pune-l acolo la poartă.

Se apropie fără grabă, deschise portofelul și plăti.

Motorul pornit întrerupse încă o dată atmosfera de liniște și nepăsare cu care fusese primit la el acasă. Manuel da Bouça observă cu atenție cum dispare automobilul la curba drumului și rămase singur, cu geamantanul său de „brazilian“ în fața casei goale, nelocuite, din care lipsea acum femeia iubită, de unde dispăruse în timpul absenței sale tot ce avea mai drag în viață. Ici și colo crescuseră urzicile, vopseaua de pe poartă căzuse, lăsînd lemnul gol înnegrit, iar pe pereții casei se vedeau mari pete întunecate, care lăsau impresia de gospodărie părăsită de mult timp. Peste tot, grădina de legume, zidul, via, totul în paragină, totul vorbea despre el care plecase și despre Amelia care murise.

Și liniștea continua. Oamenii din Fragua munceau la cîmp în acel moment iar la repatriatul Manuel da Bouça se uita doar un copilaș murdar care gîngurea, jucîndu-se aproape dezbrăcat pe pămîntul gol din mijlocul unei ogrăzi.

Singurătatea învăluia totul iar casa părăsită cu ușa închisă părea că nu are nimic în comun cu destinul său : puțin cîte puțin începu să i se taie respirația pînă i se umeziră ochii :

— Soția mea dragă ! Soția mea dragă !

Imaginea femeii moarte reveni în amintirea sa, împletită cu crîmpeie din viața de odini-

oară, plină de un resentiment de mîhnire, de dor nespus, de durere pentru timpul irosit, care nu se mai putea întoarce, care nu se va mai întoarce niciodată...

„O să se ducă la cimitir, să vadă unde este înmormîntată, săraca ; și dacă va putea, o să-i cumpere mormînt de veci, pentru ca nimeni să nu mai fie îngropat în locul acela."

Un fluierat care venea de undeva de pe uliță îl trezi din visare, își șterse ochii, merse spre poartă și privi : un băiețel se apropia întorcîndu-se de la școală cu o carte sub braț și cu mîinile în buzunare. Văzîndu-l pe Manuel da Bouça, persoană necunoscută pentru cei opt, nouă ani ai lui, se opri din fluierat și puse ochii în pămînt cu timiditate.

El îl chemă :

— Pst ! Pst ! Băiete ! Vrei să cîștigi zece bănuți ?

Copilul îl privi mut.

— Știi unde locuiește Deolinda ?

— Da, domnule, știu.

— Unde ?

— În satul Ribeiro.

— Atunci du-te acolo fuga și spune-i să aducă cheia și să vină repede, că a sosit tatăl ei.

Băgă mîna în buzunar și scoase o monedă :

— Ia-o. Cînd te întorci o să-ți mai dau cinci bănuți. Dar du-te fuga !

Din nou singur, începu să se plimbe dintr-o parte într-alta, prin fața casei încuiate, părăsite de vechiul ei stăpîn. Soarele lumina o parte din curte și drumul — și atunci el își

aminti de soare. I se păru mai alb, mai blînd și mai familiar. Își aruncă ochii peste pajiștile verzi ale cătunului, care se întindeau între dealuri, de la Salgueiros la Fragua și de la Santo Antonio pînă la Mosteiro — peste tot lumina același soare blînd, — atît de blînd ! atît de alb ! — de care îi era dor atunci cînd se afla în Brazilia.

Apoi din nou ochii săi se opriră acolo sus pe deal, pe micul palat nou, ridicat în apropierea drumului, exact în același loc unde el visase să înalțe unul la fel. „Al cui o fi ? Probabil al vreunui „brazilian" bogat, căci numai „brazilienii" bogați aveau bani pentru așa ceva. Dar dacă era al unui „brazilian", înseamnă că plecase după el, căci despre altul care să fi plecat înaintea sa nu auzise. Cum s-o fi îmbogățit ?... Cum s-o fi îmbogățit ?..."

Începu să-i fie ciudă pe necunoscutul stăpîn al palatului — necunoscutul care realizase ceea ce el nu putuse realiza, care-l întrecuse, care i-o luase înainte. „Cine să fie ? Cu o monedă atît de devalorizată, o astfel de construcție nu putea să coste mai puțin de două sute de contos... El, nici de-ar fi rămas toată viața în Brazilia, n-ar fi putut strînge niciodată atîta bănet..."

Își luă privirea de la palat și umilit, începu să socotească ce-ar trebui să facă prin ogradă ca să semene cu ograda unui om gospodar, cum era odinioară și cît ar fi trebuit să mai muncească pe pămîntul altora pentru a-și cîștiga pîinea de toate zilele.

Se gîndea însă cu indiferență, fără entuziasm, aproape cu teamă că forțele sale nu-i ajungeau pentru a reface tot ceea ce timpul distrusese.

La ora prînzului, după ce se împăcase cu Deolinda, căci bucuria revederii adusese atît uitarea cît și iertarea, Manuel da Bouça nu se mai putu stăpîni și o întrebă :

— Ia ascultă : a cui e casa aceea nouă din Salgueiros ?

— Casa nouă ? Este a lui Nunes.

— A lui Nunes ?

— Da, a lui Nunes, cel cu agenția. Cel ce ți-a vîndut și matale biletele și pașaportul...

— Ah ! Și surprizei îi urmară idei vagi, vagi presupuneri, ipoteze confuze. A lui Nunes... Așadar el este cel îmbogățit !

— Și încă cum ! Toată lumea s-a năpustit peste el să plece din sat și el nu mai prididea. Un om de-al lui umbla prin Cambra, prin Oliveira și pînă și pe aici a ajuns întrebînd cine vrea să plece în Brazilia sau în America. S-a zvonit că el nu lucra cinstit și chiar a fost la închisoare din cauza unora din Castelões, pe care i-a trimis fără acte. Îi trimitea întîi în Spania și de acolo în America, dar s-a descoperit totul. Se zice că a dat bani mulți la tribunal ca să rămînă în libertate ; eu nu știu dacă-i adevărat sau nu, dar că a fost închis un timp asta e adevărat, pentru că la o săptămînă după ce am auzit ce s-a întîmplat l-am văzut dus într-o mașină la Cambra.

— Și de mult timp a făcut casa ?

— Sînt aproape trei ani. Vine aici numai să-și petreacă vara, să vîneze în Felgueira și să pescuiască în rîu. Aduce cu el mulți servitori, automobil și de toate. Dintre cei din partea locului el s-a ajuns mai bine în ultimii ani. Mie nimeni nu poate să-mi scoată din cap că el era înțeles cu Carrazedas pentru a lua pămînturile de la oamenii săraci.

— Hm ? Ce spui ?

— Toată lumea o spune pe șoptite. Matale n-ai văzut ce s-a întîmplat cu pămîntul nostru ?

Cineva bătu la poartă. Vecinii sosiți de la cîmp, aflînd noutatea cea mare, veneau să-l salute pe Manuel da Bouça.

Era Fernandinha cu fiii, domnul João do Saralho și alții pe care nu-i mai recunoștea în întunericul serii, mai ales pe cei ce se aflau în spate. Fiecare îi ura bun venit, iar Manuel da Bouça zîmbea cu superioritate.

Respectuoși, umili, toți îndrugau vrute și nevrute, întrebînd despre una, despre alta, făcînd din cînd în cînd aluzii la averea pe care reușise să o strîngă.

Măgulit, Manuel da Bouça nu avea curaj să spună că nu se îmbogățise :

— Nu-i chiar așa... Nu-i chiar așa... Am strîns și eu ce-am putut...

Simțea că adevărul ar fi întunecat victoria acelor clipe, ar fi putut înlocui acea ambianță de adulație cu o tăcere neplăcută — meschinizîndu-l, făcîndu-l de rușine. Subita lașitate îl obliga să mintă în fața ochilor cercetători

ai bătrînilor și ai cunoscuților, care l-ar fi disprețuit dacă ar fi cunoscut realitatea. Continua să mintă negăsind nici o scuză care să-i justifice sărăcia fără să se facă de rîs în fața celorlalți ; ridicat în slăvi, curtat, exact așa cum visase că va fi dacă s-ar fi îmbogățit, îi lăsă să creadă că a reușit să realizeze marea cu sarea în Brazilia și că acum, la întoarcerea în satul natal, putea să spună că era mulțumit de viața pe care a dus-o.

Cînd vizitatorii se retraseră, cu plecăciuni exagerate, el îi conduse pînă la poartă, promițîndu-le împrumuturi prin cuvinte care lăsau să se vadă că avea de unde, în așa fel încît ajunsese să se îndoiască el însuși de adevăr...

După ce și ultimul vecin trecu pragul ușii, Manuel da Bouça observă pe panta dealului Salgueiros o mulțime de ferestre luminate, de care el nu-și amintea să le fi văzut înainte, care cu siguranță nu existaseră acolo la plecarea lui.

— Ce iluminație !

Din spatele lui, Deolinda explică :

— Vine de la casa lui Nunes.

— Ah !

— A adus un fir electric tocmai de la minele din Nogueira do Cravo. Este singura casă din toată plasa care are lumină electrică. Și se spune că înăuntru are numai lucruri scumpe.

Indispus, Manuel da Bouça se retrase închizînd ușa să nu mai vadă lumina pe care micul palat al lui Nunes o împrăștia peste

întreaga vale, alungînd întunericul și sugerînd bogăția și puterea peste satul unde alții trăiau în sărăcie și umilință.

În mod automat începu să se uite cu atenție la încăperea plină de pînze de păianjen. Și la lumina slabă a candelei cu ulei, care tremura deasupra mobilei vechi, roasă de carii, avu impresia că locuința lui este mai sărăcăcioasă și mai goală decît o lăsase cînd plecase atras de mirajul îmbogățirii.

VII

În zori, cînd soarele abia începea să se strecoare printre firele pînzelor de păianjen, el se răsuci în pat cu gîndul să mai zăbovească înainte de a pleca să revadă pămîntul unde se născuse.

— Deolinda... Deolinda... Ai cafea ?

— Nu, nu am ; dar, dacă vrei, mă duc să cumpăr din Salgueiros.

— Ar dura prea mult. Dă-mi ceva fierbinte, orice.

— Nu am decît puțină supă care a rămas de ieri.

— Supă... Bine, fie.

Auzi cum fiica sa sare din pat în camera alăturată și se îndreaptă spre bucătărie.

El se ridică și începu să se îmbrace, cu inima strînsă de amintirea Ameliei, mai vie aici, în camera în care dormiseră atîția ani,

chiar în acest pat, care în noaptea care trecuse i se păruse mult prea mare şi gol.

Sorbind supa adusă de Deolinda — „m-am învăţat cu cafeaua, acum, la naiba!" — îşi puse în cap pălăria dar îi trecu prin minte o idee şi se întoarse către fiica sa:

— Ascultă! Ţi-aminteşti de Zé do Aido? S-a întors din America?

— Cum să nu-mi amintesc! A venit, de mult!

— Şi...

Nu avu curajul să completeze.

— Ce-ai spus tată?

— Nimic. Este acum la Castelões, nu?

— Nu. Acum locuieşte în Baralhas, cu familia cumnatului.

— Bine. O să mă duc într-o zi să-l văd.

Ieşi, în fine, cu pas agale şi se îndreptă spre São Antonio, cu gîndul să treacă şi pe la mormîntul Ameliei.

Era o dimineaţă luminoasă, splendidă, plină de culori strălucitoare şi de triluri de păsări, de părea că întreaga natură sărbătoreşte gloria soarelui care o inunda. Manuel da Bouça îşi rotea privirea cercetătoare peste tot, amintindu-şi de cîte ori şi cu cît de mult dor se gîndise în Brazilia la această clipă. Însă valea largă şi policromă, rîul albastru care curgea printre arbori, drumurile înflorite, murmurul izvoarelor, ramurile prin care se cerneau razele soarelui, tot ce împlinea frumuseţea acestui loc pe care atît de mult dorise să-l revadă, nu-i mai trezea acum tulburarea lăuntrică pe care şi-o închipuise.

Manuel da Bouça trecu pe lîngă pămîntul său, dar gîndul îi zbura în altă parte.

Împotriva propriei sale voinţe, peste tot ce întîlnea în cale se suprapuse aşa dintr-o dată imaginea lui Zé do Aido, care, în loc să plece cu el în Brazilia, s-a dus în Statele Unite. „Poate că era foarte bogat şi avea în Baralhas o casă mare şi nouă ca a lui Nunes. Ce prost a fost că nu s-a dus şi el în America de Nord. Cine şi-ar fi închipuit că nu va cîştiga nimic în Brazilia... De-ar fi ştiut..."

Uneori, oamenii care munceau la cîmp se ridicau cînd trecea el, „brazilianul" norocos şi bogat şi îl priveau ca pe un învingător, ca pe o fiinţă fericită, căci vestea sosirii sale trecuse din gură în gură pînă în împrejurimi. Simţi povara situaţiei sale, care nu era aceea ce se credea şi cu multă ciudă se gîndea la Zé do Aido.

La jumătatea drumului spre cimitir tentaţia de a verifica succesul prietenului deveni mai mare decît nostalgia pentru moartă. Şi renunţînd să se ducă în acea dimineaţă la mormîntul Ameliei, coborî spre Baralhas, dus de gînduri: „Dacă ar fi ştiut... Dacă ar fi ştiut... În America de Nord, da, mai ajunge cîte unul să agonisească ceva!"

Cînd zări satul Baralhas printre ramurile desfrunzite ale bătrînilor arbori de plută, ochii săi căutară febril printre căsuţele mici ale sătucului, o clădire nouă înaltă şi mai arătoasă, care să se ridice semeaţă peste acoperişurile pricăjite ale sătenilor pe care el le cunoştea atît de bine.

Dar micul sat părea că nu-şi pierduse în timpul absenţei sale aspectul său umil. Erau acolo jos aceleaşi case ţărăneşti, îngrămădite una lîngă alta, unele văruite în alb, altele vopsite în galben de pămînt, altele, din lipsă de bani, rămase nevăruite şi toate înşirate pe uliţa care, în timpul verii le umplea de praf.

„Probabil că-şi face casa în Castelões," — gîndi Manuel da Bouça. Şi în prima cîrciumă pe care o întîlni, cea a lui Marcelino — şi-o mai amintea încă — intră pentru a întreba :

— Unde stă Zé do Aido ?

— Stă la cizmar, chiar aici alături, la a treia poartă — îi spuseră cei dinăuntru.

Întîlnindu-l pe Fausto din Lordelo, un vechi cunoscut, plăti o sticlă de vin şi bău şi el un pahar — dar în fugă, grăbindu-se la prietenul care fusese în America.

Ieşi însoţit de Marcelino şi de Fausto şi după cîţiva paşi, unul din ei arătă :

— Aici locuieşte.

Manuel da Bouça rămase în cumpănă ; nu-i venea să creadă, se întoarse către cei doi oameni care-l urmaseră, privi din nou în curte şi în cele din urmă, plin de mirare, ca şi cînd omul pe care-l căuta căzuse din cer drept în faţa lui, se convinse că unul din bărbaţi, care era aşezat pe obişnuitul scăunel cu trei picioare al cizmarilor şi bătea cu ciocanul într-o piele tăbăcită s-o facă mai moale, era chiar Zé do Aido.

„Aşadar... Aşadar..."

Zé do Aido îl recunoscu, de asemenea, se ridică şi apropiindu-se îl îmbrăţişă cu efuziune :

— Domnul Manuel ! Bată-te sfîntul, omule ! Numai adineauri mi-a spus cineva că te-ai întors. Tocmai mă gîndeam să-ţi fac o vizită, ca să te salut !

Căută printre ghetele, fiarele şi lucrurile vechi din atelier o cutie, pe care i-o oferi în loc de scaun, în timp ce Marcelino se retrase să-şi vadă de cîrciumă iar Fausto rămase în prag, ca o cariatidă ce sprijină cadrul uşii.

— El este cumnatul meu. A lucrat un timp la Porto şi acum s-a stabilit în Baralhas. Domnul este Manuel da Bouça din Osela, care de un număr bun de ani, a fost plecat în Brazilia. Sînt zece, nu ?

— Aproape... aproape... Nouă şi cîteva luni. Dar dumneata cît timp ai stat pe acolo ?

— Şapte.

— Mai puţin ca mine. Şi... cum a fost ? Pe acolo cum a mers treaba ?...

Ar fi dorit să treacă direct la subiect, să afle ceea ce-l preocupa, însă ocoli, din dorinţa de a-şi ascunde el însuşi mai bine propriul insucces.

Zé do Aido se aşeză, luă în mînă în mod reflex talpa şi ciocanul de cizmar şi începu :

— Ei, pe acolo...

Ocoli relatarea despre America, puse întrebări despre Brazilia şi continuă să vorbească în doi peri, pînă cînd Manuel da Bouça socoti că a sosit momentul să-i arunce undiţa :

— Şi ce-ai agonosit acolo ?

— Agonisit? Oh, nici să nu mai vorbim despre asta! Parcă nu se mai termina... — răspunse ironic Zé do Aido. Și pentru că Manuel da Bouça îl provocase începu să povestească despre peripețiile sale și ale celor doi prieteni Anacleto și Rosalino.

Nunes le promisese că se va da peste cap să-i trimită în America, dacă plăteau fiecare cîte cinci contos. Trebuia să se aranjeze totul în cel mai mare secret — spunea el — căci erau foarte multe greutăți, dar odată ajunși acolo vor cîștiga bani mulți, atît pentru a acoperi cheltuielile cît și pentru a ajunge bogați. El, Anacleto și Rosalino se hotărîră; vîndură tot ce aveau și puseră în buzunarul lui Nunes cei cincisprezece contos. Nu trebuie să știe nimeni — le repeta Nunes. El va aranja totul: acte, bilete de transport, totul. Și cînd va sosi ora plecării îi va anunța.

Și astfel, într-o seară, Serafim de la agenția din Cambra îi chemă la el și-i anunță: „Mîine plecați". Și chiar el îi conduse pînă la Valença. Au stat acolo o zi întreagă împreună cu Serafim care vorbea tot timpul în șoaptă și-i ruga să nu spună la nimeni că vor trece în Spania. Spre seară, apăru în camera hanului în care erau găzduiți, un necunoscut, îi privi o clipă, apoi ieși să vorbească cu Serafim. După miezul nopții, pe cînd toți trei dormeau, omul acela se întoarse la han și le porunci să-l urmeze și să vorbească numai în șoaptă. Serafim se despărți de ei, garantîndu-le că totul se va rezolva cu bine și că ei nu trebuie să-și facă griji.

Merseră mult timp prin întuneric, coborînd prin vadul unui rîu, pe care îl și trecură. Cînd puseră din nou piciorul pe pămînt uscat, întîlniră un alt om care-i însoți pînă la un automobil. Dimineața ajunseră într-un oraș despre care mai tîrziu aflară că se numea Vigo. Acolo își petrecură toată ziua într-o curte, iar noaptea, ferindu-se de asemenea să nu fie văzuți de nimeni, fură urcați la bordul unui vas mare cu pînze, care se numea „Aida". Ascunși în cală, unde se mai aflau cîțiva spanioli, nu li se îngădui să iasă pe punte pînă nu se ridică ancora. Iar cînd se întîmplă și asta erau mai mult morți decît vii din cauza duhorii din ascunzătoare.

Vîntul umflă pînzele corăbiei mai bine de o lună, pînă apăru pămînt la orizont. Rosalino se afla aproape la capătul puterilor, căci tot ce mînca vomita.

În cele din urmă ajunseră în largul portului Boston. Era noapte și comandantul ordonase să se stingă toate luminle de pe corabia „Aida", ancorată departe de oraș. Apoi, o barcă de salvare fu coborîtă la apă și în ea se urcă el, Anacleto și patru spanioli. Marinarii trăgeau la rame în tăcere, pentru a nu fi descoperiți de poliția portuară. Și astfel ajunseră la mal într-un punct întunecat al coastei, în timp ce comandantul de pe „Aida", care-i însoțea, părea intrigat și începu să vorbească singur: „Drace! Trebuia să fie aici, chiar în acest loc... De ce n-o fi venit?" Cîteva minute în șir scrută întunericul. Apoi se întoarse spre ei și le spuse: „Așteptați aici pe mal,

noi o să ne întoarcem". Și plecă cu mateloții să aducă și alți emigranți de pe „Aida".

Rămaseră mult timp pe plajă, fără să știe ce să facă, cînd deodată peste luciul negru al oceanului apăru o fîșie de lumină care țintea barca plină cu oameni de pe „Aida". Un remorcher se apropia cu viteză, ținînd barca sub lumina reflectorului său. Văzură cum trei oameni se aruncă în apă ; erau trei dintre tovarășii de traversare, iar, mult mai tîrziu, aflară că unul din cei trei fusese Rosalino, care s-a înecat căci nu știa să înoate.

Chiar în momentul cînd remorcherul se afla lîngă barcă, un individ apăru în spatele celor de pe plajă și-i întrebă dacă au sosit cu „Aida", apoi le spuse să-l urmeze.

Erau atît de înfricoșați că-l urmară. Salvatorul era un spaniol ; el îi ținu ascunși pe toată perioada cît autoritățile cercetară cazul „Aida", al marinarilor și al pasagerilor clandestini arestați, dar într-o zi spaniolul le zise să-și caute fiecare rostul, căci și el fusese înșelat de comandantul vasului.

Eh, America ! Era bănet, da, dom'le, dar numai pentru cei bogați.

— Dom'le Manuel, dumneata ai fost om cu cap ! De cîte ori nu m-am căit că nu te-am urmat în Brazilia ! Acolo, desigur că un om care muncește poate să pună cîte ceva de-o parte !

Manuel da Bouça făcu un gest larg, ca pentru a-i da dreptate, și prietenul își continuă povestirea. El și cu Anacleto, căci ceilalți au

luat alte căi, au trăit multe zile fără să lucreze și au răbdat de foame. A întîlnit mulți portughezi care cîștigau dolari buni, căci aia e o țară mare, da, foarte mare, dar banii pe care-i cîștigau ei se duceau pe cheltuieli, căci viața era scumpă și nu te alegeai cu nimic. Și el a lucrat și a cîștigat ceva în cîțiva ani cît a fost sănătos dar, s-a îmbolnăvit și consulul a trebuit să-l repatrieze, căci era gata-gata să se prăpădească.

— Păi cum, acolo nimeni nu se îmbogățește ? — întrebă Manuel da Bouça surprins.

— Bogați... sînt, desigur. Dar, se pare că s-au îmbogățit înainte. Sînt destui bogați, că nu mai ai timp să-ți pui căciula în cap salutîndu-i. Bogați sînt în toate părțile. Chiar și pe aici, pe aproape. Eu nu m-am gîndit să mă îmbogățesc. Vroiam doar să nu rămîn sărac.

— Și eu zic la fel ! Și eu zic la fel !

Aleanul lui Zé do Aido nu-l întristă pe Manuel da Bouça. Era chiar mai liniștit decît atunci cînd îl credea bogat. Propria sa înfrîngere devenea acum mult mai dureroasă, nu numai în fața prietenului care-i mărturisea cu simplitate adevărul, dar și în fața tuturor celorlalți cunoscuți care-l considerau un triumfător. Pentru o clipă fu tentat să se laude că a venit cu bani mulți și cu multe bijuterii, că i-a surîs norocul, pentru ca să știe toată lumea că Zé do Aido a refuzat să meargă cu el în Brazilia. Dar îi fu milă de el și învingînd acest impuls se stăpîni :

— Aşa-i, aşa-i... Dacă ai noroc, poţi să reuşeşti în Brazilia. Nu ştiam că în America este atît de greu...

— Dumneata, dom'le Manuel, ai reuşit, nu-i aşa ? Am auzit şi eu zvonul...

— Am făcut şi eu ce-am putut ! Am făcut şi eu ce-am putut !

Se ridică cu un aer de superioritate şi scoţînd două ţigări de foi i le oferi :

— Sînt din Brazilia, dacă fumezi una nu mai ai chef să mori !

Cînd să iasă pe uşă îşi aminti de povestea lui Aido :

— Deci Rosalino s-a dus pe copcă... Dar Anacleto ?

— Anacleto a venit cu un an înaintea mea. Nici el n-a făcut mare brînză... A stat pe aici cîteva luni şi a luat-o spre Africa. Umblă pe undeva pe acolo. Dintre toţi numai dumneata ai avut noroc.

Manuel da Bouça întinse mîna spre Zé do Aido :

— Numai de-ar face ceva pe acolo ! Îmi pare rău de Rosalino ! Avea el ale lui, dar nu era băiat rău... Bine, la revedere ! O să ne mai vedem. Şi dacă ai nevoie de ceva, ştii unde mă găseşti, poţi să mă cauţi oricînd la mine, în Fragua...

Şi ieşi, umflîndu-şi pieptul, călcînd apăsat, arătîndu-şi costumul cel nou şi dîndu-şi importanţă. Dar afară din sat, pe cărarea pustie care tăia curba şoselei, spatele i se îndoi din nou sub povara grijilor. „Dumneata ai fost singurul care ai avut noroc..." Merse înainte.

Cuvintele celuilalt continuau să-l urmărească. „Dumneata ai fost singurul care ai avut noroc..."

Urcînd pieptiş cărarea spre pădurea de pini, se simţea din ce în ce mai umilit şi mai trist. „Nenorocită viaţă ! Dacă nici în America munca nu valora doi bani, oare unde era ţara aceea în care săracii puteau să-şi facă şi ei un rost în viaţă ?"

Cînd ajunse acasă şi intră în curte, văzu un copilaş — să fi avut patru sau cinci ani — se ţinea după fusta Deolindei, avea obrajii bucălaţi şi cu vioiciunea şi veselia lui umplea curtea rămasă de atîta vreme în paragină.

— Ei !

— Vino ! Vino ! Dă-i un pupic lui bunicu' — strigă la el Deolinda.

— Cum... Dar...

— E băiatul meu. Nepotul tău...

— Dar nu mi-ai spus nimic...

— Nu ştiam dacă n-o să te superi...

Copilaşul se apropie, se ridică în vîrful piciorușelor, pentru a ajunge la obrajii lui Manuel da Bouça.

— Şi cum îl cheamă pe bărbatul nostru ?

— Manuel... răspunse micuţul. Aşa-l cheamă şi pe bunicu...

— Ah ! Cine te-a învăţat asta ?

— Mama.

Manuel da Bouça îl luă în braţe şi-l sărută înduioşat. Şi în timpul mesei, cu el în faţă

— „trebuia să mănînce cu bunicul la masă, ca să ajungă şi el bărbat“ — fu cuprins de o emoţie încă necunoscută, pe care i-o transmitea nepoţelul, acea fiinţă micuţă şi nevinovată.

Cînd se pregătea de plecare vru să-l ia cu el, însă Deolinda se opuse :

— E mai bine să rămînă acasă. A alergat mult şi a transpirat, soarele poate să-i facă rău.

Se resemnă în faţa argumentelor mamei şi plecă de unul singur spre Mosteiro — pentru a vedea, pentru a-şi stinge dorul.

Apropiindu-se de locul de pămînt care fusese cîndva al său, se întristă din nou şi o luă imediat pe un alt drum, de teamă să nu-l surprindă cineva şi să-i citească durerea în ochi.

Cu o zi înainte, pentru a ascunde adevărul le spusese unora că a pierdut pămîntul din cauză că a uitat de aranjamentul cu Carrazedas şi pentru că o scrisoare a Ameliei i-a sosit prea tîrziu. Era convins că-l crezuseră, însă îi era ruşine să se întîlnească cu cineva acolo, lîngă pămîntul care fusese al lui, lîngă pămîntul pe care îl pierduse în speranţa că va cumpăra unul şi mai bun.

Era arat şi semănat, arăta frumos cu straturi de varză sănătoasă şi verde, grîul cu spice mari de parcă apa curgea pe la rădăcinile tulpinilor. Nu avea tăria să-l privească : mîhnit, coborî spre rîul Caima şi trecu podul.

De dincolo de rîu începu să se uite în jur, peste haturile de pămînt, care se vedeau de

la Cima de Vila pînă la Gândara, de la Gândara pînă la poalele colinelor Felgueira — lanuri de grîu cît vedeai cu ochii, verde ; peste tot era verde. Oriunde privea se vedeau oameni cu spatele încovoiat în ritualul obişnuit al muncii ; peste tot braţe neobosite se întindeau spre pămînt şi se auzeau cîntece nostalgice.

Acea zi îi aminti de o alta de demult, în care îi compătimea pe toţi acei oameni care nu se răzvrăteau împotriva umilinţei zilnice, care nu rupeau lanţurile ce-i legau de acel pămînt, care nu aveau curaj să plece să se îmbogăţească prin alte părţi. Părea că rămăsese în aceeaşi poziţie, aşa cum îi văzuse ultima dată, cu mulţi ani în urmă. Era acelaşi efort de totdeauna, aceeaşi trudă, aceeaşi luptă pentru pîinea cea de toate zilele. Dar acum nu mai dispreţuia aceste fiinţe pline de sudoare, care-şi proiectau umbrele încovoiate peste pămîntul inundat de soare. Aproape că-i invidia, simţind cît era de înjositoare situaţia sa, ruşinea întoarcerii sale.

Pentru un moment fu tentat să admită întoarcerea la munca sa de altădată, la cultivarea pămîntului, la munca pe pămîntul altora. Însă nu reuşea ; i se părea imposibil să se poată adapta din nou la o astfel de viaţă. Simţea ceva ce nu putea să-şi explice, ceva care-l îndepărta de pămînt ; era ceva străin care-i pătrunsese în sînge pe cînd muncise departe de ţara sa şi care făcuse din el un alt om, un om diferit de cel care fusese înainte

de plecarea în Brazilia. Se simțea ca un străin aici și vedea totul ca unul care nu venise pentru a rămîne, care nu mai era capabil să facă un astfel de sacrificiu.

Merse în neștire spre Mosteiro, mereu cu ochii îndreptați spre pămîntul lui Esteves, pămîntul pe care visase să-l cumpere și pentru care de fapt plecase în Brazilia pentru cinci ani, pentru a face rost de bani, apoi întoarcerea, prosperitatea, îmbogățirea... „Cum se înșelase! Al cui o fi acum pămîntul? O mai fi al lui Esteves? Atît de bine îngrijit! Așa cum era pămîntul lui de alături, pe timpuri... cu siguranță că era în mîini bune, care-l lucrau cu sîrguință și că scotea bucate multe de pe el".

Chiar atunci cînd sta întors cu spatele, pămîntul acela care surîdea în liniștea caldă a după-amiezei îl atrăgea, producîndu-i o durere în suflet și o invidie nestăvilită.

Renunță să-l viziteze pe domnul abate, căci n-ar fi putut găsi cuvinte pe care să i le spună și nici n-avea bani pentru a face o danie la biserică. Era mai bine să nu pună piciorul pe acolo.

Se întoarse acasă, simțindu-se mai în apele sale în sat, și evită orice întîlnire pentru a nu da ochi cu nimeni. Imediat ce intră în curte o întrebă pe fiică-sa:

— Ascultă! Pămîntul care era al lui Esteves mai este încă al lui?

— Nu, nu mai este. De ce? Te mai gîndești să-l cumperi?

— Eu? Da... S-ar putea — și se întoarse pentru ca fiica sa să nu-i poată vedea fața.

— Păi nu mai este. L-a cumpărat Antonio Pisco.

— Cine? Ăla din Ponte Nova?

— Da, da.

— A fost și el în Brazilia?

— N-a fost...

— Păi și el se gîndea să meargă cu mine...

— S-a gîndit însă nu știu ce s-a întîmplat și a rămas aici.

— Și de unde a făcut rost de bani?

— Știu eu? Se spune că un văr, care locuiește în satul Ul, i-a împrumutat cîțiva contos de reis și a început să facă negoț cu vitele. Se duce pe la tîrguri unde cumpără și vinde. Cum e bun de gură, acolo și-a găsit rostul. Noi sîntem certați cu el, căci ne-a înșelat cu niște capre pe care ni le-a vîndut. Mai ieri a avut o ceartă cu un om din Cambra, din cauza unui cal bătrîn.

— Și pămîntul?

— Pămîntul? S-a înțeles cu Esteves și i l-a plătit în rate cînd a putut. Acum se pare că i l-a achitat...

— Dar lucrează el pămîntul?

— Nu! El aleargă mereu dintr-un tîrg într-altul, căci cîștigă mai mult cu negoțul. Aici, la lucru, aduce oameni dintr-altă parte, pe care-i plătește.

Se înnoptase. Manuel da Bouça se așeză sfîrșit pe o laviță, pentru a rumega vestea. „Și Pisco..." Fără să țină seama de gîndurile negre care-l cuprinseră pe bunic, nepoțelul, ca

o rază de lumină care alungă toate negurile, se apropie de el. Se așeză pe genunchii lui și începu să dea din picioare, imitînd călăritul unui cal nărăvaș. „Di, di, di !“ El se adresă fiicei :

— Cînd e gata masa ?

— E gata ; numai să o așez.

Bucătăria era ca mai înainte : aceleași vase, aceleași rafturi, aceleași lucruri vechi, funinginea, același dulap pentru păstrat proviziile. Se simțea că peste toate trecuse timpul, că acolo domnea uitarea : era ceva gol, un gol imens, pe care nici el, nici fiica, nici nepotul nu reușeau să-l umple.

Pe la opt, veniră, ca și cu o zi înainte, cunoscuți și vecini : vorbiră, băură cîte un pahar de vin, fumară ultimele țigări de foi pe care le adusese din Brazilia, își dădură cu părerea despre pămîntul pe care trebuia să-l cumpere, despre femeia pe care trebuia s-o aducă în casă pentru a-i ține gospodăria, căci „Lindazita“ avea și ea familia ei — iar cînd vecinii se reîntoarseră la casele lor el obosise mințind, ascunzînd adevărata situație.

Deolinda, care rămăsese în bucătărie pentru a spăla vasele și ștergarele, cînd văzu că a rămas singur, se apropie de el umilă și timidă ca niciodată :

— Vreau să te rog ceva, tată...

— Ce ?

— Este... este... N-o să te superi, tată, nu... ?

— De ce ?

Și cum ea încă mai sta în cumpănă :

— Spune ! Spune odată ! Ce este ?

— Este... este Afonso, care vrea să te vadă... care vrea să-ți spună bine-ai venit...

Se gîndise în mai multe rînduri la ginere, dar o întîlnire atît de neprevăzută îl tulbură, încrețindu-i fruntea.

— Tată, fii bun... îl lași să intre ?

— Cum să nu — se înduplecă el, sec.

Deolinda se duse spre ușa dinspre curte a bucătăriei și strigă în întuneric :

— Vino !

Afonso intră respectuos, cu pălăria în mînă, temîndu-se că nu va fi bine primit.

— Bine ați venit sănătos ! Cum ați făcut călătoria ?

— Bine, mulțumesc. Și Manuel da Bouça îi întinse hotărît mîna.

Bărbatul care-i stătea în față nu mai semăna nici pe departe cu tînărul necopt de altădată. Munca și timpul făcuseră ca ginerele să piardă vechea înfățișare de neisprăvit, el avea acum o privire și purtări de adevărat bărbat, de cap de familie. Văzîndu-l, copilașul alergă și i se agăță de picioare, vesel și gălăgios.

— Ia loc !

— Cu voia dumneavoastră...

Schimbară puține vorbe. Stîngaci, ceremonioși, nu găseau cuvintele potrivite, dar cu toate că limba se dezlega mai greu, între cei doi bărbați începea să se țească o simpatie reciprocă.

O țigară oferită de Manuel da Bouça, îi aduse mai în largul lor. Într-un tîrziu însă,

Afonso își aminti că ora era înaintată și se ridică :

— Să vedeți ; eu trebuie să plec.

— Dacă vrei să rămîi, găsim aici un loc de dormit. Ar fi mai bine, decît să pleci noaptea pe drum.

— Da, dar să vedeți... casa a rămas singură și cu toate că nu avem mare lucru...

— Atunci treci pe aici mîine dimineață. Ai nevoie de Deolinda, să te ajute la treabă, nu-i așa ?

— Nu, nu ! Fac eu totul. Era mai greu cu băiatul. Dar cum el stă aici...

Și către fiu :

— Îl iubești pe bunicul ?

— Îl iubesc...

Se despărțiră în timp ce Deolinda îi dădea tot felul de indicații : să nu piardă din ochi găinile că vulpile din dealul Macinhata începuseră să apară ; să nu dea mîncare la porci fără să înmoaie irimicul ; să folosească bine apa captată din rîu pentru a nu îneca porumbul irigat și una și alta — îndemnuri spuse de o adevărată gospodină .

După ce auzi de departe „am înțeles femeie !“ și după ce ea închise ușa, Manuel da Bouça întrebă :

— Cum te împaci cu el ?

— Destul de bine.

— Se poartă frumos cu tine ?

— Ah, cît despre asta n-am de ce să mă plîng ! Pot să spun că în toată plasa nu sînt mulți ca el. Muncitor, om de casă și nu se

duce la cîrciumă — puține femei se pot mîndri cu un așa bărbat !

Manuel da Bouça păși dintr-o parte într-alta a bucătăriei ; reveni și o traversă din nou. Apoi :

— Dar aveți ce vă trebuie în casă ?

— Ne ajungem, mulțumim lui Dumnezeu. Sînt alții mai necăjiți.

— Dar locurile de pămînt pe care le avea ?...

— Am luat și altele în arendă. Anul trecut am vîndut cincizeci de banițe de grîu și un butoi de vin. Anul ăsta, dacă vom avea timp bun, vom vinde un butoi și jumătate. Uneori, cînd putem, vindem la Feira dos Nove iepuri și găini. Muncim foarte mult, dar nu putem să punem mare lucru deoparte, însă nici nu sîntem datori nimănui ! N-avem de ce să ne plîngem și nici dracul nu-și bagă coada.

Auzind-o, Manuel da Bouça își aminti că nu fusese de acord cu logodna ; spera să ajungă bogat pentru a da dotă fiicei sale, totul... doar fum, dorințe, himere. Un suspin îl îneca, îngreuindu-i respirația. „Pînă la urmă, el, care fusese atît de ambițios, care a cutreierat o lume întreagă, care s-a aventurat, care s-a sacrificat, era acum, aici, cel mai nefericit dintre toți !“

VIII

Deși dureroasă, hotărîrea fusese deja luată. În timpul nopții, căutînd să aducă argumente

împotriva ei, se pomenise sufocat de pernă și strîns ca în chingi de plapuma de pe el. Nu reușise să adoarmă. Era cu neputință să mai rămînă în sat: oricum privea lucrurile, nu găsea nici o soluție. Se hotărî — va pleca! Va pleca chiar în ziua aceea la Lisabona, va pleca înainte ca din întîmplare, din cauza unei vorbe sau a unui gest, să se dea de gol, să dezvăluie adevărata lui situație. La Lisabona nimeni nu-l cunoștea și dacă acolo va crăpa de foame sau se va afla adevărul despre el, ce importanță mai putea avea? Ce importanță mai putea să aibă dacă nimeni nu știa cine este, de unde vine și unde se duce? Aici... era clar, nu mai putea trăi fără să se umilească, fără să audă șoapte în spatele lui cînd trecea pe lîngă cineva și fără să renunțe la mîndria lui de om. În primul rînd, îi lipsea curajul pentru a înfrunta prietenii și cunoscuții, mai ales după ce aceștia, care acum îl lăudau, vor afla adevărul.

Ideea că respectul și plecăciunile celor care acum îl considerau bogat ar putea să se transforme în răceală și în dispreț, că oamenii nu vor fi mai curtenitori cu el, că vor cleveti de la sat la izvor și de la cîrciumă la biserică, cînd știrea despre insuccesul său în Brazilia va fi cunoscută, îl preocupa mai mult decît propria sa situație materială.

Cînd zorile își trimiteau prin ferestrele camerei primele raze, el era încă treaz și se mai gîndea ce va face la oraș. Se va feri de consăteni, că pe aceștia nici de departe nu era bine să-i vezi, căci ei duceau vorba în sat; va trebui să aibă încredere numai în el însuși; va spera într-o întîmplare fericită pentru a găsi de lucru și va munci cu același avînt cu care muncise cu ani în urmă de cealaltă parte a Atlanticului. Se hotărî să lupte cu soarta nemiloasă, să suporte orice dificultăți, orice vicisitudini, decît să-și expună aici în sat marea lui rușine, insuccesul — aici, unde oamenii erau desconsiderați dacă soseau săraci din Brazilia.

Pămîntul nu-l mai atrăgea; legăturile cu satul natal, visele care-l stăpîniseră cîndva dispăruseră, iar perspectivele, cu toate renunțările și cu toate greutățile de care era conștient și pe care le prevedea, i se păreau chiar mai atrăgătoare. Rămase el însuși surprins că nici dorința de a cumpăra pămîntul lui Esteves nu-l mai preocupa acum; dacă ar fi avut bani, n-ar mai fi cumpărat pămînt, i-ar fi investit în altceva, și-ar fi reconsiderat întreaga viață — se gîndea la o muncă diferită, în tot cazul nu la țară ci la oraș.

— Deolinda! E gata ceva de mîncare?

— Mai întîrzii puțin. Dar dacă vrei să guști ceva la repezeală...

— Nu, o să aștept. Vreau să trec puțin prin São Antonio și cît stau eu pe acolo, tu pregătește geamantanul, să nu rămînă totul în ultimul ceas.

— Ei, tată, o ții într-una pe-a ta?

— Păi!

— Ai putea să mai stai cîteva zile...

— De ce?

— Ca să te odihneşti, ca să-ţi vezi toţi prietenii. Aşa... fără un pic de răgaz...

— Vezi tu! Chestiile astea de la ţară sînt bune cînd nu cunoşti oraşul. Şi, n-ai teamă, în Lisabona sînt aproape, cînd mi-o veni dorul trec pe aici şi vă fac o vizită.

Şi privind-o, în timp ce se încheia la vestă :

— Nu plînge, fetiţo! Lisabona nu este Brazilia.

— Eu mă obişnuisem cu gîndul că o să rămîi cu noi...

— Poate, într-o zi, cine ştie!

Îşi puse pălăria, mîngîie obrajii nepotului şi ieşi cu un singur gînd : să se ducă să vadă, în sfîrşit, mormîntul Ameliei. Îşi reproşă că nu se dusese pînă acum.

Porni agale pe cărarea singuratică, ce şerpuia urcînd şi coborînd, coborînd şi urcînd de la Fragua la São Antonio.

Era trist, la fel de trist ca în ziua în care plecase în Brazilia — cu mulţi ani în urmă.

În faţa cimitirului, multe mimoze şi doi chiparoşi înalţi îşi proiectau umbrele departe. Nu-şi amintea de mimoze, parcă nu fuseseră acolo. Erau şi în cimitir chiparoşi, pe care nu şi-i amintea şi apăruseră chiar unele mausoleuri.

Altceva îl stăpînea acum. Întinse braţul şi cu mult respect, aproape cu teamă, ca şi cînd s-ar fi dus la furat, împinse poarta de fier.

Nimeni! Trandafiri albi, mai albi decît în altă parte, tufe de mirt, rozmarini, chiparoşi şi amintirea unei zile de înmormîntare, cu lumînări aprinse din care picura ceara absorbită de praf... În fund, cîteva morminte împrejmuite cu garduri de fier, lăsînd să se vadă criptele prin grilaj, iar într-una din ele o candelă care ardea.

„Unde o fi ?"

O luă spre stînga, pe o alee cu brusturi, reamintindu-şi indicaţiile Deolindei : „Este un mormînt cu o cruce neagră cu litere albe, lîngă chiparosul cel mai înalt".

Îl descoperi cu uşurinţă ; era înfrăţit umil cu alte morminte modeste. Mormîntul Ameliei era cel mai recent. Nu se vedea prin jur altul cu mai puţină iarbă decît acela, care avea la cap o cruce neagră cu litere albe.

Îngenunchie, îşi împreună mîinile şi se rugă. Se rugă mult timp, murmurînd cuvinte dragi despre imaginea, amintirea şi iubirea femeii moarte.

Sentimente calde îl cuprinseră. Prin fereastra amintirilor pătrundeau crîmpeie din trecutul său, din tinereţea îndepărtată, care renăşteau limpede, stăruitor, ca şi cum ar fi fost trăite cu o zi înainte. Nopţile de nebunie tinerească şi de aventuri, în care el îşi pierdea capul pentru cîte o fustă, gata să facă orice s-o cucerească. Cînd s-a îndrăgostit pentru prima dată, cînd s-a simţit pentru prima dată nefericit în dragoste şi a umblat ca nebun pe coclauri. Apoi, iubirea pentru Amelia, cum s-a îndrăgostit de ea, pentru că şi domnul abate îi lăuda calităţile.

Ştia că şi alţi tineri, unii mai înstăriţi, dădeau tîrcoale pe lîngă casa ei, fără ca fata să-şi aplece urechea la vreunul şi cum era

nebun de fericire, sigur că dragostea ei nu era o toană. În ziua în care s-au logodit era beat fără să fi băut un strop de vin. Cum se gîndeau să-şi facă un viitor — „vom avea casa noastră, bucatele noastre, vitele noastre, afumătoarea noastră, o să vezi !“ — iar după căsătorie, cît erau de fericiţi cînd îşi aduceau în casă cîte o mobilă nouă. Mai fericiţi de aşa nici nu se putea.

— Draga mea soţie ! Draga mea soţie, n-o să te mai văd !

S-a născut apoi Deolinda, care a fost alt moment de fericire pentru amîndoi. Nu şi-o spuneau unul altuia, dar nici unul din ei nu-şi închipuiau că există ceva mai scump ca acea fetiţă. Dacă o auzea noaptea mişcîndu-se în leagăn, îşi ascuţea urechea şi alerga, pentru ca nu cumva copilul să aibă nevoie de ceva şi n-o trezea pe Amelia. Iar zilele în care pleca la lucru i se păreau că nu se mai sfîrşesc, căci era nerăbdător să se întoarcă acasă pentru a fi alături de copilul lor. „Fericite vremuri ! Aveau şi unele necazuri, doar toată lumea are necazuri, însă supărări mai mari apărură doar cînd i-a intrat lui în cap gîndul să plece în Brazilia. Ce i-a mai rămas acum ? O casă în care nu mai avea curajul să locuiască şi şapte palme de pămînt, acelea unde se odihnea Amelia sa, draga sa Amelia — pe care n-o s-o mai vadă niciodată !“

Fierbinţi, lacrimile alunecau încet pe obrajii săi şi cădeau pe pămîntul de pe mormînt, care le absorbea imediat.

Se ridică în picioare cu o ultimă dorinţă : să cumpere acel loc de veci, ca să nu se piardă oasele Ameliei, pentru ca nimeni să nu mai fie îngropat acolo.

Imediat însă, plin de îndoială, duse mîna la buzunarul în care ţinea banii. Îi numără o dată, de două ori, de trei ori... Întrerupse număratul pentru a medita şi din nou începu să socotească, punînd deoparte hîrtiile şi calculînd în minte tot ce trebuia să cheltuiască. „Nu ; nu-i ajungeau... înainte un mormînt costa zece mii de reis ; acum trebuie să coste vreo două sute... Nu-i ajungeau...“ Şi cu portmoneul deschis în mîinile tremurînde se uită cu tristeţe spre mormîntul soţiei, murmurînd :

— Amélia... Am muncit atîţia ani, atîţia... şi, nici după ce am jefuit un mort, n-am destui bani ca să-ţi cumpăr mormîntul !

După acea scenă plină de amărăciune, Manuel da Bouça nu mai avu forţa morală să cheltuiască fără rost puţinii bani care-i mai rămăseseră pentru a trimite, aşa cum îşi pusese în gînd, după un automobil care să-l ducă la gară. Să cheltuiască în zadar banii după ce renunţase să cumpere mormîntul unde se odihnea Amelia i se părea un adevărat sacrilegiu, un act pentru care ar fi regretat toată viaţa.

Şi seara, ca în urmă cu nouă ani, el urca cu pas domol şi cu aceeaşi tristeţe ca atunci,

coasta sătucului Fragua spre Salgueiros, în spatele bătrînei Roza care-i ducea bagajele.

Ascunsese vecinilor şi prietenilor ştirea plecării, pentru a evita bîrfele şi explicaţiile — căci dacă se considera cu adevărat serios nu putea să susţină prea mult timp că negrul este alb, şi se mai temea ca nu cumva cineva să-l dea de gol într-un fel sau altul.

La fel ca acum nouă ani, nu-i dădu voie Deolindei să vină cu el pînă la şosea, pentru că nu vroia s-o vadă plîngînd şi pentru că nu vroia să atragă atenţia celor care munceau pe cîmp în apropierea drumului. „Dacă la Lisabona vor afla totul despre el — căci oamenii aceştia aveau ochi şi urechi de prepelicari pentru a vîna secretele altora — n-o să-l doară prea mult, o să sufere dar ce putea să facă. Acum, cînd se afla aici — nu! Pesemne că Deolinda era prima care bănuia ceva căci, un om cu bani mulţi nu poate să facă un dar atît de mic, cum făcuse el nepotului său pentru acadele şi alune. Dar de la ea nu se putea aştepta la rău. Poate de la alţii..."

Cînd ajunse în Salgueiros încercă să se ferească de curiozitatea celor ce se aflau la cîrciuma lui Tavares şi-i spuse bătrînei Rosa să meargă pe lîngă Pontão. Ea, mirată de această cerere ciudată, obiectă că acum camioneta nu mai opreşte oriunde mai ales dacă vede puţină lume sau dacă este plină, însă la poştă, adică la crîşma lui Tavares, opreşte totdeauna, chiar dacă nu este nevoie.

— Nu-i nimic.

Se opriră abia în cealaltă parte a cătunului, numai pentru a mai privi încă o dată la căsuţa umilă şi scundă, acolo departe şi la locul de pămînt roditor pe care-l rîvnise, pămîntul pe care se născuse şi pe care-l părăsea acum pentru totdeauna — pentru totdeauna... Aspiraţiile prezente, visele omului care se adaptase la altă viaţă, deveniseră incompatibile cu acele cîmpuri arate, atît de dorite altădată, dar care acum nu-şi mai găseau loc în inima lui de repatriat. Nu mai suferea pentru că părăseşte pămîntul pe care muncise o viaţă întreagă; dacă ar fi putut să-l ia cu el pe guralivul de nepoţel şi dacă ar fi cumpărat şi locul de veci pentru Amelia, despărţirea nu ar fi fost deloc tristă — chiar dacă ar fi fost ultima.

De acolo se vedea palatul lui Nunes; se vedea din toate părţile, înălţat parcă deasupra căsuţelor sărăcăcioase ale satelor.

Se considera deja scăpat de întîlnirea cu vreun cunoscut, datorită drumului ocolit pe care-l alesese tuşa Rosa, cînd pe şosea apăru o figură cunoscută. Era Lopes din Sandiães, care-l zărise şi-i zîmbea de departe. „Să-l ia naiba" — murmură el.

Nu se putea eschiva de la un păhărel şi tocmai se lăsa condus spre cîrciuma lui Tavares, pentru a nu părea suspect dacă refuza, cînd auzi uruitul camionetei.

Răsuflă uşurat. Vehiculul se opri şi el urcă — ...„la revedere, dom'le Lopes, pe curînd!" — cu sufletul mohorît, mai întunecat decît

noaptea cea mai neagră, puse în mîna bătrînei cărăuşe cîteva monede.

Nu mai simţea dorinţa de a se întoarce ca acum nouă ani cînd plecase spre Brazilia; dorea doar să-şi ascundă în Lisabona, sărăcia şi să nu-şi mai amintească niciodată de sat, să-l uite pentru totdeauna.

Camioneta trecu prin faţa palatului lui Nunes şi el simţi parfumul puternic al trandafirilor din grădina acelei curţi, opri lîngă poarta cîrciumii lui Tavares, pentru corespondenţa poştală, obligîndu-l să spună celor ce se aflau înăuntru, cu o mină improvizată, că o să se întoarcă în scurt timp, că se duce să stea cîteva zile la Lisabona şi apoi se va stabili pe acolo sau va reveni, după cum i-o conveni.

Cînd camioneta porni din nou la drum şi nu mai era nevoit să mintă pe nimeni, îşi aruncă ochii în urmă, spre sătucul său, în semn de adio. Atunci simţi, în mod nestăpînit, nevoia de a plînge — de a-şi plînge viaţa pierdută, trecutul care nu se mai putea întoarce, idealurile pe care le abandonase în acea zi aspră. Simţea acum iremediabilul, timpul pierdut, anii în care se sfîrşise îmbătrînind, umblînd, umblînd mereu în goană după o himeră. Şi-şi înăbuşea suspinele în gîtlej pentru ca nimeni să nu-l vadă, pentru ca nimeni să nu-l audă, pentru ca nimeni să nu-l observe.

Camioneta rula cu viteză ducîndu-l spre uitare, smulgîndu-l din mijlocul celor care fecundau pămîntul, pentru a-l arunca, fără

apărare, învins, în braţele unei altfel de vieţi, un nou destin despre care nu cunoştea nimic.

Totul i se perinda prin faţa ochilor de-a valma, cu repeziciune, totul: case, arbori, drumuri; totul se contopea umil în peisajul bucolic al înserării. Doar sus domina impunător, sfidător, palatul lui Nunes; Nunes care se îmbogăţise fără să emigreze în nici o ţară din America — care se îmbogăţise din ignoranţa celor care plecaseră şi se pierduseră acolo, aruncaţi în braţele soartei, sau care se întoarseră săraci, pînă şi cu iluziile pierdute şi nefericiţi ca Manuel da Bouça.

Lector : RUXANDRA POTLOG-VASILESCU
Tehnoredactor : NICOLAE ŞERBĂNESCU

Bun de tipar : 21.08.1982. Coli tipar 10,75.

Tiparul executat sub comanda
nr. 1062
Întreprinderea poligrafică
„13 Decembrie 1918",
str. Grigore Alexandrescu nr. 89-97
Bucureşti,
Republica Socialistă România

CLUB COLECȚIA Povestiri ȘTIINȚIFICO-FANTASTICE

Scanare și prelucrare digitală de Anonim și CAT Graur

Antwerpen

2024

AVENTURA

SCORPIONUL

EDITURA "ION CREANGĂ"

COLECȚIA SFINX

fondată în 1895 bpt serie nouă

COLECȚIA SFINX